



Dumlupınar Üniversitesi
İİBF Dergisi
Haziran - 2024 Sayı:13
Dumlupınar University
Journal of FEAS
June - 2024 Issue:13



iibfd
D E R G İ S İ



İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
D E R G İ S İ

THE JOURNAL OF FACULTY OF
ECONOMICS
AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES

100

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

İMTİYAZ SAHİBİ / PUBLISHER

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi adına

Rektör

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

İktisat Alan Editörü: Prof. Dr. Süleyman Emre ÖZCAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Türkiye)

İşletme Alan Editörü: Doç. Dr. Erkan ALSU (Gaziantep Üniversitesi – Türkiye)

Kamu Yönetimi Alan Editörü: Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR (Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye)

Maliye Alan Editörü: Prof. Dr. Ahmet TEKİN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi – Türkiye)

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Alan Editörü: Doç. Dr. Sezgin KAYA (Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye)

Ekonometri Alan Editörü: Prof. Dr. Mustafa Kemal BEŞER (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi – Türkiye)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Cengiz DURAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Erol KUTLU (Anadolu Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi – Türkiye)

Prof. Dr. Erdal DEMİRHAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi – Türkiye)

Doç. Dr. Burcu MUCAN ÖZCAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi – Türkiye)

Doç. Dr. Tunga BOZDOĞAN (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi – Türkiye)

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Erdal ADAY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Öğr. Grv. Dr. Fatih AKDENİZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

SEKRETERYA / SECRETARIAT

Arş. Grv. Oktay KARAÇAY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

KAPAK TASARIMI / COVER DESIGN

Öğr. Grv. Âdem DÖNMEZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye)

DERGİ ADRESİ / JOURNAL ADDRESS

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Evliya Çelebi Kampüsü 43000 Kütahya - Türkiye

Telefon / Phone: +90 (274) 443 2018 • Faks / Fax: + 90 (274) 265 2197

E-Posta / E-Mail: iibfdergi@dpu.edu.tr • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpuiibf>

DİZİNLENME BİLGİLERİ / ABSTRACTING AND INDEXING SERVICES

Directory of Research Journals Indexing (DRJI) • Scientific Indexing Services • Advanced Science Index • ASOS Indeks

Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi (DPU Journal of FEAS), Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergi; iktisat, işletme, siyaset bilimi, kamu yönetimi, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler, hukuk ve uluslararası ilişkiler alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalara açıktır. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen makaleler Türkçe ve İngilizce yazılabilir. Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir. Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi'nde yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir. Dergi, açık erişimli (open access) olup, Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile Creative Commons tarafından lisanslanmaktadır.

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali ÖZDEMİR	Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Âlim YILMAZ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Andela Jaksi - STOJANOVIC	University Donja Gorica – Karadağ
Prof. Dr. Ayfer GEDİKLİ	Düzce Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Birol ERKAN	İskenderun Teknik Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Carlos Flores JUBERIAS	Universidad de Valencia – İspanya
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Decebal Manole BOGDAN	University of Alba – Romanya
Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Ercan TAŞKIN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Erkan ERDEMİR	University of New York Tirana – Arnavutluk
Prof. Dr. Hatice DAYAR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Hayrettin ÖZLER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Jülide YILDIRIM ÖCAL	TED Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Mahmut ZORTUK	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Niyazi KURNAZ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Anđela Jakšić STOJANOVIC	University Donja Gorica - Karadağ
Doç. Dr. Arzu AL	Marmara Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Askoldas PODVIEZKO	Mykolas Romeris University - Litvanya
Doç. Dr. Erkan ALSU	Gaziantep Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Jozsef KAPOSZTA	Szent Istvan University – Macaristan
Doç. Dr. Luís Miguel Soares Santos MARQUES	Universidade da Beira Interior - Portekiz
Doç. Dr. Meral BALCI	Marmara Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Selim TÜZÜNTÜRK	Bursa Uludağ Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Mehmet Yunus ÇELİK	Kastamonu Üniversitesi – Türkiye
Dr. Bogdan Manole DECEBAL	University of Alba Iulia - Romanya
Dr. Luan VARDARI	Prizren Universtiy - Kosova

13. SAYI HAKEMLERİ / REFEREES

Prof. Dr. Ceren KARAVELİOĞLU	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Rasim YILMAZ	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi – Türkiye
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Anadolu Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Ali KESTANE	Kilis Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Alptekin ULUTAŞ	İnönü Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Aysel ÇETİNDERE FİLİZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Eray ACAR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Ersin Nail SAĞDIÇ	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin ÖNDER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Kadir TUTKAVUL	Bursa Teknik Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Letife ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Mahmut Ünsal ŞAŞMAZ	Uşak Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Mustafa SOBA	Uşak Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Semih OKUTAN	Sakarya Üniversitesi – Türkiye
Doç. Dr. Sevcan YILDIZ	Akdeniz Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkerim GÜLER	Cumhuriyet Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Çağlar HAMARAT	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fuad SELAMZADE	Muş Alparslan Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÖKERİK	Karabük Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ZEYTİN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Serdar KESGİN	Giresun Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK	Kıbrıs İlim Üniversitesi – KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Tayfun ARAR	Kırıkkale Üniversitesi – Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yeşim KAYA	Nişantaşı Üniversitesi – Türkiye
Dr. Ali KOSAT	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye
Dr. Deniz YILDIZ	Ordu Üniversitesi – Türkiye
Dr. Derya KAMAN	Kayseri Üniversitesi – Türkiye
Dr. Nilüfer ŞAHİN TEZCAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi – Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

SESSİZ İSTİFANIN İŞTEN AYRILMA NİYETİNE ETKİSİ: ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF QUIET QUITTING ON INTENTION TO LEAVE: A STUDY FOR CALL CENTER EMPLOYEES

DURSUN BOZ1

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

CRITICAL APPROACH TO ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND GREEN ECONOMIC GROWTH

YAVUZ BOZKURT - FERİDE EFE 12

DETERMINANTS OF PROGRESS IN CIRCULAR ECONOMY: A COMPARATIVE MULTI-CRITERIA ANALYSIS OF EU MEMBER STATES AND TÜRKİYE WITH A SPECIAL FOCUS ON PRODUCTION AND CONSUMPTION INDICATORS

DÖNGÜSEL EKONOMİDE İLERLEMENİN BELİRLEYİCİLERİ: AB ÜYE ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN ÜRETİM VE TÜKETİM GÖSTERGELERİ ÖZELİNDE KARŞILAŞTIRMALI ÇOK KRİTERLİ ANALİZİ

HASAN ARDA BURHAN 26

EFFICIENCY MEASUREMENT IN CONSTRUCTION SECTOR USING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS METHOD

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİ KULLANILARAK İNŞAAT SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

YUSUF ERSOY - ALİ TEHCİ 44

TÜRKİYE'DE BANKA KREDİLERİ İLE SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ

BANKING CREDITS' RELATIONSHIPS WITH SELECTED MACROECONOMIC INDICATORS IN TÜRKİYE

SEYFETTİN ÜNAL - ARZU KENAR 51

YEREL YÖNETİMLERDE SOSYAL BÜTÇE UYGULAMA SONUÇLARININ ANALİZİ: SEÇİLMİŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ

AN ANALYSIS OF SOCIAL BUDGET IMPLEMENTATION RESULTS IN LOCAL GOVERNMENTS: AN EXAMPLE OF SELECTED METROPOLITAN MUNICIPALITIES

GÜNER TUNCER - FAZLI YILDIZ - ARMAN ZAFER YALÇIN 63

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ MOBİL ALIŞVERİŞ YAPMALARINI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DİJİTAL PAZARLAMININ ROLÜ

ROLE OF DIGITAL MARKETING IN THE IMPACT OF UNIVERSITY STUDENTS' SOCIAL MEDIA USE ON MOBILE SHOPPING

BÜŞRA KARACAN - MEHMET EMİN KEKE 77

ÇALIŞANLARIN AİLE AİDİYETLERİNİN İŞ DOYUMU VE PERFORMANSINA ETKİSİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

THE EFFECT OF EMPLOYEES' FAMILY AFFILIATIONS ON JOB SATISFACTION AND PERFORMANCE: AN APPLICATION IN THE SERVICE SECTOR

SELİM CÖMERT - AHMET DENİZ..... 94

İÇSEL PAZARLAMA UYGULAMALARININ İŞGÖREN TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ: KUŞADASI RESTORANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF INTERNAL MARKETİNG APPLICATIONS ON EMPLOYEE SATISFACTION: A RESEARCH ON KUŞADASI RESTAURANTS

TUĞBA TÜRK - CENGİZ DURAN 111

BAĞIMSIZ DENETİM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN DENETÇİLERİN İŞ GÜVENCESİ ALGILARININ MESLEKİ BENLİK SAYGILARI ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF JOB ASSURANCE PERCEPTIONS OF AUDITORS WORKING IN THE INDEPENDENT AUDITING SECTOR ON THEIR PROFESSIONAL SELF-ESTEEM

ALİ ÖZBEK 125

KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL PERFORMANS: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

FINANCIAL PERFORMANCE IN PARTICIPATION BANKING: THE CASE OF TÜRKİYE

AHMET YERLİKAYA - BAHADIR UYSAL..... 138

SESSİZ İSTİFANIN İŞTEN AYRILMA NİYETİNE ETKİSİ: ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

THE EFFECT OF QUIET QUITTING ON INTENTION TO LEAVE: A STUDY FOR CALL CENTER EMPLOYEES

Dursun BOZ¹

¹Doç.Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, UBF., dboz@gelisim.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3206-8950

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Sessiz istifa,
İşten ayrılma niyeti,
Çağrı merkezi çalışanları

Jel Kodları: M12, M50, M54

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 19 Mart 2024
Düzeltilme Tarihi: 3 Nisan 2024
Kabul Tarihi: 1 Mayıs 2024

ARTICLE INFO

Keywords

Quiet quitting,
Intention to leave,
Call center employees

Jel Codes: M12, M50, M54

Article History:

Received: 19 March 2024
Received in revised form:
3 April 2024
Accepted: 1 May 2024

Atf vermek için / To cite: Boz, D. (2024). Sessiz istifanın işten ayrılma niyetine etkisi: çağrı merkezi çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 1-11. DOI: 10.58627/dpuiibf.1455202

ÖZET

Son zamanlarda mutsuz çalışanların işten ayrılmak yerine en az çabayla işine devam ettikleri durumunu tanımlamak için sessiz istifa kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram sadece belirlenmiş işlerini yapan ekstra rol davranışı ile sorumluluğunu almadan iş hayatını sürdüren çalışanlar için kullanılmaktadır. Bu çalışmada sessiz istifanın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini saptamak amaçlanmaktadır. Bu amaçla çağrı merkezinde çalışmakta olan 441 kişiye kolayda örnekleme yöntemiyle gönüllülük esasına dayalı anket yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucu sessiz istifa ile işten ayrılma niyeti arasında $r=-0,682$ kuvvetinde ($p<0,05$ anlam düzeyi) negatif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucu sessiz istifanın işten ayrılma niyeti üzerine ($\beta=-0,702$; $p<0,05$) etkisi olduğu belirlenmiştir. T testi ve ANOVA sonucunda ise katılımcı çağrı merkezi çalışanların statü ($p=0,000$), cinsiyet ($p=0,000$), eğitim ($p=0,001$), yaş ($p=0,000$) ve çalışma süresi ($p=0,000$) ile sessiz istifa arasında $p<0,05$ anlam düzeyinde anlamlı bir fark tespit edilmiştir. İşten ayrılma konusunda; cinsiyet ($p=0,000$), statü ($p=0,000$), yaş ($p=0,000$), eğitim ($p=0,027$), ve çalışma süresi ($p=0,000$) arasında $p<0,05$ anlam düzeyinde anlamlı bir farklılık belirlenmiştir.

ABSTRACT

Recently, the concept of quiet quitting has been used to describe the situation where unhappy employees continue to work with minimum effort instead of quitting. This concept is used for employees who continue their work life without taking responsibility for extra role behavior and extra role behaviors. This study aims to determine the effect of quiet quitting on turnover intention. For this purpose, 441 people working in call centers were surveyed on a voluntary basis by convenience sampling method. As a result of the correlation analysis, it was determined that there was a highly significant negative relationship between quiet quitting and turnover intention with $r=-0.682$ ($p<0.05$ level of significance). As a result of regression analysis, it was determined that quiet quitting had an effect on turnover intention ($\beta=-0.702$; $p<0.05$). As a result of T-test and ANOVA, a significant difference was found between the status ($p=0.000$), gender ($p=0.000$), education ($p=0.001$), age ($p=0.000$) and working time ($p=0.000$) of the participant call center employees and quiet quitting at $p<0.05$ level of significance. There is a significant difference between gender ($p=0.000$), status ($p=0.000$), age ($p=0.000$), education ($p=0.027$), and working time ($p=0.000$) and intention to leave at $p<0.05$ level of significance.



Sessiz istifa; çalışanların öncelikli sorumlu oldukları işleri yapmaya devam etmelerinde daha az istek duymaları, işe geç kalmayı umursamamaları, işe erken gelmemeyi ve zorunlu olmayan toplantılara katılmamayı içeren Z kuşağı öncülüğünde (Çimen ve Yılmaz, 2023: 28) başlayan harekettir. Bu hareket koşuşturma kültürünün imkânsız taleplerinden kurtulabilmek konusundaki mücadeleyi çağrıştırarak yıllar içinde iş ile benlik duygusu arasında daha pratik bir ilişkiye dönüştürülen fenomen bir kavrama dönüşmüştür. Zaid Khan'ın TikTok videosuyla Z kuşağı öncülüğünde bir akıma dönüşmekte ve iş yerinin ötesinde artık insanların hayatlarını, evliliklerini ve ilişkilerini ve iş dışı yönleri için de kullanılmaktadır. Çalışanların işin anlamını yitirdiğini düşündüğü bu noktada işyerlerine de zarar vermektedir. Çalışanların coşkudan yoksun, asgari düzeyde etkileşimle işlerine devam etmeleri (Boy ve Sürmeli, 2023: 1) pasif bir başkaldırıya da ifade etmektedir. Özellikle pandemi sonrası sessiz istifayla ilgili önemli olan çalışanların birçoğunun geçimini sağlamak için işe gitmek zorunda kaldığı bir ekonomik duruma ve insanların bir şeyler yapmasını her zamankinden daha zorlayıcı hale getiren ekonomik ortamın varlığını devam ettirmesidir. Bu bağlamda çalışma; yüksek çalışan devir hızına sahip bir çağrı merkezindeki çalışanların yöneticiler tarafından doğru anlaşılmasıyla çalışan devir oranını düşürmeye yönelik önlemler alınabilmesi önem arz etmektedir. Bu yönüyle çalışmayla çalışanların sessiz istifa algılarının işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi ile alanyazındaki eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

1. SESSİZ İSTİFA

COVID-19 salgını sonucunda hem sosyal hem de çalışma hayatındaki yaşanan değişim, yönetici baskısı altındaki çalışanların yaşadıklarını tekrar gözden geçirmesi ve yeni çalışma yöntemleri geliştirebilmesine yol açmıştır (Yıldız ve Özmenekşe, 2022: 14). Bu bağlamda işgücü piyasasında pandemi sonrası iki kavram istifa depremi ve sessiz istifa oldukça popüler hale gelmiştir. İstifa depremi sonucu pandemi süreci ve sonrası istifa eden çalışanların bir kısmı yeni bir işi buldular. Diğer kısmı ise daha esnek çalışma saatlerine sahip bir işe girdiler. Fakat sessiz istifa süreci yaşayan çalışanlar işlerini bırakmadılar ya da bırakmadılar (Lee vd., 2023: 3). Bu süreçte belirgin hale gelen sessiz istifa işten ayrılmadan ve istifa etmeden işyerinde daha az sorumluluk aldılar. Bu sorumluluk sadece görev tanımlarındaki yükümlülükler temelinde mümkün olan en düşük düzeydeki çaba gösterme anlamına gelmektedir. Sessiz istifa daha çok çalışan motivasyonunun eksikliği gibi duygu ve düşünce esasında değerlendirilmektedir (Yıldız ve Özmenekşe, 2022: 14). Sessiz istifanın teorik çerçevesini Arar, Çetiner ve Yurdakul (2023)'e göre sosyal mübadele, kaynakların korunması ve kuşak teorisine dayandırılabilir.

Sessiz istifanın dikkate alınması gerekli bir kavram olmasına Z kuşağının büyük payı olduğu tahmin edilebilir. Çevresel farkındalıkları yüksek düzeyde ve haklarına sıkı sıkıya bağlı Y kuşağından ziyade kalıplaşmış kuralları sorgulayarak düşünmekten çok eyleme geçen Z kuşağıdır. Y kuşağının bu etkideki desteğinin azımsanmayacak düzeyde olduğu düşünülmelidir (Pearce, 2022; Youthall, 2022). Sessiz istifa hareketinin Z kuşağı öncülüğünde yaygınlaşması bu kuşağın fikir ve yaşantılarının sosyal medyayı kullanma alışkanlıklarından kaynaklanabilmektedir. Buna ek olarak pandemi sonrası işgücü piyasasına Z kuşağının girmesinin de etken olabileceği göz önünde tutulmalıdır (Masterson, 2022).

Sessiz istifa; çalışanların işten çıkmasıyla doğrudan ilgili değildir. İşveren tarafından çalışanlara tanımlanmış saat aralığında işle alakalı süreçlerde yeterince odaklanılması ile iş dışı sürelerde işten uzaklaşmasıyla ilgilidir (Yıkılmaz, 2022: 582). Çalışanların işten uzaklaşmasında fazladan çaba göstermesinin bir karşılığı olmadığını anlamasının neticesinde en az çaba ile işin sürdürülmesi olarak tanımlanabilir (Özer, 2022). Sessiz istifayı oluşturan dinamikler arasında önemsenme duygusunun eksikliği, öğrenme ve gelişme fırsatlarının azlığı ile kuruma ilişkin amaç ve hedeflere ulaşmadaki eksikliklerdir. Sessiz istifa sürecini yaşayan çalışanların ihtiyaçlar, değerler ve amaçlardaki memnuniyetsizliklerinden kaynaklanmaktadır (Harter, 2022). Yaptığı işten hoşnut olmayan çalışanın örgütsel rollerini sürdürürken bazı iş rollerinden kaçınması veya bazı iş görevlerindeki zamanını en aza indirgemesindeki davranışlara sessiz istifa denmektedir (Hamouche vd., 2023: 5). Bu durumda sessiz istifa; çalışanın en az düzeyde performans sergilemesiyle iş ortamındaki kapasitesini tasarruflu kullanarak işine devam etmesidir (Yıkılmaz, 2022: 582).

2. İŞTEN AYRILMA NİYETİ

Çalışanların bilinçli ve kararlı şekilde nispeten yakın bir zamanda işten ayrılmayı düşünmesi işten ayrılma niyeti olarak tanımlanmıştır (Long vd., 2012, 576). Kurumlarında beklentilerinin karşılanmadığı durumlarda çalışanlar işten ayrılma yolunu seçebilmektedir. Bununla birlikte, işten ayrılma ile sonuçlanan süreç, esasen ayrılma fiilinden önce gerçekleşmeye başlamakta olup, bilinçli ve kasıtlı bir şekilde örgütten ayrılma isteğini içeren bu süreç, işten ayrılma niyeti olarak tanımlanmaktadır (Tett ve Meyer, 1993: 262). Bu kavram gerçekleştirilmiş eylem teorisi (Ajzen ve Fishbein, 1970) ile planlı davranış teorisine (Ajzen, 1991) dayandırılabilir.

Çalışanların göstermiş olduğu bazı davranışlarda işten ayrılma niyeti tahmin edilmektedir. Kurumda yükselmeye daha az ilgi gösterme, işlerle daha az ilgilenim, uzun dönemli projelere karşı isteksiz olma, eğitim ve gelişime düşük ilgi gösterme, toplantılarda daha az yapıcı katkı sunma, daha az yeni fikir sunma ve gerektirdiğinden daha fazla iş yapmama bunlara örnek olarak gösterilebilir (Gurchiek, 2014, 17). Bu örnekler ışığında işten ayrılma, örgütsel ortamda mutlu olmayan çalışanın işe

gelmekten kaçınması, günün belli bir kısmında, tamamında ya da kalıcı olarak işten ayrılmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda işten ayrılma niyeti, çalışan tarafından işe veya örgüte yönelik olumsuz tutum ve davranışlarla verilen psikolojik tepki olarak görülebilir (Mobley, 1977: 237). Bu tepki işe bağlı olmayan veya işinden tatmin olmayan çalışanların büyük olasılıkla çalıştıkları organizasyondan ayrılmalarına neden olacaktır. Ayrıca bu çalışanların organizasyonda iyi bir performans göstermeleri de beklenmemelidir. Bu çalışanlar işten ayrılma, işe devamsızlık gibi davranışlar göstermeleri de beklenir (Mathis vd., 2016: 180).

Çalışanların işten ayrılmasının ilk işaretleri sözel veya davranışsal şekilde gerçekleşmektedir. Sözel işten çekilme, çalışanın işten ayrılma isteğini sözlü biçimde ifade etmesi olup, davranışsal işten çekilme ise çalışanın işi için daha az hevesli olması, işte başka şeyler düşünmesi, işe geç gelmesi veya gelmemesi gibi durumları içermektedir (Takase, 2010: 5). Bu durumu Mathis vd. (2016);

- İşlevsel-işlevsel olmayan işten ayrılma,
- Gönüllü-zorunlu işten ayrılma,
- Kontrollü/kontrolsüz işten ayrılma şeklinde sınıflandırılabilir.

İşten ayrılma niyetini çevresel, örgütsel ve bireysel faktörlerden kaynaklandığı değerlendirilebilir. Çevresel faktörler; ekonomik daralma ve genişleme gibi konjonktürel etmenler, yeni mesleklerin daha cazip hale gelmesi, piyasada gözlenen değişiklikler, teknolojik gelişmeler, otomasyon ve reorganizasyon, kıdem tazminatının yüksekliği gibi unsurlar, işten ayrılma niyetini etkileyen dış çevre unsurları arasında sayılabilir (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2018: 321-322). Bireysel faktörler; işe yönelik tutumlarını, iş tatminlerini ve dolayısı ile işte kalıp kalmama kararlarını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Çalışanın işten ayrılma niyetinde;

- Cinsiyeti,
- Eğitimi,
- Yaşı,
- Deneyimi,
- Medeni durumu,
- Becerileri,
- Aile yapısı,
- Zekâ gibi kişisel olan faktörler ile yakından ilgilidir (Cotton ve Tuttle, 1986: 57).

Örgütsel faktörleri ise; ücret, terfi ve kariyer olanakları, ödüllendirme ve teşvik yöntemleri, iş stresi, iş tatmini, mobbing, fiziksel şartlar, yönetsel ve etik anlayış, iş ve sosyal güvenlik ile diğer çalışanların işten ayrılması gibi unsurlar ile yakından ilgilidir (Glissmeyer, Bishop ve Fass, 2007: 458).

2.1.İşten Ayrılmanın Sonuçları

Örgütsel bağlamda işten ayrılma niyeti birçok açıdan maliyet getirici bir faktördür. İşten ayrılma davranışı ve niyeti sosyal yapı ile iletişimi de olumsuz etkilemektedir. Bu durumda yeni çalışanın aranması, seçilip yerleştirilmesi, oryantasyonu ve eğitim maliyetleri gibi para ve zaman kayıplarına neden olmaktadır (Lambert, 2001: 62). Bu durum örgütün rekabet gücünün azalmasına, maliyetlerinin artmasına, müşteri hizmetlerinin zayıflamasına sebep olmaktadır (Hsiao, Auld, Ma, 2015: 9). Aynı zamanda yetenekli çalışanların kaybedilmesi ve yeni çalışanın işe alınması eğitilmesi gibi finansal maliyetlere neden olmasıyla operasyonel süreçlerin bozulması, işyeri kazalarının artması, müşterilere verilen hizmetlerinin niceliksel ve niteliksel olarak düşmesi gibi olumsuz örgütsel sonuçları doğurmaktadır (Hom vd., 2012: 831).

İşten ayrılan çalışanlara karşılık alınan yeni çalışanların işe alım süreçlerinin ve çalışanlara verilecek olan yeni eğitimin işe maliyetleri artıracacağı bilinmelidir (Bothma, Roodt, 2013: 3). Yeni bir işte düşük maaşla işe başlama, yeni işe uyum sağlama güçlükleri, uyum sürecinde iş kazalarına maruz kalabilme, psikolojik zorlanma gibi olumsuz sonuç olasılıkları ile de karşı karşıya kalabilmektedir (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2018: 321). Ayrılanların ardından organizasyonda kalan çalışanlarda ise sosyal ilişkilerde ve iletişim olgularında değişimler, değerli çalışma arkadaşlarının işe katkısının kaybı, memnuniyetsizlik, düşük uyum ve düşük bağlılık gibi olumsuz sonuçlar görülebilmektedir (Mobley, 1982, 113).

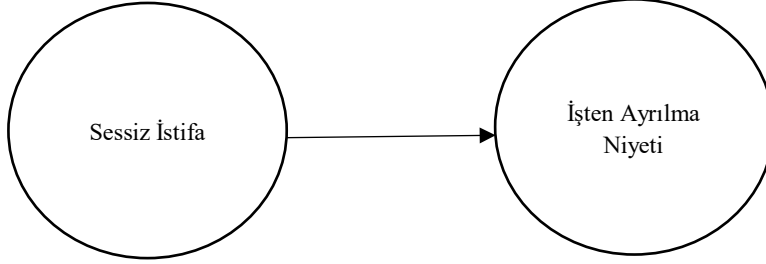
3. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE HİPOTEZLERİ

Bu çalışma çalışanların sessiz istifa algılamalarının işten ayrılma niyetleri üzerinde etkisinin tespiti için yapılmıştır. Bu etkinin belirlenmesi için ilişkisel tarama modeli temelinde hizmet işletmesi (çağrı merkezi) çalışanları ile gönüllülük esasıyla ve kolayda örneklem kullanılarak anketle yapılmıştır. Çalışmanın çağrı merkezinde yapılmasının önemli nedenlerinden birisinin de çağrı merkezindeki çalışan devir oranının (%25-35) yüksek olmasıdır. Söz konusu hizmet işletmesinde 1400 çalışan anakütle olarak belirlenmiştir. Uzgören (2012)'e göre 1400 kişilik anakütlenin %5 güvenilirlik düzeyinde örneklem sayısının 302 olması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini; gönüllülük esasına göre çalışmayı destekleyen 441 çalışan olması yeterli ve anakütleye uygun kabul edilebilir. 441 çağrı merkezi çalışanından yüz yüze, e posta ve Google Formlar sayesinde veriler elde edilmiştir.

Çalışmada 2 ölçeğin (Sessiz istifa ölçeği ve İşten ayrılma niyeti) yanı sıra 5 adet demografik ifadeleri içerecek şekilde oluşturulan veriler kullanılmıştır. Boz, Duran, Karayaman ve Deniz (2023) çalışmasıyla geliştirdikleri Sessiz İstifa Ölçeği 25 ifade ve 5 alt faktörden oluşmaktadır. Moley vd., (1978) çalışmasıyla geliştirilen ve Örücü ve Özafşaroğlu (2013) çalışmasıyla

Türkçe uyarlaması yapılan İşten ayrılma niyeti ölçeği 3 ifade ve tek faktörden oluşmaktadır. Toplamda 28 ifade 5'li (Likert tipi) ve 5 adet demografik bilgileri kapsayan anket 441 çağrı merkezi çalışanı tarafından doldurulmuştur. Araştırmanın analizinde SPSS (25.0) programı kullanılmış ve analizlerde $p < 0,05$ anlamlılık düzeyi aranmıştır. Hipotezlerin doğrultusunda veri değerlendirmesinde güvenilirlik analizleri, açıklayıcı faktör analizleri, T-testi, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmadaki 2 ölçeğe eğik döndürme, faktör yükü 0,50 üzeri, çıkarsama yöntemi temel bileşenlerin seçilmesiyle açıklayıcı faktör analizleri yapılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal Modeli



Araştırmanın hipotezleri şunlardır;

H₁: Çağrı merkezi çalışanlarının sessiz istifa algılamaları; işten ayrılma niyetleri üzerinde anlamlı bir etki bulunmaktadır

H₂: Çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri ile sessiz istifa arasında anlamlı bir farklılık vardır

H₃: Çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir farklılık vardır

4.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya katılım sağlayan 441 çağrı merkezi çalışanın demografik özellikleri, ölçeklerin güvenilirlik analizi, frekans dağılımı, fark testleri, korelasyon, regresyon analizi vb. ile yorumlanması bu kısımda yapılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyeti	n	Yüzdesi	Eğitimi	n	Yüzdesi
Kadın	235	53,3	Lise	135	30,6
Erkek	206	46,7	Ön lisans	159	36,1
Unvan	n	%	Lisans	128	29,0
Beyaz_yakalı	184	41,7	Lisansüstü	19	4,3
Mavi_yakalı	257	58,3	Yaş	n	%
Çalışma süresi	n	%	18-23	90	20,4
0-5 yıl	139	31,5	24-43	279	63,3
6-10 yıl	51	11,6	44-58	72	16,3
11-15 yıl	179	40,6			
16 yıl ve üstü	72	16,3			

Araştırmayı destekleyen çağrı merkezi çalışanlarının çoğunluğu kadın (%53,3), unvanları mavi yakalı (%58,3), ön lisans eğitimi (%36,1) çalışma süresi 11-15 yıl (%40,6), yaşları 24-33 (%63,3) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Normal dağılım verileri

		İstatistik	S.S.
SESSİZ_İSTİFA	Ort.	1,7550	,02950
	Çarpıklık	1,594	,116
	Basıklık	2,223	,232
İŞTEN_AYRILMA_NİYETİ	Ort.	4,2872	,03033
	Çarpıklık	-1,109	,116
	Basıklık	1,710	,232

Araştırmada kullanılan veri setinin çarpıklık -basıklık değerlerinin normal dağılım (-3 ile +3) gösterdiği (Kalaycı, 2010) ve parametrik analizler için uygun olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Sessiz İstifa Ölçeği Faktör Analizi

	Component					Crobach_ Alpha	KMO Barlett
	1	2	3	4	5		
S01	,950						
S05	,904					0,940	0,625
S02	,903						
S03	,795						
S04	,794						
S07	,609						
S08		,975					
S10		,919					
S09		,838					
S11		,780					
S12		,727					
S18		,887					
S17			,835				
S20			,766				
S19			,721				
S21			,657				
S06			,636				
S24				,920			
S22				,880			
S23				,845			
S25				,541			
S14					,948		
S13					,812		
S15					,611		
S16					,559		

Sessiz istifa ölçeği ifadelerinin madde yük değeri 0,541 ile 0,950 arasında bulunduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizi Cronbach_Alpha değeri (0,940) bulgulanmış olup oldukça güvenilir olduğu (Büyüköztürk, 2007) tespit edilmiştir. Örneklemin yeterli olduğunu ve faktör analizine uygun olduğunu gösteren KMO Barlett testi (0,625) sonucuyla faktör analizi için uygun (Kalaycı, 2010) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. İşten Ayrılma Niyeti (İAN) Ölçeği Faktör Analizi

	Bileşen 1	Cronbach_Alpha	KMO Barlett
İAN03	,949	0,757	0,678
İAN02	,829		
İAN01	,695		

İşten ayrılma niyeti ölçeği ifadeleri madde yük değeri 0,695 ile 0,949 arasında bulunduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik analizi (0,757) sonucuyla güvenilir olduğu (Büyüköztürk, 2007) tespit edilmiştir. Örneklemin yeterli olduğunu ve faktör analizine uygun olduğunu gösteren KMO Barlett testi (0,678) sonucuyla faktör analizi ve örneklem yeterliliği için yeterli olduğu (Kalaycı, 2010) belirlenmiştir.

Tablo 5. T Testi (Cinsiyeti ve Statüsü)

Cinsiyeti		n	Ortalama	S.H.	p
SESSİZ-İSTİFA	Kadın	235	1,8756	,62719	0,000
	Erkek	206	1,6175	,58211	
İŞTEN_AYRILMA_NİYETİ	Kadın	235	4,1390	,67836	0,000
	Erkek	206	4,4563	,53998	
Statüsü		n	Ortalama	S.H.	p
SESSİZ_İSTİFA	Beyaz-yaka	184	1,4443	,49359	0,000
	Mavi-yaka	257	1,9774	,60520	
İŞTEN_AYRILMA_NİYETİ	Beyaz-yaka	184	4,4946	,63874	0,000
	Mavi-yaka	257	4,1388	,59382	

Tabloya göre sessiz istifa konusunda erkek çağrı merkezi çalışanlarının kadın çalışanlara göre negatif yönde anlamlı ($p=0,000$) bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Sessiz istifa konusunda beyaz yakalı çağrı merkezi çalışanların mavi yakalı çalışanlara göre negatif yönde anlamlı ($p=0,000$) bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu durum erkek çalışanlar ile beyaz yakalı çalışanların sessiz istifaya daha yatkın olduklarıyla açıklanabilir.

İşten ayrılma niyeti konusunda erkek çağrı merkezi çalışanlarının kadın çalışanlara göre pozitif yönlü anlamlı ($p=0,000$) farklılığı, beyaz yakalı çalışanların mavi yaka çalışanlara göre pozitif yönde anlamlı ($p=0,000$) farklılığı saptanmıştır. Bu durum erkek ve beyaz yakalı çalışanların işten ayrılmaya daha yatkın olmalarıyla açıklanabilir.

Tablo 6. ANOVA (Yaşı, Eğitimi, Çalışma Süresi)

Yaşı		Karel.top	df	Ort.kare	F	p	Grup
SESSİZ_İSTİFA	Gruparası	20,214	2	10,107	29,788	,000	Z<Y, X
	Grupiçi	148,609	438	,339			
	Toplam	168,823	440				
İŞTEN_AYRILMA_NİYETİ	Gruparası	32,348	2	16,174	48,469	,000	Z<Y, X
	Grupiçi	146,159	438	,334			
	Toplam	178,507	440				
Eğitimi		Karel.top	df	Ort.kare	F	p	Grup
SESSİZ_İSTİFA	Gruparası	6,035	3	2,012	5,400	,001	Lisansüstü<Lisans, ön lisans, lise
	Grupiçi	162,788	437	,373			
	Toplam	168,823	440				
İŞTEN_AYRILMA_NİYETİ	Gruparası	3,710	3	1,237	3,092	,027	Lisans<Lisansüstü
	Grupiçi	174,797	437	,400			
	Toplam	178,507	440				
Çalışma süresi		Karel.top	df	Ort.kare	F	p	Grup
SESSİZ_İSTİFA	Gruparası	65,499	3	21,833	92,342	,000	1-5 yıl<11-15 yıl, 16 yıl ve üstü
	Grupiçi	103,323	437	,236			
	Toplam	168,823	440				
İŞTEN_AYRILMA_NİYETİ	Gruparası	53,002	3	17,667	61,516	,000	16 yıl ve üstü>1-5 yıl, 6-10 yıl
	Grupiçi	125,505	437	,287			
	Toplam	178,507	440				

İkiden fazla grup arasındaki ortalamaların anlamlı düzeyde farklılık olup-olmadığının belirlenmesinde ANOVA kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010:131). Çağrı merkezi çalışanlarının sessiz istifa ve işten ayrılma niyeti ile yaş, eğitim ve çalışma süresi arasında ($p<0,05$ anlamlılık düzeyi) anlamlı bir fark bulunmuştur.

Tablo 7. Değişkenler Arası Korelasyonun Analizi

		SESSİZ-İSTİFA	İŞTEN-AYRILMA_NİYETİ
SESSİZ-İSTİFA	Pearson_C.	1	-,682**
	Sig.(2)		,000
	n	441	441
İŞTEN-AYRILMA-NİYETİ	Pearson_C.	-,682**	1
	Sig.(2)	,000	
	n	441	441

Korelasyon analizi “r” katsayısı ile gösterilmekte ve değişkenler arasındaki ilişkinin nedenselliğinin bulunmasında ön bilgi vermekte olup -1 ila +1 arasında değer alır (Gürbüz ve Şahin, 2014). Korelasyon analiziyle sessiz istifa ile işten ayrılma niyeti arasında $r=-0,682$ kuvvetinde ve ($p<0,05$ anlam düzeyi) negatif yönde yüksek düzeyli anlamlı bir ilişkinin varlığı belirlenmiştir.

Tablo 8. Değişkenler Arası Regresyonun Analizi

		Standart-dışı		Standartlaştırılmış			F	R ²
		B	S.H.	Beta	t	p		
1	(Sabit)	5,519	,067		82,677	,000	382,734	0,466
	SESSİZ_İSTİFA	-,702	,036	-,682	-19,564	,000		

Bağımlı: İŞTEN AYRILMA NİYETİ= 5,519+(-0,702*SESSİZ İSTİFA)

Regresyon analizi iki değişkenden birindeki değişimin diğeri üzerindeki değişimin açıklamakta kullanılmaktadır (Güriş ve Çağlayan, 2005: 199). Yapılan analiz sonucunda sessiz istifa ve işten ayrılma niyeti istatistiksel olarak ($F=382,734$; $p<0,05$) anlamlı bulunmuştur. Belirlilik katsayısı $R^2= 0,466$ olduğu saptanmış ve işten ayrılma niyetindeki değişimin %46,6'sı sessiz istifa tarafından açıklandığı belirlenmiştir.

Tablo 9. Hipotez Sonuçları

Hipotez	Sonuç
H ₁ : Çağrı merkezi çalışanlarının sessiz istifa algılamaları; işten ayrılma niyetleri üzerinde anlamlı bir etki bulunmaktadır	Kabul
H ₂ : Çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri ile sessiz istifa arasında anlamlı bir farklılık vardır	Kabul
H ₃ : Çağrı merkezi çalışanlarının demografik özellikleri ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir farklılık vardır	Kabul

5.BULGULARIN TARTIŞILMASI

Çağrı merkezi çalışanlarının sessiz istifa algılamalarının işten ayrılma niyetleri üzerine etkinin tespiti amacıyla bu araştırma yapılmıştır. 441 çağrı merkezi (hizmet işletmesi) çalışanına kolayda örnekleme yöntemiyle ilişkisel tarama esasıyla yapılmıştır. Korelasyon analizi sonucu sessiz istifa ile işten ayrılma niyeti arasında $r=-0,682$ kuvvetinde ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) negatif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucu sessiz istifanın işten ayrılma niyeti üzerinde ($\beta=-0,702$; $p<0,05$) negatif yönlü etkisi belirlenmiştir. Sessiz istifa kavramının alanyazında yeni olması nedeniyle işten ayrılma niyetine ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat, sessiz istifanın öncülleri ve ardılları ile işten ayrılma niyeti arasında bu çalışmayı destekleyici bazı çalışmalar şöyle özetlenebilir;

Danna ve Griffin (1999) katılımcıların yaşadığı rol belirsizliği ile rol çatışmasının iş stresi yaratması neticesinde işten ayrılma niyeti gelişmesine yol açtığını belirtmiştir. Cropanzano, Mitchell (2005) çalışanlara sağlanan örgütsel desteğin; örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve takım uyumunda en iyi yordayıcı olduğunu ifade etmiştir. Organizasyonun sağladığı yönetimsel destek süreçlerinin işten ayrılma niyetini negatif yönlü etkilediğini ileri sürmüştür. Avey, Luthans ve Jensen (2009) stres, işe gelmeme ve işten ayrılma niyetleri arasında anlamlı ilişki bulunduğunu ifade etmiştir. Örgütsel stres oluştuğunda çalışanların işten ayrılma niyetine girebildiğini, yoğun ve uzun süreli stresle mücadeleyi bırakarak işten ayrılma kararı verilebildiğini belirtmiştir. Greenberg, (2009) adil örgütsel uygulamalar sayesinde çalışanların, yüksek düzeyli müşteri memnuniyetini sağladığını, işe devamsızlık ve işten ayrılma niyetlerini azalttığını ifade etmiştir. Morter (2010) çalışanların aşırı rol yükü baskısı altında olması, özellikle işe yönelik yarattığı memnuniyetsizlik sonucu işten ayrılma niyeti geliştirme sebeplerinden birisi olabileceğini ifade etmiştir. Guhait ve Cho (2010) adil bir şekilde ödüllendirilmesinin çalışanların işten ayrılma niyeti ile negatif yönde ilişkili olduğu ifade etmiştir. Tuna, Konaklıoğlu ve Kızanıklı (2010) karanlık liderlik tipinin çalışan işten ayrılma eğilimleriyle ilişkisi olduğunu, karanlık lider kişilik özellikleri ortaya çıktıkça iş görenlerin işten ayrılma eğilimlerinin de arttığını ileri sürmüşlerdir. Çekmecelioğlu (2014) insana yönelik liderliğin, çalışanların işten ayrılma niyetleri üzerine negatif yönlü bir etkisi bulunduğunu ileri sürmüştür. Fındıklı (2014) çalışanların algıladığı örgütsel ve lider desteğinin işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü anlamlı ilişki bulunduğunu ileri sürmüştür. Duarte, Gomes, Neves (2015) çalışanların insan kaynakları uygulamalardan duydukları memnuniyetin işten ayrılma niyetlerini negatif yönlü etkilediğini belirtmiştir. Yeon ve Yusof (2016) örgütsel adalete dönük çalışanların olumsuz algılamaları performansını düşürmekte, iş tatmini ve işe bağlılığı azaltarak işten ayrılma niyetlerini ortaya çıkartmaktadır. Fallatah, Laschinger ve Read (2017) örgütsel özdeşleşmenin, mesleki başa çıkma öz-yeterliği üzerinde anlamlı pozitif yönde etkisi olduğunu ve bunun da yeni mezun hemşirelerin işten ayrılma niyetleri üzerinde olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Naeem, Jamal, Riaz (2017) çalışanların performans değerlendirilmesiyle elde ettiği tatminle işten ayrılma niyetleri arasında olumsuz ilişkisi bulunduğunu belirtmiştir. Yalçınsoy ve Işık (2018) toksik liderlik tipinin bazı alt boyutlarının çalışanların işten ayrılma niyeti üzerine anlamlı etkisi bulunduğunu ancak bazı boyutlarının herhangi bir etkisi bulunmadığını ileri sürmüştür. Nafei (2019) toksik liderliğin çalışan performansını, iş

tatmini, örgütsel bağlılık düzeyini azalttığı ve sonucunda çalışanlarda stres, tükenmişlik, motivasyonda eksiklik, işe devamsızlık, işten ayrılma niyeti ve sağlık sorunlarına yol açtığını belirtmiştir. Paltu ve Brouwers (2020) toksik liderlerin çalışanların işten ayrılma niyetlerini pozitif yönlü etkisi bulunduğunu liderin ne kadar toksik olursa işten ayrılma niyetini o kadar fazla etkilediğini ileri sürmüştür. Dewi ve Piartrini (2021) iş stresiyle işten ayrılma niyeti arasında olumlu yönde ilişki olduğunu ve iş stresi ne kadar fazla olursa, çalışanların işten ayrılma niyetlerinin de o denli yüksek olacağı sonucuna ulaşan çok fazla araştırma olduğunu ifade etmiştir. Azzahra, Ilmu ve Wijaya (2021) iş stresi ile çalışanların işten ayrılma niyetleri arasında olumlu yönde ilişki bulunduğunu ve iş stresini daha yüksek seviyede yaşayan çalışanların işten ayrılma niyetlerinin de benzer şekilde yüksek olduğunu ifade etmiştir. Pekerşen vd. (2022) örgütsel sessizlik ile çalışanların işten ayrılma niyetleri arasında anlamlı ilişkinin belirlendiğini ileri sürmüştür. Toptaş (2023) kişi örgüt uyumuyla örgütsel desteğin, çalışanların işten ayrılma niyetleri arasında tam aracılık rolü bulunduğunu iddia etmiştir. Öztürk Çiftçi (2023) örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyetiyle orta düzeyde bir ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Yanık (2023) işyeri kıskançlığı, stres, işyeri nezaketsizliği ve çalışanların işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönlü anlamlı bir biçimde yordadığını iddia etmiştir. Teleş (2023) aile hekimlerinin iş stresinin hekimlerin işten ayrılmaları niyetleri üzerine pozitif yönde bir etkisi bulunduğunu ifade etmiştir. Deniz (2024) sessiz istifanın iş tatmini üzerinde negatif yönde etkisi olduğunu ifade etmiştir.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Pandemi süreci ve sonrasında işyerindeki kötü niyetli yöneticiler ile ağır çalışma şartları çalışanların duygusal kopuşuyla buna bağlı pasif direnişini öne çıkartmıştır. Bu durum iş hayatı için alarm sesi olarak kabul edilmelidir. Çalışanların duygusal kopuşu ve pasif direniş trendinin kalıcı mı geçici mi olacağı işverenlerin tutum ve davranışlarıyla yakından ilgili olacaktır. Tam da bu noktada bu çalışma sessiz istifanın çağrı merkezi çalışanlarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin tespit edilmesi için yapılmıştır. Bu bağlamda araştırma gönüllülük esasına göre çalışmayı destekleyen 441 çağrı merkezi çalışanından yüz yüze, e-posta ve Google Formlar aracılığıyla veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerle yapılan korelasyon analizi sonucunda sessiz istifa ile işten ayrılma niyeti arasında $r=-0,682$ kuvvetinde ($p<0,05$ anlam düzeyi) negatif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucu sessiz istifanın işten ayrılma niyeti üzerine ($\beta=-0,702$; $p<0,05$) etkisi bulunduğu belirlenmiştir.

T testi ve ANOVA sonucu katılımcı çağrı merkezi çalışanların sessiz istifa algılamalarıyla cinsiyet ($p=0,000$), statü ($p=0,000$), yaş ($p=0,000$), eğitim ($p=0,001$), ve çalışma süresi ($p=0,000$) arasında $p<0,05$ anlam düzeyinde farklılık belirlenmiştir. İşten ayrılma konusunda cinsiyet ($p=0,000$), statü ($p=0,000$), yaş ($p=0,000$), eğitim ($p=0,027$), ve çalışma süresi ($p=0,000$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı fark saptanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde özel sektör çalışanları ve yöneticilerine dönük şu önerilerde bulunulabilir;

- Çalışanların mevcut işini bırakmayı düşünmek yerine işteki olumsuz koşulların düzeltilmesi yönünde çaba sarf etmesi,
- Görev tanımı ile belirlenmiş işler haricinde örgütsel hedef ve amaçlara ulaştıracak görevleri almaya istekli olunması,
- Örgütsel hedef ve amaçlara yönelik bireysel önerilerin sunulmasının önündeki engellerin kaldırılması,
- Yöneticilerin çalışanların sorun ve problemlerini can kulağı ile dinlemesinin sağlanması,
- İşyeri ortamında çalışanların ailelerini de kapsayıcı sosyal etkinliklerin düzenlenmesinin sağlanması,
- Çalışanların özlük haklarının itina ile korunmasını sağlayıcı işletme politikaları geliştirilmesi,
- Çalışanların uzmanlık alanları ya da yeteneklerine uygun alanlarda çalıştırılmasının sağlanması,
- Çalışanların mevcut işlerinin devam ettirirken yeni bir iş arayışına gitmemeleri önerilebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmada kullanılmak için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'ndan 12.01.2024 tarih ve 2024-01-125 sayılı yazısıyla onay alınmıştır.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ajzen, I., Fishbein, M. (1970). The Prediction of Behavior From Attitudinal and Normative Variables. *Journal of Experimental Social Psychology*. 6, 466-487. doi:10.1016/0022-1031(70)90057-0.
- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 50(2), 179-211. doi:10.1016/0749-5978(91)90020-t.
- Arar, T., Çetiner, N., ve Yurdakul, G. (2023). Quiet Quitting: Building a Comprehensive Theoretical Framework. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 15(28), 122-138.
- Avey, J. B., Luthans, F., ve Jensen, S. M. (2009). Psychological Capital: A Positive Resource for Combating Employee Stress and Turnover. *Human Resource Management*. 48(5), 677-693. doi:10.1002/hrm.20294.

- Azzahra, S., Ilmi, Z., ve Wijaya, A. (2021). The Influence of Role Ambiguity, Job Stress and Leadership on Job Satisfaction and Employee Turnover at PT. Bank BRI Syariah Samarinda. *Saudi Journal of Business and Management Studies*, 6, 15-23. doi:10.36348/sjbms.2021.v06i01.003.
- Bothma, C. F. C. ve Roodt, G. (2013). The validation of the turnover intention scale. *SA Journal of Human Resource Management*, 11(1), 1–12. doi:10.4102/sajhrm.v11i1.507
- Cotton, J. L., ve Tuttle, J. M. (1986). Employee Turnover: A Meta-Analysis and Review with Implications for Research. *The Academy of Management Review*, 11(1), 55–70. doi:10.2307/258331.
- Cropanzano, R. ve Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900. doi:10.1177/0149206305279602
- Çekmecelioglu, H. G. (2014). Göreve ve İnsana Yönelik Liderlik Tarzlarının Örgütsel Bağlılık, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KOSBED)*. Sayı: 28. Sayfa: 21-34.
- Çimen, A. İ., ve Yılmaz, T. (2023). Sessiz İstifa Ne Kadar Sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 27-33.
- Danna, K., ve Griffin, R. W. (1999). Health and Well-Being in the Workplace: A Review and Synthesis of the Literature. *Journal of Management*, 25(3), 357–384. doi:10.1177/014920639902500305.
- Deniz, A. (2024). Sessiz İstifanın İş Tatminine Etkisi: Havacılık Sektörü Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 134–152. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1368>
- Dewi, M. K., ve Piartini, P. S. (2021). The Role of Organizational Commitment in Mediating the Influence of Communication and Work Stress on the Turnover Intention in Private Hospitals in West Denpasar. *American Journal of Humanities and Social Sciences Research*, 5(1), 68-79. www.ajhssr.com (19.05.2023).
- Duarte, A. P., Gomes, D. R. ve Neves, J. G. (2015). Satisfaction with human resource management practices and turnover intention in a five-star hotel: The mediating role of perceived organizational support. *Dos Algarves A Multidisciplinary e-Journal*, 25(June 2016), 103–123.
- Fallatah, F., Laschinger, H. K. S. ve Read, E. A. (2017). The Effects of Authentic Leadership, Organizational Identification, and Occupational Coping Self-Efficacy on New Graduate Nurses' Job Turnover Intentions in Canada. *Nursing Outlook*. Volume: 65. Issue: 2. Pages: 172-183.
- Fındıklı, M. A. (2014). Algılanan Lider Desteği ve Algılanan Örgütsel Destek İle İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Örgütsel Özdeşlemenin Aracılık Rolü: İstanbul'da Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*. Yıl : 25. Sayı : 77. Aralık 2014. Sayfa:136-157.
- Glissmeyer, M., Bishop, J. W., ve Fass, R. D. (2007). Role Conflict, Role Ambiguity and Intention to Quit the Organization: The Case Of Law Enforcement Officers. In *Decision Sciences Institute Annual Conference*. 38th Southwest. 458-469. <http://www.swdsi.org> (15.06.2023).
- Greenberg, J. (2009). Everybody Talks About Organizational Justice, but Nobody does Anything About It. *Industrial and Organizational Psychology*, 2(2), 181-195. doi:10.1111/j.1754-9434.2009.01131.x.
- Guchait, P. ve Cho, S. (2010). The impact of human resource management practices on intention to leave of employees in the service industry in India: the mediating role of organizational commitment. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(8), 1228–1247. doi:10.1080/09585192.2010.483845
- Gurchiek, K. (2014). Recognizing the clues to imminent employee departure. *HR Magazine*, 59(5), 17.
- Harter, J. (2022). Is Quiet Quitting Real? Gallup Inc, September6.<https://www.gallup.com/workplace/398306/quiet-quitting-real.aspx>
- Hamouche, S., Koritos, C., ve Papastathopoulos, A. (2023). Quiet quitting: relationship with other concepts and implications for tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. Doi: 10.1108/IJCHM-11-2022-1362
- Hom, P. W., Mitchell, T. R., Lee, T. W., ve Griffith, R. W. (2012). Reviewing Employee Turnover: Focusing on Proximal Withdrawal States and an Expanded Criterion. *Psychological Bulletin*, 138(5), 831–858. doi:10.1037/a0027983.
- Hsiao, A., Auld, C. ve Ma, E. (2015). Perceived organizational diversity and employee behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 48, 102–112. doi:10.1016/j.ijhm.2015.04.009
- Lambert, E. (2001). To Stay or Quit: A Review of the Literature on Correctional Staff Turnover. *American Journal of Criminal Justice*, 26, 61-76. doi:10.1007/BF02886857.
- Lee, D., Park, J., ve Shin, Y. (2023). Where Are the Workers? From Great Resignation to Quiet Quitting (No. w30833). *National Bureau of Economic Research*.
- Long, C. S., Thean, L. Y., Ismail, W. K. W. ve Jusoh, A. (2012). Leadership styles and employees' turnover intention: Exploratory study of academic staff in a Malaysian college. *World Applied Sciences Journal*, 19(4), 575–581. doi:10.5829/idosi.wasj.2012.19.04.155
- Masterson, V. (2022). What is quiet quitting?, *World Economic Forum*, available at: <https://www.weforum.org/agenda/2022/09/tiktok-quiet-quitting-explained/> (Erişim: 11.06.2023).
- Mathis, R. L., Jackson, J. H., Valentine, S. R. ve Meglich, P. (2016). *Human resource management* (15. bs.). Boston, MA: Cengage Learning.
- Mobley, W. H. (1977). Intermediate Linkages in the Relationship between Job Satisfaction and Employee Turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237–240. doi:10.1037/0021-9010.62.2.237.
- Mobley, W. H. (1982). Some unanswered questions in turnover and withdrawal research. *The Academy of Management Review*, 7(1), 111–116. doi:10.2307/257255
- Mobley, W.H., Horner, S.O., ve Hollingsworth, A.T. (1978). An Evaluation of Precursors of Hospital Employee Turnover. *Journal of Applied Psychology*, 63(4), 408-414.
- Morter, J. R. (2010). Relationship of Role Overload to Job Satisfaction and Intent to Leave among Acute Care Nurses. *Doctoral Dissertation*. University of Phoenix. Proquest Dissertations Publishing.
- Naeem, M., Jamal, W. ve Riaz, M. K. (2017). The relationship of employees' performance appraisal satisfaction with employees' outcomes: Evidence from higher educational institutes. *FWU Journal of Social Sciences*, 11(2), 71–81.
- Nafei, W. A. (2019). The Impact of Toxic Leadership on Job Attitudes A Study on Teaching Hospitals in Egypt. *International Journal of Case Studies*. Volume 8, Issue 2–Feb-2019. Pages: 45-58.
- Örücü, E., ve Özafşarlıoğlu, S. (2013). Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 335-358.
- Özer, Y. (2022). Gürültülü sessizlik. *Dünya*, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/gurultulu-sessizlik/670372>, (Erişim Tarihi: 11.06.2023).

- Öztürk Çiftçi, D. (2023). Örgütsel Dışlanma ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinin Meta Analiz Yöntemi ile İncelenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 1244-1257
- Paltu, A., ve Brouwers, M. (2020). Toxic leadership: Effects on job satisfaction, commitment, turnover intention and organisational culture within the South African manufacturing industry. *SA Journal of Human Resource Management*. Volume: 18. Pages: 1-11.
- Pearce, M. (2022). Gen Z didn't coin 'quiet quitting' – gen X did, *Los Angeles Times*, available at: www.latimes.com/entertainment-arts/story/2023-06-27/la-ent-quiet-quitting-origins
- Pekersen, Y., Alagöz, G., ve Karakaş, E.N. (2022). Otel İşletmelerinde Örgütsel Sessizliğin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2022, 10 (1), 400-419
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., ve Akgemci, T. (2018). Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde Davranış. 9. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Takase, M. (2010). A Concept Analysis of Turnover Intention: Implications For Nursing Management. *Hiroshima University, School of Health Sciences*. 17(1), 3–12. doi:10.1016/j.colegn.2009.05.001.
- Teleş, M. (2023). Birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışan sağlık personelinde iş stresinin işten ayrılma niyetine etkisi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(2): 363-378
- Tett, R. P., ve Meyer, J. P. (1993). Job Satisfaction, Organizational Commitment, Turnover Intention and Turnover: Path Analyses Based on Meta-Analytic Findings. *Personnel Psychology*. 46(2), 259-293. doi:10.1111/j.1744-6570.1993.tb00874.x.
- Toptaş, A. (2023). Otel İşletmelerinde Kişi-Örgüt Uyumu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Algılanan Örgütsel Desteğin Aracılık Etkisi. *Turizm Akademik Dergisi*, 10(1), 53-67.
- Tuna, M., Konaklıoğlu, E. ve Kızanlıklı, M. (2010). Karanlık Liderliğin Çalışanların İşten Ayrılma Eğilimine Etkisi. 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Bildiriler Kitabı. 1. Baskı. Adana Çukurova Üniversitesi Yayınevi. Sayfa: 619-629. Adana.
- Yalçınsoy, A., ve Işık M. (2018). Toksik Liderlik İle Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisine Yönelik Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. Cilt: 17. Sayı: 3. Sayfa: 1016-1025.
- Yanık, G. (2023). İşyeri Kıskançlığı ile İşten Ayrılma Niyeti İlişkisinde Hissedilen Stres ve İşyeri Nezaketsizliğinin Aracılık Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 10(1), 1-14.
- Yean, T. F., ve Yusof, A. A. (2016). Organizational Justice: A Conceptual Discussion. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 219, 798–803. doi:10.1016/j.sbspro.2016.05.082.
- Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet quitting: A conceptual investigation. *Anadolu 10th International Conference on Social Science*, 581-591.
- Yıldız, S., ve Özmenekşe, Y. O. (2022). Kaçınılmaz Son: Sessiz İstifa. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 14-24.
- Youthall (2022). Sessiz istifa nedir?. *Sessiz İstifa Araştırma Raporu*, 1, 2-5.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN ÇEVRENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE ELEŞTİREL YAKLAŞIM

CRITICAL APPROACH TO ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND GREEN ECONOMIC GROWTH

Yavuz BOZKURT¹, Feride EFE²

¹Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, yavuz.bozkurt@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3874-5644.

²Doktora Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, feride.efel@ogr.dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1544-1864

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre,
Yeşil Ekonomik Büyüme,
Sürdürülebilirlik

Jel Kodları:

Q01, F64, O13

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 18 Nisan 2024

Düzeltilme Tarihi: 30 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 30 Mayıs 2024

ÖZET

Dünyada aşırı üretim ve tüketim arzusu çevreyi yenilenmesi mümkün olmayan tahribatın eşliğine getirmiştir. Bunun yansıması olarak ise çevre sorunlarının artması, toplumların doğa karşısındaki değişim ile dünya devletleri, uluslararası organizasyonlar, sivil toplum kuruluşları ve insanlar günümüzde sıkça kullanılan sürdürülebilir kalkınma ve onun tamamlayıcısı olan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımlarının ortaya çıkışını hazırlamıştır. Yeşil bir ekonomik büyümenin sürdürülebilir kalkınma ile olabileceği ve günümüzde bu iki kavramın birlikte kullanıldığı zaman bir bütünlük oluşturulacağı düşünülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik bir sistem içerisinde, mevcut ekonomik sistemin sürdürülebilir olmadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bunun ekonomi ayağını ise yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı oluşturmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme yaklaşımlarının kavramsal çerçevesi çizilecek ve çevreyle ilişkisi ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınmanın yeşil ekonomik büyüme ile olan ilişkileri kronolojik olarak ortaya konulacaktır. Bu çerçevede çalışmada sürdürülebilir kalkınma ve onunun tamamlayıcısı olan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımları açısından çevrenin sürdürülebilirliğine yönelik eleştiriler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ekonomik anlamda kalkınma ile çevrenin yeşil sürdürülebilirliğinin bir arada olmasının imkânsızlığı ortaya konulmak istenmiştir. Çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak için çevre, ekonomi ve yönetim birliğinin eleştirel olarak tekrardan sorgulanması gerekmektedir. Çalışmada, yerel ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılarak görsel tablolarla konunun anlaşılması istenmiştir.



ARTICLE INFO

Keywords

*Sustainable Development,
Environment, Green Economic
Growth, Sustainability*

Jel Codes:

Q01, F64, O13

Article History:

Received: 18 April 2024

Received in revised form:

30 May 2024

Accepted: 30 May 2024

ABSTRACT

Excessive production and consumption desire in the world has brought the environment to the brink of irreparable damage. As a reflection of this, the increase in environmental problems has experienced changes in the attitude of societies towards nature, and world states, international organizations, non-governmental organizations and people have prepared the emergence of sustainable development and its complementary green economic growth approaches, which are frequently used today. It is thought that green economic growth can be achieved through sustainable development and that when these two concepts are used together, an integrity will be created. Sustainable development occurs within an economic system when the current economic system cannot be sustained. The economic part of this is the green economic growth approach. In this study, firstly, the conceptual framework of sustainable development and green economic growth approaches will be drawn and their relationship with the environment will be revealed. In this regard, the relationships between sustainable development and green economic growth will be revealed chronologically. In this context, in the study, criticisms and approaches to the sustainability of the environment in terms of sustainable development and its complementary green economic growth approaches are put forward. In this regard, it was aimed to reveal the impossibility of coexistence of economic development and green sustainability of the environment. In order to ensure the sustainability of the environment, the unity of environment, economy and management needs to be critically questioned again. In the study, the aim was to understand the subject through visual tables by scanning the literature from local and foreign sources.

Atf vermek için / To cite: Bozkurt, Y. & Efe, F. (2024). Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme açısından çevrenin sürdürülebilirliğine eleştirel yaklaşım. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 12-25 DOI: 10.58627/dpuibf.1469851

Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı son dönemlerde dikkat çeken önemli konulardan birisidir. Doğal çevrenin giderek bozulması, kaynakların tükenme noktasına gelmesi, bitmek bilmeyen üretim ve tüketim arzusu neticesinde çevre büyük bir yıkıma uğramış. Bu süreçte çevre ikinci plana itilmiştir. Özellikle 1970 yılı sonrasında ekonomik büyüme ve çevre arasındaki ilişki ekonomik kalkınma yaklaşımları kapsamında tartışılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşımlar kapsamında ekonomik büyümenin sınırlı olduğu, hızla artan nüfusun talep ettiği gıda üretimi için kaynak kullanımı sınırlı ve bu kaynağı üretecek olan sanayileşmenin de çevrenin daha fazla deformasyonuna neden olduğu düşünülmüştür.

Sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması için tüm kaynakların etkin kullanılmasını, yoksulluğun, eşitsizliğin azaltulmasını, çevre kirliliğinin çevrenin bertaraf etme kapasitesinin altında tutulmasını gerekli kılan yaklaşım olarak bilinmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı bunu yeşil ekonomik büyümeyle sağlamaktadır. Dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomik büyümenin sağlanmasında kullanılan bir yöntem olduğu düşünülmektedir. Yeşil ekonomik büyüme mevcut kaynakların etkin kullanımını ve kullanılan kaynaklar sonucunda ortaya çıkan atıkların etkin kullanımını ifade etmektedir. Diğer bir anlatımla yeşil ekonomi, üretimde çevreye verilen negatif dışsallıkların azaltulmasını çevrenin korunmasında pozitif dışsallıkların oluşumunun artmasını hedefleyen yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda ekonomik kalkınma için çevre ile kalkınma arasında dengenin sağlanması zorunlu görünmektedir.

Kalkınma günümüzde de geçmişte de tüm toplumlar için birincil şartlardan birisi olmuş ve kalkınmak için kaynaklar oluşturulmuştur. Ancak kalkınmaya kaynak sağlarken çevrenin sürdürülebilirliği diğer bir anlatımla gelecek nesillere temiz bir çevre ve kaynak bırakma düşüncesi arka plana itilmiştir. Çevrenin sürdürülebilirliğinde başarısız olunması veya yeterli seviyede olmaması nedeniyle kalkınma, çevre, ekonomi ve yönetim ilişkilerinin sorgulanması ve eleştirilerek daha verimli sonuçlar elde edilmesi gerekmektedir.

Çalışmada bu amaçla sürdürülebilir kalkınma ve onunun tamamlayıcısı olan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımları açısından çevrenin sürdürülebilirliğine yönelik eleştiriler ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ekonomik anlamda kalkınma ile çevrenin yeşil sürdürülebilirliğinin bir arada olmasının imkânsızlığı ortaya konulmak istenmiştir. Bu doğrultuda yerel ve yabancı kaynaklardan literatür taraması yapılarak görsel tablolarla konunun anlaşılması istenmiştir.

1.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN KAVRAMSAL ANALİZİ VE TARİHSEL SEYRİ

Sanayi devrimiyle birlikte makineleşmenin hız kazanmasıyla ortaya çıkan kitlesel üretim yöntemi, ekonomileri bu alanlarda ilerlemeye zorlamıştır. Özellikle ikinci dünya savaşının ardından pek çok ülke sanayileşerek kalkınmayı sürdürülebilir görmüştür. Bu durum pek çok çevre sorunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Önder, 2018: 197).

Kalkınma olgusu ise ister ekonomik ister sosyal boyutuyla olsun, şimdiki ve gelecek neslin yaşam kalitesini düşürmeden ancak sürdürülebilir çevre ile mümkün olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ancak çevreyi ve bu doğrultuda doğal kaynakları koruyarak gelecek kuşakların kullanımını sağlayacaktır. Bunu ise çevreye daha az zarar verecek sürdürülebilir çevre politikaları ve küresel ölçekte yapılacak zirve, konferans vb. oluşumlarla sağlanacaktır. Aslında “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımı ile 1970’li yıllardan günümüze kadar olan süreçte ekonomi ve çevre arasında bir denge kurulmak istenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı çevresel boyutu ile gerek yerli alanda gerek yabancı uzmanlar tarafından farklı tanımlamalarla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve kısmında sürdürülebilir kalkınmanın tanımlama ve kapsamı ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi

Kalkınma kavramı toplumların gelişimiyle birlikte farklı zamanlarda farklı anlamlar içerecek şekilde kullanılmıştır. Genel olarak sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme gibi kavramların yerine kullanıldığı kadar onlarla birlikte de kullanılmıştır. Bu durum ise kalkınma kavramıyla ilgili bir tanımlama yapılmasını zorlaştırmıştır. Kalkınma genel olarak bir konu veya alanda gelişme, ulusal ekonominin bütünüyle birlikte istenilen düzeye ulaşılması olarak tanımlanmaktadır (Aksu, 2011, s.5).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı günümüz literatüründe üzerinde çokça durduğu kavramlardan birisidir. Kavram köken itibariyle Latince “Sustinere” kelimesinden gelen “sürdürülebilirlik”(Sustainability) kelimesinden türemiştir. Kavramın sözlüklerde kullanımı ise devam ettirmek, sürdürmek, sağlamak, desteklemek ve var olmak anlamlarındadır. (Onions, 1964, s.2095). Sürdürülebilirliğin üç önemli basamağı bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik, toplumsal ve konumuz açısından önemli olan çevresel veya ekolojiktir.

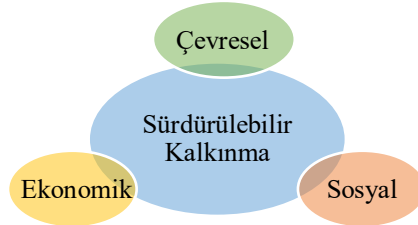
Yaşanan gelişmeler iktisadi büyüme odaklı politikaların sorunları çözmede yeterli olmadığını göstermektedir. Çevreyi koruyacağız diye fabrikaları kapatıp işçileri sokağa mı salacağız? sorusu akla gelmektedir. Bu konuda bazı düşünceler fiyatların doğru belirtilmediğinden kaynaklı olduğu düşünüyor. Sorun hızlı ekonomik büyüme için kuralsız olan piyasalar, çevre ve emek standartları neticesinde “gerçek” fiyatını yansıtmamaktadır. Emeği ve çevreyi sömüren fiyatlar daha fazla büyümek için sürdürülemez üretim ve tüketim kalıplarına girmektedir (Aşıcı, 2017, s.106).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ise, insanların kalkınma çabalarını içerisine alan bununla birlikte yenilenebilir doğal kaynakları, yenilenebilir olanları yenilemeleri oranı üzerinden kullanmaları, yenilenemez olan doğal kaynakların kullanımını ise mevcut doğal kaynak bulma oranı üzerinden kullanmaları ve çevre kirliliğini, çevrenin içerisinde bertaraf etme kapasitesinin altında tutmaları olarak tanımlanmaktadır (Barlas, 2013, s.237). Sürdürülebilir kalkınma, şimdiki neslin ve gelecekte yaşayacak tüm insanların, var olan çevresel sınırlar dâhilinde, gerek sosyal gerekse de ekonomik gelişmeye adil olarak katılımlarını sağlamak için gerekli üretim ve tüketim tarzında değişiklikleri kapsayan bir yaklaşımdır (Giddings, Hopwood & Brien, 2002, s.188).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının çevresel boyutu şimdiki neslin ve gelecek neslin ihtiyaçlarını, doğal kaynakların tükenmeden, yenilenmeyecek hale getirmeden ve çevreyi geri dönüşü imkânsız hale getirmeden önce, gelecek nesile aktaran bir iktisadi sistem anlamında kullanılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu, iktisadi sistemin uzun vadede insan ihtiyaçlarını karşılamada ekolojik sistemin varoluşunu ve canlılığını kabul etmektedir (Özçelik, 2021:175). Ancak burada üretim ve tüketim teknolojilerinin temel iki kriteri bulunmaktadır. Bunlardan ilki çevre tahribatına neden olan atıkların dönüşümsüz atık üretimi engelleyerek bir miktarda olsa ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır.

Buradaki temel amaç kirliliği bir yerden başka bir yere aktarmaktadır. Kirliliğin azaltılması ve kontrol altına alınması değildir. Örneğin nehirde yaşanan bir çevre kirliliğinin karada başka bir yere aktarılmasıdır. İkincisi ise yenilenemeyen kaynak stokları tüketilmemelidir. Buradaki amacı karşılamak için üretim teknolojileri yenilebilir kaynaklara yönlendirilmeli veya süreli olarak yenilenemez kaynakların tüketildiği kadar birbiri yerine ikame edilmelidir. Burada önemli olan ise bu durumun en iyi teknolojilerin kullanılmasına veya yenilikçi teknolojilerin ortaya çıkması için yenilikçi faaliyetlerin artmasına sebep olacaktır (Freeman & Soete, 2003, s.468). Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı sosyal ve ekonomik politikalar, doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması, hem günümüz hem de gelecek neslin ihtiyaçları olmak üzere dört anahtar kavrama odaklanmaktadır (Alagöz, 2007, s.7).

Şekil 1: Sürdürülebilir Kalkınmanın Unsurları



Kaynak: Hobikoğlu, 2007, s.73.

Sürdürülebilir kalkınma insan, çevre ve kalkınma arasında bir denge niteliği sağlamaktadır. Kalkınma için çevrenin gerekli ve önemli olduğu kadar çevre içinde kalkınma önemlidir. Bu üçlemde birisinin eksikliği olması durumunda diğer ikisi de varlığı uzun sürmemektedir. İnsanların doğal kaynaklar ve ekosistem üzerinde yarattığı baskı özellikle son elli yıl içerisinde oldukça artmıştır. Özellikle sürdürülebilirlik tüm ekonomik sektörde, araçlarda, ulaşımda, tarım sektöründe, enerjide bir bütün haline gelmiştir. Tüm üretim süreçlerine egemen hale gelen sürdürülebilir kalkınma anlayışı hammaddenin kullanımından çöpe gidilen sürecine kadar izlenen bir süreç olmuştur. Bunun içinde doğal kaynakların durumunu gösteren bir vergi bankası ve sistematik yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır (Sarıkaya, 2006, s.19-21).

1.1.1.Literatürde Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı eski zamanlardan beri var olan bir kavram olmakla birlikte, nüfusun hızla çoğalmasıyla doğal kaynak ve çevre (ekosistem) üzerinde baskı artmıştır. Bu nedenlerle sürdürülebilir kalkınma konusu literatürde her geçen gün önemi artmıştır. Bu olgunun bilincinde olarak da mevcut kaynakların akılcı kullanımıyla ilgili küresel ölçekte kaygılar her zaman dile getirilmiştir (Mensah, 2019, s.11). 19 yüzyılın başlarında literatürde sürdürülebilirlik düşüncesi somut olarak çalışmalarda görülmeye başlanmıştır.

Arhur Young, Britanya Adalarına yaptığı seyahati sırasında, tarımsal toprakların kapalı topluluklar sistemi ile geliştirilmesinin ardından bireysel sisteme geçilmesiyle tarımsal ürün miktarında verimlilik ve artış yaşandığı gözlemlenmiştir.. Bu izleminin ardından 1804 yılında yayımladığı “General View of Agriculture of Hertfordshire” başlıklı kitabında sürdürülebilirlikle ilgili düşüncesini belirtmiştir (Kula, 1998,s.151). Sürdürülebilirlik düşüncesinin ekolojik arka planında ise 1960’lı yıllarda tüm dünyanın gündeminde yer alan ekonomik kalkınma düşüncesinin neden olduğu sorunlar ve 1970’li yıllardan itibaren çevreci hareketlerinin hız kazanması bulunmaktadır. Çünkü 1960’lı yıllarda “kalkınma” olgusu her eylemi ve faaliyeti meşru kılmak için yeterli olarak görülüyor ve ekonomik olarak ilerlemek veya kalkınma uğruna çevrenin geri dönülmez tahribatı sorgulanmıyordu (Tekeli, 1996, s.26).

E. F. Schumacher, 1973 yılında kaleme aldığı “Küçük Güzeldir” isimli çalışmasında, tüm dünyaya hakim olan ekonomik ve toplumsal düşünce yapısının çevreye ve insanlığa verdiği zararları ele almıştır. Mevcut doğal kaynakların ekonomik yapıda kullanımı sermayenin büyük bir kısmını oluşturmalarına rağmen maliyet hesaplamalarına olduğu gibi dahil edilmemesi, üretim sorununun çözülmüş olduğu düşüncesi, sınırsız ekonomik büyüme, bireysel ve toplumsal açgözlülük insanlığı büyük bir felakete sürüklemekte olduğunu düşünmektedir. Schumacher çalışmasında “ekonomik süreklilik” kavramı üzerinde durmakta ve “süreklilik” kavramının “atalarımız için lüks olanın bizim için günlük ihtiyaç haline gelmesinden sevinç payı çıkararak mevcut yağmacı tutumla bağdaşmadığı” düşünmektedir (Boğazlayan, 2005, s.1016).

Mensah “Sürdürülebilir Kalkınma: İnsan eylemi için anlam, tarih, ilkeler, sütunlar ve çıkarımlar: Literatür taraması” isimli çalışmasında “Çevresel Sürdürülebilirlik” kavramını doğal çevre ve insan yaşamını desteklemek için nasıl üretken ve dayanıklı kalınması ile ekosistemin bütünlüğü ve doğal çevrenin taşıma kapasitesiyle ilgili çevrenin doğal kaynaklarının ekonomik bir girdi kaynağı olarak ve atıkların sürdürülebilir şekilde kullanılması olarak tanımlamaktadır (Mensah, 2019, s.8).

J.P. Barde “Ekonomi ve Çevre Politikası” başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını ekonomik ve ekolojik yaklaşım olarak ikiye ayırmıştır. Ekonomik yaklaşım çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmayı gelir ve refah artışını sağlayan koşul ve unsurların birlikte kullanılması olarak tanımlamaktadır. Ekonomik yaklaşım çerçevesinde yer alan kalkınma anlayışı nüfus artışının denetim altına alınmasını teknolojik gelişmelerin desteklemesini, kaynakların kullanılmasında stokların uygun düzeyde tutulmasını da kapsayan geniş bir yönü içermektedir (Barde, 1992, s.38). Barde, bu çalışmasında sermaye birikimi

ve ileri teknoloji kullanımının doğal kaynakların tüketilmesini ne derecede karşılayıp karşılamadığı gündeme getirmektedir (1992,s.39).

Freeman ve Soete “Yenilik İktisadi” başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma kavramını, mevcut neslin ihtiyaçlarını, doğal kaynakları tüketmeden veya yenilenemeyecek hale getirmeden ve çevreyi telafisi olmayacak şekilde tahrip etmeden önce gelecek nesillere aktarma anlayışına sahip iktisadi bir sistem olarak tanımlamaktadır. Bu iktisadi sistem uzun dönemde insan ihtiyacını karşılamak için ekolojik sistemin canlılığına dayanmaktadır. Doğal olarak bu sistemde kaynakların azalması ve çevreye zarar verilmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak düşünülmektedir. Ancak önemli olan çevreye verilen zararı geri dönüşüm yaparak azaltmak ve geri çevirebilmek olarak düşünülmektedir (Freeman & Soete, 2003, s.468).

Olja Munitlak-Ivanovic, Jovan Zubovic, Petar Mitic “Relationship Between Sustainable Development And Green Economy - Emphasis On Green Finance And Banking” başlıklı çalışmasında sürdürülebilir kalkınma kavramını bir bütün olarak hiçbir disiplinde yer almadığını ancak birçok ekonomi, teknoloji, ekoloji, hukuk, sosyoloji, etik gibi bilimsel disiplinlerin içerisinde yer aldığını belirtmekte ve sürdürülebilir kalkınma kavramının multidisipliner doğasına işaret etmektedir (Munitlak-Ivanovic, vd., 2017,s.1469).

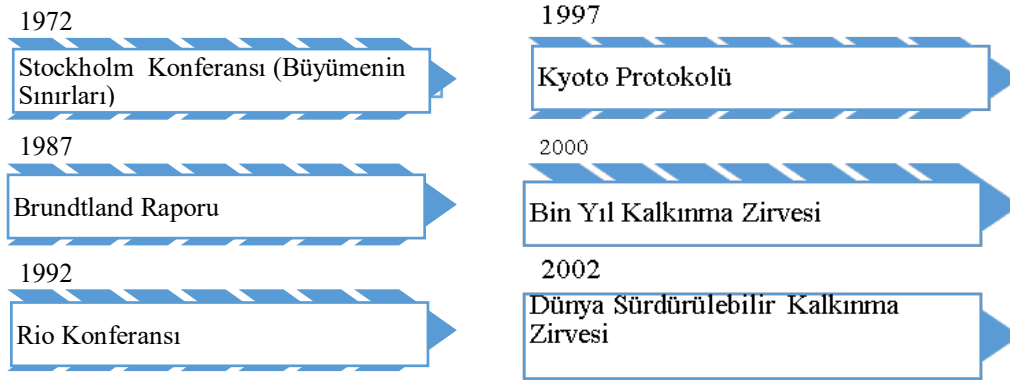
1.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Seyri

Geçen yüzyılın son çeyreğinde ve içerisinde bulunduğumuz yüzyılda varlığını hissettiren küreselleşme ile tüm dünya ekonomilerinde köklü değişimler yaşanmıştır. Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde hissedilmiş, tek fark ise etkiye karşı verdikleri tepki olmuştur. Etkiye karşı verilen tepkiyi gelişmiş ülkeler aşırı üretimden çevreye verdikleri zararı geliştirmekte olan ülkelere önce fark etmiş ve kendileri adına öncelikli önlemler almaya başlamışlardır. Öncelikli önlemler olarak ise özellikle çevreye en yoğun zararı veren üretim aşamalarını ve üretim alanlarını geliştirmekte olan ülkelere kaydırmak olarak almışlardır.

Bu tedbirin kısa süreli çözüm getireceği anlaşılınca tüm ülkeler için ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir kalkınmasının bir zorunluluk olduğu gerçeği ile yüzleşmiştir. Yaşanan gelişmeler ülkelerin tek gayelerinin gelişmek ve kalkınmak olmaması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu amaçlara ulaşmak ve sonuçlarıyla çevre ile doğal kaynakların dengesini koruyarak sürdürülebilir kılmak için çevre dostu kalkınma ve gelişme politikaları hazırlanması gerektiğini ortaya koymuştur (Kuşat, 2013, s.4898).

Çevre ve kalkınmanın birlikte ele alınması gerektiği düşüncesinin kökenlerini çok eskiye götürmek mümkündür. Çevre ile ilgili sorunların zaman içerisinde belirgin olarak ortaya çıkmasıyla çevrenin tahribatı ve bu tahribatın küresel ölçekte ortaya çıkardığı felaketler ile bu problemlerin bir bütünlük içerisinde düşünülmesi ve çözüm yolları aranması artık günümüzün zorunluluğu olmuştur. İlk zamanlarda ulusal veya yerel çerçevede konuşulan çevre ile ilgili sorunlar 1970’li yıllardan itibaren artık uluslararası düzeyde gündeme gelerek çevrenin, sürdürülebilir kalkınmadan bağımsız bir unsur olmaması gerektiği kabul edilmiştir (Aksu, 2011, s.11).

Sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel gelişim süreci özetle şöyledir: ilk olarak 1972 yılında Stockholm’de düzenlenen “Büyümenin Sınırları” raporu BM Çevre Konferansı küresel ölçekte atılan ilk adım olması nedeniyle önemlidir. İkinci adım ise Brundtland Raporudur. Bu rapor ile sürdürülebilir kalkınmanın ilk resmi tanımı yapılmıştır. Diğer bir gelişim ise 1992’de düzenlenen Rio Konferansıdır. Rio Konferansında çevre ve kalkınmaya yönelik stratejiler detaylı olarak incelenmiş ve 21. Yüzyılın gündemi olan Gündem 21 belirlenmiştir. Bir diğer gelişme ise küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadelenin tespit edildiği Kyoto Protokolüdür. Bu gelişmenin ardında 2000 yılında düzenlenen BM Binyıl Zirvesi ile BM’nin başkanlığında Binyılın Kalkınma Hedefleri belirlenmiştir. 2002 yılında Jonnesburg’ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin düzenlenmesiyle Rio Konferansı kararlarının uygulanmasını hızlandırmak için sürdürülebilir kalkınma stratejileri oluşturulmuştur (Aksu, 2011, s.11).

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Seyri

Kaynak: Aksu, 2011.

Stockholm Konferansı (Büyümenin Sınırları); Nisan 1968’de bir grup eğitimci, akademisyen, sanayi, hümanist, ulusal ve uluslararası memurları kapsayan otuz kişilik bilim insanı Roma’da Accademia Lincei’de toplanmıştır. Bu toplantıdan, gayri resmi bir organizasyon olan The Club of Rome ortaya çıktı. Amaçları, hepimizin içerisinde yer aldığı ekosistemde çeşitli ama birbirine bağlı bileşenlerin (ekonomik, politik, doğal ve sosyal) anlaşılmasını teşvik etmektir; bu yeni anlayışı dünya çapında politika yapımcılarının ve kamuoyunun dikkatine sunmak ve bu şekilde yeni politika girişimlerini ve eylemlerini teşvik etmektir (Meadows, vd.,1972, s.9). 1972 yılı içerisinde Roma Kulübü adında strateji oluşturma merkezi tarafından “Büyümenin Sınırları” başlıklı bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda kalkınma uğruna çevre üzerindeki hasarların arttığı belirtilmiş, kalkınma politikaları uygulanırken, çevre ve ekonominin birbiri ile etkileşimi gözden kaçırılmaması gerektiği konusunda ilk geniş kapsamlı uygulamalar yapılmıştır (Nakiboğlu & Bozkaya, 2019, s.939).

1972 Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı; bu konferans “Dünya Sorunsalı” ismi ile sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel sorunları sınırları aşan bir platformda analiz etmek ve çözüm bulmak için Birleşmiş Milletler tarafından 5-16 Haziran 1972 tarihinde İsveç’in Stockholm kentinde düzenlenmiştir. Bu konferans neticesinde ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur (Nakiboğlu & Bozkaya, 2019, s.939).

İnsan kaynaklı çevresel bozulmaların bilimsel kanıtlarla ortaya konulması ve Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’nın sanayileşmiş ülkelerinde artan çevre bilinci dalgalarıyla tetiklenen konferans, çevreyi aslında daha fazla “küresel” bir sorun haline dönüştürme girişimidir. Konferans aynı zamanda tarihte ilk kez kalkınma ve çevre ilişkisinin ele alındığı ve çevrenin nasıl korunacağına dair küresel bir gündemin belirlendiği konferanstır. Stockholm konferansı küresel ölçekte bir eylem planı olmasıyla, küresel ölçekte çevre sorunlarının ele alınmasının önünü açmıştır (Mazi, 2009, s.305). Konferans bildirisinde çevrenin korunması ve geliştirilmesi düşüncesini tüm insanlara benimsetecek, bu konuda yol gösterecek olan karar ve görüşleri kapsamaktadır. Bu kapsamda ise çevre sorunlarının evrenselliği kabul edilmiş ve “tek bir dünyamız var” sloganı da tüm dünyaya duyurulmuştur (Keleş, vd., 2012, s.23-24).

Stockholm Bildirgesi, temelinde sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin oluşmasına hizmet eden ilk resmi yapılandırma. Ancak bu düşüncenin gerçek anlamda küresel ölçekte anlam kazanması Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun (UNWEC) “Ortak Geleceğimiz” başlıklı raporuyla gerçekleşmiştir (Kuşat, 2013, s.4899).

1987 Brundtland Raporu; 1980’li yıllara geldiğimizde yaşanan küresel ölçekli çevre sorunlarına çözüm bulabilmek için Birleşmiş Milletler 1982 yılında “Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu” kurulmuştur. Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonunun önemli özelliği çevre, kalkınma ve ekonomi üçlüsünü birlikte kullanmaları olmuştur. Komisyonun Başkanlığını BM Genel Sekreteri Harlem Brundtland yapmıştır. 1987 yılında komisyon “Ortak Geleceğimiz” başlıklı rapor hazırlamıştır. Rapor, 1960’lardaki kalkınma yaklaşımı ile 1970’li yılların çevreci yaklaşımını “sürdürülebilir kalkınma” anlayışı başlığı altında birleştirmeye çalışmıştır (Nakiboğlu & Bozkaya, 2019, s.940).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı BM Genel Kurulunun 42. oturumunda olası bir kalkınma modeli olarak resmen tanımlanmış ve kabul edilmiştir. Ortak geleceğimiz başlıklı raporda sürdürülebilir kalkınma tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre sürdürülebilir kalkınma “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını tehdit etmeden mevcut ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişme” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama ile kalkınma refahın artması olarak kabul edilirse, sürdürülebilir kalkınma ise bu refah düzeyinin zamanla azalmaması anlamına gelmektedir (Munitlak-Ivanovic, vd., 2017, s.1469).

1992 Rio Konferansı; Brezilya'nın Rio şehrinde aralarında Türkiye'nin de bulunduğu devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı yapılmıştır. Rio Konferansı olarak da bilinen konferansta "İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Rio Deklarasyonu ve Gündem 21" ele alınan temel konulardır. Bu konferansın önemli bir özelliği de bundan sonraki dönemi, "Sürdürülebilir Kalkınma Çağı" olarak adlandırılmıştır. Burada çalışmamız açısından önemli olan nokta, Rio Konferansı sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilmek için küresel ölçekte bir ortaklık çağrısında bulunmasıdır (French, 1995, s.219).

Konferansta "Sürdürülebilir Kalkınmanın" uygulanmasında temel güçlüklerin saptanması, bu güçlüklerin ortadan kaldırılması ve sürdürülebilir kalkınmanın geçerlilik kazanabilmesi için uluslararası ortaklık ve dayanışmanın önemi vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasında ortaya çıkan güçlüklerin saptanması ve ortadan kaldırılması amacıyla farklı görüş ve düşünceler biraraya getirilmiştir (Kaya & Bıçakçı, 2006, s.236).

1997 Kyoto Protokolü; 1992 Rio Konferansı'nda hazırlanan "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi"nde sera gazlarının emisyonlarının azaltılması için bir takım önlemler alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sözleşmenin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığı gibi sözleşme sonrasında da sera gazı emisyonlarında önemli bir düşüş yaşanmamıştır. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra BM'nin Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlediği toplantıda "Kyoto Protokolü" imzalanmıştır (Aksu, 2011, s.16).

2000 Bin Yıl Kalkınma Zirvesi; Dünya liderleri 2000 yılının Eylül ayında Birleşmiş Milletlerin New York'ta ki ofisinde bir araya gelerek Binyıl Deklarasyonu yayınlamışlardır. Bu deklarasyon 1990 yılından bu zamana kadar yapılan bölgesel, ulusal ve uluslararası konferansların doruğu olarak kabul edilmektedir. Bin yıllık kalkınma hedefleri 8 amaç ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için 18 hedeften oluşmaktadır. Bu amaçlar şöyledir; yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması, eğitim hakkı, kadınların toplum içerisindeki konumu ve cinsiyet eşitliği, çocuk ölümlerine yönelik önlemler, anne sağlığının iyileştirilmesi, salgın hastalıklarla mücadele çevresel sürdürülebilirlik ve kalkınmaya yönelik küresel ortaklıkların gerçekleştirilmesidir. Bu hedeflerin 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi için ise sürdürülebilir kalkınmanın sürdürülebilir bir çevrenin olmasıyla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır.

2002 Dünya Kalkınma Zirvesi; Birleşmiş Milletler tarafından 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma zirvesi bazı kaynaklarda Rio +10 olarak ve Johannesburg zirvesi olarak adlandırılmaktadır. 2002 Dünya Kalkınma zirvesine Çevre Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu bir delegasyon katılmış ve sanayi, iletişim, yönetim, biyolojik çeşitlilik, yoksulluk ve iklim değişikliği konularında çalışmalar yapılmıştır (Habikoğlu, 2007, s.78).

Bu zirvenin önemli bir tarafında hem hazırlık hem de toplantı boyunca, toplumun tüm kesimlerinin sürece katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Toplumun tüm kesimlerinin katılımının temel sebebi ise daha önce yapılan zirve, konferans veya toplantıların hükümetler ve devletler düzeyinde yapılması ve bu nedenle de istenilen sonucu alamamasıdır. Dolayısıyla da hedef belirleme, strateji geliştirme ve karar alma aşamalarında aktif rol alan toplumun gerekli yükümlülükleri sahiplenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle de Johannesburg zirvesi, devlet ve hükümet temsilcilerinin yanı sıra, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve daha birçok toplumsal oluşumun katılımıyla yapılmıştır. Katılımcı ülkeler zirvede, 1992 Rio Konferansı'ndan sonraki 10 yıllık süreçte yapılan çalışmaların ve ilerisi için önerilerin sunulduğu birer "Ulusal Rapor" hazırlanmıştır (Ozmehmet, 2008, s.10-11).

Yukarıda anlatılan anlaşmaların, standartların veya protokollerin amacı, çevreye verilebilecek zararları azaltmak, sürdürülebilir kalkınmayı sürdürülebilir yeşil bir çevreyle sağlamak, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının salınımını azaltmak, tüm dünyanın iklim değişikliğiyle mücadele edebilmeleri için gerekli mücadele planları hazırlamak ve belirtilen konularda işbirliğini güçlendirmektir.

2.SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: YEŞİL YENİ DÜZEN

Sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan ulusal ve uluslararası teknolojik gelişmeler neticesinde kaynak kullanımının artması, sınırsız ekonomik büyüme isteği ile enerji kullanımının fosil yakıtlarından karşılanması ve mevcut ekonomik büyüme modellerinin çevresel kaynakların sınırsız olduğunu düşünmesi ve çevreye gerekli değerin verilmemesi ile çevre üzerinde büyük tahribat gerçekleşmiştir.

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi ile küresel ölçekte mevcut durumun eleştirilmesi sonucunda çevreye saygılı bir ekonomik büyüme modelinin gerekliliği anlaşılmıştır. Çevreye saygılı, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımını amaçlayan bir büyüme modeli geliştirmeye yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmaların neticesinde ilk olarak sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllarda ise sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmada kullanılan yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı geliştirilmiştir (Karadağ & Işık, 2019, s.269-270).

Yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı, neoklasik iktisat teorisinin çevrenin sınırlılığını dikkate almayan ve sınırsız büyümenin mümkün olduğunu belirtip sürekli büyümeyi hedefleyen anlayışı, diğer taraftan modern iktisat yaklaşımının neoklasik

ekonomünün yaslandığı düşüncenin tersine dünyadaki kaynakların sınırlı olduğunu belirten ve küresel iklim değişikliği gibi çevresel tehditlerin ülke ekonomilerini tehlike atması nedeniyle yeni ekonomi modeli geliştirilme düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Yeşil ekonomik büyüme modeli adı verilen kalkınma modeli akademik alanda ilk defa Paul Ekins tarafından kullanılmıştır. Ekins yeşil ekonomik büyümeyi “çevreyi dikkate alan sürdürülebilir ekonomik kalkınma” modeli olarak tanımlamıştır (Ekins akt. Ateş ve Ateş, 2015, s.80). Çevrenin ve çevresel kaynakların sınırlılığı düşüncesiyle sürdürülebilir bir yeşil kalkınma modeli oluşturulmuştur. OECD yeşil ekonomik büyümeyi “doğal varlıkların refahımızın dayandığı kaynakları ve çevresel hizmetlerin devam etmesini sağlarken ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmek” olarak tanımlamaktadır (OECD, 2011).

Yeşil ekonomik büyüme, 2008-2009 yaşanan krizin ardından ülkelerin içerisine girdiği ekonomik, çevresel (ekolojik) ve siyasi krizi aşmanın önemli iktisadi politika araçlarından biri olarak ele alınmaya başlanmıştır. Krize çözüm bulmak için yeşil ekonomik büyüme düşüncesinin ülke ekonomilerine uyarlanması 1929 dünya ekonomik buhranında reçete olarak ortaya çıkan “Keynesyen Yeni Düzen (New Deal)” gibi yeni bir ekonomi anlayışı çerçevesinde “Yeşil Yeni Düzen” fikri ortaya atılmıştır (Yalçın, 2016, s.756).

Bu ekonomik krizin ardından “yeni yeşil ekonomi, düşük karbon vergisi, yeşil ekonomik büyüme” olarak ifade edilen “yeşil ekonomik büyüme” ülkelerin uygulama alanında politikalar haline dönüşmüştür. Bu gelişmelerle birlikte “yeşil işler” adı altında yeni iş fırsatları oluşturan, kaynaklar verimliliği arttıran, sera gaz emisyonlarını azaltan, düşük karbonlu teknolojileri destekleyen, ekonomik eşitsizliği azaltan ve doğal sermayeyi koruyan yatırımları destekleyen ekonomi olarak tanımlanmaktadır (Demirtaş, 2017, s.112).

UNEP 2009 yılında yayınladığı raporda “Yeşil Yeni Düzenin” küresel ölçekte üç amacını şöyle belirtmektedir;

1. Dünya ekonomisinin tekrardan canlandırılması, yeni iş kollarının oluşması, toplumun kırılgan kesiminin korunması,
2. Ekonominin sürdürülebilir büyüme modeline göre ilerlemesini sağlamak ve Milenyum Kalkınma Hedeflerinin yoksullukla birlikte 2015’e kadar kaldırılmasını başarmak,
3. Karbon bağımlılığını azaltarak çevrenin çözülmesi sürecini yavaşlatmak (UNEP) olarak sıralanmaktadır.

Diğer taraftan sürdürülebilirlik kavramı, yeşil kavramı ile birlikte kullanılır olmuş ve birlikte bir anlam oluşturmuştur. Sürdürülebilir kalkınma denilince ise sürdürülebilir bir çevre ya da yeşil sürdürülebilir kavramı akla gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma temelinde kalkınma ve çevre olgularını barındırmakta aynı zamanda birbirini tamamlayan ve birbirine gereksinim duyan kavramlar olarak yer almaktadırlar. Ancak iki kavram birbirini tamamladığı gibi birbiriyle sürekli çatışma halinde bulunan iki kavramdır. Kalkınmak için sürekli kaynak tüketimine ve bu bağlamda da çevrenin insanoğluna sunduğu faktörlere ihtiyaç duymaktadır.

Daha çok kalkınmak daha çok çevrenin tükenmesi anlamına gelmektedir. Burada sorunun temeli ise çevresel kaynakların kendilerini yenileme sürecinde ortaya çıkmaktadır. Çevre kendisini yenilemeye zorlandığı noktada bunun insanoğluna dönüşümünü farklı şekillerde ortaya koymaktadır. Çevrenin kalkınma uğruna aşırı tüketimi sonucu ortaya hem çevrenin yenilenmemesine hem de üretim sürecinde çevreye salınan atıkların çevrenin tahribatına neden olmaktadır ki bu durum negatif dışsallık olarak kabul edilmektedir (Kuşat, 2013, s.4898). Özetle yeşil ekonomik büyüme mevcut ekonomik düşünce yerine yeni bir ekolojik temelli toplumsal alana yerleştirmeye çalışan bir düşünce hareketinin argümanıdır. Bunu gerçekleştirmek için öncelikli olarak her ülkenin kamusal politikaları arasında yer alması gerekmektedir.

Yeşil ekonomik büyüme yaklaşımının temelinde yatan düşünce sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşmaktır. Bu hedefe ulaşmak ve sürdürülebilir ekonomik zenginliği yeşil ekonomik büyüme ile sağlamak için işleri kolaylaştıracak her türlü düzenlemelerin yapılması ve bunu sağlarken de ülkelerin doğal kaynaklarını optimal düzeyde kullanmaları gerekmektedir (Kuşat, 2013: 4904). Bu yaklaşım sürdürülebilir kalkınma gibi birçok ülke tarafından benimsenmiştir. Ancak yeşil ekonomik büyüme sürdürülebilir kalkınmanın aksine ekonomik büyüme çevresel tahribata ilişkin endişeleri uzun vadeli ekonomik büyümeyle dengeleyecek şekilde teşvik etmektedir (Yılmaz, 2018, s.82).

Yeşil ekonomik büyüme, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Yeşil ekonomik büyümenin temel amacı; yatırım artışı ve ekonomik büyüme süreciyle bir bütün olarak çevre kalitesinde ve sosyal kapsayıcılık konusunda artışların sağlanmasıdır. Yeşil ekonomi yaklaşımı ile bu zamana kadar negatif dışsallık olarak ortaya çıkan çevresel sorunları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ve ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra doğal kaynakların tükenmeye başlamasıyla, ekosistemde ortaya çıkan bozulmalar gibi çevreye verilen zararın etkilerinin ve “yıpranmalar”ın büyüme hesaplamalarına dâhil edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Özçağ & Hotunluoğlu, 2015, s.314).

Yeşil ekonomik büyüme düşüncesi, uygulamada sürdürülebilir kalkınma anlayışının yerini alabilecek veya aynı kapsamda olduğu düşünülen bir yaklaşım olarak düşünülmemelidir. Böyle bir düşüncenin temelinde, sürdürülebilir kalkınma amacına

ulaşmak yer almaktadır. Bu nedenle de belirlenen amaçlara ulaşmak için bugünün ve gelecek neslin doğal kaynaklara eşit düzeyde ulaşması için kaynakları en yeterli düzeyde kullanmak ve gerekli düzenlemeleri yapmak önem taşımaktadır (Kuşat, 2013, s.4904).

Yabancı literatürde yeşil ekonomik büyüme olgusunun çevresel teknoloji ve yeşil teknolojiyle birlikte sağlanacağı konusunda fikirler ileri sürmektedir. Özellikle yeşil teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere transferinin sağlanması gerektiğini zaten gelişmiş ülkelerin bu teknolojiye sahip olduğu belirtmektedir. Popp bu noktada çalışmasında yeşil büyümeyi teşvik etmek için beş öneri de bulunmaktadır. Bu öneri yeşil teknolojiyi kapsamaktadır. Birincisi, hem yeşil teknolojiler için hem de daha genel olarak, yüksek gelirli ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerine hâkim olması, teknoloji transferinin önemli olduğunu belirtmektedir. İkincisi, teknolojiler mevcut olsa bile, uyarlanabilir Ar-Ge, yeni teknolojilerin yerel pazar koşullarına uyumunu iyileştirebilir. Üçüncüsü, teknoloji transferinin bilgi yayılmalarını teşvik ettiğinde yeşil büyümeyi teşvik etmesi daha kolay olacaktır. Dördüncüsü, finansal kısıtlamalar ve kullanım kolaylığı, gelişmekte olan ülkelerde yeşil teknolojilerin yayılmasını belirleyen önemli roller oynamaktadır. Beşincisi, piyasa güçleri genellikle kirliliğin önlenmesini tamamen ödüllendirmemektedir. Bu nedenle yeşil teknolojiler için pazarlar yaratmak için politika teşvikleri önemlidir. Yeşil büyümeden kastı popp şu örnekle açıklamaktadır; “Örneğin, kuraklığa dayanıklı mahsuller ve daha verimli sulama gibi tarımdaki ilerlemeler, yeşil büyümeyi geliştirmekte olan ülkelere sağlamak için önemlidir. Diğer bir örneği ise sağlık sektöründen vermektedir. Sağlık hizmetlerinde ihmal edilen tropikal hastalıklar önemli bir sorundur. Esasen bulaşıcı nitelikte olan bu hastalıklar, neredeyse yalnızca gelişmekte olan ülkelerde meydana gelir, bu nedenle kar amaçlı ilaç şirketlerinin bu hastalıklarla mücadele için yeni ilaçlara yatırım yapma konusunda çok az teşvik verilmektedir. Bu nedenle de yeşil büyüme geliştirmekte olan ülkelerde ihtiyaç duyulan yenilikler için talep yaratma sorunu, tarım ekonomisi ve sağlık ekonomisi gibi pek çok alanda ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma için yeşil ekonomik büyümeyi sağlarken yeşil teknolojiye talep yaratma konusuna yeni anlayışlar kazanmak için alandaki mevcut çalışmalar öğrenilebilir. Yeşil ekonomik büyümeye odaklanma, yalnızca çevresel kaliteyi iyileştirmek için tasarlanmış araştırmaları içermemeli, aynı zamanda kaçınılmaz olarak gelecek çevresel değişikliklerle başa çıkmayı da içermelidir (2012, s.46-48).

Molly Scatt Cato “Green Economices” başlıklı kitabında yeşil ekonomiyle ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. Bunları şöyle sıralamaktadır; İlk olarak yeşil ekonomi, ekonomiye bakış açısını “rasyonel ekonomik insan”ın endişelerinin ötesinde genişletir. Bunun yanında yeşil ekonomi, ekonomik yapı içerisinde marjinalleştirilen –özellikle kadınla ve yoksullar- bakış açılarını içermenin yanı sıra gezegenin tüm ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Yeşil ekonomi akademik bir disiplin olarak doğmamış ve tabandan gelerek büyümüştür. Daha çok gezegen ve insanlarla ilgilenmiştir. Yeşil ekonomi, ekonominin temel hedefini büyümeden uzaklaştırmaya ve istikrarlı bir ekonomiye geçmeyi önermektedir. Yeşil ekonomi, komünizm olmayan kapitalizme karşı ilk alternatif ve neoliberalizme meydan okumak için farklı bir ekonomik paradigma sunmaktadır (2009, s.205). Cato çalışmasında yeşil ekonominin olumlu özelliklerini belirterek alternatif bir ekonomi yaklaşımı olması açısından önemini vurgulamıştır.

2.1.Büyüme ve Yeşil Kalmak Mümkün Mü?

Yeşil bir renk olarak öncelikle zihnimizde temizlik, çevreciliği, daha duyarlı olmayı ve bir canlılığı yansıtmaktadır. Ancak Yeşil büyüme yaklaşımına ekonomi boyutu eklenince zihnimizde hem yeşil kalıp hem de büyümenin aynı anda olup olmayacağı sorusu akla gelmektedir. Ekonomik büyüme yurtiçi hasıla miktarının artırılması iken ekonomik anlamda çevrenin sürdürülebilirliği dolayısıyla büyümenin yeşil olup olmayacağı çalışmamız açısından tartışılan konudur.

OECD yeşil ekonomik büyümeyi “doğal varlıkların, refahımızın dayandığı kaynakları ve çevresel hizmetleri sağlamaya devam etmesini sağlarken ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmek” olarak tanımlamaktadır (2011). UNEP yeşil büyümeyi “çevresel riskleri ve ekolojik kısıtları önemli ölçüde azaltırken, insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştiren bir ekonomi” yaklaşımı olarak tanımlamaktadır (UNEP, 2011).

Büyüme ve yeşil kalmak mümkün mü? tartışmasını ilk olarak OECD ve UNEP gibi uluslararası organizasyonların tanımlamasıyla tartışmak mümkündür. Küresel anlamda ekonomik büyümenin artık yaşadığımız gezegenin ötesine taşınırken ekonomik büyümenin çevresel etkisinin ortadan kaldırılması ve hatta azaltılması hedefi iyimser bir bakış açısı taşımaktadır. Bu nedenle de OECD’nin yeşil büyüme tanımı ekonomik büyümenin çevresel etkisini azaltacak teknolojiyle mümkün görürken; UNEP’in yeşil ekonomik büyüme tanımı, ekonomi büyümeyi sağlamanın yolu olarak doğal kaynaktan ayrıştırmak olarak görmektedir. Bu nedenle çevresel etkinin büyümeden çok daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Jason Hickel ve Giorgos Kallis 2019 yılında yaptıkları “Is Green Growth Possible? (Yeşil Büyüme Mümkün mü?) başlıklı çalışmalarında kaynak kullanımı ve karbon emisyonları üzerine deneysel çalışmalara ait bulguları incelemişlerdir. Bu inceleme neticesinde bu bulguların gerçekte yeşil ekonomik büyüme teorisini desteklemedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Büyüme ve yeşil kalmak mümkün mü sorusuna küresel ölçekte kaynak kullanımının net bir deneysel ayrımı olmadığını ve en iyi politika koşullarında dahi karbon emisyonlarından ayrıştırmamın 1,5 ile 2 santigrat dereceden fazla artacak şekilde küresel ısınmayı önle yemeyeceğini belirtmektedir. Yeşil ekonomik büyümenin yerine politika yapımcılarının alternatif stratejilere yönelmesi

gerektiğini vurgulamaktadır. Ampirik kanıtlar, Dünya Bankası ve OECD'nin yeşil ekonomik büyümeyi, ekolojik acil durumdan bir çıkış yolu olarak sunduğunu belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri gibi yeşil ekonomik büyüme varsayımına dayanan politika programlarının gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2019, s.17).

Ekonomik büyümenin yarattığı çevresel baskıyı literatürde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla değeri ile Yurt İçi Madde Tüketimi (DMC) bölünmesiyle elde edilen oran ile ölçülmektedir. DMC ise, ekonomide kullanılan toplam malzeme miktarının ölçümüdür. Ülkeler üretirken ne kadar tükettiğini ve ne kadarını gelire dönüştürdüğünü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla/ Yurtiçi Madde Tüketimi(DMC) ile bulmaktadır. Eğer GSYH, DMC'den daha fazla büyüyorsa ekonominin etkin olduğu anlamına gelmektedir. DMC göstergeleri zengin ülkeler üretimlerini yoksul ülkeler üzerinden gerçekleştirdikleri ve slogan olarak kendilerini “yeşil büyüyoruz” olarak gösterdikleri için eleştirilmektedir.

Sonuç olarak yeşil büyümek yaklaşımı zengin ülkeler için geçerli olmakta çünkü üretimlerini yoksul ülkeler üzerinden gerçekleştirmektedirler. Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyüme sanayi toplumlarının özellikle gelişmiş ülkelerin, çevre konusunda yoğunlaşan tepkileri minimize etmek amacıyla ortaya çıkardıkları yaklaşımlar dır. Çevrenin yeşil olarak sürdürülebilirliği, ekonomik kalkınmadan sonra gelen bir istektir. Çevrenin yeşil sürdürülebilmesi gelecek nesillerle ilgili bir konudur ve neslin nasıl hangi şartlar altında yaşayacağı çevre, kalkınma ve büyüme arasındaki üçlü dengeye bağlıdır. Hem çok üretip hem çok büyüyüp hem de yeşil kalması hayalden öte bir şey değildir.

2.2.Sürdürülebilir Kalkınmada Çevrenin Sürdürülebilirliği

Resmi olarak 1992 yılında Rio'da Birleşmiş Milletler öncülüğünde düzenlenen konferansta, kalkınmanın çevreyi sömürüsü başlıklı rapor, bildiri veya belgelerle gözler önüne serilmiştir. Bu raporda sorunun temeli üretim ve tüketim kalıplarıyla ilgili olduğu öne sürülmüştür. Bu kalıplar değişmeden kalkınma ve çevrenin sürdürülebileceğine inanılmış ve sorunun çözümü kapitalist sistem içerisinde görülmüştür.

Çevresel tahribatın her geçen gün artması, yenilenebilir kaynakların azalması, canlı türlerin neslinde azalma ve yok olma, ormansızlaşma, dünyanın bir tarafında su kıtlığı yaşanırken diğer tarafında sel felaketlerinin yaşanması çevreyle ilgili konferansların etkinliğini sorgulamaktadır. Çevre sorunlarının uluslararası ölçekte yapılan konferans vb. uygulamalarla azalmadığı ve dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma çevrenin sürdürülebilirliğini sağlayacağı düşüncesini zayıflatmaktadır (Önder ve Özçelik, 2023:233).

Dünya'da yoksulluğun artmasıyla çevre sorunları artmakta ve yoksulluk çevre sorunlarının hem nedeni hem de sonucu olmaktadır. Böylelikle sahada yapılan çalışmalar ve literatür çerçevesi sürdürülebilir kalkınmanın yoksulluğu azaltmadan veya yok etmeden gerçekleşmeyeceğini göstermiştir. Tüketim ve üretim arzusunun çok yüksek olduğu gelişmiş ülkeler ve çözüm için sorumluluk alan az gelişmiş ülkeler, çevrenin yıpratılmasından en çok etkilenen ve ekolojik sorunların ortaya çıkmasında gelişmiş ülkelere göre daha az payı olan ülkelerdir. Çevre içerisinde yaşadığımız bir alan olmasının ötesinde çok büyük bir ekosistemi ifade etmektedir. Bu ekosistem tüm canlıların fiziksel ve biyolojik tüm ihtiyaçlarını karşılayan büyük bir hammadde deposu niteliğindedir. Özetle çevre üretimin ana kaynağıdır. Kaynakların kıt olduğu düşüncesiyle hareket edildiğinde çevresel kaynakların kıt olduğu ve etkin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşabilmektedir (Kuşat, 2013, s.4900).

Sürdürülebilir kalkınmada bu koşul düşünülürken ise çevrenin sürdürülebilirliği zor hale gelmektedir. İçinde bulunduğumuz dünyada insanlar sürekli bir üretkenlik yarışı içerisinde. Üretkenlik yarışının temelinde yatan rekabetin sonucunda ise sermaye birikimi ve genişlemesi olduğu düşünülürken, kaynakların sınırlı olduğu bir dünyada sonsuz bir sürdürülebilirlikte bahsedilmemektedir. Adına kalkınma veya büyüme dediğimiz birikim ve gelişme süreci yalnızca parasal bir birikim değildir. Aynı zamanda çevresel tüm kaynakların sermayeye dönüştürülmesidir. Bugün sürdürülebilir olma arayışları, fosil yakıtları ve enerjinin yeşile boyanması çabalarına rağmen kalkınma ve büyüme çabaları insanlık tarihinde görülmemiş bir hızla ulaşmıştır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE YEŞİL BÜYÜME AÇISINDAN ÇEVRE İLİŞKİSİNE ELEŞTİRİLER

Kavram Belirsizliği: Sürdürülebilir kalkınma kavramına getirilen ilk eleştiri tanımlamada yer alan “bugünün” ihtiyaçları sözüne yöneliktir. Öncelikle gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin ihtiyaçlarının farklı olması nedeniyle tartışılmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Gelişmiş Ülkeler Tarafından Hazırlanması: Sürdürülebilir kalkınma ve yeşil büyümeyle (ekonomi) ilgili konferans ve raporların uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanmasıdır.

Burada eleştirilen durum ise politikaların gelişmiş ülkeler tarafından hazırlanması ve uluslararası belgelere aktarılmasıdır. Bu durum ise ulusal kalkınma politikalarının oluşturulması ve yönetiminde gelişmiş devletlerin istek ve politikalarına bağlı olmayı gerektirecek bir sonuçtur. Ayrıca OECD, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, IMF gibi uluslararası kuruluşların tamamı gelişmiş olan ülkelerin ellerindedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı gelişmiş olan devletlerin geliştirmekte olan veya az

gelişmiş devletleri “küresel sürdürülebilir yönetim” anlayışı ile “yönetmek” için kurdukları bir tuzak olarak düşünülmektedir (Özcan, 2019, s.23).

Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişki: Örneğin geri kalmış ülkelerde çevre sorunları gelişme sağlanınca ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Ancak geri kalmış ülkeler kalkınma sağlayıp gelişse bile ancak geri kalmışlığın verdiği çevre sorunlarını çözebilecek diğer taraftan ise kalkınmanın ileri aşamalarında gelişmeye özgü çevre sorunları ortaya çıkacaktır. Geri kalmış ülkelerde sürdürülebilir kalkınma çevre sorunlarının çözülmesi için gerekli ancak yeterli değildir. Kalkınma bir ön şarttır. Kalkınmanın olması halinde de çevre sorunları doğabilmektedir (Tekeli, 1973, s.14).

Gelir Dağılımı: Sürdürülebilir kalkınmaya getirilen diğer bir eleştiri gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Gelişmiş ve gelişmemiş, kuzey ve güney ayırımına dayanarak yapılan karşılaştırmalarda yoksul ülkelerin bir sonraki yemeği bulması çabası olması nedeniyle çevrenin sürdürülebilirliğini göz ardı edecektir.

Kalkınmada Ekonominin Ön Planda Olması: Brundtland Raporu, Rio Konferansı ve Gündem 21 ile Sürdürülebilir Kalkınmanın sosyo-ekonomik kalkınmayı kapsadığı açık olarak belirtmiştir. Sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik büyümenin değil toplumsal refahın artırılması olarak görülmüştür. Ancak Sürdürülebilir Kalkınma politikalarında ve uygulamalarında sosyal boyut unutulmuş ekonomik büyüme odaklı hedeflerden uzaklaşmıştır. Ancak kalkınmanın temel hedeflerinden birisi olan toplum içerisindeki ekonomik, siyasal ve hukuki ayrıcalıkların ortadan kaldırılması sosyal kalkınmanın sağlanması ile gerçekleşeceği unutulmamalıdır (Marcuse, 1998, s.106).

Kapitalizm ve Sürdürülebilir Kalkınma Çelişkisi: Kapitalist sistemde bir faaliyetin sürdürülebilirliğinin temel koşulu faaliyetin karlı veya elde edilecek faydanın maliyetinin yüksek olması gerektiği için kapitalist sistemde gerçek anlamda sürdürülebilir kalkınma politikaları oluşturmak ve uygulamak mümkün değildir.

Sürdürülebilir kalkınma karın yüksek olduğu sektörlerde uygulanabilir ki bu durum çevrenin sürdürülebilirliği ile çelişmektedir. Çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın hedefi olan eşitlik ve sosyal adaletin sağlanması sektör ve firma bazında karlı olmayan ve yüksek maliyetli, geri dönüşümü ve faydası uzun dönemde sağlanabilen konulardır. Bu durumda sürdürülebilir kalkınma kapitalist ekonomik düzlemde yer bulamamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın kapitalizmle çelişen ikinci boyutu ise, kapitalizmin sürekli üretme ve tüketme döngüsüdür. Sürdürülebilir kalkınma ise insan faaliyetlerinin çevre üzerinde daha az baskı yapacak şekilde yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma politikalarının hedefi insanların refah ve gelir düzeyini arttırmak olsada paranın kullanımıyla ilgilenmemektedir. Kapitalist sistemde ise insanların gelir ve refah düzeylerinde artış sağlandıkça daha fazla tüketim ve harca yapacaktır (Çokişler & Çokişler, 2017, s.5). Dolayısıyla kapitalizmin tüketim ve üretim arzusu çevrenin sürdürülebilirliğinin önüne geçmektedir. Burada sorunun kökeni sermayenin mantığıyla çevrenin kendisini yenileme ve onarma süreçleri, ekolojik döngüsü ve geri beslenme süreci arasındaki tutarsızlık, sürekli üretim ile çevrenin yeniden üretilmesi arasındaki tutarsızlıktır. Bu yönüyle sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin bir arada var olmaları olanaksızdır. Çünkü temeli piyasaya dayanan her türlü kalkınma ve büyümenin çevreye bir maliyeti olacak ve çevreden birşeyler götürecektir (Altunok, 2014, s.93).

İnsan Merkezli Çevre Anlayışı: İnsan merkezli çevre anlayışları teknolojiyle ilişkin değerlendirmelerinde insan ve doğa karşıtlığını temel almaktadır. İnsanoğlunun teknoloji yardımıyla, karşıtlığın üstesinden gelerek doğaya egemen olduğu ve doğayı insana faydalı bir biçim almasını sağlamaktadır. Bununla birlikte teknoloji, yeni enerji kaynakların bulunması ve kirliliğin denetim altında tutulması gibi çevre sorunlarını denetim altına almaktadır. Bu nedenle insan merkezli çerçevede, teknolojik gelişmelere olumlu bakılmakta ve güven duyulmaktadır (Keleş, vd., 2012, s.50-51).

İnsanın doğanın sahibi, doğanın ise insanın gelişmesi ve huzuru için onun hizmetine hatta emrine verilmiş kaynak olarak görülen çevrecilik anlayışı, insan ile çevre ilişkisinin yanlış bir bağlantı üzerinden yanlış bir noktadan hareket edecektir. İnsanın çevreden üstün olduğu anlayışına sahip bir çevrecilik anlayışında çevrenin insandan korunması imkânsız olacaktır (Özcan, 2019, s.33). Sürdürülebilir kalkınmayı tüm bu bağlamlarıyla düşünüldüğünde çok fazla umut veren bir kavram olarak Brundtland Raporunda duyurulduktan sonra kısa bir zaman içerisinde ulusal ve yerel politikalarda yerini almaya başlamıştır. Ancak gelinen noktada fırsat eşitliği, gelirlerin eşit dağılımı, refahta adalet sağlanması, bireysel özgürlük ve baskının azalması gibi sosyal adalet konularında yeterli bir ilerleme sağlanamadığı görülmektedir (Marcuse, 1998, s.110).

Çevre Tahribatında Teknolojik Öncelikler: İnsanoğlu artık kapitalist olmayan üretim ilişkilerinde düşünce ve eylemlerinin neticesini bütünsel olarak görebildiği ve kendi bedeni dışındaki dış dünyadaki her şeyi biçimlendire bildiğinin farkındadır. Ancak kapitalist üretim ilişkilerinde dünyadaki her şeyin kendi düşünce ve eylemleri dışında başka güçler tarafından biçimlendirildiği algısına kapılmaktadır. Böyle bir durum neticesinde insan duyarsızlaşır ve çevre karşısında hiçleşerek, çevre karşısındaki hâkimiyetini teknolojiyi tanımlayarak huzur bulacağını düşünmektedir. İnsanoğlu teknoloji ile birlikte kendisine ilişkin her şeyi yeniden üretirken artık gözü, kulağı, sesi ve aklıyla beraber belleğinde teknolojiye tabi olmaktadır. Çevreyi teknolojiyle düzeltme tuzağına düşünce, sistemin karmaşasında giderek boğulur ve “yaşamı kolaylaştırıcı” başlığı altında

yaptığı üretimler kişinin varlık alanı daraltır, kirlendir ve yaşamsal etkinliklerini köreltir (Altunok, 2014, s.88). Çevreyi koruma düşüncesiyle yapılan teknolojik hamlelerin çevreye geri dönüşü daha fazla yıkımla sonuçlanmaktadır.

Tüketim Eğiliminin Artması: Sürekli büyüme çabaları aynı zamanda sürekli üretimi zorunlu hale getirmektedir. Pazar içinde yapılan üretimde, tüketim önem arz etmektedir. Tüketimin devamında ise reklam olgusu önemlidir. Çünkü reklam ve benzeri faaliyetler son derece önemlidir. Ayrıca toplumların tüketime mobilize edilmeleri, hakim iktisadi paradigmanın bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır (Özcan, 2019, s.39).

Görmez, günümüzde tüketim, yalnızca mal ve hizmetlerin değil, insanın kendisini meta olarak düşünmesine kadar uzanırken, tüketim maddelerinin gereksiz üretimi, üreticiler için son derece karlı hale gelmiştir (2018, s.19). Görmez'in sürdürülebilir kalkınmaya diğer bir eleştirisi ise, "Ortak Geleceğimiz" raporundan sonra birçok ülkenin çevre politikalarını bu raporun esas ve ideolojisi altında oluşturduğu ancak raporun üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen çevre sorunlarının çözümü konusunda bir mesafe kaydedilmediğini ve bunun sürdürülebilir kalkınmanın başarısızlığını ortaya koyduğunu göstermektedir. Zaten bu politikalar derinlemesine incelendiğinde sorunun sebeplerini ortadan kaldıracak net değişimleri içermediği görülecektir (2018, s.64).

Çevre Hareketlerinde Yeşil Sürdürülebilir Kalkınma Söylemi: Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı resmi çevrecilikten tutulmuş yeşil politik hareketler, ekolojik hareketlere kadar kendisine yer bulmuştur. Bu yaklaşım 1970'li yıllarla birlikte bir protesto hareketi olarak görülen ekolojik hareketlerini "pozitif" diye adlandırılan anlayışa yönetmekte önemli bir araç olmuştur. Özellikle Gündem 21 belgesinin 1992 yılında yayınlanmasıyla birlikte değişimin hızlanmıştır. Hem sokaktaki insan hem de sağcı veya solcu tüm politik toplumun "her şeyi eleştirir ve hiçbir şeyi beğenmediği" 1970 ve 1980 yılı çevreciliği, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla kendisini uluslararası toplumun bir üyesi olarak küresel düşünen ama yerel hareket eden örgütlerle bireylerden oluşan bir hareket haline gelmiştir (Şahin, 2004, s.11). Sürdürülebilir kalkınma söylemi ile birlikte çevreyi yönetmeye katkıda bulunma düşüncesi yaygınlaşmıştır. Burada en önemli eleştirilerden birisi ise sürdürülebilir kalkınma ve yeşil sürdürülebilir kalkınma söylemlerinin birer moda veya slogan kavramlarına dönüşerek sadece söylemde kalmasıdır. En büyük tehlikeye ise moda veya slogan haline almasıdır.

Yeşil ekonominin sürdürülebilirliğinin önemli bir boyutu ise çevre ile uyumlu teknolojilerin geliştirilmesidir. Bu durum çevre sorunlarını çözmek amacıyla teknoloji geliştirmekten ziyade çevre ile uyumlu teknolojilerin yarattığı pazarı beslemiştir. Diğer taraftan ise çevreye saygılı ve yeşil büyümeyi sürdürülebilir kılan teknoloji geliştirmek oldukça pahalıdır. Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin bunları satın alacak finansman kaynakları bulunmamaktadır. Örneğin Japonya'nın ekonomisinin büyük bir bölümünü "yeşil" teknoloji geliri oluşturmaktadır (Kaypak, 2011, s.25).

Keleş ve diğerleri, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomik büyümeyi çeşitli açılardan eleştirmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın uygulamada başarısız olması nedeniyle sürdürülebilir kalkınmadan pek farkı olmayan versiyonu ile bu kez "yeşil ekonomik büyüme" adıyla gündeme sokulduğunu belirtmektedirler. Bazı kesimler yoksulluk ve çevre sorunlarının nedeni olarak kapitalist birikim rejimlerinin sonuçları görülmektedir. Bir başka anlatımla, yapısal nitelikteki sorunların yeşil büyüme(ekonomi), önlemleriyle giderilmesi imkânsız olarak düşünülmektedir. Aynı doğrultuda, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlik işbirliği mekanizmalarıyla giderilemeyecektir. Bu yaklaşımlar, yeşil ekonominin, çevresel bozulmayı önleme, eşitsizlikleri azaltma, yoksullukları giderme ve tüm toplumsal kesimleri kapsamı düşüncesi inandırıcı bulunmamaktadır (2012, s.179).

4.SONUÇ

İçinde bulunduğumuz yüzyıl artık çevrenin tahribatının farkına varıldığı ve bu tahribatın kalkınma ve çevrenin sürdürülebilirliğini yeşil bir ekonomik düzende sağlanabileceğinin anlaşıldığı bir yüzyıl olmuştur. Özellikle Sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeler, aşırı üretim ve tüketim arzusu, sınırsız büyüme anlayışı, mevcut ekonomik kalkınma yaklaşımlarının çevrenin ve çevresel kaynakların sınırsız olduğunu düşünmesiyle çevresel tahribat her geçen gün artmış ve artmaya devam etmektedir. Mevcut durumun olumsuzluğu farkına varılarak çevreye saygılı ancak aynı zamanda kalkınmanın yeşil bir ekonomi büyüme modeliyle gerçekleşeceği düşünülerek yeni ekonomi modelleri geliştirilmiştir. Yeni ekonomi modeli olarak yeşil ekonomik büyüme yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Yeni ekonomi yaklaşımı sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, sosyo-çevresel dönüşümü gerektiren olumsuz faktörlerle başa çıkabilmek ve bunu gerçekleştirirken de çevrenin çevre ve doğal kaynaklarının sınırlılığını dikkate alan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve yeşil ekonomik büyüme kavramları birbiri yerine kullanılacak kavramlar, düşünceler veya yaklaşımlar değildir. Yeşil ekonomik büyüme, yalnızca ekonomi boyutunu kapsamamaktadır. Ekonomi boyutunun yanında çevresel ve sosyal boyutları olup gelir eşitsizliğinin giderilmesi, sivil katılımın sağlanması ve çevrenin ekonomik faaliyetlerin merkezine alınması gibi pek çok boyutu olan bir kalkınma yaklaşımıdır. Sonuç olarak yeşil bir ekonomik büyüme sürdürülebilir kalkınmanın alternatif olmamakla birlikte sürdürülebilir kalkınma düzenine ulaşmada gerekli araçları netleştirilmesi bakımında tamamlayıcı olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, yeşil ekonomik büyüme yaklaşımından önce çıkmış

olmasına rağmen yeşil ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınmayı devam ettirmektedir. Sonuçta iki kalkınma yaklaşımının ortak noktası gelecek nesillere çevre ve doğal kaynakların yeşil bir ekonomi düzeninde aktarılmasını sağlamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmayı yeşil bir çevre ile sağlamak için uluslararası alanda anlaşmalar, protokoller, zirveler ve standartlar hazırlanmıştır. İlk olarak 1972 yılında düzenlenen "Büyümenin Sınırları" başlıklı Brundtland Raporudur. Bu raporun yayınlanmasıyla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın ilk resmi tanımı yapılmıştır. Bunun yanı sıra 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı'nda çevre ve kalkınmaya yönelik stratejik hedefler ortaya konmuş ve devamında ise detaylı incelenerek 21. yüzyılın gündemi olan Gündem 21 belirlenmiştir. 1997 yılında düzenlenen Kyoto Protokolüyle küresel ısınma ve iklim değişikliği konularında mücadele etmenin genel bir çerçevesi çizilmiştir. 2000 yılında düzenlenen Binyıl Zirvesi ile BM'nin başkanlığında Binyılın kalkınma hedefleri ortaya konulmuştur.

Bu anlaşmaların, standartların, raporların veya protokollerinin temel amacı ekonomik kalkınma ve çevre arasında sürdürülebilir denge sağlamak, iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının salınımını azaltmak, çevrenin sürdürülebilirliği için gerekli planlar hazırlamak ve belirtilen konularda işbirliği sağlamaktır. Rasyonel bakış açısıyla bakıldığında kalkınma ve çevrenin sürdürülebilirliği konusunda somut adımlar atıldığı görülmekte ulusal ve uluslararası ölçekte gelişmeler yaşanmakta, bu yaklaşımlarla ekonomide yeşil düzeyde yeni iş kolları gelişmektedir. Ancak bu düzenlemeler gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerle sınırlı kalmaktadır. Çünkü gelişmemiş ülkelerin yeşil ekonomik büyüme ve çevrenin sürdürülebilir kalkınmaya dahil olabilmesi imkansız gibi görünmektedir. Zaten gelişmemiş ülkeler temel ihtiyaçlar hiyerarşisinde beslenme, barınma gibi ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamaz iken çevrenin düşünülmesi rüya gibi görünmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Güney Kalkınma Ajansı.
- Alagöz, M. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Faktörü: Teorik Bir Bakış. Akademik Bakış(11), 1-12.
- Altunok, M. (2014). Ekolojik, Kriz Kapitalist Birikimin Sürdürülebilirliği Gelecek ve Ütopya. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 1(1), 81-98.
- Aşıcı, A. A. (2017). Sürdürülebilir Yaşam İçin Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen. A. A. Aşıcı., & Ü. Şahin(Ed.), Yeşil Ekonomi içinde (ss. 105-132). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Ateş, S. A., & Ateş, M. (2015). Sosyo-Ekolojik Dönüşüm Karşısında Türkiye: Bir Alternatif Olarak Yeşil Büyüme. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(4), 69-94.
- Barde, J. (1992). Économie et Politique de l'Environnement. Paris: PUF.
- Barlas, N. (2013). Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Topluma, Çağımızın Çevre Sorunları. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bob Giddings, B. H. (2002). Environment, Economy And Society: Fitting Them Together Into Sustainable Development. Sustainable Development, 10, 187-196.
- Boğazlayan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi(50), 1011-1028.
- Cato, M. S. (2009). "Green Economics" An Introduction To Theory, Policy and Practice. London: Earthscan Dunstan House.
- Çokişler, N., & Çokişler, E. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramına Getirilen Eleştiriler. International Journal of Contemporary Tourism Research, 1-7.
- Demirtaş, I. (2017, Aralık). Ekolojik ve Ekonomik Krizlere Alternatif Yaklaşım Çözüm Olarak Yeşil Ekonomi Politikaları. İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı, 107-132.
- Freeman, C., & Soete, L. (2003). Yenilik İktisadı. (E. Türkmen, Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- French, H. F. (1995). Yeni Küresel Ortaklığın Sağlanması. Lester R. B. (Ed.). Dünyanın Durumu, Worldwatch Enstitüsü Raporu.
- Görmez, K. (2018). Çevre Sorunları (4. b.). Ankara: Nobel Kitabevi.
- Hickel, J., & Kallis, G. (2019). Is Green Growth Possible? New Political Economy.
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Türkiye'de Çevre Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi. Sosyal Bilimler Dergisi(2), 71-91.
- Karadaş, H. A., & Işık, H. B. (2019). Türkiye'de Yeşil Büyüme: OECD Göstergeleri ile İstatistiksel Bir Karşılaştırma. Fiscoeconomia, 3(1), 268-317.
- Kaya, Y., & Bıçakçı, D. (2006). "Sürdürülebilirlik" Argümanı ve Derin Ekolojik İtirazı. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(3), 231-249.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sürdürülebilir Bir Kalkınma İçin Sürdürülebilir Bir Çevre. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13(20), 19-33.
- Keleş, R., Hamamcı, C., & Çoban, A. (2012). Çevre Politikası. İstanbul: İmge Kitabevi.

- Koyuncu, T., & Karabulut, T. (2021). Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Ekonomi Açısından Yenilenebilir Enerji: Ampirik Bir Çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(2), 466-482.
- Kula, E. (1998). *History of Environmental Economic Thought*. London: Routledge.
- Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj ve Dezavantajları- Türkiye İncelemesi. *Journal of Yasar University*, 29(8), 4896 - 4916.
- Marcuse, P. (1998). Sustainability İs Not Enough. *Environment and Urbanization*, 10(2), 103-111.
- Mazi, F. (2009). *The Evolution Of The Global Environmental Governance: The Transition To Politics Of Sustainable Development*. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 299-317.
- Meadows, D. H., Dennis L. Meadows, Jorgen Randers , & William W. Behrens III. (1972). *The Limits To Growth*. NEW YORK : Universe Books .
- Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1-21.
- Munitlak-Ivanovic, O., Jovan Zubović, & Petar Mitić. (2017). Relationship Between Sustainable Development And Green Economy - Emphasis On Green Finance And Banking. *Economics of Agriculture*, 64(4), 1467-1482.
- Nakiboğlu, s., & Bozkaya, Ş. (2019). Environmental Summits In The Scope Of Sustainable Development. *Route Educational and Social Science Journal*, 6(11), 934-950.
- OECD. (2011). *Green Growth Studies Towards Green Growth*.
- Onions, C. (1964). *The Shorter Oxford English Dictionary*. Oxford: Clarendon press.
- Ozmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Önder, H. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Kavram: Döngüsel Ekonomi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 196-204.
- Önder, H. & Özçelik, Ö., (2023). Atık Yönetimi ve Ekonomi: Avrupa Birliği Üye Ülkelerinde Atık Yönetimi ve Sosyoekonomik Belirleyicileri: Panel Veri ile Bir Analiz. *Çevresel Açıldan Sektörel Atık Yönetimi ve Uygulamaları II içinde* (s. 231-256). İ. Tosun ve K. Ekinci (Edt.), Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Özcan, K. G. (2019). Sürdürülebilir Kalkınmanın Başarısızlığı, Sürdürülebilir Kalkınmaya Eleştiriler ve Hakim Çevre Anlayışına Alternatif Yaklaşımlar. *Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi .*
- Özçağ, M., & Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.
- Özçelik, Ö. (2021). Çevre ve Ekonomik Büyüme. *Çevre Bilimleri içinde* (s. 171-202). A. Yılmaz (Edt.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Popp, D. (2012). *The Role Of Technological Change İn Green Growth*. (T. W. Economist, Dü.) Policy Research Working Paper 6239.
- Sarıkaya, H. (2006). Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve AB Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Durumu. *Türkiye.*
- Şahin, Ü. (2004). Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma. *Üç Ekoloji Dergisi*(2), 9-30.
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil Düşünceden Yeşil Ekonomiye, A. A. Aşıcı., & Ü. Şahin (Ed.), *Yeşil Ekonomi içinde* (ss.10-25). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.
- Tekeli, İ. (1973). Çevre Sorunlarıyla İlgili Uluslararası Politika Önerileri ve Geri Kalmış Ülkelerin Kalkınmasına Olabilecek Etkileri. *Mimarlık Dergisi*, 11(5), 12-17.
- Tekeli, İ. (1996). *Habitat II Konferansı Yazıları*. Ankara : T.C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- UNEP. (2011). *Towards a green economy: pathways to sustainable development and poverty eradication – a synthesis for policy makers*. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf adresinden alındı
- UNEP. (tarih yok). *Global Green New Deal. Policy Brief*. <http://www.unep.org> adresinden alındı
- Yalçın, A. Z. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yeşil Ekonomi Düşüncesi ve Mali Politikaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 749-775.
- Yılmaz, V. (2018). Sürdürülebilir Kalkınma ve Yeşil Büyüme Arasındaki İlişki. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 6(2), 79-89.

DETERMINANTS OF PROGRESS IN CIRCULAR ECONOMY: A COMPARATIVE MULTI-CRITERIA ANALYSIS OF EU MEMBER STATES AND TÜRKİYE WITH A SPECIAL FOCUS ON PRODUCTION AND CONSUMPTION INDICATORS

DÖNGÜSEL EKONOMİDE İLERLEMENİN BELİRLEYİCİLERİ: AB ÜYE ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN ÜRETİM VE TÜKETİM GÖSTERGELERİ ÖZELİNDE KARŞILAŞTIRMALI ÇOK KRİTERLİ ANALİZİ

Hasan Arda BURHAN¹

¹ Asst. Prof. Dr. Kütahya Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Kütahya, Türkiye, arda.burhan@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4043-2652

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Circular economy, Production and Consumption Indicators, Sustainable Development, MCDM, CoCoSo, WASPAS

Jel Kodları:

C60, Q01, R10

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 07 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 21 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 30 Mayıs 2024

ÖZET

As the global population continues to grow, it is reasonable to anticipate a rise in production and consumption levels, leading to increased waste generation. With the aim of achieving sustainable development and transitioning towards a circular economy (CE), nowadays, there has been a paradigm shift away from the traditional linear economic model towards prioritizing waste management practices that emphasize the reintegration of valuable resources into the economic system. In this sense, transitioning to a CE requires substantial changes in production and consumption frameworks, prompting the EU to incorporate eight relevant criteria, including material footprint, resource productivity, waste generation per capita, generation of waste excluding major mineral wastes, generation of municipal waste, food waste, generation of packaging waste and generation of plastic packaging waste to assess countries' progress towards CE from the production and consumption perspective. To ascertain the current status of EU member states and Türkiye, this study conducts a comparative multi-criteria analysis including CRITIC based CoCoSo and WASPAS methods. The results indicate that Croatia consistently ranked at the top in both analyses, followed by Latvia and Slovakia. In certain years, countries like Czechia, the Netherlands, and Spain demonstrated notable performances. On the other hand, Türkiye showed a moderate performance from 2008 to 2020, invariably hovering around the 10th position throughout much of the period.



ARTICLE INFO

Keywords

Döngüsel Ekonomi, Üretim ve Tüketim Göstergeleri, Sürdürülebilir Kalkınma, ÇKKV, CoCoSo, WASPAS

Jel Codes:

C60, Q01, R10

Article History:

Received: 07 May 2024

Received in revised form:

21 May 2024

Accepted: 30 May 2024

ABSTRACT

Küresel nüfus artmaya devam ettikçe, üretim ve tüketim seviyelerinde ve bu bağlamda atık yaratımında bir artışın beklenmesi mümkündür. Günümüzde sürdürülebilir kalkınmayı ve döngüsel ekonomiye geçişi sağlamak amacıyla, geleneksel doğrusal ekonomi modelinden uzaklaşan ve değerli kaynakların ekonomik sistem içine yeniden entegrasyonunu vurgulayarak atık yönetimi uygulamalarına öncelik veren bir paradigma değişimi yaşanmaktadır. Öte yandan bu geçiş, üretim ve tüketim çerçevelerinde önemli değişiklikler gerektirmekte olup, bu bağlamda Avrupa Birliği, materyal ayak izi, kaynak verimliliği, kişi başına atık üretimi, büyük mineral atıkları hariç atık üretimi, belediye atığı üretimi, gıda atığı, ambalaj atığı üretimi ve plastik ambalaj atığı üretimi kriterlerini içeren sekiz gösterge bağlamında ülkelerin üretim ve tüketim açısından döngüsel ekonomi performansını değerlendirmektedir. Bu çalışmada AB ülkeleri ve Türkiye'nin mevcut durumu, CRITIC temelli CoCoSo ve WASPAS karşılaştırmalı çok kriterli karar verme analizi bağlamında ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Hırvatistan her iki analizde çoğunlukla sırlamanın en üstünde yer almış, ardından Letonya ve Slovakya gelmiştir. Ele alınan dönem dahilindeki bazı yıllarda, Çekya, Hollanda ve İspanya gibi ülkelerin dikkate değer performans gösterdikleri görülmüştür. Diğer yandan, Türkiye'nin çoğunlukla 10. sıraya yakın bir pozisyonda yer alarak orta seviyede bir performans sergilediği görülmüştür.

Atf vermek için / To cite: Burhan, H. A. (2024). Determinants of progress in circular economy: a comparative multi-criteria analysis of EU member states and Türkiye with a special focus on production and consumption indicators. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 26-43. DOI: 10.58627/dpuibf.1479832

The dynamic shifts in the global landscape necessitate the emergence of new paradigms and methodologies concerning the engagement of countries with diverse characteristics in social and economic development. Moreover, considering the finite nature of Earth's resources, there is a growing imperative to optimize their usage in line with sustainability principles, thus driving the development of these new paradigms (Mhatre et al., 2021). Notably, concepts such as the circular economy (CE) can be considered one of them. Since estimates indicate that by 2030, the global population will be 8.55 billion, it is argued that the notion of the CE, particularly significant in countries with substantial environmental footprints, is increasingly acknowledged for its importance among decision-makers and researchers (Martinho and Mourão, 2020; UN, 2022). Various definitions and interpretations of the CE have emerged over time, focusing on economic practices that generate environmentally friendly outcomes at both micro and macro scales, thereby promoting sustainable development (SD) across economic, social, and environmental domains (Mazur-Wierzbicka, 2021a). In this context, it is stated that at odds with the linear economy model, often described as 'take-use-dispose,' the concept of CE can be traced back to the 1960s, rooted in the 'take-use-reuse' approach aimed at closing the cycles of product life and valuing waste as reusable materials to mitigate the environmental impact of production cycles (Stahel, 2016; Mazur-Wierzbicka, 2021b). Another definition can be stated as an economic model where businesses transition from the traditional 'end-of-life' concept, aiming to minimize waste, encourage reuse, and optimize production resource efficiency, distribution, and processes of consumption to drive SD by enhancing environmental quality (Kirchherr et al., 2018).

In 2015, the European Union (EU) adopted the 'Closing the loop: An EU action plan for the circular economy,' urging member states to pledge to implement CE principles. which was followed by the 'European Action for Sustainability' in 2016, reaffirming the EU's dedication to these objectives (EC, 2015; EC, 2016). In addition, the concept of CE has also been brought to the forefront by the United Nations (UN) in their sustainable Development Goals (SDGs) and their latest scientific publications such as the "The sustainable development goals report 2023: Special edition" (UN, 2023). In accordance with above mentioned paradigm, these action plans aim to achieve the optimal environmental outcome by prioritizing waste management (WM) practices that aim to reintegrate valuable resources back into the economic system. Consequently, these led to a shift in WM policies from traditional landfill and/or incinerator (without recover of energy) focused approaches to innovative methods utilizing recycled materials and renewable energy given the evident dangers of landfilling and incineration to both the environment and public health (Voukkali et al., 2023; Agovino et al., 2024). On the other hand, concerns have been raised that current approaches to optimizing WM practices often rely solely on established waste treatment methods like *Reduce, Reuse, Recycle (3Rs)* as it is stated that these methods may not fully extract the maximum potential value from solid

waste materials (Romero-Hernández and Romero, 2018). Although, a recent study conducted by Lanzalonga et al. (2024) highlights that Artificial Intelligence (AI) has been implemented in waste management practices. Finally, as an example from a developing country, the inception of WM centered CE initiatives in Türkiye can be traced back to the 'Zero Waste Project' spearheaded by the Ministry of Environment and Urbanization in 2017 which is followed by the 'Zero Waste Regulation' in 2019 which expanded the project's scope to encompass municipalities, healthcare institutions, schools, universities, organized industrial zones, private sector entities, and certain manufacturing firms (Görmüş, 2023). Besides that, recent studies, including those by Güllü (2023) and Memiş (2023) highlighted challenges faced by Türkiye's WM practices. However, it is stated that shifting towards a CE necessitates significant transformations in production and consumption frameworks, extending beyond mere resource efficiency and waste recycling (Ivanova and Chipeva, 2019). In this sense, aligned with the principles of the CE and SDGs, sustainable production and consumption practices aims to decrease resource consumption while promoting the production of economically viable, environmentally friendly, and socially beneficial products by minimizing resource usage and waste generation (Witjes and Lozano, 2016; Tseng et al., 2020; Ding, 2021). Furthermore, it can also be stated that sustainable production and consumption are two sides of the same coin; as sustainable production focuses on resource-efficient processes and methods, and sustainable consumption emphasizes finding a balance between consumer choice and environmental responsibility (Markowski et al., 2023). In this context, Arion et al. (2023) and Migala-Warchol et al. (2023) emphasized the significance of production and consumption indicators -among a set of five categories including waste management, secondary raw materials, competitiveness, etc.- within the EU methodology for evaluating progress towards the CE, as they provide insights into waste generation and resource efficiency, crucial for attaining economic and environmental benefits, which are key factors in adopting CE principles.

On the other hand, Multi-Criteria Decision Making (MCDM), as a subset of operations research, aids in complex decision-making scenarios where multiple goals conflict and/or evaluation of various alternatives based on performance data (scoring criteria) is aimed (D'Adamo et al., 2024). The field of MCDM is characterized by a plethora of methods, and this number continues to grow with the introduction of new developments and extensions. Furthermore, MCDM has a substantial impact across a range of disciplines including economics, business management, engineering, environmental sciences, healthcare, and even politics (Huang and Moh, 2017). Also, at a certain point in the application of MCDM analysis, determining the weight of each criterion becomes necessary, as assigning equal values to all criteria is impractical since they typically vary in importance by considering the goal of the decision-making problem (Md Saad et al., 2014). Moreover, alternatives considered in MCDM problems often exhibit conflicting indicators, making it challenging for any single alternative to fully satisfy all predetermined criteria (Krishnan et al., 2021). Consequently, the MCDM process involves prioritizing criteria, known as the weighting process, which can be conducted subjectively and/or objectively. Subjective methods rely on decision-makers' judgments, whereas objective criteria weights are calculated using quantitative data computation techniques, such as the Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) or Shannon Entropy algorithms, excluding the influence of decision-makers' judgments. On the other hand, it is stated that when a set of indicators contains conflicting criteria, which inherently involve goals of both maximization and minimization, the CRITIC method is employed to reconcile this disparity and determine the objective weights (Diakoulaki et al. 1995). Furthermore, by considering the variety of MCDM methods, a recent and innovative addition to the literature is the Combined Compromise Solution (CoCoSo) method. Introduced by Yazdani et al. (2019a), CoCoSo integrates a simple additive weighting and exponentially weighted product model, providing a range of compromise solutions. The CoCoSo method is recognized for its robustness, offering reliable and stable decision-making outcomes, along with a straightforward structure that is widely applicable and easy to comprehend (Lai, et al., 2020). It has also found application across diverse fields including logistic provider selection, supplier selection, sustainability assessments, renewable energy investment selection, and more (Deveci et al., 2021). As another method which is introduced by Zavadskas et al. (2012), the Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) is one of the earlier techniques in the literature that combines the Weighted Sum Model (WSM) and the Weighted Product Model (WPM). Since it has been established that aggregated methods generally offer greater accuracy compared to individual methods; it can be clearly stated that the WASPAS, combining WSM and WPM, boasts several advantages including computational simplicity, comprehensibility, and logical acceptability (Can, 2018). Additionally, it is asserted that the WASPAS demonstrates robustness against rank reversal among alternatives, contributing to enhanced ranking accuracy (Zavadskas et al., 2014). In accordance with these features, this study employs a methodology integrating the CRITIC approach with the CoCoSo and WASPAS methods.

In this context, the aim of this study can be stated as to conduct a comparative multi-criteria analysis of EU member states and Türkiye, with a particular focus on CE aspects, especially production and consumption indicators, to evaluate their progress and performance. The main contribution of this study is its focused examination of the production and consumption facets of the CE and conducting distinct assessments of Türkiye and EU countries which offers an overview of Türkiye's current status. In addition, by incorporating the most recent data and utilizing robust MCDM methods, this study seeks to provide valuable insights for policymakers and stakeholders to develop more effective strategies and policies. Additionally, the findings aim to contribute to the academic discourse by highlighting the significance of CE practices. In line with this, the paper's structure is outlined as follows: Following section provides a literature review. In the second section, a concise overview of the utilized

data and methodologies is given. Section three comprises empirical analyses to establish rankings and present results derived from MCDM methods. The fourth section offers discussion and conclusions.

1. LITERATURE REVIEW

Given the organization of our societies and businesses and the pursuit of sustainable development (SD), it is evident that countries and organizations have numerous avenues to explore. The circular economy (CE) model, in this regard, presents an opportunity for integration and innovation across society, businesses, daily life, natural ecosystems in general; and also waste management in particular (Ghosh, 2020). Hence, it can be asserted that the shift towards the CE demands a fundamentally different approach to conducting business and structuring economic activities. Nevertheless, it is evident that the prevailing global economic model continues to prioritize consumption growth, leading to excessive exploitation of Earth's resources, despite notable shifts in public awareness and political expression (Nazarko et al., 2022). In this sense, at both macro and micro levels, researchers investigate sectoral or spatial dimensions of the CE using diverse methodologies. Furthermore, existing literature also includes studies that solely examine the production and consumption aspects of CE, which aligns with the focus of this current study. Regarding the approach adopted in this study, it's worth noting that numerous studies utilize Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methods to analyze the performance of CE objectives across different countries and country groups. In addition to systematic literature reviews, such as Martinho and Mourão (2020), Mhatre et al. (2021), de Melo et al. (2022), dos Santos Gonçalves and Campos (2022), which both focus on the evaluation of the CE in general and also include MCDM methods, relevant selected studies in the context of this study are given below.

Fura et al. (2020) conducted an analysis to assess the progress of CE adoption across European Union (EU) countries. Utilizing Eurostat data, distinct CE areas including waste management, secondary raw materials, competitiveness and innovation and also production and consumption were examined. Seventeen Eurostat indicators spanning every two years between 2010 and 2016 were selected for comparative analysis and similarity measures. The findings reveal Belgium, Luxembourg, and the Netherlands as leaders in CE progress, while Cyprus, Estonia, Malta, and Greece lag behind in CE implementation. Garcia-Bernabeu et al. (2020) devised a composite indicator for assessing CE performance among EU countries. A multi-criteria approach was employed to construct a CE composite index using the Technique for Order Preferences by Similarity to Ideal Solutions (TOPSIS) methodology. The findings positioned Germany, the United Kingdom, and France at the forefront, while Malta and Estonia were placed near the bottom of the rankings. Mazur-Wierzbicka (2021b) conducted a multidimensional comparative analysis, employing linear ordering to generate a synthetic dependent variable and taxonomic methods to conduct cluster analysis, aimed at evaluating the implementation of the CE by EU countries. The findings indicate that the older EU member states (EU-15) are leading in CE advancement, with countries like Germany, Belgium, the Netherlands, Spain, and France demonstrating notable progress. Conversely, the countries showing the least advancement in adopting CE practices include primarily Malta and Cyprus. Stanković, et al. (2021) conducted a comparative analysis of CE development across EU countries. The dataset included 11 indicators, spanning a seven-year period with biennial data. Utilizing an integrated approach of Principal Component Analysis (PCA) and Preference Ranking Organisation Method for Enrichment Evaluations (PROMETHEE), the analysis revealed that Germany leads in CE development, followed by the Netherlands, France, and Austria. Furthermore, a positive correlation was observed between the national-level development of circular economies and the socio-economic development of the respective countries. Candan and Cengiz Toklu (2022) examined the CE outlook of EU member states, utilizing the CE monitoring framework. Importance weights of criteria were calculated using the fuzzy Simple Multi-Attribute Rating Technique (SMART) approach. Subsequently, countries were ranked based on their CE performances for the years 2014, 2016, and 2018 using the Combinative Distance-Based Assessment (CODAS) method. The findings identified the top-performing countries as Netherlands, Luxembourg, Belgium, France, and Germany. Nazarko et al. (2022) assessed the progress of EU member states towards a CE using Data Envelopment Analysis (DEA) and factor analysis, incorporating indicators across above mentioned four dimensions. The study revealed a strong correlation between a country's GDP per capita and its position in achieving CE objectives. Additionally, factor analysis indicated significant intercorrelations among various CE indicators. In accordance with this study's context, Croatia, Netherlands, Luxembourg, and Slovenia emerged as leaders among EU countries, particularly in waste generation, recycling rates (including e-waste), circular material utilization, and value added. Kaya et al. (2023) utilized an integrated framework comprising clustering methods and MCDM to investigate the social progress of EU members in the CE. Initially, k-means cluster analysis was employed to categorize the 27 EU member states based on similar levels of social impact. Subsequently, the CRiteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) method and the Method based on the Removal Effects of Criteria (MEREC) were applied to determine the weights of social indicators. To identify the best-performing country in each cluster, a hybrid Measurement of Alternatives and Ranking according to COnpromise Solution (MARCOS) method was developed. The findings revealed that the first cluster consists of countries with the lowest unemployment and corruption rates, with the Netherlands exhibiting the best performance. The second cluster comprises countries with the lowest employment rates, with Croatia demonstrating the best social performance in this group. Lastly, countries in the third cluster exhibit the highest income distribution and unemployment rates, with Lithuania emerging as the best-performing country in this category. D'Adamo et al. (2024) investigated the CE performance of the EU27 for the years 2019 and 2020, utilizing 15 CE indicators sourced from Eurostat and applying the

Analytic Hierarchy Process (AHP). The weightings obtained from the analysis highlight the dominance of the competitiveness and innovation category, with the global sustainability and resilience category following closely. Moreover, performance analysis outcomes reveal Belgium's superiority in both baseline and alternative scenarios, surpassing Italy and the Netherlands, respectively.

Building on the aforementioned studies regarding CE evaluations in European countries, works of Edina et al. (2022), Kozma et al. (2022), and Özceylan (2022) can also be taken into consideration. On the other hand, the following studies specifically focus on the production and consumption aspects of the CE, including evaluations of countries: Koska and Erdem (2023) assessed waste management performance within Türkiye's manufacturing industry in the context of the CE, employing the Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) and VlseKriterijumsa Optimizacija I Kompromisno Resenje (VIKOR) methods. The model utilized manufacturing waste indicators from the Turkish Statistical Institute, covering biennial data from 2000 to 2020. The findings reveal an upward trend in waste reduction, reuse, and recycling indicators, alongside a downward trend in disposal rates. Consequently, Türkiye is expected to face minimal challenges in aligning with the European Green Deal, with notable positive environmental progress. Marković et al. (2023) devised an index utilizing selected metrics from the database of Eurostat employing multi-criteria analysis techniques. The CRITIC method was employed to obtain weights, while Grey Relational Analysis (GRA) facilitated the computation of the index evaluating performance of waste management. The model incorporated five indicators sourced from the database of Eurostat for 2018 and 2019, comprising recycling rates of municipal waste, all waste excluding major mineral waste, packaging waste, bio-waste per capita, and rates of recovery in construction and demolition waste. The findings reveal that Austria, Belgium, Luxembourg, the Netherlands, and Slovenia excel in implementing effective waste management practices, whereas Bulgaria, Croatia, Cyprus, Malta, Poland, Romania, and Slovakia demonstrate lower performance scores on the waste management index. In a study akin to the present study but excluding Türkiye from the country grouping and concentrating solely on the year 2020, Seyhan (2023) evaluated indicators of production and consumption and CE outlook of 27 EU countries using the MARCOS method based on the MEREK approach. Through the MEREK application, the most significant criterion emerged as recyclable raw material trade, followed by cyclic material utilization rate, gross value added, private investment. According to the MARCOS findings, top performers in CE indicators of production and consumption include Germany, France, the Netherlands, and Spain; while Luxembourg, Finland, Malta, Cyprus, and Estonia rank as low performers.

Finally, it can be asserted that the Combined Compromise Solution (CoCoSo) and the Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) methods remain at the forefront of contemporary MCDM research, as evidenced by their continued utilization in recent studies across various applications since these methods, while robust and sophisticated, offer accessible and insightful tools for researchers seeking valuable insights in their studies. Therefore, by taking into account the methodology employed in this study and numerous research endeavors in the literature from various disciplines which have utilized the the CoCoSo and the WASPAS methods, a selection of such studies along with their respective fields of application are presented in the following table:

Table 1: *Examples of CoCoSo and WASPAS oriented studies in selected fields*

	Field	Authors
CoCoSo	Supplier selection	Yazdani et al. (2019b); Ecer and Pamucar (2020); Yazdani et al. (2021); Parsa Rad et al. (2024)
	Location selection	Ulutaş et al. (2020); Kieu et al. (2021); Zhang and Wei (2023); Yan et al. (2024)
	Healthcare	Peng et al. (2021); Torkayesh et al. (2021); Zhang and Tian (2023)
	Finance & Banking	Peng and Huang (2020); Bektaş (2022); Narang et al. (2022); Gülcemal et al. (2023); RouhaniRad et al. (2023)
	Transportation	Ulutaş et al. (2021b); Bouriyama et al. (2023); Ecer et al. (2023); Rashidian et al. (2024)
	Industry evaluations Energy	Peng et al. (2020); Choudhary and Mishra (2020); Garg et al. (2023) Ecer (2021); Ulutaş et al. (2021a); Ghouschi et al. (2021); Dehshiri and Amiri (2023)
WASPAS	Supplier selection	Stojic et al. (2018); Singh and Modgil (2020); Alrasheedi et al. (2022); Liu et al. (2023)
	Location selection	Baušys and Juodagalvienė (2017); Miç and Antmen (2021); Yücenur and İpeki (2021); Yalcin Kavus et al. (2023)
	Healthcare	Mishra and Rani (2021); Chakraborty and Saha (2022); Komal (2023)
	Finance & Banking	Gezen (2019); Karaca et al. (2020); Nguyen et al. (2022); dos Santos and da Silva (2023); Jing et al (2023)
	Transportation	Baç (2020); Tumsekcali et al. (2021); Garside et al (2023); Görçün et al. (2024);
	Industry evaluations Energy	Ghorshi Nezhad et al (2015); Keshavarz-Ghorabae et al (2019); Balezentis et al. (2021); Saraswat et al (2021); Bączkiewicz and Wątróbski (2022) ; Dhumras and Bajaj (2024)

Consequently, building upon previous studies in the literature, it can be stated that this research makes a contribution by applying a robust methodology to conduct a comparative multi-criteria analysis of EU member states and Türkiye and by focusing on CE aspects, particularly production and consumption indicators, utilizing most recent data and empirically validated MCDM methods to evaluate their progress and performance.

2. DATA & METHODOLOGY

2.1. Data

The assessment of progress towards the circular economy (CE), considering production and consumption indicators in both European Union (EU) countries and Türkiye, was carried out by analyzing data from the Eurostat database, including biennial data from 2008 to 2020. The indicator set consists of 8 indicators; however, due to data unavailability for the food waste (FW) indicator until 2020, the analysis covered 7 indicators between 2008 and 2018, and all 8 indicators for 2020. In the first step, dataset has been pre-processed and missing values are handled. In this regard, the Simple Imputer class from the Scikit-learn library along Python was utilized to find and fill these values. These 8 indicators, along with their abbreviations, are listed in Table 2 for reference.

Table 2: *Production and consumption indicators with abbreviations*

No.	Criteria	Abbrev.
1	Material footprint	MF
2	Resource productivity	RP
3	Waste generation per capita	WGP
4	Generation of waste excluding major mineral wastes per GDP unit	GOW
5	Generation of municipal waste per capita	GOM
6	Food waste	FW
7	Generation of packaging waste per capita	GOP
8	Generation of plastic packaging waste per capita	GOPP

Source: Eurostat

As stated above, due to data unavailability the indicator set was adjusted, removing one indicator (FW) for 2008 and onwards until 2020, thereby including only 7 indicators. The next sub-section offers concise summaries of the employed methodologies in this study.

2.2. METHODOLOGY

2.2.1. Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) Method

The CRITIC method, a commonly employed objective criteria weighting technique in academic research, calculates objective weights for a given set of criteria using standard deviation and correlation values. It was introduced by Diakoulaki et al. (1995). The procedural steps of the CRITIC method are outlined as follows (Kaya et al., 2023):

Step 1: The decision matrix, comprising n criteria and m alternatives, is formulated as depicted in Equation (1):

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Step 2: The performance measures in matrix X are normalized using Equation 2:

$$r_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij} - x_j^-}{x_j^+ - x_j^-}, x_j^+ = \max_i x_{ij}, x_j^- = \min_i x_{ij} \\ \frac{x_j^- - x_{ij}}{x_j^+ - x_j^-}, x_j^+ = \min_i x_{ij}, x_j^- = \max_i x_{ij} \end{cases} \quad (2)$$

where x_{ij}^T denotes the normalized outcome of i^{th} alternative by considering j^{th} criterion.

Step 3: In this step, a correlation coefficient matrix is created to gauge the relationships between the criteria and the correlation coefficient is calculated using Equation 3 to determine the degree of correlation between the criteria:

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j) \cdot (r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad j, k = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Step 4: The information contained within criterion j (C_j) is obtained via below equation:

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - \rho_{jk}), j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Step 5: To calculate the criteria weights, the total of C_j values (C_k) are computed and the weights (W_j) are acquired using the formula (5):

$$C_k = \sum_{j=1}^m C_j$$

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n C_k}, j, k = 1, \dots, n \quad (5)$$

2.2.2. Combined Compromise Solution (CoCoSo) Method

CoCoSo, introduced by Yazdani (2019a), utilizes an integrated model combining simple additive weighting and exponentially weighted product approaches, offering a range of compromise solutions. To address a CoCoSo decision problem, the following steps are typically followed after determining the alternatives and relevant criteria:

Step 1: The decision matrix that includes n criteria and m alternatives is constructed:

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

Step 2: The normalized values of the matrix X are calculated using the equation below:

$$r_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij}-x_j^-}{x_j^+-x_j^-}, x_j^+ = \max_i x_{ij}, x_j^- = \min_i x_{ij} \\ \frac{x_j^- - x_{ij}}{x_j^+ - x_j^-}, x_j^+ = \min_i x_{ij}, x_j^- = \max_i x_{ij} \end{cases} \quad (7)$$

Step 3: The sum of the weighted comparability sequence and the aggregate power weight of comparability sequences for each alternative is denoted as S_i and P_i , respectively:

$$S_i = \sum_{j=1}^n (w_j r_{ij}), \quad (8)$$

S_i is obtained using a method called grey relational generation and below given P_i is obtained by the multiplicative approach:

$$P_i = \sum_{j=1}^n (r_{ij})^{w_j}, \quad (9)$$

Step 4: The relative weights of the alternatives are calculated using various aggregation methods. In this phase, three assessment scoring techniques are employed to determine the relative weights of the alternatives, as indicated by the formulas below:

$$k_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^m (P_i + S_i)} \quad (10)$$

$$k_{ib} = \frac{S_i}{\min_i S_i} + \frac{P_i}{\min_i P_i} \quad (11)$$

$$k_{ic} = \frac{\lambda S_i + (1-\lambda) P_i}{\lambda \max_i S_i + (1-\lambda) \max_i P_i}, \quad 0 \leq \lambda \leq 1 \quad (12)$$

Equation (10) is understood to represent the average of the total of WPM and WSM scores, while Equation (11) denotes the total of relative scores for WPM and WSM in comparison to the best. Equation (12) presents the compromise value which is balanced between WPM and WSM model scores, and here a typical decision-maker select λ (often equals to 0.5).

Step 5: The ultimate ranking of the alternatives is established according to the values of k_i , which signify greater significance as they increase:

$$k_i = (k_{ia} k_{ib} k_{ic})^{\frac{1}{3}} + \frac{1}{3} (k_{ia} + k_{ib} + k_{ic}) \quad (13)$$

2.2.3. Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) Method

The WASPAS approach, proposed by Zavadskas et al. (2012) integrates the Weighted Product Model (WPM) and Weighted Sum Model (WSM) and stands out as a robust MCDM method, representing a novel utility determination approach, argued to offer higher accuracy compared to WPM and WSM by its proponents. The procedure for applying the WASPAS method is outlined below (Tuş and Aytaç Adalı, 2019):

Step 1: Constructing the decision matrix, which comprises n criteria and m alternatives.

$$X = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (14)$$

Step 2: Normalizing the decision matrix is accomplished by considering the criteria's characteristics using Equations (15) and (16) accordingly:

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\max_i (x_{ij})} \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ and } j = 1, 2, \dots, n \quad (15)$$

$$x_{ij}^* = \frac{\min_i (x_{ij})}{x_{ij}} \quad i = 1, 2, \dots, m \text{ and } j = 1, 2, \dots, n \quad (16)$$

Step 3: The overall relative importance of the i^{th} alternative, utilizing WSM, is computed as follows:

$$Q_i^1 = \sum_{j=1}^n x_{ij}^* w_j \quad (17)$$

Step 4: The same value, employing WPM, is obtained as follows:

$$Q_i^2 = \prod_{j=1}^n (x_{ij}^*)^{w_j} \quad (18)$$

Step 5: To determine sum of relative importance of an alternative (Q_i) a generalized equation is used. The decision-making process' accuracy and effectiveness are enhanced with the assistance of Equation (19), where λ ranges between 0 and 1:

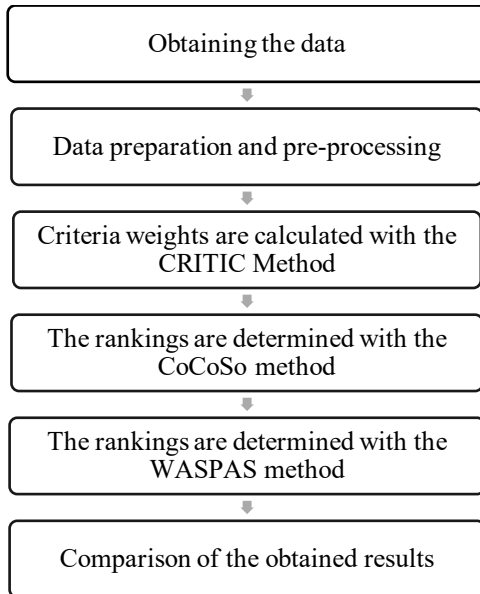
$$Q_i = \lambda Q_i^1 + (1 - \lambda) Q_i^2 \quad (19)$$

Step 6: Finally, the ranking of the alternatives are done by taking Q values into account. The top-ranked alternative exhibits Q value which is the highest. If the value of λ equals to 0, the WASPAS method transforms into WPM, and if λ equals to 1, it transitions to WSM.

3. RESULTS & DISCUSSIONS

This research incorporates two distinct Multi-Criteria Decision Making (MCDM) applications designed to evaluate advancements in the circular economy (CE), focusing on production and consumption indicators in both European Union (EU) countries and Türkiye for every two years between 2008 and 2020 using an objective criteria weighting approach. The analysis steps are outlined in Figure 1 below:

Figure 1: Steps of the comparative MCDM analysis



Upon concluding the initial two steps outlined in the preceding chapter, the Criteria Importance Through Intercriteria Correlation (CRITIC) method was employed to determine the weights of the criteria. Following this, the countries were ranked based on production and consumption criteria using the Combined Compromise Solution (CoCoSo) and Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) methods. The final phase included a comparison of the obtained results.

On the other hand, it is stated that minimizing food waste (FW) offers cost savings for consumers and businesses, and the recovery and redistribution of excess food can produce nutrients, animal feed, and secondary raw materials (Amicarelli and Bus, 2020). Additionally, since circular utilization of FW involves recycling, repurposing and reducing, it can also be used for various purposes such as biomass utilization, insect farming, production of biofertilizers and more importantly, energy production (Bigdeloo et al., 2021). In this context, FW is considered as one of the key indicators of CE (Moraga et al., 2019). However, as previously mentioned, the data for this indicator is available only for the final year of the dataset. Therefore, considering its above given importance to the concept of CE, it was initially included in the comparative MCDM application and then excluded to maintain the integrity of the analysis. After both analyses, it was observed that neither the rankings of the indicators in the CRITIC application nor the top and bottom rankings in the two MCDM analyses changed. Despite this, given the above importance of FW for CE as stated in the literature, the results of the analysis that include this indicator are given in this study.

As stated above, after acquiring the data, the criteria weights acquired from the CRITIC application for each year spanning 2008 to 2020 are shown in Table 3 below:

Table 3: *The criteria weights between 2008-2020*

	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020
MF	0.14756	0.13357	0.12450	0.12812	0.13084	0.12760	0.12287
RP	0.13807	0.13221	0.14129	0.16082*	0.16401*	0.16628*	0.14842
WGP	0.14395	0.16156*	0.17333*	0.16010	0.15583	0.15151	0.13332
GOW	0.17261*	0.15764	0.16679	0.15805	0.16030	0.16172	0.15470*
GOM	0.13732	0.15450	0.13999	0.13468	0.13255	0.13015	0.12426
FW	-	-	-	-	-	-	0.11192
GOP	0.13838	0.14124	0.13997	0.13964	0.14075	0.14196	0.10526
GOPP	0.12212	0.11927	0.11412	0.11857	0.11572	0.12079	0.09925

The findings presented in Table 3 highlight the generation of waste excluding major mineral wastes per GDP unit (GOW) criterion as the most significant factor at the beginning and conclusion of the studied period. During this timeframe, waste generation per capita (WGP) secured the top ranking for 2010 and 2012, whereas resource productivity (RP) criteria claimed the highest position for the subsequent years. Additionally, it is evident that no single criterion presented significant dominance throughout this period, indicating a balanced distribution of weights among production and consumption indicators. The GOW indicator measures the total waste produced within a nation (measured by mass), excluding significant mineral wastes, in relation to the nation's domestic material consumption (Eurostat, 2024a). By considering the relevant literature, it can be stated that this indicator carries significant importance for countries since evaluating waste production relative to material consumption and effectively using resources while considering sustainability is crucial for CE. On the other hand, WGP represents the aggregate waste generated within a nation, encompassing significant mineral waste, divided by the nation's average population (Eurostat, 2024b). WGP tends to increase in densely populated areas and is often influenced by income levels, as indicated in various studies (Dahlen et al., 2009; Masebinu et al., 2017). Furthermore, changes in consumption patterns can alter WGP trends, even when population growth remains consistent, as highlighted by recent research (Ngegba et al., 2020). Thereby, it can be asserted that this indicator holds significant importance for countries as it provides insights into their waste production relative to their population size, aiding in the assessment of resource utilization efficiency and environmental sustainability. Finally, RP is defined as the GDP divided by household material consumption (Eurostat, 2024c). Recognized as a crucial metric within the CE framework, RP signifies the efficiency of resource utilization. It measures the balance between economic growth and the direct consumption of natural resources by households and businesses. A higher RP value indicates that the economy is expanding at a faster pace than the depletion of raw materials (Pollitt and Ajayi, 2023). In essence, in a CE context, RP improves as the economy reduces its reliance on newly extracted resources and prolongs the lifespan of existing resources (Baptista, 2021). In the following phase of the study, the advancement towards achieving a CE, focusing on production and consumption in both EU nations and Türkiye, was assessed utilizing the CoCoSo and WASPAS techniques. The results obtained through the former method are displayed in Table 4:

Table 4: *Rankings of countries obtained with the CoCoSo method*

Countries	2008 Rankings	2010 Rankings	2012 Rankings	2014 Rankings	2016 Rankings	2018 Rankings	2020 Rankings
Austria	18	20	22	21	21	20	25
Belgium	7	11	11	8	9	5	18
Bulgaria	26	25	27	27	25	26	27
Croatia	9	7	1*	1*	1*	1*	1*
Cyprus	22	24	15	10	11	9	23
Czechia	3*	3*	3*	4	7	11	8
Denmark	23	9	24	23	24	24	21
Estonia	28	27	28	28	28	28	26
Finland	25	26	26	26	27	27	28
France	15	18	19	16	13	13	7
Germany	16	22	23	22	22	22	22
Greece	10	13	9	9	6	2*	9
Hungary	4	4	6	11	10	12	14
Ireland	27	23	20	24	23	23	24
Italy	17	19	17	12	12	10	6
Latvia	1*	1*	4	6	5	8	11
Lithuania	8	5	8	14	14	17	16
Luxembourg	24	28	25	25	26	25	19
Malta	12	12	12	15	17	15	12
Netherlands	5	15	10	5	4	3*	2*
Poland	6	8	16	18	19	19	15
Portugal	21	21	18	19	18	21	17
Romania	20	6	14	13	16	16	20
Slovakia	2*	2*	2*	2*	2*	4	5
Slovenia	13	10	5	7	8	7	4
Spain	19	17	7	3*	3*	6	3*
Sweden	14	16	21	20	20	18	13
Türkiye	11	14	13	17	15	14	10

* Indicating top three countries

According to the findings, Latvia demonstrated the strongest performance in the initial two years, followed by Slovakia and Czechia. Meanwhile, Croatia experienced a significant rise and consistently secured a top position from 2012 until the end of the analyzed period. The second and third positions were shared interchangeably by Greece, the Netherlands, Spain, and Slovakia, while Estonia, Finland, and Bulgaria ranked the lowest. Türkiye displayed a relatively consistent performance, securing the 10th position in 2020 and 11th at the outset of the analyzed period in 2008. Furthermore, Croatia and Slovakia exhibited consistent performance by maintaining a position in the top three throughout the period. The obtained rankings from the following MCDM analysis, namely WASPAS, are provided below:

Table 5: *Rankings of countries obtained with the WASPAS method*

Countries	2008 Rankings	2010 Rankings	2012 Rankings	2014 Rankings	2016 Rankings	2018 Rankings	2020 Rankings
Austria	25	21	23	24	23	22	22
Belgium	8	19	17	17	16	13	21
Bulgaria	24	26	26	26	26	26	28
Croatia	5	2*	1*	1*	1*	1*	1*
Cyprus	21	17	6	4	5	4	12
Czechia	4	5	7	8	11	21	15
Denmark	16	7	18	20	17	18	20
Estonia	28	28	28	28	28	28	27
Finland	27	27	27	27	27	27	26
France	10	12	16	12	10	10	8
Germany	12	18	22	23	21	19	18
Greece	22	24	20	18	14	7	14
Hungary	6	3*	5	11	13	16	10
Ireland	11	22	11	16	9	3*	3*
Italy	9	13	12	6	7	8	5
Latvia	1*	1*	2*	5	2*	2*	13
Lithuania	15	8	15	19	20	23	23
Luxembourg	17	25	19	14	19	15	11
Malta	14	6	14	13	18	11	17
Netherlands	2*	10	9	7	4	5	4
Poland	13	23	25	25	25	25	24
Portugal	23	15	13	15	15	17	19
Romania	26	14	21	21	24	24	25
Slovakia	3*	4	3*	3*	6	9	7
Slovenia	19	20	10	10	12	14	6
Spain	20	11	4	2*	3*	6	2*
Sweden	18	16	24	22	22	20	16
Türkiye	7	9	8	9	8	12	9

* Indicating top three countries

Aligned with the initial method's findings, Latvia showcased the strongest performance in the first two years and maintained a commendable performance throughout the analyzed period. Similarly, as per the CoCoSo results, Croatia persistently held a top position between 2012 and 2020. Although Hungary and the Netherlands only attained top-three rankings in 2008 and 2010 respectively, Slovakia demonstrated a more unvarying performance throughout the initial half of the analyzed period. Corresponding to previous analyses, Estonia, Finland, and Bulgaria ranked the lowest. Additionally, Türkiye exhibited relatively better performance throughout the analysis, consistently securing a position in the top ten except for 2018. Overall, Croatia and Latvia demonstrated steady performance, mostly maintaining positions in the top three throughout the period, with Latvia experiencing a notable decline in 2020. The illustration of Türkiye's placement, as derived from the country rankings obtained through both MCDM analyses, is shown in Figure 2 below:

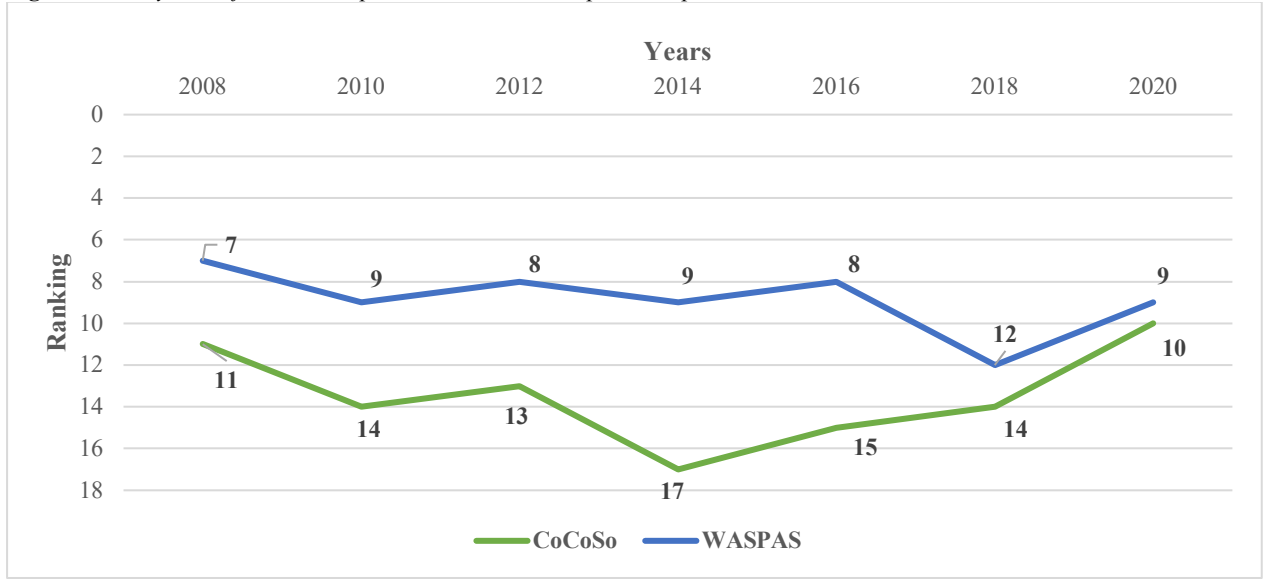
Figure 2: Türkiye's Performance on production and consumption compared to EU countries

Figure 2 depicts Türkiye's steady and moderate performance from 2008 to 2020 across the designated criteria. However, based on the WASPAS application, Türkiye exhibited notably better performance and consistently ranked within the top ten throughout most of the period. Furthermore, the CoCoSo analysis revealed a significant improvement in performance after 2014, with Türkiye ascending from the 17th ranking in 2014 to the 10th in 2020. Therefore, it can be inferred that Türkiye demonstrated average performance between 2008 and 2020, as assessed by both MCDM analyses in this study, regarding production and consumption performance related to the CE.

4. DISCUSSION & CONCLUSIONS

Over the past decade, there has been a growing global focus on sustainable development (SD) and goals related to this (SDGs), including efforts to tackle resource scarcity, reduce greenhouse gas emissions, and reconsider waste management practices. In 2015, two major action plans emerged: the United Nations (UN)'s *'Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development,'* which comprises 17 SDGs, and the European Commission (EC)'s action plan for the circular economy (CE) that aim to shift towards a model, wherein resources, materials, and products are retained within the system for longer periods to reduce waste generation (UN, 2015; Rodriguez-Anton et al., 2019). Briefly, the concept of CE is founded on principles aiming to reduce waste and pollution, prolong the lifespan of products and materials, and restore natural systems (Mhatre et al., 2021). In this regard, it is noted that the most significant correlations are observed between CE initiatives and certain SDGs, namely *SDG 6 (Ensuring Access to Clean Water and Sanitation), SDG 7 (Promoting Affordable and Clean Energy), SDG 8 (Fostering Decent Work and Economic Growth), SDG 12 (Encouraging Responsible Consumption and Production), and SDG 15 (Protecting Life on Land)* (Schroeder et al., 2019). Furthermore, it is mentioned that Türkiye also launched the *'Zero Waste Project'* in 2017, with a specific emphasis on CE, and then the *'Zero Waste Regulation'* in 2019 was implemented, which broadened the project's reach to encompass industrial production zones, private sector establishments, and specific manufacturing facilities (Görmüş, 2023). Therefore, it can be stated that, despite the entrenched nature of the linear economic model, characterized by the extraction, processing, and consumption of inputs, there is an increasing interest among countries in transitioning away from this model towards embracing a CE model (Hartley et al., 2020).

Moreover, the outputs of production and consumption serve as crucial indicators reflecting a nation's resource availability, depletion status, generated waste resulting from consumption, and investments in recycling, thus pivotal in gauging a country's self-sufficiency (Seyhan, 2023). Within this framework, sustainable production and consumption reflect a rising consciousness driving alterations in economic policies to account for the environmental costs associated with products and services, while also encouraging the adoption of further sustainable production and consumption practices, also as outlined in UN's SDG 12 (Dantas et al., 2021). Hence, the European Union (EU) incorporated production and consumption metrics within a framework of five categories to assess resource utilization and appraise actions related to the CE (Arion et al., 2023). In this context, this study employed an objective criteria weighting approach within a comparative framework of Multi-Criteria Decision Making (MCDM) methodology to assess CE performance based on production and consumption indicators across EU countries and Türkiye. The dataset, sourced from Eurostat, encompassed biennial data spanning from 2008 to 2020. While the dataset mainly comprised 8 indicators, the analysis focused on 7 indicators from 2008 to 2018, expanding to include all 8 indicators for 2020 due to data constraints. Additionally, data preprocessing was necessary to address a few missing values. Findings from the

criteria weighting application revealed that resource productivity (RP) criterion ranked highest for three of the analyzed years, followed by the generation of waste excluding major mineral wastes per GDP unit (GOW) and waste generation per capita (WGP), each topping the list for two years. Importantly, no single criterion exhibited significant dominance over the entire analyzed period. According to the findings of the initial analysis conducted using the Combined Compromise Solution (CoCoSo) method, Croatia maintained a consistently top-ranking position from 2012 until the conclusion of the examined timeframe. Meanwhile, the second and third spots were frequently alternated among countries such as Czechia, Slovakia, and Spain; and Estonia, Finland and Bulgaria emerged as the lowest performers respectively. Based on the findings obtained through the Weighted Aggregated Sum Product Assessment (WASPAS) method, Croatia and Latvia maintained top positions from 2008 to 2020, followed by Slovakia and Spain. It is also found that Ireland demonstrated a notable performance particularly in the last two years. The weakest performers were identified as similar with the previous analysis. Considering the comparative aim of the analysis conducted in this study, it is evident that both multi-criteria analyses yielded results in line with each other, thereby mutually reinforcing the outcomes of each method. Finally, while there is limited research in the literature specifically assessing performance in terms of the production and consumption facets of the CE, it can be inferred that these outcomes partially align with studies such as Nazarko et al. (2022), Marković et al. (2023) and Seyhan (2023).

Regarding its performance as illustrated in Figure 2, Türkiye demonstrated a consistent and moderate trajectory from 2008 to 2020 across the production and consumption criteria. Upon comparing the results of both methods, Türkiye displayed a superior performance in WASPAS compared to the CoCoSo evaluation, consistently maintaining a position within the top ten throughout most of the period. Furthermore, an improvement in performance post-2018 is observed in both analyses. It can be asserted that despite the scarcity of studies in the literature assessing Türkiye's performance, these results align with the conclusions drawn by Koska and Erdem (2023), indicating that Türkiye exhibited an upward trend in waste management indicators, showcasing its strongest performance between 2016 and 2020, which is notably consistent with our findings using the CoCoSo approach. As a conclusion, the primary contribution of this study lies in its specific emphasis on the production and consumption aspect of the CE, an aspect seldom addressed in cross-country evaluations in the literature. Additionally, the study utilized the most recent available data and employed two distinct MCDM approaches to compare the results obtained. Moreover, this research adds to the literature by performing separate assessments of Türkiye and EU countries including official indicators and a criterion weighting approach depending on objective calculations. Through these analyses, it provides a valid overview of Türkiye's current status, which could be seen as a valuable contribution to the redefined relations with the EU. However, it's worth noting that focusing solely on one aspect of the CE can also be considered a limitation of this study. Furthermore, missing values in the dataset led to the absence of evaluation for the year 2022, the most recent year available. Additionally, in this study only two out of many MCDM methods found in the literature are used. Lastly, due to data constraints, the analysis focused on seven production and consumption indicators from 2008 to 2018 instead of eight. In terms of policy implications, the proposed assessment model proves valuable for academics, experts, and officials, as it yields similar results with both methods and aligns closely with findings from other studies. Moreover, the model and methodology offer valuable insights for Turkish policymakers and government officials in gauging the country's position in the production and consumption aspect of the CE relative to EU countries, thereby aiding in the development of new policies and incentives. Future research could explore the utilization of an expanded set of production and consumption indicators, as well as alternative methods that integrate MCDM with emerging approaches such as machine learning methodologies.

AUTHOR DECLARATIONS

Declarations of Research and Publication Ethics: This study has been prepared in accordance with scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: Since this research does not include analyzes that require ethics committee approval, it does not require ethics committee approval.

Author Contributions: The author has done all the work alone.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest arising from the study for the author or third parties.

REFERENCES

- Agovino, M., Cerciello, M., Musella, G., & Garofalo, A. (2024). European waste management regulations and the transition towards circular economy. A shift-and-share analysis. *Journal of Environmental Management*, 354, 120423. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2024.120423>.
- Alrasheedi, M., Mardani, A., Mishra, A. R., Rani, P., & Loganathan, N. (2022). An extended framework to evaluate sustainable suppliers in manufacturing companies using a new Pythagorean fuzzy entropy-SWARA-WASPAS decision-making approach. *Journal of Enterprise Information Management*, 35(2), 333-357. DOI: <https://doi.org/10.1108/JEIM-07-2020-0263>.
- Amicarelli, V. & Bux, C. (2021). Food waste measurement toward a fair, healthy and environmental-friendly food system: a critical review. *British Food Journal*, 123(8), 2907-2935. DOI: <https://doi.org/10.1108/BJFJ-07-2020-0658>.

- Arion, F. H., Aleksanyan, V., Markosyan, D., & Arion, I. D. (2023). Circular pathways to sustainable development: understanding the links between circular economy indicators, economic growth, social well-being, and environmental performance in EU-27. *Sustainability*, 15(24), 16883. DOI: <https://doi.org/10.3390/su152416883>.
- Bączkiewicz, A., & Wańtróbski, J. (2022). A multi-criteria approach to sustainable energy management evaluation focusing on renewable energy sources. *Procedia Computer Science*, 207, 4640-4650. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.09.528>.
- Baç, U. (2020). An integrated SWARA-WASPAS group decision making framework to evaluate smart card systems for public transportation. *Mathematics*, 8(10), 1723. DOI: <https://doi.org/10.3390/math8101723>.
- Balezentis, T., Siksnelyte-Butkiene, I., & Streimikiene, D. (2021). Stakeholder involvement for sustainable energy development based on uncertain group decision making: prioritizing the renewable energy heating technologies and the BWM-WASPAS-IN approach. *Sustainable Cities and Society*, 73, 103114. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103114>.
- Baptista, M. L. (2021). Circular economy in plastic waste-Analysis of resource and energy productivity. <https://www.proquest.com/docview/2652593945?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true&source-type=Dissertations%20&%20Theses> (Access Date: 16/03/2024).
- Baušys, R., & Juodagalviene, B. (2017). Garage location selection for residential house by WASPAS-SVNS method. *Journal of civil engineering and management*, 23(3), 421-429. DOI: <https://doi.org/10.3846/13923730.2016.1268645>.
- Bektaş, S. (2022). Türk sigorta sektörünün 2002-2021 dönemi için MEREK, LOPCOW, COCOSO, EDAS ÇKKV yöntemleri ile performansının değerlendirilmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 16(2), 247-283. DOI: <https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.1178359>.
- Bigdeloo, M., Teymourian, T., Kowsari, E., Ramakrishna, S., & Ehsani, A. (2021). Sustainability and circular economy of food wastes: Waste reduction strategies, higher recycling methods, and improved valorization. *Materials Circular Economy*, 3(1), 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1007/s42824-021-00017-3>.
- Bouriamia, M. B., Qiu, Y., Stević, Ž., & Simić, V. (2023). Assessment of alternative railway systems for sustainable transportation using an integrated IRN SWARA and IRN CoCoSo model. *Socio-Economic Planning Sciences*, 86, 101475. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2022.101475>.
- Can, G. F. (2018). An intuitionistic approach based on failure mode and effect analysis for prioritizing corrective and preventive strategies. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 28(3), 130-147. DOI: <https://doi.org/10.1002/hfm.20729>.
- Candan, G., & Cengiz Toklu, M. (2022). A comparative analysis of the circular economy performances for European Union countries. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 29(7), 653-664. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504509.2022.2084794>.
- Chakraborty, S., & Saha, A. K. (2022). A framework of LR fuzzy AHP and fuzzy WASPAS for health care waste recycling technology. *Applied Soft Computing*, 127, 109388. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2022.109388>.
- Choudhary, V., & Mishra, A. (2022). Analyzing the critical success enablers of industry 4.0 using hybrid fuzzy AHP-CoCoSo method. *Journal of Industrial Integration and Management*, 7(04), 493-514. DOI: <https://doi.org/10.1142/S2424862221500184>.
- D'Adamo, I., Favari, D., Gastaldi, M., & Kirchherr, J. (2024). Towards circular economy indicators: Evidence from the European Union. *Waste Management & Research*, 0734242X241237171. DOI: <https://doi.org/10.1177/0734242X241237171>.
- Dantas, T. E., de-Souza, E. D., Destro, I. R., Hammes, G., Rodriguez, C. M., & Soares, S. R. (2021). How the combination of Circular Economy and Industry 4.0 can contribute towards achieving the sustainable development goals. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 213-227. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.10.005>.
- Dehshiri, S. J. H., & Amiri, M. (2023). Evaluating the risks of the internet of things in renewable energy systems using a hybrid fuzzy decision approach. *Energy*, 285, 129493. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.energy.2023.129493>.
- de Melo, T. A., de Oliveira, M. A., de Sousa, S. R., Vieira, R. K., & Amaral, T. S. (2022). Circular economy public policies: A systematic literature review. *Procedia Computer Science*, 204, 652-662. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2022.08.079>.
- Deveci, M., Pamucar, D., & Gokasar, I. (2021). Fuzzy power heronian function based CoCoSo method for the advantage prioritization of autonomous vehicles in real-time traffic management. *Sustainable Cities and Society*, 69, 102846. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102846>.
- Dhumras, H., & Bajaj, R. K. (2024). On potential strategic framework for green supply chain management in the energy sector using q-rung picture fuzzy AHP & WASPAS decision-making model. *Expert Systems with Applications*, 237, 121550. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.121550>.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multicriteria problems: The CRITIC method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770. DOI: [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)00059-H](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H).
- Ding, Q. K. (2021). Towards sustainable production and consumption: assessing the impact of energy productivity and eco-innovation on consumption-based carbon dioxide emissions (CCO₂) in G-7 nations. *Sustainable Production and Consumption*, 27, 254-268. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.11.004>.
- dos Santos Gonçalves, P. V., & Campos, L. M. (2022). A systemic review for measuring circular economy with multi-criteria methods. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-15. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11356-022-18580-w>.
- dos Santos, R. N., & da Silva, P. A. L. (2023). Multicriteria decision support method CRITIC-WASPAS-N in the analysis of transportation companies on the stock exchange in the Brazilian market. *Revista de Gestão e Secretariado*, 14(10), 17560-17578. DOI: <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2958>.
- EC. (2015). Closing the loop-An EU action plan for the Circular Economy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0614> (Access Date: 02/03/2024).
- EC. (2016). European action for sustainability. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2016%3A739%3AFIN> (Access Date: 02/03/2024).
- Ecer, F., Pamucar, D. (2020). Sustainable supplier selection: A novel integrated fuzzy best worst method (F-BWM) and fuzzy CoCoSo with Bonferroni (CoCoSo'B) multi-criteria model. *Journal of cleaner production*, 266, 121981. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121981>.
- Ecer, F. (2021). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 143, 110916. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.110916>.
- Ecer, F., Küçükönder, H., Kaya, S. K., & Görçün, Ö. F. (2023). Sustainability performance analysis of micro-mobility solutions in urban transportation with a novel IVFNN-Delphi-LOPCOW-CoCoSo framework. *Transportation research part a: policy and practice*, 172, 103667. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tra.2023.103667>.

- Edina, K. D., Tamás, M., & Katalin, M. B. (2022). The indicator-based measurement of the circular economy in the countries of the European Union. *Tér És Társadalom*, 36(2), 49-69. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.36.2.3374>.
- Eurostat. (2024a). Generation of waste excluding major mineral wastes per GDP unit. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CEI_PC032/default/table?lang=en (Access Date: 15/03/2024).
- Eurostat. (2024b). Waste generation per capita. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CEI_PC034__custom_6528249/default/table?lang=en (Access Date: 15/03/2024).
- Eurostat. (2024c). Resource productivity. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/CEI_PC030/default/table?lang=en (Access Date: 15/03/2024).
- Fura, B., Stec, M., & Miš, T. (2020). Statistical evaluation of the level of development of circular economy in European Union member countries. *Energies*, 13(23), 6401. DOI: <https://doi.org/10.3390/en13236401>.
- Garcia-Bernabeu, A., Hilario-Caballero, A., Pla-Santamaria, D., & Salas-Molina, F. (2020). A process oriented MCDM approach to construct a circular economy composite index. *Sustainability*, 12(2), 618. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12020618>.
- Garg, C. P., Görçün, Ö. F., Kundu, P., & Küçükönder, H. (2023). An integrated fuzzy MCDM approach based on Bonferroni functions for selection and evaluation of industrial robots for the automobile manufacturing industry. *Expert Systems with Applications*, 213, 118863. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2022.118863>.
- Garside, A. K., Tyas, R. P. A., & Wardana, R. W. (2023). Intuitionistic Fuzzy AHP and WASPAS to Assess Service Quality in Online Transportation. *Jurnal Optimasi Sistem Industri*, 22(1), 38-51. DOI: <https://doi.org/10.25077/josi.v22.n1.p38-51.2023>.
- Gezen, A. (2019). Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının Entropi ve WASPAS yöntemleri ile performans analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (84), 213-232. DOI: <https://doi.org/10.25095/mufad.625812>.
- Ghorshi Nezhad, M. R., Zolfani, S. H., Moztaarzadeh, F., Zavadskas, E. K., & Bahrami, M. (2015). Planning the priority of high tech industries based on SWARA-WASPAS methodology: The case of the nanotechnology industry in Iran. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 28(1), 1111-1137. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2015.1102404>.
- Ghosh, S. K. (2020). *Circular Economy: Global Perspective*. Singapore: Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-981-15-1052-6>.
- Ghoushchi, S. J., Jalalat, S. M., Bonab, S. R., Ghiaci, A. M., Haseli, G., & Tomaskova, H. (2022). Evaluation of wind turbine failure modes using the developed SWARA-CoCoSo methods based on the spherical fuzzy environment. *IEEE Access*, 10, 86750-86764. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3199359>.
- Görçün, Ö. F., Pamucar, D., & Küçükönder, H. (2024). Selection of tramcars for sustainable urban transportation by using the modified WASPAS approach based on Heronian operators. *Applied Soft Computing*, 151, 111127. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2023.111127>.
- Görmüş, A. (2023). Yeşil ve dögüsel ekonomide düzgün olmayan işler: Türkiye’de atık toplama ve geri kazanım faaliyetlerinden bulgular. *Journal of Recycling Economy & Sustainability Policy*, 2(2), 52-66. Retrieved from: <https://respjournal.com/index.php/pub/article/view/28>.
- Gülcemal T., İzci, A. Ç., & Taşçı, M. Z. (2023). BİST 100’de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin CRITIC COCOSO Yöntemiyle Performans Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (97), 63-78. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mufad/issue/75216/1168270>
- Güllü, G. (2023). Kentsel dönüşüm atıkları yönetim modeli. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 161-170. DOI: <https://doi.org/10.47769/izufbed.1177258>.
- Hartley, K., van Santen, R., & Kirchherr, J. (2020). Policies for transitioning towards a circular economy: Expectations from the European Union (EU). *Resources, Conservation and Recycling*, 155, 104634. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104634>.
- Huang, P. H., & Moh, T. T. (2017). A non-linear non-weight method for multi- criteria decision making. *Annals of Operations Research*, 248, 239-251. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10479-016-2208-2>.
- Ivanova, V., & Chipeva, S. (2019). Transition to a circular economy model in the european union—state and outlook. *IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences*, 5(14), 694-701. DOI: <https://doi.org/10.18769/ijasos.591425>.
- Jing, D., Imeni, M., Edalatpanah, S. A., Alburaihan, A., & Khalifa, H. A. E. W. (2023). Optimal selection of stock portfolios using multi-criteria decision-making methods. *Mathematics*, 11(2), 415. DOI: <https://doi.org/10.3390/math11020415>.
- Karaca, S. S., Altemur, N., & Çevik, M. (2020). BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PERFORMANS ANALİZİ: ENTROPİ VE WASPAS YÖNTEMİ UYGULAMASI. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 46-76. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mtuiyb/issue/57000/769061>.
- Kaya, S. K., Ayçin, E., & Pamucar, D. (2023). Evaluation of social factors within the circular economy concept for European countries. *Central European Journal of Operations Research*, 31(1), 73-108. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10100-022-00800-w>.
- Keshavarz-Ghorabae, M., Govindan, K., Amiri, M., Zavadskas, E. K., & Antucheviciene, J. (2019). An integrated type-2 fuzzy decision model based on WASPAS and SECA for evaluation of sustainable manufacturing strategies. *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management*, 27(4), 187-200. DOI: <https://doi.org/10.3846/jeelm.2019.11367>.
- Kieu, P. T., Nguyen, V. T., Nguyen, V. T., & Ho, T. P. (2021). A spherical fuzzy analytic hierarchy process (SF-AHP) and combined compromise solution (CoCoSo) algorithm in distribution center location selection: A case study in agricultural supply chain. *Axioms*, 10(2), 53. DOI: <https://doi.org/10.3390/axioms10020053>.
- Kirchherr, J., Piscicelli, L., Bour, R., Kostense-Smit, E., Muller, J., Huibrechtse-Truijens, A., & Hekkert, M. (2018). Barriers to the circular economy: Evidence from the European Union (EU). *Ecological Economics*, 150, 264-272. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.04.028>.
- Komal. (2023). Archimedean t-norm and t-conorm based intuitionistic fuzzy WASPAS method to evaluate health-care waste disposal alternatives with unknown weight information. Retrieved from: <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1016/j.asoc.2023.110751>.
- Koska, A., & Erdem, M. B. (2023). Performance analysis of manufacturing waste using SWARA and VIKOR methods: evaluation of Turkey within the scope of the circular economy. *Sustainability*, 15(16), 12110. DOI: <https://doi.org/10.3390/su151612110>.
- Kozma, D. E., Molnar, T., & Barna, K. M. (2022). The indicator-based measurement of the circular economy in the countries of the European Union. *Space & Society/Tér és Társadalom*, 36(2). DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.36.2.3374>.
- Krishnan, A. R., Kasim, M. M., Hamid, R., & Ghazali, M. F. (2021). A modified CRITIC method to estimate the objective weights of decision criteria. *Symmetry*, 13(6), 973. DOI: <https://doi.org/10.3390/sym13060973>.
- Lai, H., Liao, H., Wen, Z., Zavadskas, E. K., & Al-Barakati, A. (2020). An improved CoCoSo method with a maximum variance optimization model for cloud service provider selection. *Engineering Economics*, 31(4), 411-424. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.ee.31.4.24990>.

- Lanzalunga, F., Marseglia, R., Irace, A., & Biancone, P. P. (2024). The application of artificial intelligence in waste management: understanding the potential of data-driven approaches for the circular economy paradigm. *Management Decision*. DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-10-2023-1733>.
- Liu, P., Saha, A., Mishra, A. R., Rani, P., Dutta, D., & Baidya, J. (2023). A BCF–CRITIC–WASPAS method for green supplier selection with cross-entropy and Archimedean aggregation operators. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 14(9), 11909-11933. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12652-022-03745-9>.
- Marković, M., Popović, Z., & Marjanović, I. (2023). Towards a circular economy: evaluation of waste management performance in European Union countries. *Serbian Journal of Management*, 18(1), 45-57. DOI: <https://doi.org/10.5937/sjm18-40073>.
- Markowski, L., Kotliński, K., & Ostrowska, A. (2023). Sustainable consumption and production in the European Union—An attempt to assess changes and convergence from the perspective of central and eastern European countries. *Sustainability*, 15(23), 16485. DOI: <https://doi.org/10.3390/su152316485>.
- Martinho, V. D., & Mourão, P. R. (2020). Circular economy and economic development in the European Union: A review and bibliometric analysis. *Sustainability*, 12(18), 7767. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12187767>.
- Mazur-Wierzbicka, E. (2021a). Circular economy: advancement of European Union countries. *Environmental Sciences Europe*, 3, 1-15. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12302-021-00549-0>.
- Mazur-Wierzbicka, E. (2021b). Towards circular economy - A comparative analysis of the countries of the European Union. *Resources*, 10(5), 49. DOI: <https://doi.org/10.3390/resources10050049>.
- Md Saad, R., Ahmad, M. Z., Abu, M. S., & Jusoh, M. S. (2014). Hamming distance method with subjective and objective weights for personnel selection. *The Scientific World Journal*, 2014. DOI: <https://doi.org/10.1155/2014/865495>.
- Memiş, L. (2023). Türkiye’de sıfır atık politikasının aşılması gereken eşikleri. <https://usam.arel.edu.tr/wp-content/uploads/2023/07/Kongre-bildiri-Kitapçığı-1.pdf#page=51> (Access Date: 03/03/2024).
- Mhatre, P., Panchal, R., Singh, A., & Bibyan, S. (2021). A systematic literature review on the circular economy initiatives in the European Union. *Sustainable Production and Consumption*, 26, 187-202. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.09.008>.
- Miç, P., & Antmen, Z. F. (2021). A decision-making model based on TOPSIS, WASPAS, and MULTIMOORA methods for university location selection problem. *Sage Open*, 11(3), 21582440211040115. DOI: <https://doi.org/10.1177/21582440211040115>.
- Migala-Warchoł, A., Ziólkowski, B., & Babiarz, P. (2023). The circular economy vs the sustainable development approach to production and consumption: the case of the European Union countries. *Humanities and Social Sciences*, 30(2), 59-74. DOI: <https://doi.org/10.7862/rz.2023.hss.15>.
- Mishra, A. R., & Rani, P. (2021). Multi-criteria healthcare waste disposal location selection based on Fermatean fuzzy WASPAS method. *Complex & Intelligent Systems*, 7(5), 2469-2484. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40747-021-00407-9>.
- Moraga, G., Huysveld, S., Mathieux, F., Blengini, G.A., Alaerts, L., Van Acker, K., de Meester, S. & Dewulf, J. (2019). Circular economy indicators: what do they measure?. *Resources, Conservation and Recycling*, 146, 452-461. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.03.045>.
- Narang, M., Joshi, M. C., Bisht, K., & Pal, A. (2022). Stock portfolio selection using a new decision-making approach based on the integration of fuzzy CoCoSo with Heronian mean operator. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 5(1), 90-112. DOI: <https://doi.org/10.31181/dmame0310022022n>.
- Nazarko, J., Chodakowska, E., & Nazarko, Ł. (2022). Evaluating the transition of the European Union member states towards a circular economy. *Energies*, 15(11), 3924. DOI: <https://doi.org/10.3390/en15113924>.
- Nguyen, P. H., Dang, T. T., Nguyen, K. A., & Pham, H. A. (2022). Spherical Fuzzy WASPAS-based Entropy Objective Weighting for International Payment Method Selection. *Computers, Materials & Continua*, 72(1). DOI: <https://doi.org/10.32604/cmc.2022.025532>.
- Özceylan, A. (2022). An entropy-based COPRAS approach to evaluate the circular economy performance of some European countries. In A. Özpolat, & F. Nakipoğlu Özsoy (Eds.), *Circular Economy in the Framework of Sustainable Development Policy* (pp. 35-53). Ankara: Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Parsa Rad, A., Khalilzadeh, M., Banihashemi, S. A., Božanić, D., Milić, A., & Ćirović, G. (2024). Supplier Selection in Downstream Oil and Gas and Petrochemicals with the Fuzzy BWM and Gray COCOSO Methods Considering Sustainability Criteria and Uncertainty Conditions. *Sustainability*, 16(2), 880. DOI: <https://doi.org/10.3390/su16020880>.
- Peng, X., & Huang, H. (2020). Fuzzy decision making method based on CoCoSo with critic for financial risk evaluation. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(4), 695-724. DOI: <http://doi.org/10.3846/te.2020.11920>.
- Peng, X., Zhang, X., & Luo, Z. (2020). Pythagorean fuzzy MCDM method based on CoCoSo and CRITIC with score function for 5G industry evaluation. *Artificial Intelligence Review*, 53(5), 3813-3847. DOI: <http://doi.org/10.1007/s10462-019-09780-x>.
- Peng, X., Krishankumar, R., & Ravichandran, K. S. (2021). A novel interval-valued fuzzy soft decision-making method based on CoCoSo and CRITIC for intelligent healthcare management evaluation. *Soft Computing*, 25, 4213-4241. DOI: <http://doi.org/10.1007/s00500-020-05437-y>.
- Pollitt, M. G., & Ajayi, V. (2023). Green growth and net zero policy in the UK: some conceptual and measurement issues. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4644432 (Access Date: 16/03/2024). DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4644432>.
- Rashidian, F., Eydi, A., & Roghanian, E. (2024). Reliable and green road-rail routing using a hybrid procedure of DANP, COCOSO, and FMEA criticality methods: A case study of cement transportation network in Iran. *Journal of Cleaner Production*, 141250. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.141250>.
- Rodríguez-Anton, J. M., Rubio-Andrada, L., Celemin-Pedroche, M. S., & Alonso-Almeida, M. D. (2019). Analysis of the relations between circular economy and sustainable development goals. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 26(8), 708-720. DOI: <https://doi.org/10.1080/13504509.2019.1666754>.
- Romero - Hernández, O., & Romero, S. (2018). Maximizing the value of waste: From waste management to the circular economy. *Thunderbird International Business Review*, 60(5), 757-764. DOI: <https://doi.org/10.1002/tie.21968>.
- RouhaniRad S., Akhavan Anvari, M. R., & Raissifar, K. (2023). An Integrated Ranking Model of Tehran Stock Exchange Companies Using Bayesian Best-Worst, CoCoSo, and MARCOS Methods (Case Study: Food and Beverage Companies). *International Journal of Finance & Managerial Accounting*. DOI: <https://doi.org/10.30495/IJFMA.2023.68893.1895>.
- Saraswat, S. K., Digalwar, A. K., & Yadav, S. S. (2021). Sustainability Assessment of Renewable and Conventional Energy Sources in India Using Fuzzy Integrated AHP-WASPAS Approach. *Journal of Multiple-Valued Logic & Soft Computing*, 37. Retrieved from:

- <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Aagd%3A5%3A11758805/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Aagd%3A153002433&rl=c>.
- Schroeder, P., Anggraeni, K., & Weber, U. (2019). The relevance of circular economy practices to the sustainable development goals. *Journal of Industrial Ecology*, 23(1), 77-95. DOI: <https://doi.org/10.1111/jieec.12732>.
- Seyhan, N. (2023). AB'de dōngūsel ekonomi ūretim ve tūketim gōstergelerinin deęerlendirilmesi: MEREK temelli MARCOS uygulaması. *Sosyal Mucit Academic Review*, 4(3), 364-391. DOI: <https://doi.org/10.54733/smar.1338423>.
- Singh, R. K., & Modgil, S. (2020). Supplier selection using SWARA and WASPAS—a case study of Indian cement industry. *Measuring Business Excellence*, 24(2), 243-265. DOI: <https://doi.org/10.1108/MBE-07-2018-0041>.
- Stahel, W. R. (2016). The circular economy. *Nature*, 531(7595), 435-438. DOI: <https://doi.org/10.1038/531435a>.
- Stanković, J. J., Janković-Milić, V., Marjanović, I., & Janjić, J. (2021). An integrated approach of PCA and PROMETHEE in spatial assessment of circular economy indicators. *Waste Management*, 128, 154-166. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2021.04.057>.
- Stojić, G., Stević, Ž., Antuchevičienė, J., Pamučar, D., & Vasiljević, M. (2018). A novel rough WASPAS approach for supplier selection in a company manufacturing PVC carpentry products. *Information*, 9(5), 121. DOI: <https://doi.org/10.3390/info9050121>.
- Torkayesh, A. E., Pamucar, D., Ecer, F., & Chatterjee, P. (2021). An integrated BWM-LBWA-CoCoSo framework for evaluation of healthcare sectors in Eastern Europe. *Socio-Economic Planning Sciences*, 78, 101052. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2021.101052>.
- Tseng, M. L., Chiu, A. S., Liu, G., & Jantaralolica, T. (2020). Circular economy enables sustainable consumption and production in multi-level supply chain system. *Resources, Conservation and Recycling*, 154, 104601. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104601>.
- Tumsekali, E., Ayyildiz, E., & Taskin, A. (2021). Interval valued intuitionistic fuzzy AHP-WASPAS based public transportation service quality evaluation by a new extension of SERVQUAL Model: P-SERVQUAL 4.0. *Expert Systems with Applications*, 186, 115757. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.115757>.
- Tuş, A., & Aytaç Adalı, E. (2019). The new combination with CRITIC and WASPAS methods for the time and attendance software selection problem. *Opsearch*, 56, 528-538. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12597-019-00371-6>.
- Ulutaş, A., Karakuş, C. B., & Topal, A. (2020). Location selection for logistics center with fuzzy SWARA and CoCoSo methods. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 38(4), 4693-4709. DOI: <https://doi.org/10.3233/JIFS-191400>.
- Ulutaş, A., Balo, F., Sua, L., Karabasevic, D., Stanujkic, D., & Popovic, G. (2021a). Selection of insulation materials with PSI-CRITIC based CoCoSo method. *Revista de la Construcción*, 20(2), 382-392. DOI: <https://doi.org/10.7764/rdlc.20.2.382>.
- Ulutaş, A., Popovic, G., Radanov, P., Stanujkic, D., & Karabasevic, D. (2021b). A new hybrid fuzzy PSI-PIPRECIA-CoCoSo MCDM based approach to solving the transportation company selection problem. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(5), 1227-1249. DOI: <https://doi.org/10.3846/tede.2021.15058>.
- UN. (2015). *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?>, (Access Date: 20/03/2024).
- UN. (2022). *World Population Prospects 2022*. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf (Access Date: 29/02/2024).
- UN. (2023). *The Sustainable Development Goals Report 2023: Special Edition*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/> (Access Date: 02/03/2024).
- Voukkali, I., Papamichael, I., Loizia, P., Lekkas, D. F., Rodríguez-Espinosa, T., Navarro-Pedreño, J., & Zorpas, A. A. (2023). Waste metrics in the framework of circular economy. *Waste Management & Research*, 41(12), 1741-1753. DOI: <https://doi.org/10.1177/0734242X231190794>.
- Witjes, S., & Lozano, R. (2016). Towards a more circular economy: Proposing a framework linking sustainable public procurement and sustainable business models. *Resources, Conservation and Recycling*, 112, 37-44. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2016.04.015>.
- Yalcin Kavus, B., Ayyildiz, E., Gulum Tas, P., & Taskin, A. (2023). A hybrid Bayesian BWM and Pythagorean fuzzy WASPAS-based decision-making framework for parcel locker location selection problem. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(39), 90006-90023. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11356-022-23965-y>.
- Yan, R., Han, Y., Zhang, H., & Wei, C. (2024). Location Selection of Electric Vehicle Charging Stations Through Employing the Spherical Fuzzy CoCoSo and CRITIC Technique. *Informatica*, 35(1), 203-22. DOI: <https://doi.org/10.15388/24-INFOR545>.
- Yazdani, M., Zarate, P., Kazimieras Zavadskas, E., & Turskis, Z. (2019a). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management decision*, 57(9), 2501-2519. DOI: <https://doi.org/10.1108/MD-05-2017-0458>.
- Yazdani, M., Wen, Z., Liao, H., Banaitis, A., & Turskis, Z. (2019b). A grey combined compromise solution (CoCoSo-G) method for supplier selection in construction management. *Journal of Civil Engineering and Management*, 25(8), 858-874. DOI: <https://doi.org/10.3846/jcem.2019.11309>.
- Yazdani, M., Torkayesh, A. E., Stević, Ž., Chatterjee, P., Ahari, S. A., & Hernandez, V. D. (2021). An interval valued neutrosophic decision-making structure for sustainable supplier selection. *Expert Systems with Applications*, 183, 115354. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2021.115354>.
- Yücenur, G. N., & İpekçi, A. (2021). SWARA/WASPAS methods for a marine current energy plant location selection problem. *Renewable Energy*, 163, 1287-1298. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.renene.2020.08.131>.
- Zavadskas, E. K., Antucheviciene, J., Hajiagha, S. H., & Hashemi, S. S. (2014). Extension of weighted aggregated sum product assessment with interval-valued intuitionistic fuzzy numbers (WASPAS-IVIF). *Applied Soft Computing*, 24, 1013-1021. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2014.08.031>.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Antucheviciene, J., & Zakarevicius, A. (2012). Optimization of weighted aggregated sum product assessment. *Elektronika ir elektrotechnika*, 122(6), 3-6. DOI: <https://doi.org/10.5755/j01.eee.122.6.1810>.
- Zhang, C., & Tian, J. (2023). An integrated framework for community medical and health services evaluation with fuzzy number intuitionistic fuzzy sets. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 1-13. DOI: <https://doi.org/10.3233/JIFS-231700>.
- Zhang, H., & Wei, G. (2023). Location selection of electric vehicles charging stations by using the spherical fuzzy CPT-CoCoSo and D-CRITIC method. *Computational and Applied Mathematics*, 42(1), 60. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40314-022-02183-9>.

EFFICIENCY MEASUREMENT IN CONSTRUCTION SECTOR USING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS METHOD ¹

VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİ KULLANILARAK İNŞAAT SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ

Yusuf ERSOY ², Ali TEHCİ ³

¹ This study is derived from the paper titled "Efficiency Measurement of Construction Firms in the FORTUNE 500 List" presented at the 3st International Conference on Scientific and Academic Research held on 20-26 December 2023 in Konya, Turkey.

² Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt MYO, y.ersoy@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0106-1695

³ Doç. Dr., Ali Tehci., Ordu Üniversitesi, Fatsa Deniz Bilimleri Fakültesi, a.tehci@odu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9949-2794

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Etkinlik, İnşaat, İnşaat ve taahhüt, Performans, Veri Zarflama Analizi (VZA)

Jel Kodları:

C44, C67, L74

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 24 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 31 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 13 Haziran 2024

ÖZET

İnsanların açık susuzluk gibi fizyolojik ihtiyaçlarına ek olarak barınma ihtiyaçları da bulunmaktadır. Yangın, sel, deprem gibi doğal afetler, salgınlar ve savaşlar neticesinde insanlar farklı bölgelere yerleşmektedirler. Dünya genelinde artan nüfus, salgın hastalıklar ve felaketler inşaat sektörünün ne kadar öncelikli ve hayati öneme sahip bir sektör olduğunu göstermektedir. Türkiye’de yaşanan deprem felaketi ve sınır komşularında yaşanan savaşlara bağlı olarak artan göç inşaat sektörünün Türkiye açısından ne kadar önemli ve öncelikli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Diğer birçok sektörde olduğu gibi inşaat sektöründe de işgücü ve finansal kaynakların etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren inşaat firmalarının etkinliklerinin ölçülmesi inşaat sektörünün mevcut durumu açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı Fortune 500 listesinde bulunan ve Türkiye’de inşaat ve taahhüt alanında faaliyet gösteren on firmanın etkinlik değerlendirmesini gerçekleştirmektir. Etkinlik ölçümünde genellikle Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Çalışmada etkinlik analizleri için girdi odaklı CCR modeli ve Süper Etkinlik (SE)-CCR modeli kullanılmıştır. Çalışmada etkinliğe etki eden faktörlerin belirlenmesi için Tobit Analizi de yapılmıştır. VZA analizi sonuçlarına göre karar verme birimi (KVB) olarak ele alınan on firma arasından üçünün etkin olduğu tespit edilmiştir. Etkin çıkan firmalar SE CCR modeli sonuçlarına göre kendi aralarında sıralanmıştır.



ARTICLE INFO

Keywords

Efficiency, Construction, Construction and Contracting, Performance, Data Envelopment Analysis (DEA)

Jel Codes:

C44, C67, L74

Article History:

Received: 24 Mayıs 2024

Received in revised form:

31 Mayıs 2024

Accepted: 13 June 2024

ABSTRACT

In addition to physiological needs such as hunger and thirst, people also have shelter needs. As a result of natural disasters such as fire, flood, earthquake, epidemics and wars, people settle in different regions. The world's increasing population, epidemics and disasters show how priority and vital the construction industry is. The earthquake disaster in Turkey and the increasing migration due to wars in the border regions once again reveal how important and priority the construction sector is for Turkey. As in many other sectors, labor and financial resources must be used efficiently in the construction industry. Measuring the efficiency of construction companies operating in Turkey is very important for the current situation of the construction industry. This study aims to evaluate the efficiency of ten companies on the Fortune 500 list operating in the field of construction and contracting in Turkey. The Data Envelopment Analysis (DEA) method is generally widely used in efficiency measurement. In the study, input-oriented CCR model and Super Efficiency (SE)-CCR model were used for efficiency analysis. In the study, Tobit Analysis was also conducted to determine the factors affecting the efficiency. According to the DEA analysis results, three of the ten companies considered as decision-making units (DMU) were efficient. Efficient companies are ranked among themselves according to the results of the SE CCR model.

Atf vermek için / To cite: Ersoy, Y. & Tehci, A. (2024). Efficiency measurement in construction sector using data envelopment analysis method. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 44-50. DOI: 10.58627/dpuibf.1489173

The increasing population around the world, the earthquake disaster in Turkey and increasing immigration show that the construction sector is vitally important. The construction sector makes significant contributions to the Turkish economy in terms of both employment and investment. Therefore, as in many sectors, labor and financial resources must be used effectively in the construction sector. Human resources are a vital factor in the development of the construction industry. Differences in construction labor productivity can naturally have major impacts on the national economy and productivity. In most countries, labor cost accounts for 30 to 50% of the overall project cost and is considered a true reflection of the economic success of the business (Prabhu and Ambika, 2013). It is stated that there has been a contraction in the construction sector in Turkey for the last five years, but there has been a gradual increase in employment. There are also fluctuations in employment due to seasonality. In particular, it is stated that the number of paid employees, which was 1.32 million in February 2022, reached its highest level with 1.6 million in December (IMSAD, 2023).

The Turkish Contractors Association states that the construction sector, which plays a very important role in Turkey's economic development, provides employment for approximately 1.5 million people, and its share in the Turkish economy has reached 30%, considering its direct and indirect effects on the sectors (TMB, 2023). Therefore, it can be said that construction efficiency depends on human effort and performance. The construction industry, which contributes to the development and growth of related industries through cooperation between different fields, has a high amount of cash flow. Therefore, to be successful in the sector, high-cost efficiency must also be taken into account (Dzeng and Wu, 2012).

The construction sector has a structure that creates demand for other sectors with its activities in both national and international markets (Şahin and Karacan, 2020). Measuring the efficiency of construction companies in Turkey is very important for the current situation of the construction industry. It has been said that DEA has been successfully applied for productivity and efficiency measurements, which are critical in the construction industry where competition is high (Horta et al., 2010; Hu and Liu, 2018). Additionally, there are studies in the literature using the DEA method in the construction industry (Sueyoshi and Goto, 2009; Lee, 2014; Hu and Lio, 2016; Noorizadeh et al., 2018; Yang et al., 2021; Luo et al., 2022) For this reason, the current study helps to reveal the current situation of the sector by evaluating the effectiveness of ten companies operating in the field of construction and contracting in Turkey on the Fortune 500 list.

The rest of the study is organized as follows. In the second part of the study, the DEA models used in the study are included. The third part of the study contains the analysis results. In the last part of the study, a general evaluation of the study was made.

1. METHOD

1.1. Data Envelopment Analysis

Data Envelopment Analysis (DEA) is a linear programming-based method used to evaluate the performance of decision-making units with similar characteristics (De Leone, 2008; Sari, 2018; Shureshjani et al., 2022; Selamzade et al., 2023; Dalir et al., 2024). The DEA method is one of the widely used methods for efficiency measurement (Rostamzadeh et al., 2021; Selamzade et al., 2023; Obi et al., 2023; Ersoy and Tehci, 2023).

Efficiency measurement is used to compare the performance of businesses with their competitors and to improve their processes based on performance (Malik et al., 2018; Ersoy and Tehci, 2023). The DEA method has two separate models consisting of the initials of the names Charnes, Cooper and Rhodes (CCR) and Banker, Charnes, and Cooper (BCC) (Charnes et al., 1978; Banker et al., 1984; Ersoy, 2021, Selamzade et al., 2023). Both models have two separate versions, input-oriented and output-oriented (Selamzade et al., 2023; Ersoy and Tehci, 2023).

The DEA method has a very wide application areas such as education, energy, banking, agriculture, health and logistics (Ersoy, 2021; Rostamzadeh et al., 2021; Selamzade and Baghirov, 2022; Narayan et al., 2022; Ersoy and Küsbeci, 2023; Selamzade et al., 2023; Kyrgiakos, et al., 2023). In this paper, efficiency measurements were made with the input-oriented CCR model.

The input-oriented CCR DEA model (Cooper et al., 2011; Xu and Quenniche, 2012; Selamzade et al., 2023; Ersoy and Tehci, 2023) and the Super Efficiency (SE) CCR DEA model of this model (Seiford and Zhu, 1999: 175; Xu and Ouenniche, 2012: 580; Ersoy and Tehci, 2023) are shown in Table 1. According to the CCR model given in Table 1, the efficiency score must be "1" for DMUs to be efficient (Ersoy, 2021; Selamzade et al., 2023).

Table 1. *Input-Oriented CCR Model and SE-CCR Model*

Classic Input-Oriented CCR Model	Input-Oriented SE- CCR Model
$\min \theta_t$ $s.t.$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \leq \theta_t x_{it}, \quad i = 1, \dots, m \quad (1)$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{rt}, \quad r = 1, \dots, s$ $\lambda_j \geq 0, \quad j = 1, \dots, n$	$\min \theta_t$ $s.t.$ $\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq t}}^n \lambda_j x_{ij} \leq \theta_t x_{it}, \quad i = 1, \dots, m \quad (2)$ $\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq t}}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{rt}, \quad r = 1, \dots, s$ $\lambda_j \geq 0, \quad j = 1, \dots, n$

Interviews with experts and based on the literature review in the construction industry, as an input variable; The number of personnel and total assets were determined as output variables, and net sales were determined as the variables to be used in the study. Data regarding the variables that make up the data set of the study were obtained from the Fortune 500 website (www.fortuneturkey.com)

1.2. Tobit Analysis

To obtain consistent estimates in determining the factors affecting the efficiency scores of DMUs as a result of efficiency analyses, the Tobit Analysis, developed by Tobin in 1958, is generally used in the literature. This approach is a special case of the general censored regression model (Henningsen, 2012; Yesilyurt & Salamov, 2017). The Tobit model assumes that the dependent variables ($Y_j, j = 1 \dots n$), which are the efficiency scores obtained by the DEA method in this study, emerge for the censored regression model observations (Bierens, 2014; Yesilyurt & Salamov, 2017):

$$Y_j^* = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \dots + \beta_m X_m \quad (3)$$

The following formula is used in the standard Tobit model for constant values (Tobin, 1958; Yesilyurt & Salamov, 2017):

$$x_{ij} \quad j=1, \dots, p, \quad (4)$$

$$y^*_i \sim N(\theta_i x_{i1} + \dots + \theta_p x_{ip}, \sigma^2), \text{ ve } E(y^*_i \mid x_{ij}, j=1, \dots, p) = \theta_i x_{i1} + \dots + \theta_p x_{ip}, \quad (5)$$

$$E(y^*_i \mid x_{ij}) = x_i^T \theta$$

Where $x_j = (x_{j1}, \dots, x_{jp})^T$ is shown as before; $x_j = (\theta_1, \dots, \theta_p)^T$

Where, the value of the coefficient θ_j determines the change in the output variables in the performance evaluation with the vector of indicators $x_j=(x_{j1}, \dots, x_{jp})^T$, one by one, as the value of j increases (Yesilyurt & Salamov, 2017).

In this analysis, the inputs and outputs used in the study were considered independent variables, and the efficiency scores obtained by the CCR method were considered dependent variables. For the analysis results to be consistent, the logarithm of the input and output variables was taken. Tobit analysis was performed by creating the following regression equation (Coelli, 1998; Yesilyurt & Salamov, 2017).

$$TECCR = \beta_1 + \beta_2 \ln \text{ Net Sales} + \beta_3 \ln \text{ Number of Employees} + \beta_4 \ln \text{ Total Assets} \quad (6)$$

2. RESULTS AND DISCUSSION

The efficiency of ten different companies in the construction industry and included in the FORTUNE 500 list was evaluated using the DEA method. Two input and one output variables were used in the study. Data envelopment analysis was carried out using the EMS 1.3.0 computer program. Tobit analysis evaluation results were obtained from the Eviews 9 computer program (EViews 9, 2016).

Classic efficiency and super efficiency results of construction companies for 2022 are shown in Table 2.

Table 2. Efficiency Scores of Companies

DMU Number	CCR	SE-CCR
F1	0,67	0,67
F2	1,00	1,08
F3	0,64	0,64
F4	0,47	0,47
F5	0,72	0,72
F6	0,92	0,92
F7	0,43	0,43
F8	1,00	1,49
F9	1,00	1,13
F10	0,81	0,81
Mean	0,76	0,83

As can be seen from Table 2, construction and contracting companies, which are decision-making units (DMUs), are expressed as K1, K2, K3, ..., K10, respectively. Table 2 contains decision-making units in the first column, efficiency scores in the second column, and super efficiency results in the third column. When Table 2 is examined, it is seen that K2, K8 and K9 companies with an efficiency score of "1" are efficient. 7 construction and contracting companies with an efficiency score lower than 1 are inefficient.

According to the input-oriented DEA analysis results, the average efficiency score is 0.76 and the company with the lowest efficiency score is K7 company with an efficiency score of 0.43. To rank the efficient companies among themselves, their super efficiency scores must be evaluated. Among the 3 efficient companies, the company with the highest super efficiency score is K8 with an efficiency score of 1.49. K9 company ranks third among efficient companies with an efficiency score of 1.13.

Table 3. Results of Tobit Analysis

Method: ML - Censored Normal (TOBIT) (Quadratic hill climbing)				
Left censoring (value) at zero				
Convergence achieved after 5 iterations				
Covariance matrix computed using second derivatives				
Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C	-1.644103	0.775361	-2.120437	0.0340
Ln Net Sales	0.656981	0.096423	6.813518	0.0000
Ln Number of Employees	-0.266939	0.037963	-7.031616	0.0000
Ln Total Assets	-0.438883	0.061018	-7.192652	0.0000
Error Distribution				
SCALE:C(5)	0.073327	0.016395	4.472563	0.0000
Mean dependent var	0.764090	S.D. dependent var	0.215790	
S.E. of regression	0.094664	Akaike info criterion	-1.387787	
Sum squared resid	0.053768	Schwarz criterion	-1.236494	
Log likelihood	11.93893	Hannan-Quinn criter.	-1.553754	
Avg. log likelihood	1.193893			

$p \leq (0,01)$, $p \leq (0,05)$, $p \leq (0,10)$

As a result of the analysis using the censored normal Tobit method presented in Table 3, it was determined that the output variable, Net sales amount, had a positive effect on the efficiency scores, while the input variables, the number of employees and total assets, had a negative effect. It can be said that an increase in sales amounts by 1% will increase efficiency scores by approximately 0.657%. The fact that existing input variables have a negative effect indicates that the inputs are used idle.

3. CONCLUSION

In this study, the efficiency of ten companies operating in the construction sector and included in the FORTUNE 500 list was evaluated. In the research, efficiency analysis was carried out using the DEA method. For efficiency measurement, the input-oriented CCR model and its super efficiency model were used. Three construction companies were efficient according to the DEA efficiency results using two input variables and one output variable. The ranking of the efficient companies among themselves was made according to the results of the super efficiency CCR model. Since the input-oriented CCR model was used in the study, it may be possible to make inferences about the improvements that can be made for the input variables by keeping the output variable constant.

It is very important for construction enterprises that are not efficient according to the analysis results to reconsider their number of personnel, the working performance of the personnel, the harmony of the personnel within the company, sustainability strategies, competition targets and strategies with competitors, quality policies, business missions and visions, and collaborations with other companies, their marketing and purchasing methods to become efficient.

For businesses that are not efficient to be efficient, they need to take the construction companies that are efficient as their reference. Inefficient businesses need to optimize their personnel numbers or improve their personnel performance. It is recommended that inefficient companies keep their total assets at a similar level to efficient companies.

According to the Tobit analysis results, it was determined that the output variable had a positive effect and the input variables had a negative effect on the efficiency results. It is possible to say that the input variables are used idly due to the negative impact of the existing input variables.

Since the research results depend on the input and output variables used in the analysis, changes in the input and output variables may affect the analysis results. When evaluated from this perspective, it is useful to remember that the efficiency results obtained with DEA are relative. In future studies, efficiency measurements can be carried out in different sectors by using different input and output variables. Additionally, studies can be carried out using multi-criteria decision making methods or different methods in addition to the DEA method.

AUTHOR DECLARATIONS

Declarations of Research and Publication Ethics: This study has been prepared in accordance with the rules of scientific research and publication ethics.

Ethics Committee Approval: This research does not require ethics committee approval as it does not include analyzes that require ethics committee permission.

Author Contributions: Authors contributed equally to the study.

Conflict of Interest: There are no conflict of interest arising from the study for the authors or third parties.

REFERENCES

- Banker, R.D., Charnes, A., and Cooper, W.W. (1984). Some models for estimating technical and scale inefficiencies in data envelopment analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092. <https://doi.org/10.1287/mnsc.30.9.1078>
- Bierens, H. J. (2014). The Tobit Model. [Electronic source] Url: http://grizzly.la.psu.edu/~hbierens/EasyRegTours/TOBIT_Tourfiles/TOBIT.PDF (Date of access: 05.05.2024)
- Charnes, A., Cooper, W.W. & Rhodes, E. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(78\)90138-8](https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8)
- Coelli, T. J., et al. (1998). *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis*. Second Edition. New York: Springer,
- Cooper, W.W., Seiford, L.M., and Zhu, J. (2011). Data envelopment analysis: History, models, and interpretations. In W. Cooper, L. Seiford, & J. Zhu (Eds.), *Handbook on data envelopment analysis*. Springer
- Dalir, O., Torabi, T., Rabiei, M., Jahromi, M. (2024). Application of data envelopment analysis in determining the efficiency of management and company. *International Journal of Nonlinear Analysis and Applications (IJNAA)*, 15(6), 237-243. <http://dx.doi.org/10.22075/ijnaa.2023.31175.4582>
- De Leone, R. (2008). Data Envelopment Analysis . In: Floudas, C., Pardalos, P. (eds) *Encyclopedia of Optimization*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-387-74759-0_107
- Dzeng, R. J., & Wu, J. S. (2012). The cost efficiency of construction industry in Taiwan. *The Open Construction & Building Technology Journal*, 6(1), 8-19.
- Ersoy, Y. (2021). Performance Evaluation in Distance Education by Using Data Envelopment Analysis (DEA) and TOPSIS Methods. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 46, 1803-1807. <https://doi.org/10.1007/s13369-020-05087-0>
- Ersoy, Y., & Tehei, A. (2023). Efficiency Evaluation of Energy Companies with Data Envelopment Analysis. *The Journal of International Scientific Researches*, 8(3), 360-366. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.1331147>
- Ersoy, T.H., and Küşbeci, P. (2023). Performance Evaluation of Public Hospitals with Data Envelopment Analysis (DEA) Method. *The Journal of International Scientific Researches*, 8(3), 333-351. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.1328311>
- EViews 9 (2016). User's Guide I-II. California: IHS Global Inc,
- FORTUNE 500 Türkiye <https://www.fortuneturkey.com/fortune500> Erişim 20/12/2023
- Horta, I.M., Camanho, A.S. and Da Costa, J.M. (2010). Performance assessment of construction companies integrating key performance indicators and data envelopment analysis. *Journal of Construction Engineering and Management*, 136(5), 581-594. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)CO.1943-7862.0000145](https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0000145)
- Henningsen, A. (2012). *Estimating Censored Regression Models in R using the censReg Package*. University of Copenhagen.
- Hu, X., & Liu, C. (2018). Measuring efficiency, effectiveness and overall performance in the Chinese construction industry. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 25(6), 780-797. <https://doi.org/10.1108/ECAM-06-2016-0131>
- Hu, X., & Liu, C. (2016). Profitability performance assessment in the Australian construction industry: a global relational two-stage DEA method. *Construction Management and Economics*, 34(3), 147-159. <https://doi.org/10.1080/01446193.2016.1180415>
- Kyrgiakos, L.S., Klefodimos, G., Vlontzos, G., Pardalos, P.M. (2023). A systematic literature review of data envelopment analysis implementation in agriculture under the prism of sustainability. *Operational Research*, 23(7). 1-38. <https://doi.org/10.1007/s12351-023-00741-5>
- Lee Y-S. (2014). A survey of DEA applications in measuring the efficiency performance of construction organizations. *Korean Journal of Construction Engineering and Management*, 15(5),103-14. <https://doi.org/10.6106/KJCEM.2014.15.5.103>
- Luo, L., Chen, H., Wu, G., Chen, L. (2022). A three-stage network DEA approach for performance evaluation of BIM application in construction projects. *Technology in Society*, 71, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.102105>
- Malik, M., Efendi, S., Zarlis, M. (2018). Data Envelopment Analysis (DEA) Model in Operation Management. *IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering*, 300(2018), 1-7. doi:10.1088/1757-899X/300/1/012008
- Narayanan, E., Ismail, W.R.B., Mustafa, Z.B. (2022). A data-envelopment analysis-based systematic review of the literature on innovation performance. *Heliyon*, 8(12), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e11925>
- Noorzadeh, A., Rashidi, K., & Peltokorpi, A. (2018). Categorizing suppliers for development investments in construction: application of DEA and RFM concept. *Construction Management and Economics*, 36(9), 487-506. <https://doi.org/10.1080/01446193.2017.1416151>
- Obi, O.F., Lebel, L. & Latterini, F. (2023). A Review of Applications of Data Envelopment Analysis in Forest Engineering. *Current Forestry Reports* 9, 171-186. <https://doi.org/10.1007/s40725-023-00183-4>
- Prabhu, P. G., & Ambika, D. (2013). Study on behaviour of workers in construction industry to improve production efficiency. *International Journal of Civil, Structural, Environmental and Infrastructure Engineering Research and Development (IJCSEIERD)*, 3(1), 59-66.
- Rostamzadeh, R., Akbarian, O., Banaitis, A., Soltani, Z. (2021). Application of DEA in Benchmarking: A Systematic Literature Review from 2003-2020. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(1), 175-222. <https://doi.org/10.3846/tede.2021.13406>
- Seiford, L.M, Zhu, J. (1999). Infeasibility of super-efficiency data envelopment analysis models. *INFOR: Information Systems and Operational Research*, 37(2), 174-187. <https://doi.org/10.1080/03155986.1999.11732379>

- Sari, E.B. (2018). Organize sanayi bölgelerinin etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 10(2), 17-32.
- Selamzade F., and Baghiro, A. (2022). Measuring the Efficiency of the Azerbaijan Banking System with Data Envelopment Analysis (2015-2019). *Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University*, 10(1), 119-137. <https://doi.org/10.18506/anemon.888731>
- Selamzade, F., Ersoy, Y., Ozdemir, Y., Celik, M.Y. (2023). Health Efficiency Measurement of OECD Countries Against the COVID-19 Pandemic by Using DEA and MCDM Methods. *Arabian Journal for Science and Engineering*, 48(11), 15695-15712. <https://doi.org/10.1007/s13369-023-08114-4>
- Shureshjani, R. A., Askarinejad, S., & Foroughi, A. A. (2022). Evaluating the Efficiency of Decision Making Units in Fuzzy two-stage DEA Models. *Fuzzy Information and Engineering*, 14(3), 291-313. <https://doi.org/10.1080/16168658.2022.2152921>
- Sueyoshi, T. & Goto, M. (2009). DEA-DA for bankruptcy-based performance assessment: Misclassification analysis of Japanese construction industry. *European Journal of Operational Research*, 199(2), <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2008.11.039>
- Şahin, İ. E., & Karacan, K. B. (2020). Entropi Temelli Copras ve Aras Yöntemleri ile Borsa İstanbul İnşaat Endeksi XINSA Firmalarının Finansal Performans Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 171-183.
- Tobin, J. (1958) Estimation of Relationships for Limited Dependent Variables. *Econometrica*. Vol. 26.1.: 24-36. [Electronic source] Url: <https://cran.r-project.org/web/packages/censReg/vignettes/censReg.pdf> (Date of access: 05.05.2024).
- Türkiye İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği-İMSAD (2023) https://www.imsad.org/Uploads/Files/Turkiye_IMSAD_Aylik_Sektor_Raporu_NISAN2023.pdf Erişim 20/12/2023.
- Türkiye Mühendisler Birliği-TMB (2023) https://www.tmb.org.tr/files/doc/YDMH_01022023.pdf Erişim 20/12/2023
- Xu, B., & Ouenniche, J. (2012) A data envelopment analysis-based framework for the relative performance evaluation of competing crude oil prices volatility forecasting models. *Energy Economics*, 34(2), 576-583. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2011.12.005>
- Yang, Z., Fang, H., & Xue, X. (2021). Sustainable efficiency and CO2 reduction potential of China's construction industry: application of a three-stage virtual frontier SBM-DEA model. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 21(2), 604-617. <https://doi.org/10.1080/13467581.2020.1869019>
- Yesilyurt, O., & Salamov, F. (2017). Evaluation of Efficiency and Factors Influencing the Efficiency in the Health Systems of Turkic States with Super-efficiency and Tobit Models. *BNEJSS*. 03(02), 128-138.

TÜRKİYE'DE BANKA KREDİLERİ İLE SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ¹

BANKING CREDITS' RELATIONSHIPS WITH SELECTED MACROECONOMIC INDICATORS IN TÜRKİYE

Seyfettin ÜNAL², Arzu KENAR³

¹ Bu çalışma, Şubat 2022'de Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Finans Yüksek Lisans Programında savunularak kabul edilen "Banka Kredileri ile Ekonomik Büyüme, Cari Açık, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması" başlıklı tez çalışmasından türetilmiştir.

² Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, seyfettin.unal@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6248-4317

³ Finans Bilim Uzmanı, Akbank, arzu.kenar@akbank.com, Orcid: 0000-0001-9494-5918

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Banka Kredileri, Makroekonomik göstergeler, Nedensellik, Vektör hata düzeltme.

Jel Kodları:

H81, E44, B23

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 07 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 29 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 30 Mayıs 2024

ÖZET

Finansal sistemler, sermaye birikiminin oluşmasına ve toplanan sermayenin uygun yatırımlara aktarılmasına katkı sağladığı için ekonomik büyüme açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Finansal piyasalar ile reel piyasalar arasındaki etkileşimde banka kredileri önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Banka kredilerine ilişkin gelişmeler, ekonomik kalkınma sürecinde firmaların ve bireylerin ihtiyacı olan finansman kaynaklarının bulunmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörünün dönüm noktalarından biri olan 2001 krizi sonrası dönemi kapsamak üzere, 2003-2020 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanılarak yürütülen analizlerde; yurtiçi toplam kredi hacmi ile doğrudan yabancı yatırımlar, TÜFE, GSYİH ve cari açık arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Uygulama bağlamında, birim kök testleri sonucu VAR modeli oluşturularak, tanısıl testler yürütülmüştür. Eşbütünleşme analizi ve nedensellik testlerini takiben hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Analizler sonucunda; kısa dönemde kredi hacmi ile cari açık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, TÜFE'den kredi hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer taraftan, yurtiçi toplam kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, TÜFE, GSYİH ve cari açık arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu ve cari açık ile GSYİH'nin yurtiçi toplam kredi hacmi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.



ARTICLE INFO

Keywords

Bank Credits, Macroeconomic indicators, Causality, VECM.

Jel Codes:

H81, E44, B23

Article History:

Received: 07 May 2024

Received in revised form:

29 May 2024

Accepted: 30 May 2024

ABSTRACT

Financial systems are crucial for economic growth as they contribute to the formation of capital accumulation and the transfer of the collected capital to appropriate investments. Bank loans appear as an important factor in the interaction between financial markets and real economy. Developments regarding bank loans play an important role in finding the financial resources needed by companies and individuals in the economic development process. In this context, using quarterly data between 2003 and 2020, to cover the period after the 2001 crisis, which is one of the turning points of the Turkish economy and banking sector, the study aims to examine the short and long-term relationships of total domestic credit volume with foreign direct investments, CPI, GDP and current account deficit. Within the context of the empirical applications, diagnostic tests are carried out by creating a VAR model as a result of unit root tests. Following co-integration analysis and causality tests, a vector error correction model (VECM) is employed. As a result of the analyses, credit volume's bidirectional causality relationships with current account deficit and economic growth and a unidirectional causality relationship from CPI to credit volume were identified in the short run. On the other hand, it has been determined that there is a long-term co-integration relationship between the total domestic credit volume, foreign direct investments, CPI, GDP and current account deficit, and that the current account deficit and GDP have a positive and significant effect on the total domestic credit volume.

Atıf vermek için / To cite: Ünal, S. & Kenar, A. (2024). Türkiye’de banka kredileri ile seçilmiş makroekonomik göstergeler arasındaki ilişki. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 51-62. DOI: 10.58627/dpuibf.1479653

Günümüzde finansal piyasaların, gelişmiş ve gelişmemiş ülke ekonomileri arasındaki temel farklardan birisini oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemlerinin büyük bölümü bankacılık sektörüne dayanmaktadır. Reel piyasalar ile finansal piyasalar arasında oluşan etkileşimde bankalar önemli bir aktör konumundadır. Bankacılık sektörü kurumsal gelişimi ile birlikte, yatırım yapma bilgisine ve yeteneğine sahip girişimcileri finanse etmekte ve bunun sonucunda ekonomik kalkınmaya katkı sunmaktadır. Bankacılık sektörü aynı zamanda ekonomide katma değer oluşturacak yatırımcıların tanınmasını ve beşeri sermayenin gelişimini sağlayarak; sürdürülebilir bir kalkınma sürecini desteklemektedir. Teknoloji çağının getirdiği yenilikler ve hızla gelişen iletişim ağları ile piyasalara ulaşmak kolaylaşmış ve sınırsız hale gelmiştir. Bu durum, bankacılık sektörünü sürekli olarak gelişmeye itmektedir.

Bankacılık sektörü, krediler üzerinden ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde finansal piyasalar ve reel piyasaları arasındaki ilişkinin farklı olmasındaki en önemli faktörlerden birisi olarak, finansal piyasaların etkinlik düzeyi gösterilebilir. Finansal piyasaların ekonomide etkin rol aldığını gösteren önemli bir etken ise, banka kredilerinin ekonomiye sağladığı katkısıdır. Özellikle ülke ekonomilerinin yaşadığı finansal krizler, küreselleşme nedeniyle oluşan krizler tüm dünyaya hızla yayılmaktadır. 2008 yılında çıkan finansal kriz bu anlamda örnek gösterilebilir. Kriz ile birlikte, finansal piyasaların hem uluslararası piyasalarda hem de ülke piyasalarında ne kadar önemli bir yer aldığı fark edilmiştir. Bu kriz sonrasında ülkeler, bankacılık sektöründe denetimleri artırmış ve yeni tedbirler alarak daha titiz davranmaya başlamışlardır. Dolayısıyla, sunduğu kredi mekanizması nedeniyle, bankacılık sektörü ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki bütün ülkeler için her geçen gün çok daha önemli hale gelmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörünün dönüm noktalarından biri olan 2001 ekonomik krizi sonrasındaki, 2003Ç1-2020Ç4 arası dönem için analizler yürütülerek; yurtiçi toplam kredi hacmi ile doğrudan yabancı yatırımlar, TÜFE, GSYİH ve cari açık arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Çalışmanın takibeden bölümlerinde, öncelikle literatür incelemesine yer verilmektedir. Veri ve yöntem bölümünün ardından analiz bulguları sunulmaktadır. Sonuç bölümü ile çalışma sonlanmaktadır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde ekonomik ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmalarda söz konusu ilişkinin yönü noktasında farklı bulgulara rastlanmaktadır. Özellikle, finansal gelişmenin mi ekonomik gelişmeyi, yoksa ekonomik gelişmenin mi finansal gelişmeyi etkilediği noktasında farklılıklar bulunmasına rağmen; ikisi arasında bir ilişkinin olduğu genel kabul gören bir görüştür.

Boyd vd. (2001) 65 ülkeyi kapsayan çalışmada, 1960-1995 dönemi için enflasyonun banka kredileri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Dinamik panel analizi (GMM) ve panel regresyon analizi yöntemlerinin kullanıldığı çalışma sonucunda, enflasyondan banka kredilerine doğru negatif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, enflasyon arttıkça finansal sektör işlemleri azalmakta ve kredi hacmi düşmektedir.

Calderón ve Liu (2003) finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960-1994 yılları arasındaki dönemde 109 ülkenin ekonomik verileri üzerinde incelemiştir. Çalışmada para arzı, GSYİH ve özel sektöre verilen kredi verileri analiz edilmiş olup; finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi sağladığına dönük bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca, ülkelerin bazılarında finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı etkileşim olduğu görülmüştür.

35 gelişmekte olan ülke ve 28 gelişmiş ülkeyi kapsayan çalışmada, Hurlin ve Venet (2008), özel sektöre sağlanan kredilerin GSYİH'ye oranını 1960-1995 ve 1960-2000 yıllarına ait veriler üzerinde araştırmıştır. Mevduat bankalarının ve diğer finansal kurumlarının özel sektöre verdikleri kredilerin GSYİH'ye oranı ile M3 para arzının GSYH'ye oranı arasında nedensellik ilişkisi bulunduğu raporlanmıştır.

Christopoulos ve Tsionas'ın (2004) çalışması, Honduras, Kolombiya, Ekvator, Paraguay, Jamaika, Kenya, Meksika, Peru, Tayland ve Dominik Cumhuriyeti gibi ülkelerin 1970-2000 dönemi verileri üzerinden, ekonomik büyüme ile banka yükümlülüklerinin arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmada panel eşbütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Analiz bulguları, ekonomik büyüme ile banka yükümlülüklerinin nominal GSYH'a oranının göstergen olarak kullanıldığı finansal gelişme arasında eşbütünleşmenin var olduğuna ve finansal gelişmişliğin ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna işaret etmektedir.

İngiltere'nin 1975-2007 dönemine ait banka kredi ve GSYİH verilerini kullanarak yürüttükleri çalışmada, Vazakidis ve Adamopoulos (2011) ekonomik büyüme ile kredi piyasaları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Veriler, Johansen eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, İngiltere'de kredi piyasası ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü bir ilişkinin bulunduğu ve ekonomik büyümeden kredi piyasasına doğru ise çift yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Leitão (2012) çalışmasında, Avrupa Birliği ülkelerinin veri seti üzerinde 1990-2010 dönemine ilişkin olarak, ekonomik büyüme ve banka kredileri değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Dinamik panel veri analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilen veri analizi, banka kredileri ve enflasyondaki artışın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği bulgusunu ortaya koymaktadır.

Caporale ve Helmi (2018), GSYİH ile İslami bankalar tarafından verilen kredi hacmi arasındaki nedensellik ilişkisini iki ayrı model ile incelemiştir. İlk olarak, İslami bankaların bankacılık sisteminde olmayan 7 ülke ile (Brezilya, Arjantin, Şili, Ekvator, Peru, Guatemala ve Kosta Rika) ve ikinci olarak hem konvansiyonel hem de İslami bankaların olduğu 7 farklı gelişmekte olan ülkeyi (Türkiye, Endonezya, İran, Ürdün, Singapur, Malezya ve Tunus) karşılaştırmışlardır. Sonuçlar incelendiğinde, İslami bankaların olmadığı ülkelerde uzun vadede ve kısa vadede kredi hacminden GSYİH'ye doğru bir nedensellik göze çarparken; İslami bankaların bulunduğu ülkelerde ise, kredi hacminden GSYİH'ye doğru uzun dönemli bir nedensellik gözlenmektedir.

Ayrıca, yukarıda yalnızca bazılarının özetlendiği çalışmalar dışında, Guerra (2017) ve Tinoco-Zermeno vd. (2014) Meksika; Akinlo (2015) ve Akpansung ve Babalola (2011) Nijerya verilerini kullanarak bankacılık ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen, uluslararası literatürdeki diğer çalışmalardan bazıları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın konusuna giren yerli literatür son dönemde hızla genişlemektedir. Türkiye'de kredi kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin araştırılması konusundaki öncü çalışmalardan birisi Güven'in (2002) çalışmasıdır. Söz konusu araştırmada, 1988-2001 dönemi çeyreklik verileri kullanılarak, Granger nedensellik testi ve varyans ayrıştırma yöntemleriyle analiz uygulanmıştır. Büyüme oranındaki yüzdelik değişim ve reel kredilerdeki yüzde değişimlerin kullanıldığı çalışmada, krediler ile büyüme arasında bir nedensellik tespit edilmezken; varyans analizlerinde iki değişken arasında pozitif bir ilişkiye rastlanmıştır.

Mercan (2013) çalışmasında, Türkiye için toplam yurtiçi kredi hacminin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin 1992-2011 yılları arasındaki verileri analiz edilmiştir. Sonuç olarak, sınır testiyle yapılan analize göre kredi hacminin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerine anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahip olduğu ve değişkenlerin eşbütünleşik olduğuna ulaşılmıştır. Nedensellik testine göre ise, değişkenler arasında iki yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tuna ve Bektaş (2013) yapmış oldukları çalışmada, Türkiye için GSYİH ile mevduat bankalarının yurtiçi kredi hacimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1998-2012 dönemine ilişkin üçer aylık veriler kullanılarak yapılan çalışmada, Granger

nedensellik testi, Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ve Zivot-Anders birim kök testi kullanılmıştır. Söz konusu testlerin sonucunda, değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin yanı sıra nedensellik ilişkisine de rastlanmamıştır.

Sever ve Han (2015) tarafından yapılan çalışmada ise, Türkiye’de reel kesim ve bankacılık kesimi arasındaki ilişki analiz edilmiştir. 2002-2012 dönemi çeyreklik verileri ele alınarak sektörel krediler ile sektörel GSYİH arasındaki ilişki nedensellik ve eşbütünleşme ile analiz edilmiştir. Çalışmada, her bir modele değişken olarak toplam krediler eklenmiştir. Sonuç olarak, gerek toplam krediler gerekse hizmet ve sanayi sektörü kredileri ile sektörel büyüme arasında bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Buna göre, finansal sektörden reel sektöre doğru zayıf; reel sektörden finansal sektöre doğru güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Dücan vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada, 2008 sonrasında tüketici kredilerindeki artışın cari açığa etkisi araştırılmıştır. Verilerin analizi için VAR modeli kullanılarak uygulanan testler sonucunda, tüketici kredilerinin cari açık artışına etkisinin pozitif yönde olduğu bulunmuştur.

Türkiye’de bankacılık verileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olarak, yukarıda özetlenenlerin yanında pek çok çalışmaya daha rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları şöylece sıralamak mümkündür: Kılıç (2015) cari açık ile konut kredileri, tüketici kredileri, ihtiyaç kredileri, bireysel kredi kartları ve taşıt kredileri arasındaki ilişkiyi; Ağazade (2014) cari açık ve tüketici kredileri ilişkisini; Şahin ve Ege (2015) finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) arasındaki ilişkiyi; Çiftçi ve Yıldız (2015) DYY’nin ekonomik belirleyicilerini incelemektedir. Ayrıca, Kaya ve Doğan (2005); Bilgin ve Kartal (2009); Hanedar ve Hanedar (2021); Avcı (2020); Karahan ve Gürbüz (2017) bankacılık sektörü kredi verileri ile enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar arasında göze çarpmaktadır.

2. VERİ VE YÖNTEM

Araştırmada, Türkiye’de bankacılık sektöründeki yurtiçi kredi hacmi büyümesi ile doğrudan yabancı yatırımlar, enflasyon, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki uzun dönemli ilişkiler ekonometrik modeller yardımıyla incelenmiştir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektöründeki dönüm noktalarından birisini oluşturan 2001 krizi sonrası ortaya çıkan çeyrek dönemlik veriler temel alınmıştır. Analizlerde kullanılan veriler “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası - Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”nden (TCMB-EVDS) elde edilmiştir. Araştırmada, Türkiye’de bankacılık sektöründeki yurtiçi kredi hacmi bağımlı değişken olarak yer alırken; literatürde yer alan birçok çalışmada yurtiçi kredi hacimleri ile ilişkili olduğu belirtilen ve bu nedenle yurtiçi kredi hacimleri üzerinde etkileri olacağı değerlendirilen doğrudan yabancı yatırımlar (Şahin ve Ege, 2015), enflasyon (Boyd vd., 2001; Tinoco-Zermenandi, 2014), ekonomik büyüme (Güven, 2002; Mercan, 2013; Tuna ve Bektaş, 2013; Christopoulos ve Tsionas, 2004) ve cari açık (Dücan, 2016; Kılıç, 2015; Ağazade, 2014) bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Araştırma için oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

$$\Delta \text{kredi_hacmi}_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta \text{dyy}_t + \beta_2 \Delta \text{tufe}_t + \beta_3 \Delta \text{ekonomik_buyume}_t + \beta_4 \Delta \text{cari_acik}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1’de yer alan; “kredi_hacmi” değişkeni çeyrek dönemdeki yurtiçi toplam kredi hacmindeki yüzdelik değişimleri; “dyy” değişkeni çeyrek dönemdeki doğrudan yabancı yatırımlardaki yüzdelik değişimleri; “tufe” değişkeni çeyrek dönemdeki tüketici fiyat endeksini (2003=100); “ekonomik_buyume” değişkeni gelir yöntemiyle hesaplanmış cari GSYİH değerlerindeki yüzdelik değişimleri ve “cari_acik” değişkeni ise cari açığın gelir yöntemiyle hesaplanmış cari GSYİH içindeki payında gerçekleşen yüzdelik değişimleri ifade etmektedir.

Araştırmada kullanılan cari açık değişkenine ait veriler; TCMB-EVDS’den milyon dolar şeklinde alınmış, sonrasında yine TCMB-EVDS’de bulunan ortalama ABD dolar satış kuru ile çarpılarak TL’ye dönüştürülmüş ve gelir yöntemiyle hesaplanan cari GSYİH değerleri ile bölünerek elde edilmiştir. Ardından, yüzdelik değişimler hesaplanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar değişkenine ait veriler TCMB-EVDS’de bulunan ortalama ABD dolar kuru ile çarpılarak TL’ye dönüştürülmüştür. Daha sonra, yüzdelik değişimler hesaplanmıştır. TÜFE (2003=100), yurtiçi banka kredi hacmi ve gelir yöntemiyle hesaplanan cari GSYİH değişkenlerine ait veriler de yine yüzdelik değişimleri ile analize dâhil edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, öncelikle betimsel istatistiklere yer verilmektedir. Daha sonra, birim kök testlerine ilişkin sonuçlar sunulmaktadır. VAR modeli ve tanısal testlerin ardından eşbütünleşme ve nedensellik testlerinin sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışmanın analiz bulguları, hata düzeltme modeli ile sonlanmaktadır.

3.1. Betimsel İstatistikler

Araştırmada kullanılan yurtiçi toplam kredi hacmindeki yüzdelik değişim, doğrudan yabancı yatırımlardaki yüzdelik değişim, tüketici fiyat endeksindeki yüzdelik değişim, gelir yöntemiyle hesaplanmış cari GSYİH değerlerindeki yüzdelik değişim ve cari açığın gelir yöntemiyle hesaplanmış cari GSYİH içindeki payında gerçekleşen yüzdelik değişimlerine yönelik tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerine Yönelik Tanımlayıcı İstatistik Bilgiler

Değişken	En Düşük	En Yüksek	Ortalama	Standart Sapma
kredi_hacmi	-7.37	22.35	6.59	4.70
Dyy	-16.82	29.56	3.23	5.70
Tüfe	-0.37	6.61	2.33	1.48
ekonomik_buyume	-18.33	36.50	4.39	11.25
cari_acik	-0.04	0.11	0.04	0.03

3.2. Birim Kök Testleri

Verilerin analizine araştırma kapsamındaki değişkenlerin durağanlıklarının sınanmasıyla başlanmıştır. Veriler durağan hale gelene kadar fark alma işlemi uygulanmış, durağanlıkların sağlanmasının ardından VAR modeli kurularak optimum gecikme uzunluğu hesaplanmıştır. Sonrasında oluşturulacak olan eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri öncesi tanısal testler (otokorelasyon testi, değişen varyans testi, VAR modelinin istikrarlılığının kontrolü) yapılarak, gerekli varsayımların karşılandığı teyit edilmiştir. Verilerin birinci derece farkları alındığında durağan olduğundan, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespitinde Johansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Johansen eşbütünleşme testinin ardından, değişkenler arasındaki ilişkilerin yönü ve derecelerinin ortaya çıkarılması için hata düzeltme modeli kullanılmıştır.

Verilerin analizine, ilk olarak araştırma değişkenlerine ait verilerin durağanlıklarının testi ile başlanmıştır. Ekonometrik analizlere ait sonuçların güvenilirliği için öncelikle verilerin durağan olması gerekmektedir (Gürüş vd., 2017). Bu doğrultuda verilerin durağan olup/olmadıkları Augmented Dickey Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri kullanılarak kontrol edilmiştir. ADF ve PP testlerine ait sonuçlar Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Testleri Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi Sonuçları		PP Testi Sonuçları	
	t İstatistiği	p	Düz. t İstatistiği	p
kredi_hacmi	-1.298	0.177	-1.363	0.275
Δ kredi_hacmi	-6.173	0.000**	-5.760	0.000**
Dyy	-1.113	0.204	-1.272	0.298
Δ dyy	-2.213	0.026*	-6.877	0.000**
Tüfe	0.074	0.703	0.568	0.403
Δ tüfe	-6.193	0.000**	-5.296	0.000**
ekonomik_buyume	-0.201	0.609	-1.183	0.316
Δ ekonomik_buyume	-3.646	0.000**	-4.372	0.000**
cari_acik	-0.658	0.428	0.455	0.431
Δ cari_acik	-5.470	0.000**	-7.442	0.000**

Not-1: Birim kök testlerinde sabitsiz ve trendsiz modeller kullanılmıştır.

Not-2: * p<0.05, ** p0.01.

Tablo 2’de görüleceği gibi, hem ADF hem de PP testleri için araştırmada yer alan beş değişkenin tamamı düzeyde durağan değildir. Hem ADF hem de PP testleri için hesaplanan p değerleri; kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, tüfe, ekonomik büyüme ve cari açık değişkenlerinin tümü için 0.05 kritik değerinden büyüktür (p > 0.05).

Araştırmada yer alan beş değişkenin tamamının birinci dereceden farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Birinci derece farklarının alınmasının ardından hem ADF hem de PP testleri için hesaplanan p değerleri; kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, tüfe, ekonomik büyüme ve cari açık değişkenlerinin tümü için 0.05 kritik değerinden küçüktür (p < 0.05). (Dickey ve Fuller, 1979; Phillips ve Perron, 1988). Analizler kapsamında uygulanan KPSS birim kök testine ait sonuçlara Tablo 3’te yer verilmektedir.

Tablo 3. KPSS Birim Kök Testi Sonuçları

İlgili Değişken	%1 Kritik Değ.	%5 Kritik Değ.	KPSS		
			%10 Kritik Değ.	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli
kredi_hacmi	0.739	0.463	0.347	0.226	-
kredi_hacmi	0.216	0.146	0.119	-	0.088
Δ kredi_hacmi	0.739	0.463	0.347	0.735	-
Δ kredi_hacmi	0.216	0.146	0.119	-	0.187
Dyy	0.739	0.463	0.347	0.436	-
Dyy	0.216	0.146	0.119	-	0.113
Δ dyy	0.739	0.463	0.347	0.771	-
Δ dyy	0.216	0.146	0.119	-	0.203
Tüfe	0.739	0.463	0.347	0.302	-
Tüfe	0.216	0.146	0.119	-	0.126
Δ tufe	0.739	0.463	0.347	0.524	-
Δ tufe	0.216	0.146	0.119	-	0.157
ekonomik_buyume	0.739	0.463	0.347	0.134	-
ekonomik_buyume	0.216	0.146	0.119	-	0.100
Δ ekonomik_buyume	0.739	0.463	0.347	0.528	-
Δ ekonomik_buyume	0.216	0.146	0.119	-	0.192
cari_acik	0.739	0.463	0.347	0.222	-
cari_acik	0.216	0.146	0.119	-	0.112
Δ cari_acik	0.739	0.463	0.347	0.632	-
Δ cari_acik	0.216	0.146	0.119	-	0.208

Tablo 3'te görüleceği üzere, KPSS testi için hem sabitli hem de sabitli ve trendli denklemlerde beş değişkenin tamamı düzeyde durağan değildir. Hesaplanan p değerleri; kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, tüfe, ekonomik büyüme ve cari açık değişkenlerinin tamamı için 0.05 kritik değerinden küçüktür ($p < 0.05$).

Beş değişkenin tamamının birinci dereceden farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir. Birinci derece farklarının alınmasının ardından hem sabitli hem de sabitli ve trendli denklemler için hesaplanan p değerleri; kredi hacmi, doğrudan

yabancı yatırımlar, tüfe, ekonomik büyüme ve cari açık değişkenlerinin tümü için 0.05 kritik değerinden büyüktür ($p > 0.05$) (Shin vd., 1992).

3.3. VAR Modelinin Oluşturulması ve Tanısal Testler

ADF ve PP birim kök testleri sonucunda, araştırmada yer alan değişkenlerin tamamının birinci derecede durağan olduklarının görülmesinin ardından, VAR modeli oluşturularak optimum gecikme uzunluğunun hesaplanmasına geçilmiştir. Sonuçlar, Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. *Optimum Gecikme Uzunluğu Hesaplanması*

Gecikme Uzunlukları	LogL İst.	LR İst.	FPE İst.	AIC İst.	SC İst.	HQ İst.
0	-480.4851	NA	44.19725	15.14016	15.27509	15.19332
1	-444.3013	66.71403	23.55134	14.50941	15.18407	14.77519
2	-377.6858	114.4953	4.872848	12.92768	14.14205	13.40608
3	-342.5907	55.93288	4.056221	12.33096	15.48449	13.02198*
4	-332.7008	14.52582	3.395995	12.52190	14.81571	13.42555
5	-320.8306	27.83365*	2.724731*	12.26828*	14.08505*	13.76723
6	-297.9927	15.95056	3.529170	12.43727	15.81053	13.76617
7	-276.5848	23.41485	3.322687	12.65096	16.18125	13.80980
8	-262.7910	13.36279	4.152063	12.33722	16.78991	14.09136

Tablo 4'te görüleceği üzere LR, FPE, AIC ve SC kriterleri optimum gecikme uzunluğunun "5" olduğunu göstermektedir (Lütkepohl, 2006). Gürış vd., (2017) tespit edilen optimum gecikme uzunluğunun hata terimlerine ilişkin bazı varsayımları karşılaması gerektiğini belirtmektedir. Bahse konu varsayımlar arasından, ilk olarak otokorelasyon varsayımı ele alınmıştır. Otokorelasyon varsayımı, LM otokorelasyon testi kullanılarak test edilmiştir. Sonuçlara Tablo 5'te yer verilmektedir.

Tablo 5. *LM Otokorelasyon Testine Ait Sonuçlar*

Gecikme Uzunlukları	LRE* İst.	df	p	Rao F İst.	df	p
1	21.63078	25	0.6570	0.857960	(25, 116.7)	0.6605
2	29.69374	25	0.2360	1.216681	(25, 116.7)	0.2398
3	14.69675	25	0.9482	0.567009	(25, 116.7)	0.9490
4	23.47745	25	0.5497	0.938137	(25, 116.7)	0.5537
5	23.14650	25	0.5690	0.923683	(25, 116.7)	0.5730

Tablo 5'te görüleceği üzere, VAR(5) modeli için beşinci mertebede LM testi p değeri LRE istatistiği ($p = 0.5690 > 0.05$) ve Rao F istatistiğine göre ($p = 0.5730$) 0.05'ten büyüktür ve hata terimlerinde otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir (Godfrey, 1994; Gürış vd., 2017).

Otokorelasyon varsayımının ardından değişen varyans sorununun sınamasına geçilmiştir. Değişen varyans sorununun olup/olmadığı White testi ile kontrol edilmiştir. Sonuçlar Tablo 6'da gösterilmektedir.

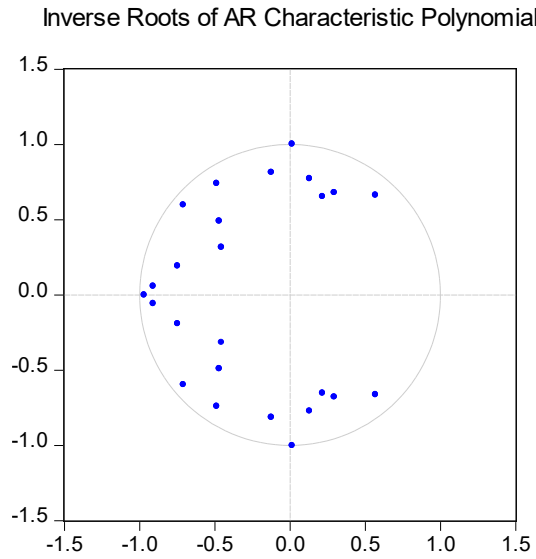
Tablo 6. White Testine Ait Sonuçlar

Bütünleşik Test Sonuçları					
Ki-Kare İst.	df	p			
763.2682	750	0.3603			
Birbirinden Ayrı Bileşenlere Ait Testlerin Sonuçları					
Bağımlı	R2	F(50, 15)	p	Ki-Kare İst. (50)	p
res1*res1	0.694906	0.683304	0.8441	45.86380	0.6400
res2*res2	0.438906	0.234670	0.9999	28.96779	0.9925
res3*res3	0.631322	0.513718	0.9598	41.66723	0.7930
res4*res4	0.884757	2.303189	0.0394	58.39394	0.1942
res5*res5	0.738483	0.847151	0.6829	48.73985	0.5240
res2*res1	0.774174	1.028459	0.5034	51.09551	0.4304
res3*res1	0.645358	0.545924	0.9440	42.59366	0.7621
res3*res2	0.492005	0.290557	0.9995	32.47234	0.9741
res4*res1	0.863502	1.897828	0.0869	56.99111	0.2312
res4*res2	0.848101	1.675002	0.1369	55.97470	0.2607
res4*res3	0.879410	2.187766	0.0491	58.04105	0.2031
res5*res1	0.601427	0.452684	0.9814	39.69415	0.8516
res5*res2	0.580493	0.415125	0.9897	38.31254	0.8862
res5*res3	0.687656	0.660479	0.8638	45.38530	0.6588
res5*res4	0.814843	1.320244	0.2845	53.77962	0.3317

Tablo 6'da görüleceği üzere, bütünleşik teste ilişkin p değeri ($p = 0.3603 > 0.05$) ve birbirinden ayrı bileşenler için yapılan testlere ilişkin p değerleri ($p = 0.6400, 0.9925, 0.7930, 0.1942, 0.5240, 0.4304, 0.7621, 0.9741, 0.2312, 0.2607, 0.2031, 0.8516, 0.8862, 0.6588, 0.3317 > .05$) 0.05 'ten büyüktür. Böylece hata terimlerinde değişen varyans sorununun olmadığı anlaşılmaktadır (White, 1980; Güriş vd., 2017).

VAR modeli için yapılacak son tanısal test, modelin durağan yapıda olup/olmadığının testidir. Modelin durağan yapıda olup/olmadığı AR karakteristik polinomu ters köklerinin birim çemberdeki yerleri gözlemlenerek test edilmiştir. Sonuçlar Grafik 1'de sunulmaktadır.

Grafik 1. VAR Modeline Ait Durağanlık Grafiği



Grafik 1'de görüldüğü üzere, AR karakteristik polinomu ters kökleri birim çemberin üzerinde ya da içerisinde yer almakta, çemberin dışında bulunmamaktadır. Böylece oluşturulan VAR modelinin durağan bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır (Doğan vd., 2016).

3.4. Eşbütünleşme Analizi

Oluşturulan VAR modelinin durağan bir yapıda olduğunun tespitinin ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin tespitine geçilmiştir. Araştırma kapsamındaki değişkenlerin tamamının birinci derecede durağan olması nedeniyle öncelikle

eşbütünleşme ilişkisine bakılmıştır. Bu kapsamda yürütülen Johansen eşbütünleşme testine ilişkin sonuçlara Tablo 7’de yer verilmektedir.

Tablo 7. Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

H0 Hipotezi	İz İst.	0.05 Kritik Değer	p	Maksimum Öz Değer İst.	0.05 Kritik Değer	p
Eş Bütünleşme Vektörü Yok (r=0)	193.697	76.972	0.000	68.389	34.805	0.000
En Çok 1 Bütünleşme Vektörü Var (r≤ 1)	125.307	54.079	0.000	45.543	28.588	0.000
En Çok 2 Bütünleşme Vektörü Var (r≤ 2)	79.763	35.192	0.000	36.463	22.299	0.000
En Çok 3 Bütünleşme Vektörü Var (r≤ 3)	43.300	20.261	0.000	27.000	15.892	0.000
En Çok 4 Bütünleşme Vektörü Var (r≤ 4)	16.300	9.164	0.000	16.300	9.164	0.000

Tablo 7’de görüleceği üzere, hem iz istatistik ($p = .000 < .05$) hem de maksimum öz değer istatistiklerine ($p = .000 < .05$) göre, değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin olduğu anlaşılmaktadır (Johansen, 1991).

3.5. Nedensellik Testi

Johansen eşbütünleşme analizi sonrasında, değişkenler arasında kısa dönemli ilişkilerin varlığının tespiti amacıyla Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur. Yukarıda açıklanan varsayımların yerine getirildiği belirlendikten sonra Granger nedensellik testi yapılmıştır.

Tablo 8. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü	Kikare İst.	df	Olasılık Değ. (p)
$\Delta dy \rightarrow \Delta kredi_hacmi$	0.559	2	0.756
$\Delta kredi_hacmi \rightarrow \Delta dy$	0.974	2	0.614
$\Delta tufe \rightarrow \Delta kredi_hacmi$	8.319	2	0.016*
$\Delta kredi_hacmi \rightarrow \Delta tufe$	1.723	2	0.422
$\Delta ekonomik_buyume \rightarrow \Delta kredi_hacmi$	10.139	2	0.006**
$\Delta kredi_hacmi \rightarrow \Delta ekonomik_buyume$	6.269	2	0.044*
$\Delta cari_acik \rightarrow \Delta kredi_hacmi$	7.933	2	0.019*
$\Delta kredi_hacmi \rightarrow \Delta cari_acik$	6.451	2	0.034*

** $p < .01$, * $p < .05$

Tablo 8’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, kredi hacmi ile cari açık ve kredi hacmi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi var iken; TÜFE’den kredi hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur ($p < 0.05$). Kredi hacmi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır ($p > 0.05$).

3.6. Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler arasında tespit edilen uzun dönem ilişkisinin yönü ve derecesinin belirlenmesi amacıyla hata düzeltme modeli oluşturulmuştur. Hata düzeltme modelinden önce hata terimlerinin durağan olduğu ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak test edilmiştir. Sonuçlar Tablo 9’da sunulmaktadır.

Tablo 9. Hata Terimlerine Ait ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Birim Kök Testi		PP Birim Kök Testi	
	Test İst.	p	Test İst.	p
hata terimleri	-8.602	0.000	-19.738	0.000

Tablo 9'da görüleceği üzere, hem ADF ($p = 0.000 < 0.05$) hem de PP ($p = 0.000 < 0.05$) birim kök testleri sonucunda hata terimlerinin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir (Dickey ve Fuller, 1979; Phillips ve Perron, 1988).

Hata terimlerinin düzey değerinde durağan olduğunun tespitinin ardından, hata düzeltme modeli oluşturulmuştur. Hata düzeltme modeline hata terimlerinin bir gecikmeli değerleri dâhil edilmiştir. Sonuçlar Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı (β)	Std. Hata	t	p
Δdy	-0.009845	0.058216	-0.169103	0.8662
Δtufe	0.009147	0.240722	0.037998	0.9698
Δekonomik_buyume	0.110350	0.029503	3.740315	0.0004
Δcari_acik	0.090259	18.53713	4.869129	0.0000
hata_terimleri(-1)	-0.618625	0.095405	-6.484213	0.0000
C	0.022205	0.469141	0.047330	0.9624
R-squared	0.528853	Mean dependent var		-0.013203
Adjusted R-squared	0.492044	S.D. dependent var		5.506589
S.E. of regression	3.924602	Akaike info criterion		5.654223
Sum squared resid	985.7602	Schwarz criterion		5.846952
Log likelihood	-191.8978	Hannan-Quinn criter.		5.730777
F-statistic	14.36771	Durbin-Watson stat		2.049717
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tablo 10'da görüldüğü üzere, cari açık ve ekonomik büyümenin banka kredi hacmi üzerinde pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ile TÜFE'nin ise, banka kredi hacmi üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Cari açıktaki %1'lik artış, banka kredi hacmini % 0.09; ekonomik büyümedeki %1'lik artış ise banka kredi hacmini % 0.11 artırmaktadır. Ayrıca hata teriminin bir gecikmeli haline ait katsayısı -1 ile 0 arasında değer almıştır ve bu katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, oluşturulan modelde hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını ve ortaya çıkan şokların yaklaşık 2 çeyrek dönem sonra düzeldiğini ve değişkenlerin birlikte dengeye geldiğini göstermektedir.

4. SONUÇ

Literatürde, ekonomik ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak söz konusu ilişkinin yönü bağlamında, yapılan çalışmalarda farklı bulgulara rastlanmaktadır. Özellikle, finansal gelişmenin mi ekonomik gelişmeyi, yoksa ekonomik gelişmenin mi finansal gelişmeyi etkilediği noktasında farklılıklar bulunmasına rağmen; ikisi arasında bir ilişkinin olduğu, genelde kabul gören bir görüştür. Ayrıca, pek çok çalışmada büyüme ile banka kredileri ilişkisi incelenmekle birlikte; banka kredi hacmini etkileyen makroekonomik faktörlere ilişkin çok boyutlu çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Literatüre göre, tüketici kredilerindeki genişlemelerin cari açığı artırdığı yönünde genel kabul bulunmakla birlikte, toplam kredi hacmi ile cari açık arasındaki nedensellik ilişkisine dair farklı sonuçlara rastlanmaktadır. İktisatçılar arasında özellikle enflasyonun banka kredi hacmini etkilediğini savunanlar, bankaların fiyat istikrarsızlığından kaynaklanan sorunlardan dolayı aracılık faaliyetlerini yeterince yerine getiremediklerine dikkat çekmişlerdir. Bu durumlarda bankalar kredi vermede, fon kaynağı sorunları yaşamaktadır. Yeterli fon kaynağı toplanamadığı gibi, toplansa bile tüketiciye kredi olarak kullanılırken güçlükler yaşanmaktadır.

Çalışmada, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörünün dönüm noktalarından biri olan 2001 ekonomik krizi sonrasındaki 2003Ç1-2020Ç4 arası dönem için banka kredileri ile ekonomik büyüme, cari açık, doğrudan yabancı yatırımlar ve enflasyon arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu kapsamda, ADF birim kök testi, PP birim kök testi, Johansen eşbütünleşme analizi, hata düzeltme modeli ve VAR denkleminin güvenilirliği LM otokorelasyon testi, White değişen varyans testi ve AR karakteristik polinomu ters köklerinin birim çemberdeki yerlerinin testinden oluşan tanısal testler kullanılmıştır.

Analizler sonucunda, kısa dönemde kredi hacmi ile cari açık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, TÜFE'den kredi hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş; kredi hacmi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun yanında, yurtiçi toplam kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, TÜFE, GSYİH ve cari açık arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu ve cari açık ile GSYİH'nin yurtiçi toplam kredi hacmi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Kredi genişlemesinin cari açık üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, Togan ve Berument (2011), Akbaş vd. (2013), Ertuğrul vd. (2013), Göçer vd. (2013) benzer şekilde, kredi hacmi ile cari işlemler açığı arasında ilişki tespit etmişlerdir. Banka kredileri ve

ekonomik büyüme ilişkisi bağlamında, araştırma sonuçlarının, yine literatürdeki örneklerine paralel sonuçlar sunduğu görülmektedir (örneğin, bkz. Arestis vd., 2001; Xu, 2000; Chang vd., 2010; Lu ve Shen, 2012; Islam ve Shah, 2012).

Kredi hacminin kontrol edilmesi için, finansal sistemde önemli bir etkiye sahip olan bankalara odaklanılması; finansal istikrarın sağlanması amacıyla mikro ve makro riskleri azaltıcı politika araçlarının kullanılması gerekmektedir. Bankaların varlık yönetimi, genel olarak kârlılığı amaçlamaktadır. Beklenileceği üzere, bankaların aktifinde kredilerin oranı yüksektir. Ekonominin genişleme dönemlerinde bankalar, faiz getirisi yüksek krediler kullanılmaya yönelmektedir. Banka kredilerinin artması, vadesiz mevduatların artmasına ve dolayısıyla ekonomide talep, üretim ve istihdamın da genişlemesine katkı sunmaktadır. Refah ve genişleme dönemlerinde bankaların genel olarak, krediler gibi getirisi yüksek fakat riskli aktiflere yöneldiği görülmektedir. Bu durum, ekonominin birçok parametresine yansımaktadır. Çalışma bulgularında görüldüğü üzere, kısa dönemde kredi hacimleri ile cari açık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki söz konusu olmaktadır. Bu ilişkide kredi hacmindeki artış ya da azalışta ekonomik büyüme ve cari açık verilerinin etkisi görülmektedir. Benzer şekilde, enflasyon ile kredi hacmi arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Bunun yanında, yurtiçi toplam kredi hacmi, doğrudan yabancı yatırımlar, TÜFE, GSYİH ve cari açık arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığından da bahsetmek mümkündür. Cari açık ile GSYİH'nın yurtiçi toplam kredi hacmi üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir.

Analiz sonuçlarının, literatürdeki benzer çalışmalarda raporlanan bulguları büyük ölçüde teyit etmesinin yanında, ekonomi yönetimi ve politika yapıcılar için anlamlı olduğu değerlendirilmektedir. Gelecekte yapılacak benzer çalışmalarda, yurtiçi toplam kredi hacmi üzerinde bu çalışmada etkisi incelenen doğrudan yabancı yatırımlar, TÜFE, GSYİH ve cari açık değişkenlerine farklı makroekonomik değişkenler eklenerek yurtiçi toplam kredi hacmi varyansının açıklama oranının artırılmasının konuya farklı bakış açıları kazandıracığı değerlendirilmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağazade, S. (2014). Tüketici Kredilerine Yönelik Sınırlama Türkiye'nin Cari Açık Sorununa Çözüm Olur mu? Doğrusal Dışı Bir Koentegrasyon Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 91, 46- 54.
- Akbas, Y. E., Senturk, M., & Sancar, C. (2013). Testing for Causality between the Foreign Direct Investment, Current Account Deficit, GDP and Total Credit: Evidence from G7. *Panaeconomicus*, 60(6), 791-812. <https://doi.org/10.2298/PAN1306791A>.
- Akinlo, A. E., & Oni, I. O. (2015). Determinants of Bank Credit Growth in Nigeria 1980-2010. *European Journal of Sustainable Development*, 4(1), 23.
- Akpansung, A. O., & Babalola, S. J. (2011). Banking sector credit and economic growth in Nigeria: An empirical investigation. *CBN Journal of Applied Statistics*, 2(2), 51-62.
- Arestis, P., Demetriades, P. ve Luintel, K. (2001). Financial Development and Economic Growth: The Role of Stock Markets. *Journal of Money, Credit and Banking*, 33(1), 16-41.
- Avcı, T. (2020). Makroekonomik Faktörler ve Banka Kredilerinin Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 98-107.
- Bilgin, M. H., & Kartal, F. (2009). Türkiye'de enflasyon ve bankacılık sektörü kredileri: 2002-2008 dönemi üzerine bir inceleme. *Maliye Finans Yazıları*, 1(85), 65-78.
- Boyd, J. H., Levine, R., & Smith, B. D. (2001). The Impact of inflation on financial sector performance. *Journal of Monetary Economics*, 47(2), 221-248
- Calderón, C., & Liu, L. (2003). The direction of causality between financial development and economic growth. *Journal of development economics*, 72(1), 321-334.
- Caporale, G. M. & Helmi, M. H. (2018). Islamic banking, credit, and economic growth: Some empirical evidence. *International Journal of Finance & Economics*, 23, 456-477.
- Chang P., Jia C., Wang Z. (2010). Bank fund reallocation and economic growth: evidence from China. *Journal Of Banking & Finance* 34, p.2753-2766
- Christopoulos, D. K. ve Tsionas, E. G. (2004). Financial Development and Economic Growth: Evidence From Panel Unit Root and Cointegration Tests. *Journal of Development Economics*, 73(1), 55-74.
- Çiftçi, F., & Yıldız, R. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 6(4), 71-95.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.

- Doğan, B., Eroğlu, Ö., & Değer, O. (2016). Enflasyon ve Faiz Oranı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 405-425.
- Dücan, E., Polat, M. A., & Balcıoğlu, E. (2016). Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye'nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*.
- Ertuğrul, H.M., Gerni, C., & Toraganlı-Karamolloğlu, N. (2013). A Dynamic Investigation of the Impact of Credit Growth on the Current Account of Turkey. <https://ssrn.com/abstract=2349545>.
- Godfrey, L. G. (1994). Testing for Serial Correlation b Variable Addition in Dynamic Models Estimated by Instrumental Variables. *The Review of Economics and Statistics*, 550-559.
- Göçer, İ., Mercan, M., & Peker, O. (2013). Kredi Hacmi Artışının Cari Açığa Etkisi: Çoklu Yapısal Kırımlı Eşbütünlüşme Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*.
- Guerra, E. A. R. (2017). The economic growth and the banking credit in Mexico: Granger causality and short-term effects, 2001Q1–2016Q4. *Economía Informa*, 406, 46-58.
- Güriş, Selahattin, Akay, E.Ç., & Güriş, B. (2017). *Evies ile Temel Ekonometri*. Der Yayınları.
- Güven, S. (2002). Türkiye'de Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 17(197), s. 88-100.
- Hanedar, A. Ö., & Hanedar, E. Y. (2021). Makroekonomik ve Kurumsal Faktörlerin Kredi Genişlemesine Etkisi: Dünya Ekonomisi İçin Güncel Bir İnceleme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1610-1618.
- Hurlin, Christophe ve Venet, Baptiste. (2008). Financial Development and Growth: A ReExamination using a Panel Granger Causality Test, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00319995/document>, 2008. (13.11.2018)
- Islam M.A., Shah J.S.A.(2012), An Empirical Analysis of Causality between Development of Non-Bank Financial Intermediaries and The Economic Growth in Malaysia. *European Journal Of Social Sciences ISSN 1450-2267*, 30(4), p 654-664.
- Johansen, S. (1991). Estimation and hypothesis testing of cointegration vectors in Gaussian vector autoregressive models. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 1551-1580.
- Karahan, Ö. & Gürbüz, Y. E. (2017). Türkiye'de Bireysel Banka Kredileri Ve Enflasyon İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı*, 410-416 .
- Kaya, Y.T., & Doğan, E. (2005). Dezenflasyon sürecinde Türk bankacılık sektöründe etkinliğin gelişimi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları*, 10 (7).
- Kılıç, C. (2015). Tüketici Krediler ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.
- Leitão, N. C. (2012). Bank credit and economic growth: A dynamic panel data analysis. *Economic Research Guardian*, 256-267.
- Lu, Chin Hwa & Shen, Chung Hua. (2012). Bank Lending and Economic Growth of Chinese Cities. *China & World Economy*, 20(2), 59-79.
- Lütkepohl, H. (2006). Structural vector autoregressive analysis for cointegrated variables. *Allgemeines Statistisches Archiv*, 90(1), 75-88.
- Mercan, M. (2013). Kredi Hacmindeki Değişimlerin Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Sınır Testi Yaklaşımı. *Bankacılar Dergisi*, (84), 54-71.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Sever, E., & Han, V. (2015). Türkiye'de Reel Kesim ile Bankacılık Kesimi Arasındaki İlişkinin Analizi: Sektörel Bir Yaklaşım. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 1-9.
- Shin, Y., & Schmidt, P. (1992). The KPSS stationarity test as a unit root test. *Economics Letters*, 38(4), 387-392.
- Şahin, S., & Ege, I. (2015). Financial development and FDI in Greece and neighbouring countries: A panel data analysis. *International Conference on Applied Economics*, 24, 583-588.
- Tinoco-Zermeño, M. Á., Venegas-Martínez, F., & Torres-Preciado, V. H. (2014). Growth, bank credit, and inflation in Mexico: Evidence from an ARDL-bounds Testing Approach. *Latin American Economic Review*, 23 (8), 2-22.
- Togan, S., & Berument, H. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler. *Bankacılar Dergisi*, Sayı 78, 3-21.
- Tuna, K., & Bektaş, H. (2013). Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 139- 150.
- Vazakidis, A., & Adamopoulos, A. (2011). Financial development and economic growth: an empirical analysis for the UK. *European Research Studies Journal*, 2011, vol. XIV(2), 135-14.
- White, H. (1980). A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and a Direct Test for Heteroskedasticity. *Econometrica. Journal of the Econometric Society*, 817-838.
- Xu Z., (2000). Financial Development, Investment, and Growth. *Economic Inquiry*, 38(2), 331- 344.

YEREL YÖNETİMLERDE SOSYAL BÜTÇE UYGULAMA SONUÇLARININ ANALİZİ: SEÇİLMİŞ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ

AN ANALYSIS OF SOCIAL BUDGET IMPLEMENTATION RESULTS IN LOCAL GOVERNMENTS: AN EXAMPLE OF SELECTED METROPOLITAN MUNICIPALITIES

Güner TUNCER¹, Fazlı YILDIZ², Arman Zafer YALÇIN³

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, guner.tuncer@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5579-9436

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fazli.yildiz@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1387-7883

³ Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, armanzafer2525@gmail.com, Orcid: 0000-0002-2246-2527

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Sosyal Bütçeleme, Yerel Yönetimler, Balassa Endeksi, Herfindahl – Hirschman Endeksi, Duranton-Puga Endeksi

Jel Kodları:

H61, H75, C10

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 12 Mayıs 2024
Düzeltilme Tarihi: 4 Haziran 2024
Kabul Tarihi: 13 Haziran 2024

ÖZET

Sosyal bütçe yaklaşımı, bütçedeki sosyal yardım ve sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi kamu harcamalarının yoksulluk, gelir dağılımı, eşitlik, istihdam gibi sosyal içerme ölçütleri dikkate alınarak planlanmasını öncelikleyen bir yaklaşımdır. Bu çalışmada Türkiye’de bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait verilerine erişilmiş olan 16 Büyükşehir statüsündeki il özelinde sosyal harcamaların etkinliği analiz edilmiştir. Çalışmada üç temel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler Balassa Endeksi, Herfindahl – Hirschman Endeksi ile Duranton ve Puga Endeksi’dir. Balassa Endeksi sonuçlarına göre analize dâhil edilen 16 il arasında 2018-2020 döneminde sağlık hizmetleri harcamalarında Bursa; Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetlerinde Ankara; Eğitim hizmetlerinde İstanbul ve Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri’nde 2018 ve 2019 yılında Aydın, 2020 yılında ise Ankara karşılaştırmalı üstünlüğe en yüksek sahip olan ildir. 2018-2020 dönemi Herfindahl – Hirschman Endeksi (HH) sonuçlarına göre Eğitim Hizmetleri en yüksek mekânsal yoğunlaşmaya sahip olan sosyal bütçe harcamasıyken en düşük mekânsal yoğunlaşmaya sahip olan sosyal bütçe harcaması ise Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleridir. Duranton-Puga Endeksi (DP) sonuçlarına göre, 2018 yılında Bursa, 2019’da Kocaeli ve 2020 yılında Muğla illeri diğer illere kıyasla en yüksek bölgesel farklılaşma göstererek sosyal bütçe kapsamında temel bir avantaja sahiptir. 2018’de Denizli, 2019 ve 2020’de Ordu illeri bölgesel farklılaşma açısından en düşük DP endeks değerine sahip olup incelenen 16 il içerisinde en yüksek sosyal bütçe dezavantajı gösteren iller konumundadır.



ARTICLE INFO

Keywords

Social Budgeting, Local Governments, Balassa Index, Herfindahl – Hirschman Index, Duranton-Puga Index

Jel Codes:

H61, H75, C10

Article History:

Received: 12 May 2024

Received in revised form:

4 June 2024

Accepted: 13 June 2024

ABSTRACT

The social budget approach is an approach that prioritizes the planning of public expenditures such as social assistance and social security, education and health in the budget, taking into account social inclusion criteria such as poverty, income distribution, equality and employment. In this study, the effectiveness of social expenditures in 16 metropolitan provinces, whose data for 2018, 2019 and 2020 regarding the budget implementation results in Turkey were accessed, was analyzed. Three basic analysis methods were used in the study. These methods are Balassa Index, Herfindahl – Hirschman Index and Duranton and Puga Index. According to the results of the Balassa Index, among the 16 provinces included in the analysis, Bursa in health care expenditures in the 2018-2020 period; Ankara in Recreation, Culture and Religious Services; Istanbul is the province with the highest comparative advantage in education services, Aydın in 2018 and 2019, and Ankara in 2020 in Social Security and Social Assistance Services. According to the results of the Herfindahl – Hirschman Index (HH) for the 2018-2020 period, Education Services is the social budget expenditure with the highest spatial concentration, while Social Security and Social Assistance Services is the social budget expenditure with the lowest spatial concentration. According to the Duranton-Puga Index (DP) results, the provinces of Bursa in 2018, Kocaeli in 2019 and Muğla in 2020 have the highest regional differentiation compared to other provinces and have a fundamental advantage within the scope of the social budget. Denizli in 2018 and Ordu provinces in 2019 and 2020 have the lowest DP index value in terms of regional differentiation. Denizli ve Ordu are the provinces with the highest social budget disadvantage among the 16 provinces examined.

Atf vermek için / To cite: Tuncer, G., Yıldız, F. & Yalçın, A. Z. (2024). Yerel yönetimlerde sosyal bütçe uygulama sonuçlarının analizi: seçilmiş büyükşehir belediyeleri örneği. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 63-76. DOI: 10.58627/dpuibf.1482827

Dünya genelinde Sanayi Devrimi sonrasında sanayileşme süreciyle birlikte kırsaldan kente göç artışı, hızlı nüfus artışları ve kentleşme sosyal sorunlarda artışa neden olmuştur. Sanayi Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı arası dönemde yerel yönetimler sosyal politika alanında ağırlıklı olarak yoksullara yardım ve alt yapı hizmetleri üzerine odaklanmışken, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda daha fazla sorumluluk üstlenmek zorunda kalmışlardır (Ersöz, 2011). Türkiye’de belediyelerin sosyal belediyeçilik alanında aktif rol oynamaları 1970’li yılların ortalarında kısıtlı uygulamalar (aşevi ve fırın açma gibi) ile başlamış, 1980’lerin sonundan itibaren sosyal politikalara daha fazla odaklanılmış, özellikle yerel yönetimlerle ilgili 2004, 2005 ve 2012 yıllarındaki yasal düzenlemeler ile imar ve ulaşım gibi alt yapı hizmetlerine ilaveten yerel sosyal sorunların çözümüne yönelik belediyelerin sorumlulukları artmış ve sosyal politikalara ilişkin rolleri yasal zemine kavuşmuştur (Aysan, 2013).

Yerel yönetimlerde sosyal bütçe uygulamaları, sosyal belediyeçilik kapsamında kamu harcamalarının sosyal amaçlara yönelik kullanımını, sosyal dayanışmayı ve toplumdaki dezavantajlı kesimlerin karşı karşıya kaldıkları riskleri azaltmayı hedefleyen bir yaklaşımdır (Şeker, 2010). Yerel yönetimlerde sosyal bütçe uygulamalarının eğitsel faaliyetlerle toplumda sosyalleşme sürecine katkı sunması, sosyal yardım faaliyetleri ile toplumda sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi, sosyal amaçlı yatırım faaliyetleri ile de sosyal nitelikli alanlara yatırımların yönlendirilmesi ve geliştirilmesine katkı sunması beklenir (Şeker, 2010). Sosyal devlet ilkesi gereği, yerel yönetimlerin sosyal harcamalarının artması yerel sosyal kalkınma sürecini hızlandırıcı etkiye bulacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yerel yönetimler özelinde seçilmiş büyükşehir belediyelerinde sosyal belediyeçilik uygulama sonuçlarının incelenmesidir. Araştırma sonucunda veriye erişilmiş olan 16 büyükşehir belediyesinde¹ 2018-2020 döneminde sosyal bütçe uygulamaları kapsamında “Sağlık Hizmetleri, Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri” alanlarında yapılan harcamaların rekabet gücü yüksek/düşük, karşılaştırmalı üstünlük yönüyle ve bölgesel farklılaşma açısından avantaj/dezavantaja sahip olan illeri belirleyerek literatüre katkı sunulması

¹ Araştırma kapsamındaki büyükşehir belediyeleri: “Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Mersin, Muğla, Ordu ve Sakarya”dır.

hedeflenmiştir. Bu çalışmanın literatürdeki çalışmalarından farklılaşan yönü Türkiye’de yerel yönetimlerde sosyal bütçe uygulamalarının etkinliğini üç temel analiz yöntemi kullanılarak (Balassa Endeksi, Herfindahl – Hirschman Endeksi ile Duranton ve Puga Endeksi) karşılaştırmalı olarak incelemesidir.

Türkiye’de yerel yönetimler özelinde sosyal bütçe uygulama sonuçlarının etkinliğinin karşılaştırmalı olarak belirlenmesi amacı ile yapılan bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü sonrasında birinci bölümde, sosyal bütçelemeye ilişkin kavramsal ve teorik çerçeve sunulmuştur. İkinci bölümde, yerel yönetimlerde sosyal bütçelemeye (sosyal belediyeçilik) ilişkin bütçe yaklaşımı değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, ilgili literatürde ulaşılmış ampirik çalışmalar ve bu çalışmalara ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Dördüncü bölümde, çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmaktadır. Beşinci bölümde, Balassa Endeksi, Herfindahl – Hirschman Endeksi ile Duranton ve Puga Endeksi hesaplamalarında elde edilen bulgular değerlendirilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde öneriler sunulmaktadır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Sosyal bütçe yaklaşımı, bütçedeki sosyal yardım ve sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi kamu harcamalarının yoksulluk, gelir dağılımı, eşitlik, istihdam gibi sosyal içerme ölçütleri dikkate alınarak planlanmasını ve toplumdaki engelliler, işsizler, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar gibi dezavantajlı grupların bu harcamalardan olumlu yönde etkilenmesini öncelikleyen bir yaklaşımdır (Şeker, 2011). Scholz vd. (2000)’e göre sosyal bütçeleme iki temel bileşenden oluşmaktadır. Birincisi bir ülkenin sosyal koruma sisteminin gelir ve giderlerinin derlenmesidir ve sosyal muhasebe sistemi (SAS) olarak tanımlanır. İkincisi, orta vadeli bir dönem için gelir ve gider tahminini kapsayan, sosyal harcama ve gelir simülasyonlarının alternatif varsayımlar altında yapıldığı süreci içermektedir. Bu süreç sosyal bütçe olarak tanımlanmaktadır (Scholz vd., 2000). Scholz vd. (2000) sosyal bütçenin klasik bir kurumsal (hükümet) bütçe olmadığını, hükümetin her düzeyindeki sosyal harcamaları ile gelirlerini ve kamu tarafından zorunlu kılınan özel sektörün bireylere yaptığı transferleri de kapsayan bir uygulama olduğunu belirtmişlerdir. Ulusal sosyal bütçelerin içeriği, ulusal sosyal koruma sistemlerinin geleneksel organizasyonuna ve sunulan yardımların kapsamına bağlı olarak ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, tüm ulusal sosyal bütçelerde temsil edilen temel unsurlar bulunmaktadır. Bunlar; istihdamla ilgili sosyal güvenlik harcamaları, sosyal koruma harcamaları ve sosyal koruma harcamalarına dayalı özel sektör tarafından yapılan mesleki emeklilik ve diğer işletme bazlı sosyal faydalar gibi bazı uygulamalardır (Scholz vd., 2000).

Mukhopadhyay (2022) sosyal bütçelemeyi, bir ekonominin sosyal sektörü için hesaplanan ve tahmin edilen toplam gelir ve harcamaların mali tablosu olarak tanımlamıştır ve birçok ülkede sosyal sektöre yönelik bir bütçenin, hükümetlerin farklı kademeleri tarafından hazırlanan tek yıllık bütçelerden ayrı olarak sunulmasına yönelik bir uygulama bulunmadığını belirtmiştir (Mukhopadhyay, 2022). Dünya’da sosyal bütçe uygulama örneği olarak bütçe kanununa ek biçiminde sunulan Fransa’da olağan bütçe kanununa ek olarak yapılan bütçe örneği verilmektedir (Şeker, 2011). Uygulamada sosyal bütçenin yıllık bütçe kanunu eki olarak bütçeye eklenmesi ve fonksiyonel sınıflandırma gözetilerek sosyal harcama türlerini yapan kamu idarelerinin bütçelerinin biraraya getirilerek oluşturulması önerilmektedir (Özcan, 2014).

Literatürde sosyal bütçe uygulama türleri kapsamında katılımcı bütçeleme, çocuk dostu bütçeleme, cinsiyete duyarlı bütçeleme, vatandaş odaklı bütçeleme ve insan odaklı bütçeleme yaklaşımları belirtilmektedir (Çiçek ve Dikmen, 2016). Katılımcı bütçeleme (katılımcılık), bireylerin bütçeleme sürecinin belli aşamalarında karar verme süreçlerine katılımını belirten, kamu idarelerinde bütçeleme süreçlerinde mali saydamlık, hesap verebilirlik ilkelerini benimseyen, ayrıca kamu harcamalarının izlenmesine ilişkin mekanizmaları öngören bir yaklaşımdır (Özen ve Yontar, 2009). Çocuk dostu bütçeleme, toplumda kendilerini savunma ve ifade özellikleri zayıf olan dezavantajlı konumdaki çocukların kamu kaynaklarından daha adil bir şekilde yararlanmalarını hedefleyen ve kamu kurumlarının bütçelerinde çocukların görünürlüğüne öncelikleyen bir bütçe yaklaşımıdır (Korlu ve Aslantaş, 2023). Cinsiyete duyarlı bütçeleme, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını ve kadınların toplum içindeki rollerini desteklemek amacıyla bütçe uygulamalarının tüm aşamalarında kamu harcamalarının yeniden planlanmasını ve bütçe ödeneklerinden kadınların daha yüksek oranlarda yararlanmasını öngören bir stratejiyi içermektedir (Yıldız ve Uğur, 2016). Vatandaş odaklı bütçeleme (vatandaş bütçesi), açıklık ilkesi gereği kamusal birimlerin hazırladıkları bütçeleri asıl bütçeye ilaveten teknik olmayan basitleştirilmiş nitelikte bütçe konusunda bilgi eksikliği olan bireyleri gözeterek planlanan kamusal hizmetleri, planlanan harcamaları ve toplanacak kamusal gelirleri (vergiler) daha anlaşılabilir bir şekilde sunarak bilgilendirmeyi amaçlayan bir bütçe yaklaşımıdır (Alkan ve Yıldız, 2017). İnsan odaklı (insan haklarına duyarlı) bütçeleme, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948)” ve diğer uluslararası sözleşmelerde tanımlanan ayırım gözetmeksizin bireylere tanınan hakları (yaşam hakkı, özgürlük hakkı, ifade ve düşünce özgürlüğü, çalışma hakkı, eğitim hakkı, işkenceden korunma hakkı vb.) öncelikleyen ve insan haklarını geliştirmeye yönelik hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının bütçelerde planlanmasını ve kullanılmasını hedefleyen bir yaklaşımdır (Güngör Gökse, 2019).

Sosyal bütçe yaklaşımı çerçevesinde uluslararası yayınlarda yapılan çalışmalarda kamu harcamalarından hangilerinin sosyal harcama kategorisinde değerlendirilebileceğine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara göre sosyal harcamaların içerikleri şöyledir: *Avrupa Birleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi ESSPROS (EUROSTAT)*; Hastalık/sağlık, engellilik, yaşlılık, malullük, aile/çocuk, işsizlik, konut ve sosyal dışlanma alanında yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır. *OECD Sosyal Harcamalar Veritabanı (SOCX)*; Yaşlılık, malullük, engellilik, sağlık, aile, aktif işgücü programları, işsizlik, konut ve diğer sosyal politika alanlarında yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır. *Uluslararası Çalışma Örgütü Sosyal Koruma Harcamaları ve Performans Gözden Geçirme SPERS (ILO)*; Sağlık, hastalık, engellilik, malullük, iş kazası, yaşlılık, aile ve çocuk, işsizlik ve işgücü piyasası politikası, işgücü piyasası programları, konut, sosyal yardım ve diğerleri, temel eğitim ile gıda ve beslenme alanlarında yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır (Şeker, 2011).

Bu uluslararası sınıflandırmalardan SOCX ve ESSPROS metodolojilerinde sosyal harcama kapsamına kamu eğitim harcamalarının dahil edilmemesi eğitimin sosyal etkilerinin göz ardı edilmesi yönüyle eleştirilmektedir (Buğra ve Adar, 2007).

Kamu harcaması, kamusal birimlerin üstlendikleri kamu hizmetlerini yürütmek amacıyla kamu gücünü kullanarak, belirli yasal prosedürler içinde yaptıkları vergi ve diğer kamusal gelirler ile finansmanını karşıladıkları, bütçelerinde ayırdıkları ödeneklere dayanarak yürüttükleri harcamalardır (Bulutoglu, 1988; Akdoğan, 2014). Kamu harcamaları farklı açılardan sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan; İdari sınıflandırma, harcama yapan kurumların örgüt yapıları ve harcama miktarları esas alınarak harcama birimlerinin ayrı ayrı faaliyet ve giderlerini dikkate alan (Öztürk, 2018); Fonksiyonel sınıflandırma, hizmet fonksiyonları dikkate alınarak harcamanın yapıldığı hizmet türüne göre; Ekonomik sınıflandırma ise kamu harcamalarının ekonomik etkileri dikkate alınarak yapılan sınıflandırma türleridir (Pehlivan, 2019). Türkiye’de bütçe sisteminde 2021 yılından itibaren kamu harcamaları “stratejik planlama ve performans esaslı program bütçe sistemine” uygun şekilde sınıflandırılmakta ve program bütçe yaklaşımını da kapsayan analitik bütçe sınıflandırması kullanılmaktadır (Pehlivan, 2022) ve kamu giderleri fonksiyonel, ekonomik, finansman ve kurumsal nitelikte sınıflandırılmaktadır (2022-2024 BHR, 2021).

Türkiye’de dâhil çoğu ülkede bütçe uygulamalarında ayrıca bir sosyal bütçe uygulaması olmadığından sosyal bütçeleme kapsamında ağırlıklı olarak kamu idarelerinin sosyal harcama niteliğindeki harcamaları irdelenmektedir. Bu çalışmada da yerel yönetimlerin sosyal bütçe uygulaması niteliğindeki harcamaları “performans esaslı program bütçe sistemi” yapısını içeren analitik bütçe sınıflandırmasını içeren fonksiyonel sınıflandırma kapsamındaki; *Sağlık Hizmetleri, Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri ile Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri* alanlarına ilişkin harcamalar dikkate alınarak incelenmiştir. *Sağlık Hizmetleri*; Tıbbi Ürünler, Cihaz ve Ekipmanlara İlişkin İşler ve Hizmetler, Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri, Hastane İşleri ve Hizmetleri, Halk Sağlığı Hizmetlerini; *Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri*; Dinlenme ve Spor Hizmetleri, Kültür Hizmetleri, Din Hizmetlerini; *Eğitim Hizmetleri*; Okul Öncesi ve İlköğretim, Ortaöğretim, Ortaöğretim Sonrası Mesleki Eğitim, Yüksek Öğretim ve Eğitime Yardımcı Hizmetlerini; *Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri*; Hastalık, Malullük, Yaşlılık, Aile ve Çocuk, İşsizlik, İskân Yardımı, Dul ve Yetim Aylığı, Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler alt düzeylerindeki harcama türlerini içermektedir (2022-2024 BHR, 2021).

2. YEREL YÖNETİMLERDE SOSYAL BÜTÇELEME

Günümüzde sosyal bütçeleme anlayışının en fazla uygulama pratiği bulunduğu alan, yerel yönetimlerdir. Sosyal bütçeleminin yerel yönetimlerde yaygın olarak kullanılmasının altında 21.yüzyılda yaşamın, mekânsal açıdan, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru genişlemiş olmasıdır. Dünya Bankası (The World Bank, 2022) verilerine göre 1960 yılında %34 olan kentleşme oranı, 2021 yılında %57’ye yükselmiştir. Kentleşme oranı, Kuzey Amerika ve Avrupa’da %81 iken, Asya ve Afrika’da %40 düzeyindedir. 1970 yılında dünyada nüfusu 10 milyonu aşan sadece 3 kent var iken, 2015 yılında dünyada nüfusu 10 milyonu aşan kent sayısı 41 olmuştur. Yine dünyada nüfusu 1 milyon ile 5 milyon arasında olan orta büyüklükteki kent sayısı 1970 yılında 126 iken, 2015 yılında bu sayı 558’e yükselmiştir. Nüfusu büyüyen kentlerin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkması, bu ülkelerde kırsal alanlardan kentlere doğru yoğun bir göçün yaşandığını bize göstermektedir.

Dünyada kentlerde yaşayan nüfusun aşırı artışı, devasa problemlerin de artışını beraberinde getirmektedir. Günümüzde kentler artık ekonomik faaliyetlerin ana merkezi haline gelmiştir. Kentler aynı zamanda ekonomik faaliyetlerden dışlanan ya da ekonomik büyümenin nimetlerinden yararlanamayan milyarlarca yoksul ve diğer dezavantajlı insanların da mekânı haline gelmiştir. Temsili demokrasinin halk ile yönetenler arasındaki bağın kopması sonrasında yaşadığı kriz, yoksulların ve dezavantajlı toplum kesimlerinin merkezi yönetim ile olan bağlarının kopmasına neden olurken, belediyelerin toplumsal yaşamdaki rolünün arttığına ve genişlediğine de şahit olmaktayız. Belediyeler, günümüzde dünyanın her tarafında toplumun kamu hizmeti beklentilerinin odağı haline gelmiş durumdadır. Belediyelerin toplumsal yaşamdaki rolünün artmasında kentleşmenin büyük bir payı vardır. Fakat kentleşme olgusu, belediyelerin toplumsal yaşamdaki etkisinin artışında tek etken değildir. Özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan neo-liberal politikalar, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin artmasına neden olurken, kentsel yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın da artmasına yol açmıştır. Neo-liberalizm, aynı zamanda kamu kesiminin hizmet sunma şekillerinde de köklü bir değişim yaratmıştır. 1980’li yıllara kadar merkezi yönetimler, sosyal devlet politikalarının uygulanmasında ana aktörler iken, 1980 sonrası dönemde kamu kesiminin küçültülmesi hedefi doğrultusunda sosyal devlet politikalarının da şekil değiştirerek özel sektöre, sivil topluma ve yerel yönetimlere doğru yetki devri yapıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla 1980 sonrası süreçte belediyeler, sosyal devlet politikalarının ana aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu anlamda sosyal belediyecilik kavramının 1980’li yıllardan itibaren dünya gündemine girdiğini söylemek mümkündür.

Sosyal devlet politikalarının yerel düzeyde uygulanması olarak tanımlayabileceğimiz sosyal belediyecilik, sosyal devletin merkezi düzeyde yerine getirmesi gereken eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal koruma, konut, istihdam, yoksullukla mücadele ve diğer erdemli hizmetlerin yerine getirilmesinde yerel düzeyde belediyelerin etkin olduğu bir sosyal politika modelidir. Yerel düzeyde sosyal bütçeleme ise, belediyelerin ilgili olduğu kentlerde sosyal amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak bütçe oluşturmasıdır.

Musgrave (1959), kamu ekonomik kesimini makroekonomik istikrar, gelir dağılımı ve kaynak tahsisi şeklinde üç temel fonksiyon üzerine kurmuştur. Musgrave, piyasa başarısızlığı nedeniyle ortaya çıkan kamu müdahalesinin yerel birimler tarafından yapılmasını ve bu çerçevede kaynak dağılımı fonksiyonunun yerel birimler tarafından daha başarılı bir şekilde yerine getirileceğini ifade etmektedir. Makroekonomik istikrar ve gelirin yeniden dağılımı fonksiyonunun ise merkezi yönetimlerce

yerine getirilmesi gerektiğini söylemektedir. Oates (1972), Musgrave'in yaklaşımına benzer bir şekilde, yerel düzeyde ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin hem nitelik, hem de nicelik açısından yerel tercihlere uygun olarak sunulmasının, merkezi yönetimce gerçekleştirilen tek tip mal ve hizmet sunumuna daha etkin olacağını ve dolayısıyla da kaynak dağılımında etkinliği arttıracığını vurgulamıştır. Hem Musgrave (1959), hem de Oates (1972), yerel birimlerin kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasında daha başarılı olduklarına işaret ederken, sosyal harcamaların esas odağı durumundaki gelir dağılımında adaletin sağlanmasında merkezi yönetimleri ana aktör konumuna yerleştirmektedirler. Oysa 1980 sonrası süreçte hızla bozulan gelir dağılımı, gelirin yeniden dağıtımında yerelin daha etkin olabileceğine dair beklentilerin yükselmesine neden olmuştur. Yoksulluk ve eşitsizliklerin artışı, bir piyasa başarısızlığı ise, piyasa başarısızlığına karşı kamu müdahalesinin yeni aracı pekâlâ yerel yönetimler olabilir. Kentlerde yaşayan nüfusun artışı ve merkezi yönetimlerin yoksullukla mücadele ve diğer toplumsal sorunlarla baş etmekte zorlanması, belediyelerin yönettiği kentlerde ekonomik ve sosyal sorunlara karşı daha duyarlı ve etkin mücadele etme zorunluluğunu doğurmuştur.

Sosyal bütçeleme, kamunun sosyal sorunlarla mücadele etmek için kullandığı bir mali politika aracıdır. Bu açıdan sosyal bütçe, kamu bütçelerinde yoksulluk, işsizlik, dışlanma vb. diğer sosyal sorunların bütçe politikası yoluyla harcamalara yansımaları sağlamak ve diğer harcamalardan ayrı bir şekilde izlenmesini kolaylaştırıcı bir öneme sahiptir. Türkiye'de geçmişten günümüze uygulanan bütçe sistemleri içinde ayrı bir sosyal bütçe faslının olmadığını belirtmek gerekir. Kamu bütçelerinde sosyal bütçelerin ayrı biçimde oluşturulmaması, sosyal bütçenin ayrıca izlenmeyeceği anlamına gelmez. Kamu bütçeleri içinde sosyal harcamalar olarak sınıflandırılan harcama kalemlerinin farklı tekniklerle izlenmesi ve analize tabi tutulması suretiyle idarelerin sosyal sorunlarla mücadeledeki etkinliği konusunda bir fikir oluşmaktadır.

Türkiye'de yerel yönetim sistemi içinde belediyeler oldukça ağırlıklı bir yapıya sahiptir. 2012 yılında kabul edilip 2014 yerel seçimlerinden itibaren yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile birlikte büyükşehir belediye sisteminde ciddi bir değişikliğe gidilmiştir. Dünyadaki belediye uygulamalarında belediyelerin kentsel alanlarda faaliyet gösteren yerel yönetim türü olduğu görülmektedir. 6360 sayılı yasa ile Türkiye'de daha önce 16 olan büyükşehir belediyesi sayısı, 30'a çıkarılmıştır. Daha önemlisi bu 30 ildeki büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırları kırsal alanları da kapsayacak şekilde bütün il coğrafi sınıra genişletilmiştir. Büyükşehir sisteminin uygulandığı 30 ildeki il özel idareleri kapatılmış, kırsala hizmet verme sorumluluğu büyükşehir belediyelerine geçmiştir. Bu durum Türkiye'deki yerel yönetim sisteminin ağırlıklı olarak belediyelere geçmesine neden olmuştur.

Türkiye'de belediyelerin yasal zeminini oluşturan temel kanunlar 5393 sayılı Belediyeler Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'dur. Her iki kanunda belediyelere sosyal sorunlara yönelik ciddi sorumluluklar yüklenmiştir. 5393 sayılı Belediyeler Kanunu'nun 14. maddesinde her türlü sosyal yardım ve hizmetlerini yapmak veya yaptırmak, belediyelerin ana sorumlulukları arasında sayılmıştır. Yine aynı kanunun aynı maddesinde belediye hizmetlerinin yerine getirilmesinde belediyenin mali durumu ve hizmetin aciliyetinin dikkate alınacağı, hizmetlerin sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumlarına uygun yöntemlerin uygulanması gerektiği hükme bağlanmıştır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun 7. maddesinde büyükşehir belediyesine sağlıktan eğitime, kültürden istihdama kadar çok geniş bir alanda faaliyet yürütme yetkisi vermektedir.

Türkiye'nin katı bir merkezîyetçi yönetim anlayışına sahip olduğu gerçeğinden hareketle, belediyelerin sosyal sorunlarla mücadele etmek için güçlü bir yasal altyapıya sahip olduğu görülmektedir. Fakat belediyelerin yasa ile verilen sorumlulukların yerine getirilmesi için yeterli ve güçlü bir gelir altyapısına sahip olduklarını söylemek güçtür. Kamu hizmetlerinde yerindenlik ilkesi gereğince kamu hizmetlerinin halka en yakın kamu kuruluşları tarafından sunulması, kamu yönetiminin etkinliğini arttıran en önemli faktör olarak kabul edilir. Belediyeler halka en yakın ve demokratik işleyişe sahip kamu kurumlarıdır. Belediyelerin kurulu oldukları kentte sosyo-ekonomik gelişimin sağlanmasında en uygun çözümleri bulup uygulayabilmesi, yoksulluk ve diğer toplumsal sorunların çözümünde kritik öneme sahiptir.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yerel yönetimlerin mali nitelikli işlemlerinin izlenebilmesi için stratejik plan, faaliyet raporu, bütçe uygulamaları ve kesin hesap cetvellerine ilişkin bilgilerin internet siteleri üzerinden kamuoyuna açık olarak sunulması (mali saydamlık ilkesi) 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve 6085 Sayılı Sayıştay Kanunu gereği bir zorunluluktur. Ülkemizde yerel yönetimlerin sosyal bütçe kapsamındaki harcamalarını izlemek amacıyla Şeker (2011) tarafından yapılan "*Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*" isimli öncül çalışmada belediyelerin idari birim dağılımları arasında bir uyum olmaması, idari birimlerin görev tanımları ve yaptıkları harcamalar arasında etkin bir ilişkinin kurulmamış olması, belediyeleri sosyal harcamalara bakış açılarındaki farklılıklar, yerel yönetimlerde hangi harcamaların sosyal harcama kategorisinde değerlendirileceğine ilişkin standartların geliştirilmemiş olması büyükşehir belediyeleri bütçelerinde sosyal bütçe uygulamalarının kapsamını belirlemeyi zorlaştırdığı tespit edilmiştir (Şeker, 2011).

Şeker (2011) çalışmasında; 2007, 2008 ve 2009 yıllarına ilişkin Denizli Belediyesi, Bursa, Diyarbakır ve Kocaeli Büyükşehir Belediyeleri ile İstanbul/Kadıköy Belediyesi'nde belediyelerin kesin hesapları üzerinden analitik bütçe kodlama sisteminde fonksiyonel ve ekonomik sınıflandırmayı dikkate alarak sosyal harcamaları incelemiştir. Araştırma sonucunda Denizli Belediyesi'nde sosyal harcamaların bütçedeki payları 2007 yılında %1.53, 2008'de %2.70 ve 2009'da %2.49 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ayrıca Denizli Belediyesi'nde 2007 ve 2008 yılında eğitim ve sağlık öncelikli sosyal harcama alanı iken, 2009 yılında sağlık ve sosyal hizmetler alanları ön plana çıkmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde bütçede sosyal harcamaların payı 2007 yılında %2.86, 2008'de %3.74'e ve 2009 yılında %4.69'a yükselmiştir. Sosyal harcamalar içindeki en yüksek pay

ise sosyal hizmetler alanındaki sosyal harcamalardan oluşmaktadır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nde sosyal harcamaların bütçedeki payları 2007 yılında %4.6, 2008'de %6.47 ve 2009 yılında %15.66 seviyesindedir ve sosyal harcamalar içinde 2007 yılında sağlık harcamaları ön planda iken, 2008 ve 2009 yıllarında sosyal hizmetler alanındaki harcamalar daha yüksek düzeydedir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nde 2007 yılında sosyal harcamaların bütçedeki payı %2.86, 2008'de %4.23 ve 2009 yılında azalarak %2.62 düzeyinde gerçekleşmiştir ve 2007-2009 döneminde sağlık harcamalarının sosyal harcamalar içindeki payı diğer harcamalara göre çok yüksek düzeydedir. Kadıköy Belediyesi, bütçesinin 2007 yılında %8.4, 2008 yılında %3.7 ve 2009 yılında ise %9.7'sini sosyal harcamalarda kullanmıştır ve başlangıçta sağlık harcamalarının sosyal harcamalar içindeki payı yüksek iken 2009 yılında eğitim harcamalarının payı artış göstermiştir.

Şeker (2010) çalışmasında yerel yönetimlerde sosyal bütçe uygulamalarını Antalya, Kocaeli ve İzmir Büyükşehir belediyelerinde sosyal harcama yapan birimlerin harcamaları üzerinden yaptığı nicelemede; 2008 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin bütçe toplamının %3.41'ini, 2009 yılında Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin bütçe toplamının %2.53'ünü ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin bütçe toplamının %4.46'sını sosyal harcamalara ilişkin kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda belediyelerin teşkilat yapılarında idari birimleri arasındaki uyumsuzlukların sosyal harcamaların kapsamını ve miktarını belirlemek açısından bazı zorluklar yarattığı değerlendirilmiştir.

Kaya (2012), Erzurum Büyükşehir Belediyesinin sosyal bütçe uygulamaları 2007, 2008 ve 2009 yılları kapsamında incelenmiştir. İlgili dönemde belediye bütçesinin içinde sosyal harcamaların payı %1 seviyesinin altında gerçekleştiği belirlenmiştir. Araştırma bulguları çerçevesinde Erzurum Büyükşehir Belediyesinin sosyal politika uygulamalarını iyileştirerek bütçe kaynaklarından sosyal harcama alanlarına daha yüksek pay ayırması gerektiği önerisinde bulunulmuştur.

İpek ve Çıplak (2016), 2011-2014 döneminde Çanakkale Belediyesinin sosyal bütçe uygulamalarını analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda Çanakkale Belediyesinde belirtilen dönemde sosyal harcamalarda artış olduğu, ancak sosyal harcamaların toplam bütçe harcamaları içindeki paylarının düşük olduğu belirlenerek sosyal bütçe uygulamaları açısından kısmen başarılı olarak değerlendirilmiştir.

Mermer vd. (2016), Denizli ilinde Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerinin araştırma evreni olarak belirlendiği 412 katılımcıya yönelik yaptıkları anket çalışması ile Denizli Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal belediyecilik uygulamalarını değerlendirmişlerdir. Çalışma sonucunda; Denizli Büyükşehir Belediyesi sosyal hizmet niteliğindeki faaliyetleri ile ilgili farkındalıklar ve bu hizmetlerden yararlanma düzeyleri açısından katılımcılar tarafından başarılı olarak değerlendirilmiştir.

Çiçek ve Dikmen (2016), Türkiye'deki bütçe uygulamalarını çocuk dostu bütçe perspektifinden inceledikleri çalışmada, çocuklara yönelik merkezi yönetim bütçe harcamalarında artış olduğu tespit edilmesine rağmen farklı kamu idarelerinin çocuklara yönelik yaptıkları harcamaları ayırttıkları ve hangi amaca göre hangi kurumun ne kadar harcama gerçekleştirdiğine ilişkin sistematik bir bütçe sınıflandırmasının bulunmaması eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Yaşar ve Gürbüz (2021), 2016-2019 döneminde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin sosyal bütçe uygulamaları kapsamında yoksullukla mücadele alanında uyguladığı politikalarını incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, yoksullukla mücadele kapsamındaki harcamaların daha çok yoksulluk oluştuktan sonraki dönemi içerdiği, harcamaların ağırlıklı olarak aynı ve nakdi yardım niteliğinde olduğu, ancak bütçeden ayrılan kaynakların yetersiz, uzman personelin eksik, koordinasyonun zayıf ve yoksullukla mücadelede verimliliğin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mukhopadhyay (2022), Hindistan'da pandemiye de içeren 2020-2022 döneminde bütçe uygulama sonuçlarını sosyal bütçe açısından değerlendirdiği çalışmada toplam sosyal harcamaların yıllık olarak arttığını, bütçe politikalarında dikkate alınan sert gelir açığı tavanlarına uyma baskısının ve sosyal hizmetlerin finansmanı için mali transferlere yüksek bağımlılık düzeyinin sosyal sektör için mevcut mali alanın daha da daralmasına yol açtığını tespit etmiştir. Sonuç olarak, Hindistan'ın genişleyen sosyal sektörünün hâlâ bölgesel ve uluslararası standartlara göre düşük performans gösterdiği değerlendirilmiştir.

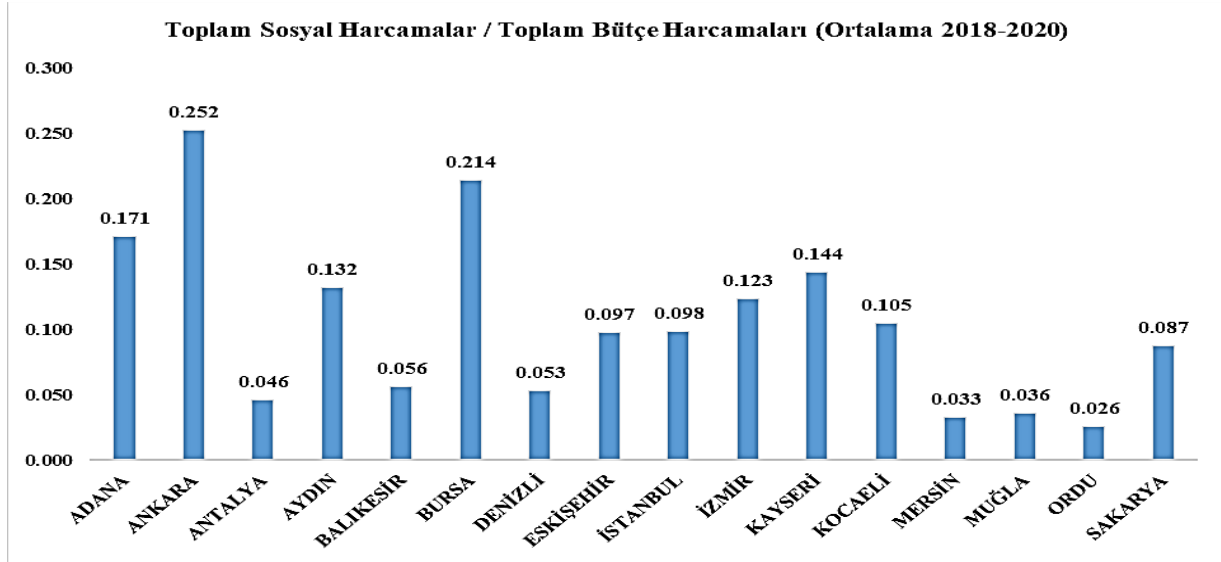
Korlu ve Aslantaş (2023), 2017-2021 döneminde faaliyet raporları üzerinden İzmir Büyükşehir Belediyesini sosyal bütçe uygulamaları açısından değerlendirdikleri çalışmada, sosyal bütçenin belediye toplam bütçesindeki payında artış olduğu, özellikle 2020 yılında bu artışta dikkate değer bir artış yaşandığı ve sosyal bütçe harcama bileşenlerinin çeşitlenerek tarım, istihdam, demokrasi ve yaşam kalitesi alanlarına yönelik harcamalarda artış yaşandığı belirlenmiştir.

4. VERİ VE YÖNTEM

Türkiye'de büyükşehir belediyelerinin geneline ilişkin verilerin eksikliğinden dolayı, analizlerde 30 Büyükşehir Belediyesi niteliğinde yerel yönetim birimine sahip olan illerden verilerine erişilebilen 16 Büyükşehir statüsündeki il değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırma kapsamındaki bu iller; Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Mersin, Muğla, Ordu ve Sakarya'dır. Araştırma kapsamındaki Büyükşehir Belediyelerinin bütçeleri içindeki toplam sosyal harcamaların payları 2018-2020 dönemi ortalamaları olarak Grafik 1'de sunulmuştur. 16 Büyükşehir Belediyesinde bütçelerinde payları 2018-2020 döneminde ortalama en yüksek sosyal harcama payına sahip olan iller Ankara (%25.2), Bursa (%21.4), Adana (%17.1) ve Kayseri (14.4); en düşük iller ise Ordu (%2.6), Mersin (%3.3), Muğla (%3.6) ve Antalya (4.6)'dır. Ayrıca 2018-2020 döneminde sosyal harcamaların fonksiyonel dağılımları itibariyle ortalama dağılımları da Grafik 2'de sunulmuştur. 2018-2020 döneminde toplam sosyal harcamaları içinde ortalama en yüksek sağlık hizmetleri harcamasına sahip iller Sakarya (%35), Kocaeli (%22) ve Aydın (%20); toplam sosyal harcamaları içinde en yüksek eğitim hizmetleri harcamasına sahip iller İstanbul (%12), Bursa ve Kocaeli (%3); toplam sosyal harcamaları içinde en yüksek dinlenme, kültür ve din hizmetleri harcamasına sahip iller Ordu (%100), Kayseri (%94) ve Adana (%93); toplam sosyal

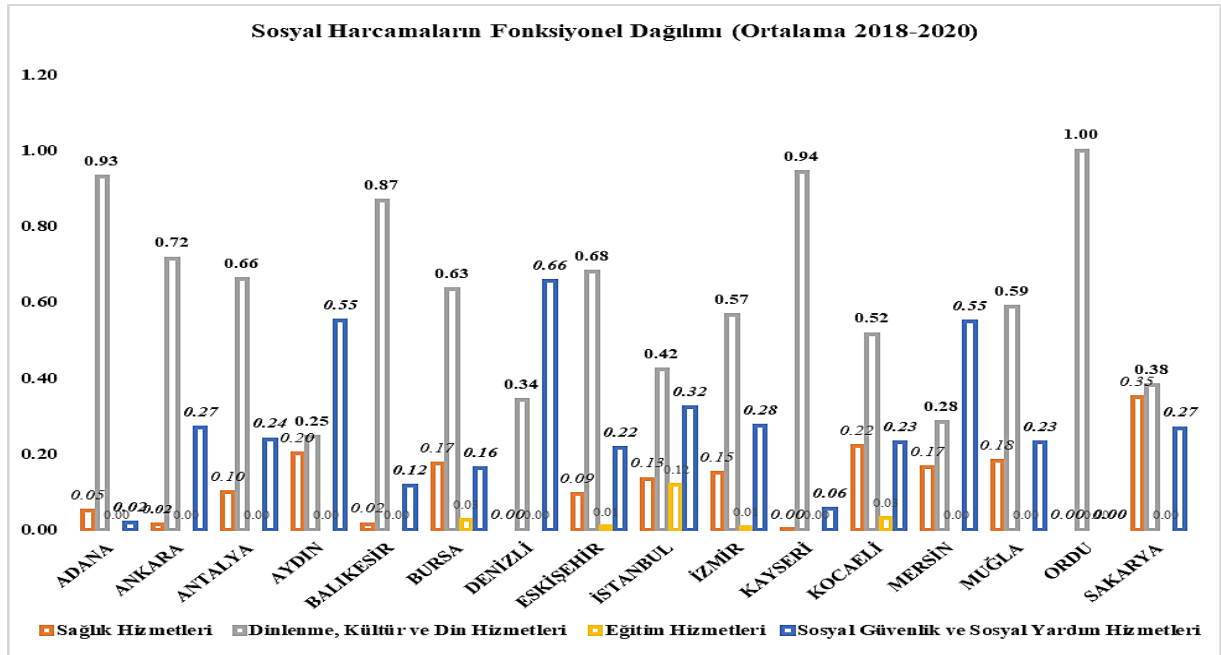
harcamaları içinde en yüksek sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri harcamasına sahip iller Denizli (%66), Aydın ve Mersin (%55)'tir.

Grafik 1: Seçilmiş Büyükşehir Belediyelerinde Toplam Sosyal Harcamaların Bütçedeki Payı



Kaynak: Büyükşehir Belediyelerinin 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları ve Faaliyet Raporlarındaki verilerden derlenmiştir.

Grafik 2: Seçilmiş Büyükşehir Belediyelerinde Toplam Sosyal Harcamaların Dağılımı



Kaynak: Büyükşehir Belediyelerinin 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları ve Faaliyet Raporlarındaki verilerden derlenmiştir.

Büyükşehir belediyelerinin faaliyet raporları, stratejik planları, kesin hesap cetvelleri gibi dokümanları ve göstergeleri resmi internet sayfaları üzerinden kamuoyuna açıklamaları ve yayınlamaları zorunlu olmasına rağmen, birçok büyükşehir belediyesinde bu doküman ve verilerin internet sayfalarında kısıtlı olarak sunulduğu veya hiç yayımlanmadığı tespit edilmiştir. Bu açıdan Türkiye’de idari yapı içinde 30 büyükşehir belediyesi bulunmasına rağmen bunlardan 14 tanesi (Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van) araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Türkiye’de 16 Büyükşehir statüsündeki ilde “Sağlık Hizmetleri, Dinlenme, Kültür ve

Din Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri” olan 2018, 2019 ve 2020 yıllarını kapsayan dört alt sosyal bütçe kalemi verilerine web sayfalarında yayımlanmış olan Bütçe Kesin Hesapları ile Faaliyet Raporlarından ulaşılmıştır. Çalışmada üç temel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler *Balassa Endeksi, Herfindahl – Hirschman Endeksi ile Duranton ve Puga Endeksi*’dir.

Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük (AKÜ) Endeksi, bir ülkenin sektörlerinin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek için yaygın olarak kullanılan temel bir rekabet gücü endeks ölçüm yöntemidir. Endeks ilk olarak Liesner (1958) tarafından ortaya atılmış olsa da, Balassa'nın (1965, 1989) endeksin gelişimine yaptığı önemli katkılardan dolayı Balassa Endeksi literatürde daha sık kullanılmaktadır. Balassa Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi, bir ülkenin uluslararası rekabet edebilirliğini değerlendirmek için kullanılan geleneksel bir ölçüttür ve şu şekilde açıklanabilir:

$$AKÜ_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wj} / X_{wt})$$

X_{ij} : i ülkesinin j ürünündeki toplam ihracatı

X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatı

X_{wj} : dünyanın j ürünündeki toplam ihracatı

X_{wt} : dünyanın toplam ihracatı

Endeks için 1'den büyük bir değer, ülkenin belirli ürününün (j) karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu gösterir. Balassa Endeksi bu çalışmada uyarlanarak sosyal bütçe açısından bir rekabet gücü endeksi türetilmiştir.

Yoğunlaşmanın istatistiksel olarak ölçülmesini sağlayan **Herfindahl – Hirschman Endeksi (HH)**, Albert Otto Hirschman ve Orris Clemens Herfindahl tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilmiştir. HH endeksi, ilgili firmaların sahip olduğu yüzde pazar paylarının karelerinin toplanmasıyla hesaplanır:

$$HH_{1...n} = \sum_{i=1}^n Si^2$$

S_i , i firmasının pazar payını temsil etmekte olup piyasada n sayıda firma bulunmaktadır. Endeksin maksimum değeri birdir ve bu değer tek bir firmanın hâkimiyetini gösterir (McCan 2007). Bu çalışmada, sosyal bütçe harcamalarının yoğunlaşmasını belirlemek için aşağıdaki denklem oluşturulmuştur.

$$HH_{H_1} = \sum_{B=1}^m \left(\frac{SB_{HB}}{SB_{HÜ}} - \frac{SB_B}{SB_Ü} \right)^2 = \left(\frac{SB_{HB_1}}{SB_{HÜ}} - \frac{SB_{B_1}}{SB_Ü} \right)^2 + \left(\frac{SB_{HB_2}}{SB_{HÜ}} - \frac{SB_{B_2}}{SB_Ü} \right)^2 + \dots + \left(\frac{SB_{HB_{16}}}{SB_{HÜ}} - \frac{SB_{B_{16}}}{SB_Ü} \right)^2$$

Yukarıdaki denklem her bir sosyal bütçe harcama kalemi için mekânsal yoğunlaşma endeksini yansıtmaktadır. SB_{HB} B bölgesindeki alt sosyal bütçe kalemini, $SB_{HÜ}$ alt sosyal bütçe kaleminde toplam ülke harcamasını, SB_B B bölgesinde yapılan toplam sosyal bütçe harcamalarını ve $SB_Ü$ ülkede yapılan toplam sosyal bütçe harcamalarını temsil etmektedir.

Duranton ve Puga Endeksi (2000), bir şehrin sektörel bileşiminin gelişimini nasıl etkilediğini belirlemeye çalışarak, şehirlerin uzmanlaşma ve farklılaşma açısından avantaj ve dezavantajlarını incelemektedir. Duranton ve Puga (2000), bölgesel endüstriyel farklılığı hesaplamak için şu şekilde denklem geliştirmişlerdir:

$$GFE_r = 1 / \sum_i |S_{ir} - S_{in}|$$

GFE r bölgesinin görece farklılaşma endeksidir. S_{ir} endüstrisinin r bölgesindeki payını temsil eder ve S_{in} endüstrisinin ulusal ekonomideki payını temsil eder. Tek bir bölge için GFE, her bir bölgesel ve ulusal endüstriyel pay arasındaki toplam farkların tersini gösterir. Bölgesel istihdam dağılımı ulusal ekonomininkine yaklaştıkça GFE'nin değeri artar (McCann, 2007).

$$DP_r = 1 / \sum_{i=1}^n \left| \frac{SB_{ir}}{SB_r} - \frac{SB_{in}}{SB_n} \right|$$

DP_r , r bölgesinde Duranton – Puga endeksini; SB_{ir} , r bölgesindeki i sosyal bütçe alt kalemi için harcamayı; SB_r , r bölgesindeki toplam sosyal bütçe harcamalarını; SB_{in} , n ülkesinde i sosyal bütçe alt kalemi için harcamayı; SB_n , n ülkedeki toplam sosyal bütçe harcamalarını temsil eder. Bu çalışmada, sosyal bütçe harcamalarının her bir bölgeye yönelik farklılaşmasını belirlemek için aşağıdaki denklem oluşturulmuştur.

$$DP_{r_1} = 1 / \sum_{i=1}^n \left| \frac{SB_{ir}}{SB_r} - \frac{SB_{in}}{SB_n} \right| = 1 / \left(\left| \frac{SB_{i_1r}}{SB_r} - \frac{SB_{i_1n}}{SB_n} \right| \right) + \left(\left| \frac{SB_{i_2r}}{SB_r} - \frac{SB_{i_2n}}{SB_n} \right| \right) + \dots + \left(\left| \frac{SB_{i_n r}}{SB_r} - \frac{SB_{i_n n}}{SB_n} \right| \right)$$

5. ANALİZ SONUÇLARI

Balassa Endeksi sonuçları aşağıdaki tablolarda Sağlık Hizmetleri, Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri, Eğitim Hizmetleri, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri alt sosyal bütçe harcama kalemleri bazında gösterilmektedir.

Tablo 1: Balassa Endeksi Sonuçları (Sağlık Hizmetleri)

Sağlık Hizmetleri								
Sıra	İL	2018	Sıra	İL	2019	Sıra	İL	2020
1	BURSA	2,651030825	1	BURSA	2,877522326	1	BURSA	3,411655628
2	SAKARYA	2,023976696	2	SAKARYA	2,722146212	2	KOCAELİ	2,636896235
3	AYDIN	2,023651596	3	AYDIN	2,134803972	3	SAKARYA	2,474539454
4	İZMİR	1,637215706	4	İZMİR	1,562279507	4	AYDIN	2,201187481
5	KOCAELİ	1,458709271	5	KOCAELİ	1,427823142	5	İZMİR	1,308170131
6	İSTANBUL	1,094688422	6	İSTANBUL	1,089100036	6	ESKİŞEHİR	1,041674563
7	ANTALYA	0,764900656	7	ADANA	0,72824681	7	İSTANBUL	0,997257871
8	MERSİN	0,682804738	8	ESKİŞEHİR	0,621835634	8	ADANA	0,704727484
9	ADANA	0,634069508	9	MERSİN	0,451436781	9	ANKARA	0,47483862
10	MUĞLA	0,55584789	10	MUĞLA	0,323925332	10	MUĞLA	0,371176333
11	ESKİŞEHİR	0,535299181	11	ANTALYA	0,209076052	11	ANTALYA	0,230056311
12	ANKARA	0,21156522	12	ANKARA	0,206560425	12	MERSİN	0,125571754
13	KAYSERİ	0,003922597	13	BALIKESİR	0,197275497	13	KAYSERİ	0,004039625
14	BALIKESİR	0	14	KAYSERİ	0,004112892	14	BALIKESİR	0
15	DENİZLİ	0	15	DENİZLİ	0	15	DENİZLİ	0
16	ORDU	0	16	ORDU	0	16	ORDU	0

Analize dâhil edilen 16 il arasında 2018-2020 döneminde sağlık hizmetleri harcamalarında Bursa ili karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bursa ili dışında 1 değerinin üzerinde olan diğer iller Sakarya, Aydın, İzmir, Kocaeli, İstanbul ve Eskişehir'dir. Endeks değeri 1'in altında olan iller karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmayıp diğer illere kıyasla sağlık hizmetlerinde rekabet güçleri zayıftır.

Tablo 2: Balassa Endeksi Sonuçları (Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri)

Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri								
Sıra	İL	2018	Sıra	İL	2019	Sıra	İL	2020
1	ANKARA	2,584726579	1	ANKARA	2,659222386	1	ANKARA	2,619031272
2	ADANA	2,088540386	2	ADANA	2,450256971	2	ADANA	2,412827753
3	KAYSERİ	1,727083684	3	KAYSERİ	1,965830246	3	BURSA	2,358694665
4	BURSA	1,696908785	4	BURSA	1,924387401	4	KAYSERİ	2,262668729
5	İZMİR	0,948531918	5	İZMİR	1,021797089	5	ESKİŞEHİR	1,190454447
6	ESKİŞEHİR	0,815248235	6	ESKİŞEHİR	0,898350783	6	İZMİR	1,070535424
7	KOCAELİ	0,718593885	7	KOCAELİ	0,865551695	7	SAKARYA	0,820408696
8	BALIKESİR	0,700707646	8	BALIKESİR	0,72298855	8	KOCAELİ	0,704230296
9	İSTANBUL	0,667148958	9	İSTANBUL	0,65567886	9	BALIKESİR	0,670524262
10	MUĞLA	0,558579781	10	AYDIN	0,52524105	10	ANTALYA	0,56608395
11	SAKARYA	0,398322733	11	ANTALYA	0,400869998	11	ORDU	0,518723755
12	AYDIN	0,387903299	12	SAKARYA	0,302798781	12	AYDIN	0,513704023
13	ANTALYA	0,36566755	13	ORDU	0,279060286	13	İSTANBUL	0,484014583
14	ORDU	0,338405635	14	DENİZLİ	0,257780845	14	MUĞLA	0,406637171
15	DENİZLİ	0,244128683	15	MERSİN	0,098180825	15	DENİZLİ	0,292683915
16	MERSİN	0,159941479	16	MUĞLA	0,072418627	16	MERSİN	0,135767157

Dinlenme, kültür ve din hizmetlerinin Balassa endeksini incelediğimizde en yüksek karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan il Ankara olarak tespit edilmiştir. Ankara ili dışında 1 değerinin üzerinde olan diğer iller Adana, Kayseri, Bursa, İzmir ve Eskişehir'dir.

Tablo 3: Balassa Endeksi Sonuçları (Eğitim Hizmetleri)

Eğitim Hizmetleri								
Sıra	İL	2018	Sıra	İL	2019	Sıra	İL	2020
1	İSTANBUL	2,136141504	1	İSTANBUL	2,176621537	1	İSTANBUL	2,101105868
2	BURSA	1,344998551	2	BURSA	0,659522107	2	KOCAELİ	1,71805155
3	KOCAELİ	0,46298666	3	İZMİR	0,205019934	3	BURSA	1,156850199
4	İZMİR	0,136686679	4	ESKİŞEHİR	0,143079954	4	ESKİŞEHİR	0,256572033
5	ESKİŞEHİR	0,098762204	5	ADANA	0	5	İZMİR	0,183763077
6	ADANA	0	6	ANKARA	0	6	ADANA	0
7	ANKARA	0	7	ANTALYA	0	7	ANKARA	0
8	ANTALYA	0	8	AYDIN	0	8	ANTALYA	0
9	AYDIN	0	9	BALIKESİR	0	9	AYDIN	0
10	BALIKESİR	0	10	DENİZLİ	0	10	BALIKESİR	0
11	DENİZLİ	0	11	KAYSERİ	0	11	DENİZLİ	0
12	KAYSERİ	0	12	KOCAELİ	0	12	KAYSERİ	0
13	MERSİN	0	13	MERSİN	0	13	MERSİN	0
14	MUĞLA	0	14	MUĞLA	0	14	MUĞLA	0
15	ORDU	0	15	ORDU	0	15	ORDU	0
16	SAKARYA	0	16	SAKARYA	0	16	SAKARYA	0

Eğitim hizmetleri kaleminde İstanbul 2018-2020 dönemi için karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. İstanbul dışında 1 değerinin üzerindeki iller Bursa ve Kocaeli'dir.

Tablo 4: Balassa Endeksi Sonuçları (Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri)

Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri								
Sıra	İL	2018	Sıra	İL	2019	Sıra	İL	2020
1	AYDIN	3,014170252	1	AYDIN	2,488405624	1	ANKARA	2,190310503
2	ANKARA	1,980310274	2	ANKARA	2,255981853	2	AYDIN	1,707215371
3	DENİZLİ	1,408650719	3	DENİZLİ	1,103158438	3	İSTANBUL	1,043459978
4	BURSA	1,326377778	4	İZMİR	1,095958741	4	BURSA	1,027355927
5	İZMİR	1,174746007	5	BURSA	1,032743633	5	İZMİR	0,997009647
6	İSTANBUL	0,926204875	6	İSTANBUL	1,000380721	6	DENİZLİ	0,893233312
7	SAKARYA	0,808260838	7	SAKARYA	0,831475465	7	KOCAELİ	0,833873148
8	ESKİŞEHİR	0,716251552	8	KOCAELİ	0,81547817	8	MERSİN	0,798681221
9	KOCAELİ	0,653393787	9	ESKİŞEHİR	0,624897707	9	ESKİŞEHİR	0,68218658
10	ANTALYA	0,557313621	10	MERSİN	0,467668163	10	SAKARYA	0,578663846
11	MERSİN	0,438930757	11	ANTALYA	0,299025953	11	BALIKESİR	0,572995344
12	KAYSERİ	0,274389766	12	KAYSERİ	0,246735421	12	MUĞLA	0,307218803
13	MUĞLA	0,23790721	13	MUĞLA	0,124739607	13	ANTALYA	0,255382312
14	ADANA	0,068178099	14	ADANA	0,079647761	14	KAYSERİ	0,248785719
15	BALIKESİR	0	15	BALIKESİR	0	15	ADANA	0,134069101
16	ORDU	0	16	ORDU	0	16	ORDU	0

Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri'nde 2018 ve 2019 yılında Aydın karşılaştırmalı üstünlüğe en yüksek sahip olan il iken 2020 yılında Ankara birinci sırada yer almıştır. Aydın ve Ankara illeri dışında 1 değerinin üzerinde skora sahip olan iller Denizli, Bursa, İzmir ve İstanbul'dur.

Tablo 5: Herfindahl – Hirschman Endeksi (HH) Sonuçları

SIRA	Fonksiyon	HH INDEX 2018
1	Eğitim Hizmetleri (09)	0,378787916
2	Sağlık Hizmetleri (07)	0,076862102
3	Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri (08)	0,010193474
4	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (10)	0,005865639
SIRA	Fonksiyon	HH INDEX 2019
1	Eğitim Hizmetleri (09)	0,390356074
2	Sağlık Hizmetleri (07)	0,058323743
3	Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri (08)	0,011995076
4	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (10)	0,007941396
SIRA	Fonksiyon	HH INDEX 2020
1	Eğitim Hizmetleri (09)	0,36145714
2	Sağlık Hizmetleri (07)	0,049620957
3	Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri (08)	0,020808118
4	Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri (10)	0,016022881

2018-2020 dönemi Herfindahl – Hirschman Endeksi (HH) sonuçları yukarıdaki tabloya göre incelendiğinde eğitim hizmetleri en yüksek mekansal yoğunlaşmaya sahip olan sosyal bütçe harcamasıyla en düşük mekansal yoğunlaşmaya sahip olan sosyal bütçe harcaması ise sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Duranton-Puga Endeksi (DP) Sonuçları

SIRA	İL	DP 2018	SIRA	İL	DP 2019	SIRA	İL	DP 2020
1	BURSA	387,8206487	1	KOCAELİ	415,2045339	1	MUĞLA	248,504683
2	ESKİŞEHİR	349,238123	2	İZMİR	204,1686215	2	İZMİR	208,2270899
3	ANKARA	123,053721	3	ANKARA	134,7038872	3	ESKİŞEHİR	174,6586855
4	KOCAELİ	121,5443014	4	ESKİŞEHİR	108,4345994	4	ANKARA	148,9877983
5	İSTANBUL	103,2838274	5	ANTALYA	90,60961246	5	BURSA	93,5479293
6	İZMİR	92,39005908	6	İSTANBUL	81,60870061	6	BALIKESİR	85,08327319
7	MUĞLA	86,78943246	7	BURSA	72,98906349	7	KOCAELİ	68,11164486
8	ANTALYA	57,8492497	8	MUĞLA	57,47193954	8	İSTANBUL	61,86413985
9	ADANA	45,98259908	9	ADANA	45,97872118	9	SAKARYA	60,08705533
10	SAKARYA	42,01391715	10	BALIKESİR	44,62421248	10	ANTALYA	59,77773289
11	KAYSERİ	38,34894947	11	SAKARYA	44,47153754	11	ADANA	50,27195825
12	BALIKESİR	36,40661435	12	AYDIN	39,310488	12	MERSİN	45,87626907
13	ORDU	36,40661435	13	KAYSERİ	38,07575238	13	AYDIN	44,37338626
14	MERSİN	35,50553975	14	MERSİN	37,22036989	14	DENİZLİ	44,30711129
15	AYDIN	35,38077035	15	DENİZLİ	37,13610508	15	KAYSERİ	41,8501653
16	DENİZLİ	34,52747195	16	ORDU	36,71313678	16	ORDU	40,7386063

Yukarıdaki tabloda sosyal bütçe harcamalarının her bir ile yönelik farklılaşmasını belirlemek için hesaplanan Duranton-Puga Endeksi sonuçları gösterilmekte olup endeks değerlerini incelediğimizde 2018 yılında Bursa ve Eskişehir, 2019'da Kocaeli ve İzmir ve 2020 yılında Muğla ve İzmir illeri diğer illere kıyasla en yüksek bölgesel farklılaşma göstererek sosyal bütçe kapsamında temel bir avantaja sahiptir. 2018'de Denizli, 2019 ve 2020'de Ordu illeri bölgesel farklılaşma açısından en düşük DP endeks değerine sahip olup incelenen 16 il içerisinde en yüksek sosyal bütçe dezavantajı gösteren iller konumundadır.

6. SONUÇ

Günümüzde devletler, merkezi ve yerel yönetimler aracılığıyla yasalarla belirlenmiş sorumluluklar çerçevesinde bireylerin refahlarını arttırmak amacıyla kamu hizmeti sunmaktadırlar. Anayasalar başta olmak üzere birçok normda (yasa, yönetmelik ve diğer düzenlemeler) sosyal devlet olma vasfı gereği kamu idarelerinin sosyal hizmet sunma yükümlülükleri ve bu yükümlülükleri yerine getirmek için sosyal harcama yapma zorunlulukları vardır. Siyasi karar alma sürecindeki aktörlerin toplumsal refahı arttırmak amacıyla ülkede yaşam kalitesini artırıcı politikalar oluşturmakta ve sosyal bütçe uygulamalarının ekonomik, sosyal ve hukuki boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Bütçeleme süreçlerinde sosyal nitelikli kamu harcamalarının (sosyal bütçe bileşenleri) ve bunun sonucunda sunulan sosyal hizmetlerin miktarı, türü ve bütçe içindeki büyüklüğü ekonomik, sosyal ve siyasi faktörler ile siyasi yapıların ve kamu idarelerinin bu faktörlere dayalı geliştirdikleri farklı bakış açılarına bağlı olarak değişmektedir. Yerel yönetimlerin bütçe uygulamalarında sosyal amaçlara yönelik bütçe uygulamaları, kentlerin refah seviyeleri, huzuru, güvenliği, eşitsizliklerin azaltılması ve kamu hizmetlerine yaygın erişimin artması açısından önem ifade etmektedir. Bu açıdan belediyelerin bütçelerinde sosyal nitelikli harcamalarını öncelikleyen politikalar benimseyerek ayrıntılı, daha geniş kapsamlı, önceki yıllara ilişkin bütçe uygulama sonuçları ile kıyaslamalar yaparak ve sahada sağlıklı gözlemlere dayalı sosyal bütçe politikalarını benimsemeleri gerekir.

Bu çalışmada Türkiye'de bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin 2018, 2019 ve 2020 yıllarına ait verilerine erişilmiş olan 16 Büyükşehir statüsündeki il özelinde sosyal harcamaların etkinliği analiz edilmiştir. Çalışmada üç temel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemler Balassa Endeksi, Herfindahl – Hirschman Endeksi ile Duranton ve Puga Endeksi'dir. Balassa Endeksi sonuçlarına göre analize dâhil edilen 16 il arasında 2018-2020 döneminde sağlık hizmetleri harcamalarında Bursa; dinlenme, kültür ve din hizmetlerinde Ankara; eğitim hizmetlerinde İstanbul ve sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinde 2018 ve 2019 yılında Aydın, 2020 yılında ise Ankara karşılaştırmalı üstünlüğe en yüksek sahip olan ildir. 2018-2020 dönemi Herfindahl – Hirschman Endeksi (HH) sonuçlarına göre eğitim hizmetleri en yüksek mekânsal yoğunlaşmaya sahip olan sosyal bütçe harcamasıyken, en düşük mekânsal yoğunlaşmaya sahip olan sosyal bütçe harcaması ise sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleridir. Duranton-Puga Endeksi (DP) sonuçlarına göre, 2018 yılında Bursa ve Eskişehir, 2019'da Kocaeli ve İzmir ve 2020 yılında Muğla ve İzmir illeri diğer illere kıyasla en yüksek bölgesel farklılaşma göstererek sosyal bütçe kapsamında temel bir avantaja sahiptir. 2018'de Denizli, 2019 ve 2020'de Ordu illeri bölgesel farklılaşma açısından en düşük DP endeks değerine sahip olup incelenen 16 il içerisinde en yüksek sosyal bütçe dezavantajı gösteren iller konumundadır.

Dünya genelinde kentleşme giderek yoğunlaşmaktadır. Kentler, ekonomik eşitsizliklerin ve iklim değişikliğinin etkisi altındadır. Kentlerde yoğunlaşan nüfus, yoksulluğun ve eşitsizliklerin neden olduğu sosyal sorunlara daha fazla maruz kalmaktadır. Demokratik yönetimlerde halka en yakın kamu kurumları olan yerel yönetimlerin kentlerde oluşan sosyal sorunlara çözüm üretebilmesi için daha fazla sosyal nitelikli harcama yapması, yaptığı harcamaların etkilerini izlemesi ve ölçmesi gerekmektedir. Belediyelerin kent yoksulluğu ve eşitsizlikler ile mücadelede harcama kapasitelerinin gelişmesi, harcama sorumlulukları ile paralel gelir kaynaklarının merkezi yönetimlerce sağlanması gerekmektedir. Belediyelerin bütçe

uygulamalarında yeterli düzeyde şeffaflığa sahip olmaması, sosyal nitelikli harcamalarının istenen ve hedeflenen etkiyi oluşturup oluşturmadığı konusunda fikir edinilmesini zorlaştırmaktadır. Aydın ve Şeker (2022), ülkemizde merkezi yönetim bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin belgelerin erişilebilirliğinin belirli düzeyde olmasına rağmen, yerel yönetimlerin bütçe uygulama sonuçlarına ilişkin belgelere erişimin kısıtlı ya da erişimin olduğu belgelerde bilgi düzeyinin kısıtlı olduğu tespitinde bulunmuşlardır. Ülkemizde otuz büyükşehir belediyesinden sadece on altı büyükşehir belediyesinin sosyal bütçe uygulama sonuçlarına erişilebilmiş olunması, büyükşehir belediyelerinin önemli bir kısmının bütçe şeffaflığı ilkesine uymadığını göstermektedir. Yerel yönetimlerde bütçe şeffaflığının geliştirilmesi için bütçelerin hazırlık, uygulama ve denetim aşamalarında şeffaflık ilkesine uygun politikaların izlenmesi gerekir. Ayrıca, yerel yönetimlerin Sayıştay denetimleri sonucunda ulaşılan bulgu, değerlendirme ve önerileri dikkate alarak Sayıştay kararlarına uyum düzeylerini arttırmaları denetimle hedeflenen faydaya ulaşmak açısından katkı sağlayacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adana Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.adana.bel.tr/tr/faaliyet-raporu>.
- Adana Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.adana.bel.tr/tr/mali-yili-butcesi>.
- Akdoğan, A. (2014). Kamu maliyesi (16. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Alkan, F. ve Yıldız, F. (2017). Bütçe lemede yeni yaklaşımlar: Katılımcı bütçeleme ve vatandaş bütçesi. Yıldız, F. ve Tuncer G. (Ed.). Güncel gelişmeler perspektifinden – kamu maliyesinde seçme konular içinde (ss. 355-373). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/faaliyet-raporlari>
- Ankara Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.ankara.bel.tr/dokumanlar/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/stratejik-yonetim-araclari/kesin-hesaplar>.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.antalya.bel.tr/Kurumsal/faaliyet-raporlari>.
- Antalya Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.antalya.bel.tr/Kurumsal/gelir-gider-butcesi>.
- Aydın Büyükşehir Belediyesi (2023). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://aydin.bel.tr/detail/4370/faaliyet-raporlari>.
- Aydın, E. ve Şeker, M. (2022). Bütçe şeffaflığı ve Türkiye. Maliye Çalışmaları Dergisi-Journal of Public Finance Studies, 67, 47-66.
- Aysan, M. F. (2013). Sosyal politikada yeni eğilimler ve yerel yönetimler. Şentürk, M. ve Yaman, Ö. M. (Ed.). Kentleşme ve sosyal politikalar içinde (s. 17-43). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and revealed comparative advantage. The Manchester School of Economic and Social Studies, 33, 99-123.
- Balassa, B. (1989). Comparative advantage, trade policy and economic development. New York: New York University Press.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.balikesir.bel.tr/faaliyet-rapor>.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.balikesir.bel.tr/butce-tr>.
- Buğra, A. ve Adar, S. (2007). Türkiye'nin kamu sosyal koruma harcamalarının karşılaştırmalı bir analizi. Erişim adresi: [https://spf.bogazici.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin%20Kamu%20Sosyal%20Koruma%20Harcamalar%C4%B1n%C4%B1n%20Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1rma%C4%B1n%20Bir%20Analizi%20\(2007\).pdf](https://spf.bogazici.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin%20Kamu%20Sosyal%20Koruma%20Harcamalar%C4%B1n%C4%B1n%20Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9Ft%C4%B1rma%C4%B1n%20Bir%20Analizi%20(2007).pdf)
- Bulutoğlu, K. (1988). Kamu ekonomisine giriş (4. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.bursa.bel.tr/yayinlar?tur=kurumsal#tab-4>.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: https://www.bursa.bel.tr/idari/muhasebe-ve-finansman-sube-mudurlugu-50#icerik_kat_13.
- Çiçek, Ş. E. ve Dikmen, S. (2016). Sosyal bütçeleme örneği olarak çocuk dostu bütçe. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(2), 131-147.
- Denizli Büyükşehir Belediyesi (2023). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.denizli.bel.tr/Default.aspx?k=content&id=19087>.
- Duranton, G. ve Puga, D. (2000). Diversity and specialization in cities: Why, where and when does it matter?. Urban Studies, 37(3), 533-555.
- Ersöz, H. Y. (2011). Sosyal politikada yerleşme. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (2023). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.eskisehir.bel.tr/faaliyet-raporlari>.
- Güngör Göksu, G. (2019). İnsan haklarına duyarlı bütçeleme analizi: Türkiye örneği. İzmir İktisat Dergisi, 34(4), 599-621.
- Herfindahl, O. C. (1950). Concentration in the steel industry, Dissertation Thesis, Columbia University.
- Hirschman, A. O. (1945). National power and foreign trade. Berkeley: University of California Press.
- İpek, S. ve Çıplak, B. (2016). Türkiye'de sosyal belediyeçilik ve sosyal bütçe uygulamaları: Çanakkale belediyesi örneği. Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(27), 201-215.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.ibb.istanbul/icerik/faaliyet-raporlari>.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.ibb.istanbul/icerik/butce-ve-yatirimlar>.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/43>.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23/10>.
- Kaya, N. (2012). Yerel yönetimlerde sosyal bütçe; Erzurum büyükşehir belediyesi sosyal bütçesinin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 157-169.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi (2023). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.kayseri.bel.tr/kurumsal-raporlar>.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/faaliyet-raporlari/33>.
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/kesin-hesap-dosyalari/32>.
- Korlu, R. K. ve Aslantaş, M. F. (2023). Türkiye’de belediyelerde sosyal bütçe uygulamaları: İzmir Büyükşehir Belediyesi örneği. *Vergi Raporu*, 280, 96-116.
- Liesner H.H. (1958). The European common market and British industry. *Economic Journal*, 68, 302-316.
- McCan, P. (2007). Urban and regional economics. New York: Oxford University Press.
- Mermer, B., Şataf, C. ve Negiz, N. (2016). Türkiye’de sosyal belediyecilik anlayışı: Denizli Büyükşehir Belediyesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1299-1322.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/dokumanlar/mbb-faaliyet-raporlari>.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.mersin.bel.tr/dokumanlar/mbb-mali-yili-kesin-hesap-cetveli>.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.mugla.bel.tr/sayfa/faaliyet-raporlari>.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.mugla.bel.tr/sayfa/butce-ve-kesin-hesaplar1>.
- Mukhopadhyay, A. (2022). Social budgeting in India: Challenges and approach. Erişim adresi: <https://www.asianglobalaffairs.in/reflections/social-budgeting-in-india-challenges-and-approach/>.
- Musgrave, R.A. (1959). The theory of public finance. New York: McGraw Hill.
- Oates, W.E. (1972). Fiscal federalism. New York: Harcourt Brace Jovanovic.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi (2023). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.ordu.bel.tr/Kurumsal/Plan-Program-Raporlar/12>.
- Özcan, G. (2014). Sosyal bütçe teorik yapısı ve Türkiye’de anayasal temelleri. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2), 99-108.
- Özen, A. ve Yontar, İ. G. (2009). Katılımcı demokrasi anlayışında bütçeleme: Katılımcı bütçeleme. *Maliye Dergisi*, 156, 280-293.
- Öztürk, N. (2018). Kamu maliyesi (4. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Pehlivan, O. (2019). Kamu maliyesi. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın.
- Pehlivan, O. (2022). Kamu bütçesi. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın.
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi (2023a). 2018, 2019, 2020 Yılları Faaliyet Raporları. Erişim adresi: <https://www.sakarya.bel.tr/tr/StratejikPlanlama>.
- Sakarya Büyükşehir Belediyesi (2023b). 2018, 2019, 2020 Yılları Bütçe Kesin Hesapları. Erişim adresi: <https://www.sakarya.bel.tr/tr/StratejikPlanlama>.
- Scholz, W., Cichon, M. ve Hagemeyer, K. (2000). Social budgeting. Geneva: International Labour Office, International Social Security Association.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021). 2022- 2024 Dönemi bütçe hazırlama rehberi. Erişim adresi: sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/2022-2024_ButceHazirlamaRehberi-1.pdf.
- Şeker, M. (2010). Yerel yönetimlerde sosyal bütçe anlayışı. Altuğ, F., Çetinkaya, Ö. ve İpek, S. (Ed.). Mahalli idareler maliyesi üzerine yazılar içinde (ss. 263-286). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Şeker, M. (2011). Yerel yönetimlerde sosyal bütçeyi izleme raporu. İstanbul: TESEV Yayınları.
- The World Bank (2022). World Development Indicators. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?end=2022&start=1960&view=chart>.
- Yaşar, S. ve Gürbüz, B. (2021). Yoksullukla mücadelede sosyal belediyeciliğin rolü: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. *Journal of Academic Value Studies*, 7(2), 268-283.
- Yıldız, S. ve Uğur, A. (2016). Cinsiyete duyarlı bütçeleme ve ülke deneyimleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 271-292.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIMININ MOBİL ALIŞVERİŞ YAPMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DİJİTAL PAZARLAMANIN ROLÜ¹

ROLE OF DIGITAL MARKETING IN THE IMPACT OF UNIVERSITY STUDENTS' SOCIAL MEDIA USE ON MOBILE SHOPPING

Büşra KARACAN², Mehmet Emin KEKE³

¹ Bu çalışma, "Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımının Mobil Alışveriş Yapmaları Üzerindeki Etkisinde Dijital Pazarlamanın Aracılık Rolü" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Yüksek Lisans öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, LEE, busraaricaracan@gmail.com, Orcid: 0009-0009-4426-3367

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Havacılık Yönetimi Bölümü, mehmeteminkeke@gmail.com, Orcid:0000-0001-5638-673X

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Mobil alışveriş, dijital pazarlama, sosyal medya

Jel Kodları:

M31, M37, M39

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 20 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 8 Haziran 2024

Kabul Tarihi: 13 Haziran 2024

ARTICLE INFO

Keywords

Mobile shopping, digital marketing, social media

Jel Codes:

M31, M37, M39

Article History:

Received: 20 May 2024

Received in revised form:

8 June 2024

Accepted: 13 June 2024

ÖZET

İletişim teknolojisinin gelişimini destekleyen sosyal medya, kendine özgü özellikleriyle farklı bir sosyal ortam hazırlamaktadır. Sosyal medya farklı özelliklere sahip milyonlarca kullanıcıyı bir araya getirmekle birlikte dünyanın her yerindeki kullanıcıları birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Bu sayede dijital pazarlama uygulamaları işletmeler tarafından ürün ve hizmetlerin daha uygun ve avantajlı koşullarda sunulma fırsatı vermektedir. Özellikle genç tüketicilere yönelik dijital dünyanın sunduğu avantajlar oldukça fazladır. Bu bağlamda çalışmanın amacı sosyal medya kullanımı ve dijital pazarlama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerindeki etkilerini belirleyebilmektir. Bu çalışmada 434 kişiye gönüllülük esaslarına göre kolayda örnekleme ile anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen verilerle yapılan korelasyon analizi ile dijital pazarlama ile mobil alışveriş arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Yapılan regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

ABSTRACT

Makalenizin İngilizce özetini bu kısma yazınız. Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Etiam blandit elit at pharetra posuere. Proin sed eros non nunc rutrum blandit sed in eros. Vestibulum condimentum sit amet eros vel venenatis. Nunc sit amet rhoncus nisl. Pellentesque sagittis placerat nibh a auctor. Nulla at dignissim justo, ac blandit nisi. Vestibulum ante ipsum primis in faucibus orci luctus et ultrices posuere cubilia Curae; Mauris sagittis velit elementum, iaculis libero nec, finibus lectus. Suspendisse potenti. Donec nec nisl at augue hendrerit laoreet. Suspendisse commodo tortor nec arcu maximus viverra. In lacinia et nunc quis laoreet. Suspendisse non bibendum nulla, efficitur blandit eros. Aenean fermentum dui felis, quis congue dolor pretium ut. Sed eu elementum sem, id facilisis orci. Donec ut lacus luctus elit maximus dapibus quis et nunc. Sed non odio eros. Nullam vehicula tempor diam, ac facilisis odio eleifend et. Integer ultrices ante at risus semper feugiat. Lorem ipsum dolor sit amet, consectetur adipiscing elit. Etiam feugiat euismod nunc vel faucibus. Etiam enim tortor, semper eget consequat ut, efficitur et neque. Cras iaculis nunc eget eros iaculis auctor.

Atf vermek için / To cite: Karacan, B. & Keke, M.E. (2024). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımının mobil alışveriş yapmaları üzerindeki etkisinde dijital pazarlamanın rolü. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 77-93 DOI: 10.58627/dpuiibf.1486751



Günümüzde iletişim teknolojileri sürekli gelişmekte ve değişmektedir. Bilgisayar, tablet, cep telefonu ve internet gibi araçların hayatın her noktasında ve işleri kolaylaştırmaları nedeniyle teknoloji den uzak kalmak artık mümkün değildir. İletişim, teknoloji ve internetin gelişmesiyle eş zamanlı olarak tüketicilerin içinde buldukları istek ve ihtiyaçları da değişim göstermektedir. Kadının çalışma hayatında daha fazla varoluşu aile içi çalışan kişi sayısının artmasına neden olmuştur. Bu nedenle çalışan kişilerin zamanlarının kısıtlı olması gün içerisinde yapmak istedikleri işlemleri daha az süre de yapma talebi tüketicileri internetten alışveriş yapmaya sürüklemektedir (Alan, Kabadayı ve Topalaoğlu, 2018, s.76).

2023 sonu itibarıyla 5,6 milyar insan (küresel nüfusun %69'u) bir mobil hizmete abone olmuş durumdadır. Bu durum ise 2015'ten bu yana 1,6 milyar kişinin arttığını göstermektedir. Mobil internet büyüme daha da hızlı oldu. 2023 yılı sonunda dünya nüfusunun %58'i mobil internet kullanmakta ve bu da 2015'ten bu yana 2,1 milyar artışla 4,7 milyar kullanıcıya denk gelmektedir (GSMA, 2024).

Mobil cihazlara olan talep ve istek eş zamanlı olarak internetin de kullanımında artış göstermektedir. Yapılan araştırmalar da 2015 yılında mobil cihazlarda kullanılan internet kullanımı %31,1'i iken, 2023 yılının son çeyreğinde bu oran %53,4'e kadar çıkmıştır (Statista, Mobile commerce worldwide, 2024). Kullanıcıların istek ve taleplerinde internet kullanımı arama maliyetlerini düşürmede önemli bir kanal iken mobil cihazların yer ve zaman kısıtlaması olmadan istenilen ürün ve hizmete ulaşılabilme özelliği ulaşımı arttırmıştır (Erdoğan, 2023, s.163).

Mobil iletişimi telekomünikasyon sektörünün içerisinde var olan alt kolu olarak tanımlanabilir. Son zamanlarda bu sektörün hızla büyüdüğünü ve rekabetin en çok yaşandığı sektör haline geldiğinden öneminin arttığı söylenebilir. Mobil alışverişi, mobil cihazlar üzerinden talep edilen hizmet ve ürünlerin alınıp satılması olarak belirtmek mümkündür. Mobil pazarlama sektörü, tüketicilerle zaman ve mekân sınırlaması olmadan iletişim kurma imkânı sunarak alışveriş alışkanlıklarını değiştirmiştir. Mobil cihazların yaygınlaşmasıyla birlikte, tüketiciler istedikleri ürünlere kolaylıkla erişebilmektedirler. Bu durum, tüketicilerin alışveriş deneyimlerini dönüştürmüş ve satın alma süreçlerini kolaylaştırmıştır. Mobil pazarlama, tüketicilerin ihtiyaçlarına daha hızlı ve etkili bir şekilde yanıt verme imkânı sağlayarak, işletmelerin de müşteri memnuniyetini artırmalarına yardımcı olmaktadır (Erdal ve Ulusoy, 2019, s.148-149).

Kullanıcıların eski alışveriş yönteminden çevrimiçi alışverişe geçiş yapmaya başlamasıyla işletmeler verdikleri hizmetleri çevrimiçi ortama taşımışlardır. Bu yüzden büyük küçük birçok işletme sanal ortama giriş yapmış olup, çevrimiçi olarak mağazası bulunmaktadır. Rekabet geleneksel ortamdan çok sanal ortamda yoğunlaşmış, işletmeler bünyelerine yeni müşterileri kazandırarak var olan müşterilerini de elde tutmak için farklı stratejiler geliştirmişlerdir. (Alan, Kabadayı ve Topalaoğlu, 2018, s.76-77). 2023'ün 3. çeyreği itibarıyla her hafta cep telefonu aracılığıyla internetten bir şeyler satın alan internet kullanıcılarının yüzdesine bakıldığında Türkiye 4. Sırada yer almıştır (Statista, Internet Users, 2024).

Dijitalleşme, toplumsal, iş ve günlük hayatta insan ilişkilerini, tüketici davranışlarını ve işletmelerin pazar stratejilerini düzenleyen ve değiştiren bir fenomen olarak değerlendirilebilir. Bu durum, teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte ortaya çıkan ve hızla yayılan bir olgudur. Dijitalleşme, iletişim alışkanlıklarımızı değiştirerek insanların birbirleriyle etkileşimini dönüştürmekte ve sosyal ilişkileri farklı bir boyuta taşımaktadır. Aynı zamanda, tüketici davranışlarını etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler de dijitalleşme ile pazar stratejilerini yeniden gözden geçirmekte ve dijital kanalları kullanarak müşterilerle daha etkili bir şekilde iletişim kurabilmektedir. Bu yeni tüketici modeli, işletmelerin sundukları ürünler ve markaları hakkında verilen bilgilerden ziyade dijital pazarlamanın en önemli kolu olan sosyal ağlar aracılığıyla çok daha fazla bilgiye ulaşabilmektedirler.

Dünyada 5,4 milyar insanın internet kullanmakta ve aynı zamanda 5,04 milyar insanın da sosyal medya hesaplarının olduğu bilinmektedir. Buna göre dünya nüfusunun büyük bir kısmı internet kullanmakta olup, bu internet kullanıcılarının da büyük çoğunluğunu sosyal medyayı kullanmaktadır. Türkiye'de ise nüfusun 72 milyonu internet ağlarını kullanmaktadır (Statista, internet users, 2024). Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara bakılacak olursa, dijital pazarlama için sosyal medyanın önemi anlaşılmaktadır. Hem tüketiciler hem de işletmeler için dijital önemli bir iletişim kanalı olmakla birlikte güçlü bir pazar niteliğindedir (Alan, Kabadayı ve Erişke, 2018, s.494).

Sosyal medya, iletişim teknolojisinin gelişimini destekleyen ve kendine özgü özellikleriyle farklı bir sosyal ortamı olan bir platformdur. Milyonlarca kullanıcıyı farklı özelliklerle bir araya getiren sosyal medya, küresel iletişimi kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, dijital pazarlama uygulamaları işletmelere ürün ve hizmetlerini daha uygun ve avantajlı koşullarda sunma fırsatı vermektedir. Özellikle genç tüketiciler için dijital dünyanın sunduğu avantajlar oldukça fazladır. Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanımı ve dijital pazarlama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş alışkanlıkları üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup elde edilen bulgular, sosyal medya ve dijital pazarlamanın genç tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için kullanılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde dijital pazarlama üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise mobil alışveriş kavramları açıklandıktan sonra araştırmanın amacı, yöntemi ve hipotezleri açıklanarak bulgulara yer verilmiştir.

1. DİJİTAL PAZARLAMA

1.1. Pazarlamanın Tanımı

Pazarlama kavramı kâr amacı doğrultusunda faaliyetler gösteren işletmeler için veya devlete ait kâr amacı gütmeyen kurumlar için olsun bugünün dünyasında büyük rol oynamaktadır. Örgütlerin yaptığı pazarlamanın yanı sıra bireylerde farkında olarak ya da farkında olmadan pazarlama yapmaktadırlar. Bu yüzden pazarlamaya hayatın önemli bir faaliyeti denilmektedir. Herhangi bir marka ürünleri ile pazarlama yaparken, bir devlet kurumu da verdiği hizmetleriyle pazarlama yapar (Göktaş, 2023, s.16). Pazarlama kavramı, bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarının giderilmesi ile ilgilenmektedir. Yani ihtiyaçların zarar olmadan karşılanması halidir (Can ve Koz, 2018, s.445).

Günlük hayatta bir kişinin kıyafet seçmesi, saçını moda olan tarzda şekil vermesi, yani dış görünüşüne önem vermesi de pazarlamadır. Kendini iyi hissetmesi ve topluma iyi görünme çabası içindir. Pazarlamayı sadece kâr amacı güden bir markanın gerçekleştirdiği faaliyetler olarak değil, bireylerin ve kâr amacı gözetmeksizin örgüt ve kuruluşların da gerçekleştirdiği, hayatın her evresinde karşılaşılabilecek bir faaliyettir.

İnsanlık ile ilgili ilk toplum “ilkel komünal toplumdur”. Belirtilen bu toplumda, üretim ve tüketim ortak yapılmakta olup, topluluklar birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermekteydi. Bu sistemde topluluklar arası değiş – tokuş sistemleri gelişmeye başlamıştır. Bir topluluk ürettiği ürüne karşılık olarak, kendisinde yeterli olmayan ürün için başka bir toplulukla alışveriş yapmaya başlamıştır. Gelişen bu faaliyetlerle pazarlama kavramının ilk belirtileri olan, takas aracı gelişmeye başlamış olup, alışverişte paranın varlığının olmadığı bu döneme trampa dönemi denilmektedir. (Göktaş, 2023, s.16).

Temelde pazarlama ekonomik ve sosyal bir süreci kapsar. İnsanların ihtiyaçları doğrultusunda mal ve hizmetler için pazarlamayı şekillendiren ihtiyaçlardır. Üreticilerin 20.yüzyılın başında hâkim oldukları pazarlar vardır. Tüketiciler için bu dönem alternatifin olmadığı ve geleneksel pazarlama yöntemlerinin kullanıldığı dönem olduğu belirtilebilir. Ürün özellikleri ve satıştan elde edilen kazançta geleneksel pazarlama yöntemleri odaklanır (Kaya ve Ündil, 2022, s.109-110). İşletme fonksiyonu olan pazarlamanın görevinin yalnızca işletmelerin ürettiği ürünleri satmak değildir. Tüketicilerin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda belirlenip satın almak isteyecekleri ürünleri tüketiciye sağlamak da pazarlama için önemli bir görevdir. Bu nedenle ürün ortaya çıkmadan önce pazarlamanın başladığı belirtilmektedir. İşletme fonksiyonu olarak incelendiğinde pazarlamanın Pazar araştırması, ürün tasarımı, ürün tanıtımı ve satış gibi faaliyetler içermektedir (Azizağaoğlu, 2019, s.278)

Geleneksel pazarlama yöntemleri kullanılırken eş zamansız ve tek yönlü olarak bir iletişim modeli kullanılır. Ürün odaklı bu dönem endüstri 1,0 olarak bilinmektedir. Günümüzün bilgi toplumlarında pazarlama işletmelerin hedeflerine ulaşabilmeleri için gereklidir. Tüketiciler hizmet ve mal için ihtiyaç duymaktadırlar. Bu taleplerin karşılanması için geliştirilen çalışma ve faaliyetler pazarlama süreçlerini kapsar. İşletme faaliyetlerini gerekli kılan pazarlamadır. Üretici, tüketici bu faaliyet kapsamında bulunur (Kaya ve Ündil, 2022, s.110).

1.2. Dijital Pazarlama

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte mobil cihazlar ve internet, kullanıcıların vazgeçilmezi olmuştur. Bu gelişmeyle birlikte kullanıcı davranışlarında meydana gelen kalıcı değişiklikler işletmelerinde de dijital yönelmesine neden olmuştur.

Dijital pazarlamayı geleneksel medyadan ayıran bir markanın yaptığı işlerin reklam ve tanıtımını yaparken aynı zamanda kullanabileceği bütün pazarlama unsurlarını da bu sürece katkı sağlaması amacıyla internet, mobil cihazlar ve diğer interaktif platformlarla faaliyete geçen uygulamalar olarak tanımlanabilir (Zeren ve Kaya, 2020, s.36).

İletişim teknolojisindeki değişim süreci geleneksel pazarlama döneminden modern pazarlama dönemine doğru yeni bir çağa geçişi başlatmıştır. Teknoloji ve iletişimdeki gelişmeler sonucunda tüketicilerin eğitim ve bilgi düzeyleri artış göstermektedir (Tan ve Armutcu, 2020, s.4).

İşletmeler, müşterilere mal ve hizmetleri sunarken, onlar için en önemli temel faktör kazanç ve karlılıktır. Bu nedenle sisteme direnen veya değişimin gerekli unsurlarını yerine getirmeyen kurumlar kar elde edemez ve zamanla yok olurlar (Bulunmaz, 2016, s.350). Kar elde edebilen işletmelerin ise devamlılığını sürdürebilmesi ve daha da büyüebilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bir işletme pazarlama stratejilerini doğru seçerek ve uygulayarak karlı satışlar elde ederken, doğru pazarlama stratejisiyle faydaya ulaşmaktadır. Her gün her şey de yaşanan değişiklik pazarlama süreçlerinde de etkisini göstermiştir. Gelişen ve değişen teknoloji insanların istek ve beklentilerine daha kolay erişebilmeyi sağlamaktadır. Bununla beraber pazarlamada da değişiklikler ve gelişmeler görülmektedir. Bir marka algısının ve satış sürecinin doğru oluşabilmesinde pazarlama önemli rol oynamaktadır. Çünkü tüketicilerin akıllarında olumlu yer etmek doğru pazarlama stratejileriyle mümkündür (Fidan ve Yıldırım, 2020, s.138).

Dijital hayata geçişle birlikte işletmelerin insanlara doğrudan ve dolaylı yollarla ulaşması daha kolay olmuştur. Bu nedenle dijitalleşme müşterilere sağladığı faydalar kadar markalara da faydalar sağlamıştır. Bu sistemi karşılıklı olarak en iyi şekilde kullanan, müşterilerin duygu ve düşüncelerini önemseyen, doğru analizler yapan, iletişim dilini çok iyi kullanan markalar kendi alanlarıyla ilgili mecralarda konumlandırılmalıdır.

İnternetin ve sosyal medyanın aktif kullanılmasıyla birlikte, istenilen kitleye daha doğru yollarla ulaşılmasını, pazarı kategorize etmeye olanak sağlarken de daha hızlı sonuçlar sunmaktadır. Yani müşteri hedeflerken daha geniş kitleler yerine tespit edilmiş

doğru müşteri kitlesine uygun kişiselleştirilebilir ve özelleştirilebilir özellikleri önemli bir faktör olup, dijital pazarların geleneksel pazarlamadan daha faydalı olduğu belirtilebilir (Zeren ve Kaya, 2020, s.37).

Dijital pazarlama mal ve hizmetlerin dijital kanallar aracılığıyla pazarlanmasıdır. Bu kavram bir markayı tanıtmak ve tüketici kitleye ulaşmak için dijital ve sosyal kanalların kullanılmasıdır.

1.3. Sosyal Medya Pazarlaması

Sosyal medya pazarlaması için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan biri, sosyal ağların kullanılarak tüketicilerin ilgisini çeken ve onları katılıma teşvik eden yeni nesil pazarlama faaliyeti olarak adlandırılabilir. Sosyal medya pazarlaması, markaların sosyal platformlara odaklanarak tüketicilerle iki yönlü iletişimi kolaylaştırmak için benimsenen bir pazarlama stratejisidir. Ayrıca, sosyal medya pazarlaması, markaların sosyal medya kanallarını kullanarak tüketicilerin dikkatini çekme sürecini ifade eder. Bu şekilde, markaların hedef kitleleriyle etkileşim kurması ve marka farkındalığını artırması hedeflenir. Dolayısıyla, sosyal medya pazarlaması, tüketicilerin markaya olan ilgisini artırmak için sosyal medya kullanılarak gerçekleştirilen bir süreçtir (Gedik, 2020, s.258). Sosyal medya pazarlamasını başka bir tanımla, işletmeye, ürüne veya kişinin farkındalık oluşturmaya, tanınmasına, hatırlanma oluşturan ve bunların harekete geçmesini sağlayan, sosyal medya ortamları ile gerçekleştirilen (sosyal ağlar, sosyal imgeleme, bloglar, mikrobloglar ve medya paylaşımı) doğrudan veya dolaylı pazarlama çeşididir. Aslında sosyal medya pazarlaması kullanıcılara karşılık verebilmek ve onları dinlemekle ilgilidir. Ve içinde bulunulan mevcut durumu gözden geçirecek yararlı bilgileri tespit etmek ve internet üzerinden sosyal alanda tanıtma şeklinde de belirtilmektedir (Karabulut ve Bulut, 2017, s.72-73).

İşletmelerin pazarlama mesajlarını karşıya iletmelerinde, ürünün tanımlarının gerçekleştirilmesinde ve marka imajlarını yönetmede sosyal ağların önemli bir destek unsuru olduğu belirtilebilir. Sosyal ağlar, insanların birbirlerini tanımaları ve iletişim kurmaları için kullanılan geleneksel ağ kurma yöntemidir. Bu platformlar, işletmeler için önemli bir araç haline gelmiştir çünkü potansiyel müşterilerle yeni ilişkiler kurarak mevcut memnun müşteriler aracılığıyla ürün satışlarını artırma potansiyeline sahiptir. İşletmeler, sosyal ağlar sayesinde hedef kitleleriyle doğrudan etkileşim kurabilir ve marka bilinirliğini artırabilir. Ayrıca, sosyal ağlar aracılığıyla işletmeler, müşterilerin geri bildirimlerini alabilir ve ürün veya hizmetlerini iyileştirmek için bu geri bildirimleri kullanabilir. Dolayısıyla, sosyal ağlar işletmeler için potansiyel müşterilerle yeni ilişkiler kurarak mevcut müşterilerin tavsiyeleri üzerinden satışları artırma fırsatı sunar. Bunun yanında sosyal medya, tartışmak veya ortak ilgi alanlarına göre fikirlerini paylaşmak için tüketicilere sanal bir alan sunar. Kullanıcıların kolay sürekli iletişim sayesinde bir topluluk oluşturmaya imkân sağlar.

Geleneksel medya kanallarıyla yapılan pazarlama yöntemlerine karşı sosyal medya pazarlamaya farklı ve yeni bir yol geliştirmiştir. Sosyal medyanın ortaya çıkması ve yaygınlaşması, işletmelerin müşteri merkezli bir yaklaşım benimsemelerine yol açmıştır. Sosyal medya platformları, işletmelere müşterileriyle daha doğrudan ve etkileşimli bir şekilde iletişim kurma imkânı vermektedir. Bu da işletmelerin müşterilerinin ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarını ve onlara daha kişiselleştirilmiş deneyimler sunmalarını sağlamaktadır. Sosyal medya pazarlaması, işletmelerin müşterileriyle etkileşime geçerek onlara değerli içerikler sunma ve marka sadakatini artırma amacını taşır. Bu nedenle işletmeler müşterilerin görüş ve isteklerini almayı, müşterilerin işletmelerle bağlantı kurmasına olanak sağlar. Bu işlemlerin de en kolay ve hızlı yolu sosyal medya üzerinden yapılan pazarlama işlemleridir (Narcı, 2017, s.284).

İşletmelerin müşterileriyle kurmuş olduğu iletişim işletme ve müşteri arasındaki güven olgusunu oluşturmak, tercih edilme sayısını artırmak, müşterilerin anlayışlarını kazanmak, hatırlatma sağlamak, ikna etmek açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden de ilişki geliştirmek için sosyal medya kanallarına önem giderek artmaktadır. Hızla gelişen teknoloji sayesinde sosyal medya markalarının oluşumunda ve gelişiminde önemi büyüktür. Sosyal medyanın önemi ile işletmeler hedef kitlelere ulaşmak ve markalarını pazarlamak için sosyal medya üzerinden yeni stratejiler bulmaya ve geliştirmeye başlamaktadır (Alan, Kabadaı, Erişke, 2018, s.497).

Gün geçtikte gelişen ve gelişmeye devam eden teknoloji ile kullanıcıların sosyal medya ya olan ilgi ve alakası da artış göstermektedir. Dünya geneline bakıldığında insanların büyük bir kesiminin sosyal medya ağlarından herhangi birinde üyeliğinin olması marka ve işletmeleri harekete geçirmiştir. Sosyal medya üzerinden pazarlama yapan firmalar tüketicilere kolaylıkla ulaşım sağlayarak, mevcut olan müşterileri ellerinde tutarak yeni müşteriler hedeflemektedirler.

2. MOBİL ALIŞVERİŞ

2.1 Mobil Kavramı

Mobilite kavramını kısaca, istenilen bilgiye istenilen yerde ulaşabilme ve işlem yapabilme imkânı sağlayan teknoloji aracı olarak tanımlamak mümkündür. Kelime olarak mobilite, kablosuzluk, hareketlilik ve taşınabilirlik, hareket kabiliyeti anlamlarını taşımaktadır. Kullanıcıların hareket halindeyken bile istedikleri bilgilere ulaşabilmelerine ve işlem yapabilmelerine imkân sağlayan teknolojidir (Terzi ve Kızgın, 2017, s.201-202). Mobil cihazların temel özelliği, bireylerin iletişim kurmalarını ve bilgiye erişmelerini sağlamaktır. Bu cihazlar, mesajlaşma, resim paylaşımı ve e-posta alışverişı gibi iletişim yöntemlerini kullanmayı mümkün kılar. Ayrıca, uçuş programlarını takip etmek, konser biletleri rezervasyonu yapmak gibi işlemleri de gerçekleştirebilirler. Mobil cihazlar aynı zamanda kullanıcıların oyun oynamalarını da mümkün kılar. Bu sayede, bireyler herhangi bir yerdeyken bile eğlenceli vakit geçirebilirler. Tüketicilerin mobil internet kullanması kendi kararlarına bağlıdır.

Ancak teknolojiye yaşanan ilerlemeler işletme sektörünün iş yapma biçimini değiştirmekte olup, müşteriye sağladığı kolaylık her geçen gün artmaktadır (Durukal, 2020, s.871).

2.2. Mobil Alışveriş

Paranın daha icat edilmediği dönemlerde alışveriş takas usulüyle yapılan bir işlemdir. Alışveriş yapan tarafların ihtiyaçları doğrultusunda, ürünlere herhangi bir değer biçmeden değişimleri. Paranın icat edilmesiyle birlikte bu değiş tokuş işlemleri bir standart kazanmış olup, alışveriş kavramı farklı bir sistem haline gelmiştir. Bu sistem toplumda zamanla sosyolojik, psikolojik ve teknolojik alanda yapılan tüm değişimler ve gelişmeler ticaretin de işleyişinde doğrudan etkili olmuştur (Ersoy, 2017, s.95-96). Mobil alışveriş, cep telefonu ve tablet gibi cihazlarla kablosuz olarak alış satış ve hizmet alınabilen bir platform olarak belirtilebilir. Bu akıllı cihazlar sayesinde yer ve zaman sınırlaması olmadan internete ulaşım sağlanabilmektedir. Tüketiciler yolculuk yaptığı esnada gideceği konserin biletini, banka işlemlerini, hastane randevusunu ve dilediği işlemi kolayca yapabilmektedir. Bu yüzden de mobil alışveriş hem daha kolay hem de daha cazip gelmektedir. Tüketicilere yer ve mekân sınırlaması olmadan istediği ürün ve hizmete ulaşabiliyor olması, mobil alışverişini çekici hale getirmiştir (Alan, Kabadayı ve Topalaoğlu, 2018, s.77).

Alışveriş sadece insanların talep ve isteklerinin giderilmesi için yapılan bir işlem olmaktan ziyade tüketiciler için vazgeçilmez görülen bir ihtiyaç haline gelmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere insanların günlük yaşantılarındaki zorunlu ihtiyaçlarının dışında da her alanda kullandıkları bu sistem insanlar için vazgeçilmez oldu. Hızla gelişen teknoloji kablosuz internet sistemindeki değişimler, e-ticaretin gelişmiş modeli mobil ticareti oluşturmuştur. Akıllı cep telefonu teknolojisinde gerçekleşen gelişmeler ve kullanıcı talebinin artması mobil alışverişte gerçekleşen gelişmelerle eş zamanlı olduğu görülmektedir. Günümüzde kadınların da iş hayatında her geçen gün daha fazla yer alması, anakent şehirlerde yaşanan trafik sorunları vb. sebepler insanların zamanlarının birçoğunu kapsadığı için, zaman kavramı çok daha kıymetli bir hal almış olmaktadır.

3. DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ BAĞINTILAR

Sosyal medya kullanımı, dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasındaki ilişkiler, birçok araştırmada ele alınmış ve çeşitli sonuçlar elde edilmiştir.

3.1. Sosyal Medya Kullanımı ve Mobil Alışveriş

Sosyal medya, kullanıcıların çevrimiçi içerikle etkileşime geçmesi ve bu etkileşimler aracılığıyla ürün veya hizmetler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar. Araştırmalarda sosyal medyanın tüketicilerin satın alma kararlarını etkilediğini ve mobil alışveriş eğilimlerini artırdığı görülebilmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2010). Sosyal medyada geçirilen süre arttıkça, kullanıcıların mobil alışveriş yapma olasılığı da artmaktadır (Smith, 2011).

3.2. Dijital Pazarlama ve Mobil Alışveriş

Dijital pazarlama, tüketicilere ürün ve hizmetler hakkında bilgi sağlamak, marka bilinirliğini artırmak ve tüketici davranışlarını etkilemek için önemli bir araçtır. Dijital pazarlama stratejileri, özellikle mobil cihazlar üzerinden yapılan alışverişleri teşvik etmektedir (Chaffey ve Ellis-Chadwick, 2016). Örneğin, mobil cihazlara yönelik optimize edilmiş reklam kampanyaları, kullanıcıların mobil alışveriş deneyimlerini iyileştirerek satışları artırabilir (Magrath ve McCormick, 2013).

3.3. Sosyal Medya ve Dijital Pazarlamanın Etkileşimi

Sosyal medya platformları, dijital pazarlama kampanyalarının etkinliğini artırmak için kullanılır. Bu platformlar, kullanıcıların markalarla doğrudan etkileşime geçmesine ve geri bildirimde bulunmasına olanak tanımaktadır. Bu etkileşimler, tüketicilerin mobil alışveriş alışkanlıklarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Tuten ve Solomon, 2014). Sosyal medyada gerçekleştirilen dijital pazarlama faaliyetleri, tüketicilerin mobil alışveriş yapma motivasyonlarını artırabilmektedir (Bolton ve diğerleri, 2013).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE HİPOTEZLERİ

İnternet teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte, işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Dijital pazarlama olarak adlandırılan bu yaklaşım, geleneksel medya kanallarından (televizyon, radyo, dergi vb.) farklı olarak internet, mobil cihazlar ve diğer interaktif platformları kullanarak ürün/hizmet tanıtımı ve marka bilinirliğinin artırılmasını amaçlamaktadır. İnternetin sunduğu imkanlar sayesinde, işletmeler hedef kitlelerine daha kolay ve düşük maliyetlerle ulaşabilmekte, satış promosyonu ve reklam giderlerinden tasarruf sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla, dijital pazarlama faaliyetleri sayesinde işletmeler ticari işlemlerini daha etkin bir şekilde yürütebilmektedirler.

Karşılıklı iletişime imkânı sağlayan sosyal medyanın gelişmesiyle birlikte geleneksel pazarlama yöntemleri de değişmiş ve sosyal medya dijital pazarlamanın önemli bir unsuru haline gelmiştir. Sosyal medya, bir kuruluşun sosyal medya ağlarındaki takipçilerle iletişim halinde, kuruluş için değer oluşturan sonuçlara ulaşmasını destekleyen faaliyetlerinde sosyal medyanın bilinçli olarak kullanılmalıdır. Bu bağlamda araştırmanın amacı sosyal medya kullanımı ve dijital pazarlama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerindeki etkisinin tespit edilebilmesidir.

Bu araştırma için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'nın 20.11.2023 tarih ve 2023-09-57 sayılı onayı ile etik kurul izni alınmıştır. Bu çalışma ilişkisel tarama modeli esasıyla 27.11.2023- 27.12.2023 tarihleri arasında

İstanbul Gelişim Üniversitesi öğrencileri ile gönüllülük temelinde kolayda örnekleme kullanılarak anketle yapılmıştır. Söz konusu üniversitede 2024 yılı itibarıyla 39.052 öğrenci (Gelişim, 2024) olduğu bilinmekte ve bu öğrenciler ana kütle olarak belirlenmiştir. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'a göre 1.000.000 kişilik ana kütle için %5 güvenilirlik düzeyinde örneklem sayısının 384 olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda araştırma örneklemini; gönüllülük esasına göre çalışmamıza destek veren 434 öğrenci olması yeterli ve ana kütleyle uygun kabul edilebilir. Bu öğrenciler ile yüz-yüze, elektronik posta ve telefon ile iletişime geçilmiş ve 434 öğrenciden alınan veriler ile veri seti oluşturulmuştur.

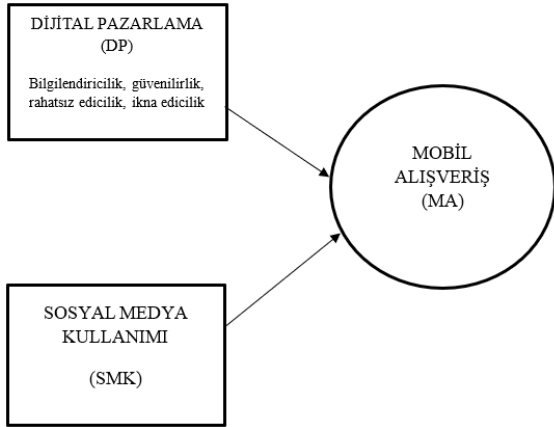
Bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları vardır. Araştırma, İstanbul Gelişim Üniversitesi'nin öğrencileri ile sınırlıdır. Ayrıca bu çalışma, belirli bir zaman diliminde yapılmıştır. Sosyal medya kullanım alışkanlıkları ve dijital pazarlama stratejileri sürekli değişim göstermektedir. Bu nedenle, elde edilen bulgular zamanla değişebilir. Bu yüzden zaman sınırlılığı vardır. Araştırmada anket yöntemi kullanılarak veri toplanmıştır. Anketler, katılımcıların kendi bildirimlerine dayandığı için subjektif yanıtlar içerebilir. Bu durum, verilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini etkileyebilir. Araştırma, mevcut teknolojik araçlar ve sosyal medya platformları üzerinden yapılmıştır. Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve yeni platformların ortaya çıkması, araştırma bulgularının geçerliliğini etkileyebilir. Ayrıca araştırma, belirli bir kültürel bağlamda gerçekleştirilmiştir. Kültürel farklılıklar, sosyal medya kullanımı, dijital pazarlama stratejileri ve mobil alışveriş alışkanlıkları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Bu çalışmada 2 ölçek ile demografik ifadelerden oluşturulan veri seti kullanılmıştır. 17 ifadeden oluşan dijital pazarlama ölçeği Çiçekdağı (2022) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğe ait alt boyutlardan bilgilendiricilik Cheng, Blankson, Wang ve Chen (2009), güvenilirlik Chi (2011) ve Leach, Ellemers ve Barreto (2007), rahatsız edicilik Chi (2011), ikna edicilik Chang (2017) çalışmalarından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Araştırmanın ikinci ölçeği 23 ifadeden oluşan mobil alışveriş ölçeği Karaoğlan (2020) tarafından geliştirilmiştir.

Anket formu, 4 adet demografik ifade, 3 adet sosyal medya kullanımına ilişkin ifade ve 40 adet 5'li Likert ölçeğinde (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) toplam 47 ifadeden oluşmaktadır. Hazırlanan anket formu, 434 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 23.0 istatistik paket programı kullanılmış, tüm analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 ($p=0,05$) olarak belirlenmiş ve istatistiksel anlamlılık için $p<0,05$ düzeyi aranmıştır. Hipotezlerin test edilmesi amacıyla veri seti üzerinde normallik analizi, faktör analizi, güvenilirlik analizi, örneklem yeterliliği testi, t-testleri, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir.

Ölçeklerde yer alan ifadelerin faktör yükleri, çalışmadan çalışmaya farklılıklar gösterebilmektedir. Genel kabul gören minimum faktör yükü değeri 0,50'dir. Ancak, örneklem büyüklüğü 250'nin üzerinde olduğunda, 0,35 ve üzeri faktör yükleri de yeterli kabul edilebilir. Bu görüş, Hair, Black, Babin ve Anderson (2010) tarafından savunulmuştur. Araştırmacı, kullandığı 2 ölçek için faktör analizi gerçekleştirmiştir. Bu analizde, eğik döndürme (Promax) tekniği uygulanmış, faktör yüklerinin 0,50'nin üzerinde olması beklenmiş ve faktör çıkarım yöntemi olarak Temel Bileşenler (Principal Components) analizi kullanılmıştır.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli



Araştırmanın hipotezleri:

H₁: Dijital pazarlama uygulamalarının, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü bilgilendiricilik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1b}: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü güvenilirlik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1c}: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü rahatsız edicilik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1d}: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü ikna edicilik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H₂: Dijital pazarlama uygulamaları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir,

H₃: Mobil alışveriş demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir,

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	n	%
Kadın	279	64,3
Erkek	155	35,7
Çalışma Durumu	n	%
Çalışıyor	189	43,5
Çalışmıyor	245	56,5
Medeni Durum	n	%
Evli	36	8,3
Bekar	398	91,7
Aylık Gelir	n	%
0-5000	219	50,5
5001-10000	61	14,1
10001-15000	49	11,3
15001-20000	23	5,3
20001 TL ve üstü	82	18,9

Tabloda da görüleceği gibi araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin çoğunun kadın olduğu (%64,3), bekar (%91,7) ve çalışmıyor olduğu (%56,5) ve de aylık gelirinin 0-5000TL arası (%50,5) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Sosyal Medya Kullanım Davranışları

Günlük sosyal medya kullanım süresi	n	%
0-1 saat	43	9,9
1-3 saat	129	29,7
3-5 saat	178	41,0
5-12 saat	84	19,4
En sık kullanılan sosyal medya	n	%
Twitter	27	6,2
Instagram	330	76,0
Tik tok	32	7,4
Youtube	38	8,8
Diğer	7	1,6

Tabloya göre araştırmaya katılan üniversite öğrencileri sosyal medyada günde 3-5 saat arası vakit geçiriyor (%41), Instagram ise en çok kullanılan (%76) platformdur.

Tablo 3: Dijital Pazarlama Ölçeği Faktör Analizi

	Bileşen			
	1	2	3	4
3	,959			
4	,939			
5	,790			
2	,746			
1	,737			
9		,901		
10		,788		
7		,713		
6		,662		
8		,538		
13			,845	
12			,843	
14			,788	
11			,634	
17				,909
15				,890
16				,513

Tablo 3'te ifade edildiği gibi ölçeğin 4 faktörlü yapısında madde yük değerleri 0,513 ile 0,959 arasında değişmektedir.

Tablo 4: Dijital Pazarlama Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha Değeri	İfade Sayısı
,794	17

Tablo 4'te de görüldüğü gibi Dijital pazarlama ölçeği güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri 0,794 sonucuyla güvenilir (Büyüköztürk, 2007) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Dijital Pazarlama Ölçeği KMO ve Bartlett Testi

KMO Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği		0,858
Bartlett Testi	Ki-Kare	3500,927
	Df	136
	Sig.	0,000

4 faktör ve 17 ifadeden oluşan dijital pazarlama ölçeğinin KMO değeri Tablo 5'te de ifade edildiği gibi 0,858 sonucuyla çok iyi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Dijital Pazarlama Ölçeği Normal Dağılım Tablosu

		İstatistik	S.H.
DİJİTAL PAZARLAMA	Ort.	3,1808	,01865
	95% güven	3,1441	2,9059
		3,2175	3,0534
	%5 Kırpılmış Ort.	3,2000	
	Medyan	3,1765	
	Varyans	,151	
	Std. Sapma	,38859	
	Minimum	1,00	
	Maksimum	4,18	
	Menzil	3,18	
	Çeyrekler Arası Aralık	,35	
	Çarpıklık	-1,711	,117
	Basıklık	2,602	,234

Tablo 6'da görüleceği üzere dijital pazarlama ölçeği verilerin normal (-3 ile +3) dağıldığı (Kalaycı, 2010) tespit edilmiştir.

Tablo 7: Mobil Alışveriş Ölçeği Faktör Analizi

	Bileşen		
	1	2	3
28	,993		
29	,915		
27	,885		
30	,821		
25	,782		
31	,698		
23	,680		
26	,653		
24	,610		
38		,878	
34		,789	
36		,754	
39		,751	
33		,728	
32		,712	
35		,639	
37		,600	
40		,597	
20			,835
21			,793
19			,791
18			,731
22			,708

Tabloda görüldüğü üzere mobil alışveriş ölçeğinin madde yükleri 0,597 ile 0,993 arasında değişmektedir. 1.faktör konfor ve yer, 2.faktör haz, niyet ve gizlilik, 3.faktör ise fiyat ve ürün olarak faktörlere ayrıldığı görülmektedir.

Tablo 8: Mobil Alışveriş Ölçeğinin Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
0,954	23

Tablo 8'de gösterilen Mobil alışveriş ölçeğinin güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri 0,954 sonucuyla çok iyi (Büyüköztürk, 2007) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9: Mobil Alışveriş Ölçeği KMO ve Bartlett Testi

KMO Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği		0,954
Bartlett Testi	Ki-Kare	7269,616
	df	253
	Sig.	,000

Tek faktörlü ve 12 ifadeden oluşan mobil alışveriş ölçeğinin KMO değeri Tablo 9'da verildiği gibi 0,954 sonucuyla çok iyi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: Mobil Alışveriş Ölçeği Dağılım Grafiği Tablosu

		İstatistik	S.H.
MOBİL ALIŞVERİŞ	Ort.	3,9713	,02870
	95% güven	3,9149	2,7384
		4,0278	2,8983
	%5 Kırpılmış Ort.	3,9893	
	Medyan	4,0435	
	Varyans	,357	
	Std. Sapma	,59782	
	Minimum	1,04	
	Maksimum	5,22	
	Menzil	4,17	
	Çeyrekler Arası Aralık	,57	
	Çarpıklık	-,730	,117
	Basıklık	2,272	,234

Tabloda görüleceği üzere mobil alışveriş ölçeğinin verilerin normal (-3 ile +3) dağıldığı (Kalaycı, 2010) tespit edilmiştir.

Tablo 11: Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri

Cinsiyet		N	Ort.	S.S.	p
DİJİTAL PAZARLAMA	Kadın	279	3,1860	,36813	,240
	Erkek	155	3,1715	,42402	
MOBİL ALIŞVERİŞ	Kadın	279	3,9878	,57040	,358
	Erkek	155	3,9417	,64510	
Medeni Durum		N	Ort.	S.S.	p
DİJİTAL PAZARLAMA	Evli	36	3,2173	,44351	,487
	Bekar	398	3,1775	,38369	
MOBİL ALIŞVERİŞ	Evli	36	4,1522	,47063	,216
	Bekar	398	3,9550	,60584	
Çalışma Durumu		N	Ort.	S.S.	p
DİJİTAL PAZARLAMA	Çalışıyor	189	3,1970	,44059	,446
	Çalışmıyor	245	3,1683	,34356	
MOBİL ALIŞVERİŞ	Çalışıyor	189	3,9765	,66191	,874
	Çalışmıyor	245	3,9673	,54462	

Tablo 11’deki verilere göre yapılan t-testinde cinsiyet ile dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p < 0,05$). Aynı şekilde, medeni durum ile dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p < 0,05$). Çalışma durumu ile dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasında da anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p < 0,05$).

Tablo 12: Çoklu Karşılaştırma ANOVA Testi

Aylık gelir		Kare.top	df	Ort.	F	Sig.
DİJİTAL	Gruplararası	,437	4	,109	,721	
PAZARLAMA	Grupiçi	64,946	429	,151		,578
	Toplam	65,383	433			
MOBİL	Gruplararası	2,593	4	,648	1,827	
ALIŞVERİŞ	Grupiçi	152,159	429	,355		,123
	Toplam	154,751	433			
Günlük sosyal medya kullanım süresi		Kare.top	df	Ort.	F	Sig.
DİJİTAL	Gruplararası	,448	3	,149	,988	
PAZARLAMA	Grupiçi	64,935	430	,151		,398
	Toplam	65,383	433			
MOBİL	Gruplararası	1,044	3	,348	,973	
ALIŞVERİŞ	Grupiçi	153,708	430	,357		,405
	Toplam	154,751	433			
En sık kullanılan sosyal medya		Kare.top	df	Ort.	F	Sig.
DİJİTAL	Gruplararası	,254	4	,063	,418	
PAZARLAMA	Grupiçi	65,129	429	,152		,796
	Toplam	65,383	433			
MOBİL	Gruplararası	1,182	4	,296	,826	
ALIŞVERİŞ	Grupiçi	153,569	429	,358		,509
	Toplam	154,751	433			

Anova testi, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için iki veya daha fazla örneklem grubunun ortalamalarını test etmek amacıyla kullanılan bir istatistiksel analiz yöntemidir. Bu test, gruplar arasındaki varyansı gruplar içindeki varyansa oranlayarak, gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemektedir (Kalaycı, 2010, s. 131). Tablo 12'ye göre, "Tek Yönlü ANOVA" analizi kullanılarak yapılan değerlendirmeler sonucunda, gelir ile dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p < 0,05$). Aynı şekilde, günlük sosyal medya kullanımı (saat) ile dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasında da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p < 0,05$). Ek olarak, sık kullanılan sosyal medya ile dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasında da anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p < 0,05$).

Tablo 13: Değişkenler Arasında Korelasyon Analizi

		DİJİTALPAZARLAMA	MOBİLALİŞVERİŞ
DİJİTALPAZARLAMA	P.C.	1	,533**
	Sig.		,000
	N	434	434
MOBİLALİŞVERİŞ	P.C.	,533**	1
	Sig.	,000	
	N	434	434

Tablo 13'teki korelasyon analizi sonuçlarına göre, dijital pazarlama ile mobil alışveriş arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulgulanmıştır ($r = 0,533$, $p < 0,05$). Dijital pazarlama alt faktörü olan bilgilendiricilik ile mobil alışveriş arasında ise yüksek düzeyde pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır ($r = 0,607$, $p < 0,05$). Güvenilirlik alt faktörü ile mobil alışveriş arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0,380$, $p < 0,05$). Rahatsız edicilik alt faktörü ile mobil alışveriş arasında

ise çok zayıf düzeyde negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir ($r=-0,170$, $p<0,05$). Son olarak, ikna edicilik alt faktörü ile mobil alışveriş arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,497$, $p<0,05$).

Tablo 14: Değişkenler Arası Regresyon Analizi

DP ve MA	R ²	F	P	t	β	Sabit
	0,284	171,475	0,000	6,791	0,820	1,363
DP_ Bilgilendiricilik ve MA	R ²	F	P	t	β	Sabit
	0,369	252,214	0,000	15,831	0,538	1,999
DP_ Güvenilirlik ve MA	R ²	F	P	t	β	Sabit
	0,145	73,081	0,000	21,683	0,370	2,865
DP_ Rahatsız edicilik ve MA	R ²	F	P	t	β	Sabit
	0,029	12,929	0,000	36,746	-0,150	4,389
DP_ İkna edicilik ve MA	R ²	F	P	t	β	Sabit
	0,247	141,823	0,000	19,679	0,434	2,492

Tablo 14'e göre, dijital pazarlamanın mobil alışveriş üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=171,475$; $p=0,000$). R2 belirlilik katsayısı 0,284 olarak hesaplanmıştır, bu da mobil alışverişin %28,4'ünün dijital pazarlama değişkeni tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Dijital pazarlama alt faktörü olan bilgilendiricilik ile mobil alışveriş arasındaki etkiyi belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=252,214$; $p=0,000$). R2 belirlilik katsayısı 0,369 olarak hesaplanmıştır, bu da mobil alışverişin %36,9'unun bilgilendiricilik değişkeni tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Dijital pazarlama alt faktörü olan güvenilirlik ile mobil alışveriş arasındaki etkiyi belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=73,081$; $p=0,000$). R2 belirlilik katsayısı 0,145 olarak hesaplanmıştır, bu da mobil alışverişin %14,5'inin güvenilirlik değişkeni tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Dijital pazarlama alt faktörü olan rahatsız edicilik ile mobil alışveriş arasındaki etkiyi belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=12,929$; $p=0,000$). R2 belirlilik katsayısı 0,029 olarak hesaplanmıştır, bu da mobil alışverişin %2,9'unun rahatsız edicilik değişkeni tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. Son olarak, dijital pazarlama alt faktörü olan ikna edicilik ile mobil alışveriş arasındaki etkiyi belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi de istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=141,823$; $p=0,000$). R2 belirlilik katsayısı 0,247 olarak hesaplanmıştır, bu da mobil alışverişin %24,7'sinin ikna edicilik değişkeni tarafından açıklanabildiğini göstermektedir.

Araştırmada test edilen hipotezlerin sonuçları da Tablo 15'te verilmiş durumdadır.

Tablo 15: Hipotez Sonuçları

Hipotez	P	Sonuç
H1: Dijital pazarlama uygulamalarının, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır	0,000	Kabul
H1a: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü bilgilendiricilik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır	0,000	Kabul
H1b: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü güvenilirlik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır	0,000	Kabul
H1c: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü rahatsız edicilik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır	0,000	Kabul
H1d: Dijital pazarlama uygulamaları alt faktörü ikna edicilik, üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerinde anlamlı bir etkisi vardır	0,000	Kabul
H2: Dijital pazarlama uygulamaları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir	Cinsiyet(p=0,240), medeni durum(p=0,487), çalışma durumu(p=0,446), gelir(p=0,578)	Kısmen Kabul
H3: Mobil alışveriş demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermektedir	Cinsiyet(p=0,358), medeni durum(p=0,216), çalışma durumu(p=0,874), gelir(p=0,123)	Kısmen Kabul

5. BULGULARIN TARTIŞILMASI

Sosyal medya kullanımı ve dijital pazarlama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin mobil alışveriş yapmaları üzerindeki etkileşimin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışma 434 üniversite öğrencisiyle İstanbul Gelişim Üniversitesi'nde anket yöntemiyle uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analiziyle yapılan regresyon analizinde dijital pazarlamanın mobil alışveriş üzerinde ($F=171,475$; $p<0,05$; $\beta=0,820$) etkisi saptanmıştır. Yapılan regresyon analizinde dijital pazarlama alt faktörü bilgilendiricilik, mobil alışveriş üzerinde ($F=252,214$; $p<0,05$; $\beta=0,538$) etkisi saptanmıştır. Yapılan regresyon analizinde dijital pazarlama alt faktörü güvenilirlik, mobil alışveriş üzerinde ($F=73,081$; $p<0,05$; $\beta=0,370$) etkisi saptanmıştır. Yapılan regresyon analizinde dijital pazarlama alt faktörü rahatsız edicilik, mobil alışveriş üzerinde ($F=12,929$; $p<0,05$; $\beta=-0,150$) etkisi saptanmıştır. Yapılan regresyon analizinde dijital pazarlama alt faktörü ikna edicilik, mobil alışveriş üzerinde ($F=141,823$; $p<0,05$; $\beta=0,434$) etkisi saptanmıştır. Alanyazında sosyal medya kullanımı, dijital pazarlama ve mobil alışveriş değişkenlerini eşzamanlı araştıran çalışmaların nispeten az olduğu görülmüştür. Ancak değişkenlerin başka değişkenler ile yapıldığı çalışmalardan bu araştırmayı destekleyici mahiyetteki bazı çalışmalar şöyle özetlenebilir.

Şanlıöz, Dilek ve Koçak (2013) gerçekleştirdiği bir çalışmada, dijital pazarlama faaliyetlerinin, mobil pazarlama da dahil olmak üzere, başarılı olabilmesi için örgütlenme yapısı, bütçe planlaması, altyapı ve yazılım yatırımları gibi unsurların gerekli olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, bu tür yatırımların olumlu sonuçlar vermeye başladığı da belirtilmiştir. Çalışma, dijital pazarlama stratejilerinin uzun vadeli başarı için önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Gensler, Völckner, Liu-Thompkins ve Wiertz (2013), çevrimiçi sosyal medya uygulamaları ve araçları yoluyla gerçekleştirilen sosyal medya faaliyetlerinin bir markanın performansını etkileyebileceğini belirtmiştir. Tengilimoğlu, Parıltı ve Yar (2015) ise sosyal medya kullanımının sağlık hizmetleri satın alma davranışı üzerinde etkili bir kanal olduğunu tespit etmişlerdir. Anlı (2017), tüketicinin satın alma sürecinde sosyal medya araçlarına olan tutumlarının önemli bir rol oynadığını ileri sürmüştür. Gökşin (2017) tarafından yapılan çalışmada, çift yönlü iletişim dinamiğine sahip dijital platformlarda kullanıcıların yorum yapma, beğeni gösterme, içerikleri paylaşma gibi etkileşimlerinin kampanyaların performansını belirleyici bir faktör olduğu ortaya konmuştur. Bu etkileşimler, markaların hedef kitleleriyle doğrudan iletişim kurmalarını sağlayarak kampanyaların daha etkili ve katılımcı odaklı olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, dijital pazarlama stratejileri oluşturulurken kullanıcı etkileşimlerinin göz önünde bulundurulması büyük önem taşımaktadır. Kabasakal ve Öztürk (2019) sosyal medya kullanımının marka algısı üzerinde etkili olduğunu belirterek, ilaç firmalarının kullanıcı yoğunluğu açısından Facebook'u, mini blog içerikleri için Twitter'ı, görüntülü video içerikleri için YouTube'u ve marka itibarıyla insan kaynaklarına ulaşmak için LinkedIn'i kullanmalarının uygun olacağını ifade etmiştir. Koşlu ve Karaca (2019) tarafından yapılan çalışmada, modern dönemde ekonomiyi doğrudan etkileyen ancak pazarlamayı dolaylı olarak etkileyen teknolojik gelişmelerin, dijital çağla birlikte pazarlamayı doğrudan etkileyen bir yapıya dönüştüğü öne sürülmüştür. Bu dönüşüm, dijital teknolojilerin kullanımının artmasıyla birlikte tüketicilerin satın alma davranışlarındaki değişikliklerle de desteklenmektedir. Bu nedenle, işletmelerin dijital pazarlama stratejilerini geliştirmesi ve bu teknolojik gelişmeleri etkin bir şekilde kullanması önem kazanmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

2023 yılı itibarıyla dünyada 5,16 milyar internet kullanıcısı bulunmakta iken 4,76 milyar sosyal medya kullanıcısı olduğu bilinmektedir. Türkiye 2023 yılında toplam nüfusa göre interneti kullanma bakımından % 83,4 oranıyla dünyada 37. sırada bulunmaktadır. 2023 yılı için internette geçirilen süreye bakıldığında Türkiye’de ortalama bir vatandaş günde 7 saat 24 dakika ile dünyada 15. sırada yer almaktadır. Türkiye’de nüfusun % 83,4’ü internet kullanıcısıyken toplam nüfusun % 95,4’ü mobil bağlantı sahibi ve % 73,1’i aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde sosyal medya, geleneksel medya anlayışından farklı olarak yeni değişiklikler yaparak medyayı yeni bir boyuta taşımaya devam etmektedir.

Gelecekteki araştırmalar için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Çünkü bu çalışma, araştırma alanının daha derinlemesine incelenmesine ve literatüre yeni katkılar sağlanmasına yardımcı olabilecektir. Gelecekteki çalışmaların bu alanlarda yapılacak ayrıntılı analizleri sayesinde, sosyal medya, dijital pazarlama ve mobil alışveriş arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilecektir. Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanımı, dijital pazarlama ve mobil alışveriş alışkanlıklarını incelemiştir. Gelecekteki çalışmalar, farklı demografik grupları (örneğin, farklı yaş grupları, gelir düzeyleri, coğrafi bölgeler) inceleyerek bu değişkenlerin genel nüfus üzerindeki etkilerini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilir. Zaman içindeki değişimler ve sosyal medya kullanımının, dijital pazarlamanın ve mobil alışveriş alışkanlıklarının nasıl evrildiği incelenerek bazı bilgiler sağlayabilecektir. Nitel araştırma yöntemleri, katılımcıların sosyal medya kullanımı, dijital pazarlama ve mobil alışveriş deneyimlerini daha derinlemesine anlamak için kullanılabilir. Derinlemesine görüşmeler ve odak grup çalışmaları, bu alanlardaki kullanıcı motivasyonlarını ve engellerini daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Gelecekteki araştırmalar, yapay zekâ, artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) gibi yeni teknolojilerin sosyal medya, dijital pazarlama ve mobil alışveriş üzerindeki etkilerini inceleyebilir. Bu teknolojilerin kullanıcı deneyimleri ve satın alma davranışları üzerindeki etkileri araştırılmaya değer görülmektedir. Kültürel farklılıklar, sosyal medya kullanımı ve dijital pazarlama stratejilerinin etkinliğini etkileyebilir. Gelecekteki çalışmalarda araştırmacılar, farklı kültürel bağlamlarda bu değişkenlerin nasıl etkileşimde bulunduğunu ve kültürel faktörlerin mobil alışveriş davranışlarını nasıl şekillendirdiğini inceleyebilirler. Mobil alışveriş uygulamalarının tasarımı ve kullanıcı deneyimi, kullanıcıların alışveriş alışkanlıklarını büyük ölçüde etkileyebilme durumu söz konusudur. Gelecekteki çalışmalarda, mobil uygulama tasarımının kullanıcı deneyimi üzerindeki etkisini ve bu tasarım unsurlarının kullanıcı sadakati ve satın alma niyetindeki rolü üzerinde durulabilir. Sosyal medya kullanıcıları genellikle birden fazla platform kullanmaktadır. Gelecekteki araştırmalarda kullanıcıların farklı sosyal medya platformları arasındaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin dijital pazarlama ve mobil alışveriş üzerindeki etkileri incelenebilir.

Elde edilen bulgular neticesinde birincil olarak tüketicilere yönelik ikincil olarak sosyal medya, dijital pazarlama ve mobil alışveriş ile rekabette başat rol oynamak isteyen işletmelere yönelik şu önerilerde bulunulabilir;

- Dijital pazarlama uygulamalarında tüketicinin güvenini sarsabilecek işletme uygulamalarından vazgeçilmesi,
- Dijital pazarlama uygulamalarını karşılıklı etkileşime dayalı ve basit ara yüzlerle yapılmasının sağlanması,
- Dijital pazarlama uygulamalarında manipülasyona yol açabilecek öneri, teklif ve indirimlerden kaçınılması,
- Dijital pazarlama uygulamalarında tüketicinin güvenini artırıcı eylemler ve teklifler sunulabilmesi,
- Mobil alışverişini daha heyecanlı hale getirecek etkileşimli uygulamaların geliştirilmesinin sağlanması,
- Mobil alışveriş yapan tüketicilere yönelik mağazadaki ürünlerin farkları ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurmaya yönelik bilgilendirme ile bilinçlendirme faaliyetlerinin artırılmasının sağlanması,
- Tüketici güveninin sağlanmasına yönelik olarak mobil alışverişlerde yeni güvenlik ve sorgu sistemlerinin geliştirilmesi.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırmada kullanılmak için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı’ndan 20.11.2023 tarih ve 2023-09-57 sayılı yazısıyla onay alınmıştır.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmanın tümünü ortaklaşa gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alan, A. K., Kabadayı, E. T. ve Erişke, T. (2018). İletişimin Yeni Yüzü: Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 493-504.
- Alan, A. K., Kabadayı, E. T. ve Topaloğlu, A. K. (2018). Tüketicileri Mobil Alışverişe Yönlendiren Faktörlerin İncelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19(2), 75-94.
- Anlı, İ. (2017). *Sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışları bağlamında demografik değişkenler açısından farklılaşmasının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi SBE., İzmir.
- Azizağaoğlu, A. (2019). Girişimci Pazarlama: Pazarlamaya proaktif ve inovatif bir yaklaşım. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 276-288.
- Bolton, R. N., Parasuraman, A., Hoefnagels, A., Migchels, N., Kabadayı, S., Gruber, T., ve Solnet, D. (2013). Understanding Generation Y and their use of social media: a review and research agenda. *Journal of Service Management*, 24(3), 245-267.
- Bulunmaz, B. (2016). Gelişen teknolojiyle birlikte değişen pazarlama yöntemleri ve dijital pazarlama. *Trt Akademi*, 1(2), 348-365.
- Büyükoztürk, Ş. (2007). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, *Eğitim Yönetimi Dergisi*. 32, 470-483.
- Can, S. ve Koz, K. A. (2018). Sosyal Medyada Tüketici Onaylı Pazarlama: Instagram örneği. *Kurgu*, 26(3), 444-457.
- Chaffey, D., ve Ellis-Chadwick, F. (2016). *Digital Marketing: Strategy, Implementation and Practice*. Pearson.
- Cheng, J. M. S., Blankson, C., Wang, E. S. T. ve Chen, L. S. L. (2009). Consumer Attitudes and Interactive Digital Advertising, *International Journal of Advertising*, 28(3), 501-525.
- Chi, H. H. (2011). Interactive Digital Advertising vs. Virtual Brand Community: Exploratory Study of User Motivation and Social Media Marketing Responses in Taiwan, *Journal of Interactive Advertising*, 12(1), 44-61.
- Çiçekdağı, İ. B. (2022). *Dijital Pazarlama Uygulamalarının Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi: Y Kuşağı Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Durukal, E. (2020). Müşterilerin Mobil Alışveriş Davranışının Utaut2 Modeli ile İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 870-887.
- Erdal, C. ve Ulusoy, S. (2019). Sanal Alışveriş Ortamları: Trendyol, Markafoni ve Morhipo Markaları Üzerine Bir Araştırma. *İletişim Çalışmaları*, 148-179.
- Erdogan, G. (2023). Mobil Alışveriş Uygulamalarında Algılanan Faydanın Öncülü ve Sonuçları. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(2), 162-177.
- Ersoy, E. (2017). Tüketicilerin Değişen Alışveriş Alışkanlıkları (Online Alışveriş). *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 87-129.
- Fidan, K. ve Yıldırım, F. (2020). Dijital Pazarlama Stratejileri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 4(8), 137-150.
- Gedik, Y. (2020). Pazarlamada Yeni Bir Çerçeve: Sosyal Medya ve Web 2.0. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 252-269.
- Gedik, Y. (2020). Pazarlamada Yeni Bir Pencere: Dijital pazarlama. *Journal of Business in the Digital Age*, 3(1), 63-75.
- Gelişim Üniversitesi, <https://www.gelisim.edu.tr/tr/gelisim-icerik-say%C4%B1larla-gelisim>, Erişim Tarihi: 20.04.2024.
- Gensler, S., Völckner, F., Liu-Thompkins Y. ve Wiertz, C. (2013). Managing Brands in the Social Media Environment, *J. Interact. Mark.*, 27(4), 242-256.
- Gökşin, E. (2017). *Dijital pazarlama temelleri*. 3.baskı, İstanbul: Abaküs Yayınları.
- Göktaş, B. (2019). Tüketici Sinizmi Kavramı ve Ağızdan Ağıza Pazarlama Eylemlerinin Sinik Tüketici Davranışlarına Etkisi Konusunda Bir Uygulama. *Opus International Journal of Society Researches*, 13(19), 1650-1692.
- Göktaş, B. (2023). *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*. 2. Baskı, Efe Akademi Yayınları, İstanbul.
- GSAM, The Mobile Economy 2024, <https://www.gsma.com/solutions-and-impact/connectivity-for-good/mobile-economy/wp-content/uploads/2024/02/260224-The-Mobile-Economy-2024.pdf>. Erişim Tarihi: 07.06.2024.
- Hair, J. F., Black, W.C., Babin, B.J., ve Anderson, R.E. (2010). Multivariate data analysis, A global perspective. *New Jersey. Pearson. Ed.*, 7, 816.
- Kabasakal, M. ve Öztürk, İ. (2019). Sosyal Medya Kullanımının Marka Algısına Etkisi: İlaç Sektöründe Bir Uygulama. *Uluslararası İİBF. Dergisi*, 56-76.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri 5.Baskı., Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kaplan, A. M., ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Karabulut, M. Ş. ve Bulut, E. (2017). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Sosyal Medya Pazarlamasına Bakışı: Sinop İlinde Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 70-88.
- Karaoğlu, S. (2020). *Dijital pazarlama çağında mobil alışverişin algılanan faydasına ilişkin bir ölçek geliştirme ve uygulama* (Yayımlanmamış Doktora tezi) Kırıkkale Üniversitesi SBE., Kırıkkale.
- Kaya, E. Ç. ve Ündil, S. H. (2022). Bilgi Teknolojilerinin Gelişimiyle Dijital Pazarlamanın Doğuşu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 17(2), 107-137.
- Kozlu, C. ve Karaca, H. (2019). *Uluslararası Pazarlama – Dijitalleşen Dünyada Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Leach, C. W., Ellemers, N. ve Barreto, M. (2007). Group Virtue: The Importance of Morality (vs. Competence and Sociability) in the Positive Evaluation of In-groups, *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(2), 234.
- Magrath, V., ve McCormick, H. (2013). Marketing design elements of mobile fashion retail apps. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 17(1), 115-134.
- Narci, M. T. (2017). Tüketici Davranışları ve Sosyal Medya Pazarlaması: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Bulletin Of Economic Theory and Analysis*, 2(3), 279-307.
- Smith, A. N., Fischer, E., ve Yongjian, C. (2011). How does brand-related user-generated content differ across YouTube, Facebook, and Twitter? *Journal of Interactive Marketing*, 26(2), 102-113.
- Statista, Internet Users, <https://www.statista.com/statistics/262966/number-of-internet-users-in-selected-countries/>. Erişim Tarihi: 07.06.2024.
- Statista, Mobile commerce worldwide, <https://www.statista.com/study/163628/mobile-commerce-worldwide/>. Erişim Tarihi: 07.06.2024.
- Statista, Website Traffic, <https://www.statista.com/statistics/277125/share-of-website-traffic-coming-from-mobile-devices/>. Erişim Tarihi: 07.06.2024.

- Şanlıöz, K., Dilek, E. ve Koçak, N. (2013). Değişen dünya, dönüşen pazarlama: Türkiye turizm sektöründen öncü bir mobil uygulama örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 250-260.
- Tan, A. ve Armutcu, B. (2020). Türkiye'de Dijital Politik Pazarlama. *International Journal of Business and Economic Studies*, 2(1), 1-14.
- Tengilimoğlu, E., Parlı, N. ve Yar, C. E. (2015). Hastane ve Hekim Seçiminde Sosyal Medyanın Kullanım Düzeyi: Ankara İli Örneği. *Gazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 76-96.
- Terzi, O. ve Kızgın, Y. (2017). Mobil Pazarlama Uygulamalarının Y Kuşağı Açısından Değerlendirilmesi: Muğla İli Örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 199-219.
- Tuten, T. L., ve Solomon, M. R. (2014). *Social Media Marketing*. Pearson.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS Applied scientific research methods*. Ankara: Detay Publishing.
- Zeren, D. ve Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.

ÇALIŞANLARIN AİLE AİDİYETLERİNİN İŞ DOYUMU VE PERFORMANSINA ETKİSİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA¹

THE EFFECT OF EMPLOYEES' FAMILY AFFILIATIONS ON JOB SATISFACTION AND PERFORMANCE: AN APPLICATION IN THE SERVICE SECTOR

Selim CÖMERT², Ahmet DENİZ³

¹Bu araştırma makalesi Selim Cömert'in "Çalışanların Aile Aidiyetlerinin İş Doymu ve Performansına Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama" adıyla İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programında Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Deniz danışmanlığında hazırlanmış olan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Şube Müdürü, Vakıf Katılım Bankası A.Ş. Gelişim Üniversitesi Şubesi, selimcomert@hotmail.com, Orcid: 0009-0001-3186-0113

³ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Havacılık Yönetimi Bölümü, ahdeniz@gelisim.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3878-6331

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Aidiyet, aile, iş doymu, iş performansı, organizasyonlar

Jel Kodları:

M10, L20, L89

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 21 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 25 Haziran 2024

Kabul Tarihi: 25 Haziran 2024

ARTICLE INFO

Keywords

Belonging, family, job satisfaction, job performance, organizations

Jel Codes:

M10, L20, L89

Article History:

Received: 21 May 2024

Received in revised form:

25 June 2024

Accepted: 25 June 2024

ÖZET

Aidiyet, bireylerin yaşamlarında en temel ihtiyaçların başında gelerek oldukça önemli bir yere sahiptir. Bireylerin aidiyet duygularının geliştiği, güçlendiği ve şekil aldığı ilk yer ailedir. Aile, bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken, bununla beraber bir gruba katılma ve bağlı hissetme ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. İş hayatımızda da yaptığımız işle ilgili görev ve sorumluluklarımızı yerine getirdiğimizde önce kendimizi tatmin etmiş oluruz ve işimizin gerektiği gibi yapılmasını sağlarız. Bu görev ve sorumlulukları yerine getiren çalışanların duymuş oldukları haz, mutluluk, memnuniyet veya memnuniyetsizliği ise iş doymunu oluşturmaktadır. Performans ise, bireyin yaptığı işin başarısının ve bir hedefe ulaşma çabasının ölçüsü olarak tanımlanabilir. İş performansı ise çalışanların buldukları organizasyonlarda bir görevi veya işlevi gerçekleştirme sürecidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı çalışanların aile aidiyetlerinin iş doymu ve iş performansını nasıl etkilediğini ortaya koyabilmektir. Bu çalışma 411 çalışan ile gönüllülük esasında kolayda örnekleme yöntemiyle anket kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen verilerin analiziyle yapılan regresyon analizinde çalışanların aile aidiyetinin; iş doymu üzerinde ($F=21,797$; $p<0,05$; $\beta=0,283$), iş performansı üzerinde ise ($F=38,463$; $p<0,05$; $\beta=0,378$) etkisi saptanmıştır.

ABSTRACT

Belongingness has a very important place in individuals' lives, being one of the most basic needs. Family is the first place where individuals' sense of belonging develops, strengthens and takes shape. While the family tries to meet the various needs of individuals, it also meets the need to join a group and feel connected. In our business life, when we fulfill our duties and responsibilities regarding the work we do, we first satisfy ourselves and ensure that our job is done properly. The pleasure, happiness, satisfaction or dissatisfaction felt by the employees who fulfill these duties and responsibilities constitute job satisfaction. Performance can be defined as the measure of the success of the individual's work and his effort to achieve a goal. Job performance is the process by which employees perform a task or function in their organization. In this context, the aim of the study is to reveal how employees' family affiliation affects their job satisfaction and job performance. This study was conducted on a voluntary basis using a survey with 411 employees using the convenience sampling method. In the regression analysis conducted by analyzing the data obtained, the family belonging of the employees; It was found to have an effect on job satisfaction ($F=21,797$; $p<0.05$; $\beta=0,283$) and on job performance ($F=38,463$; $p<0.05$; $\beta=0,378$).

Atıf vermek için / To cite: Cömert, S. & Deniz, A. (2024). Çalışanların aile aidiyetlerinin iş doymu ve performansına etkisi: hizmet sektöründe bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 94-110 DOI: 10.58627/dpuiibf.1487652



Kelime anlamı olarak incelendiğinde “ilişkinlik, ilgi” olarak tanımlaması yapılan aidiyet sözcüğünün, ait olma köklerinden geldiği, “ait” kelimesinin de “ilgisi olan, taalluk eden,” anlamında Arapçada “avdet” kelimesinin kökünden geldiği görülmüştür. Kullanım alanı olarak bakıldığında aidiyet kelimesinin aidiyet duygusu hisseden birisini veya kurumları hedef aldığı görülmüştür. Bireyler yaşamlarını sürdürdükleri süre boyunca öğretmene, okuluna, çekirdek ailesine, aile bireylerine, yaşadığı topluma, memleketine, çalıştığı kuruma, mesleğine, aidiyet hissedebilmektedirler. Ancak çeşitli kurumlar ve kişiler arasında aile; bireylerin bireyler arası ilişkileri ilk tecrübe edindiği ve bu tecrübelerden öğrenebildiklerini başka ilişkilere aktarabildiği toplumsal bir yapı olmasından kaynaklı olarak diğerlerinden farklılık göstermektedir. Çocukluk dönemlerinde aile büyükleriyle olan ilişkiler, aileye karşı duyulan aidiyet, bireyin gelecekte yakından inşa edeceği ilişkileri ve işlevselliklerini direkt veya dolaylı yönden etkileyebilmektedir (Aslantürk, Kesen ve Daşbaşı, 2020). İşletmelere veya diğer bireylere karşı aidiyet geliştirme olasılığı aile aidiyeti fazla olan bireylerde daha yüksektir.

Aileyi akademik açıdan incelenen bir konu şeklinde ele almanın yanı sıra, toplumsal yapıyı oluşturan önemli unsurlardan biri olarak değerlendirmek gerekmektedir. En eski ifadeyle, aile bir toplumun en küçük yapı taşlarından birisidir fikrini benimseyenlerde, modernleşmeyle beraber aile kavramının biteceğine inanan görüşlerin arkasında duranlar da toplumsal hayatı anlayabilmek adına aile kavramının önemli derecede referans olduğunu kabul etmektedirler (Kongar, 1972; Sarı, 2016).

İnsanların temel ihtiyacı olarak aidiyetin, bireylerin yaşamlarında önemli bir yeri bulunmaktadır. İhtiyaçlarımızın tanımlanmasının ve sınıflandırılmasının yapılmasıyla ilgili araştırmalar incelendiğinde, aidiyetin ihtiyaç olarak tanımlandığı ve ihtiyaçların bireylerin hayatındaki yerine odaklanarak oldukça fazla sayıda farklı yaklaşımlar ortaya konulduğu görülmüştür. Rogers (1951)’ın çalışmalarına bakıldığında olumlu kabul ihtiyacı, Murray’ın yaptığı çalışmalarda yakın ilişki ihtiyacı (Burger, 2016), Maslow (1970)’un yaptığı çalışmalarda ise ait olma ve sevgi ihtiyacıyla alakalı ortaya konulan açıklamalarında bir bütünün parçası olabilme, ilişki kurma ve ait olma ihtiyacını açıklamaya çalışmışlardır. Birden fazla çeşitli kuramsal açıklamalarda farklı yönleriyle ele alınan ve gereksinim olarak tanımlanan aidiyet hissi bireylerin yaşantısı içerisindeki etkisine dikkat çekmektedir. Bu hususta aidiyet gereksiniminin giderilip giderilmediği, başka bir ifadeyle aidiyet hissiyatının var olması veya olmamasının oluşturacağı etkiler üzerine yapılan çalışmalar, bilhassa aile aidiyeti önemi açısından aidiyet hissiyatının ilk olarak giderildiği kurum olması bakımından da aidiyetin ne kadar önemli olduğu incelenmiştir.

İnsanların yerine getirmeleri gereken sorumlulukları bulunmaktadır ve onlardan bu sorumlulukları belirli bir çevreye ilişkin tarafların karşılıklı tatminini sağlayacak şekilde yerine getirmeleri beklenmektedir. Örneğin bir kişi mesleğinin gereklerini yerine getirirse hem kendini tatmin etmiş olmakta hem de bu tatminin kişiye verdiği motivasyon sayesinde görev ve sorumluluklarını verimli bir biçimde yapabilmektedir. Böylece kişi huzurlu bir hayat yaşayabilir ve işini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmektedir. İş doyumunu, çalışanların işleriyle ilgili memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini tanımlayan iki yönlü bir kavramdır. Performans ise kısaca, bireyin yaptığı işin başarısının ve bir hedefe ulaşma çabasının ölçüsü olarak tanımlanabilir. Çalışan performansı tanımlarına bakıldığında, çalışanların organizasyonlarında görev ve sorumluluk üstlenmeleri, ihtiyaç ve beklentilerini gerçekleştirmek için zaman ve çaba harcamaları anlamına gelmektedir. Çalışan performansı tanımlarının ortak paydasının, kişisel beklentiler ile örgütsel amaç ve hedefler arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Yoğun rekabet ortamında şirketlerin çalışan performansını organizasyonel performansla dönüştürmesini sağlamak büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı çalışanların aile aidiyetlerinin iş doyumunu ve iş performansını nasıl etkilediğini ortaya koyabilmektir.

1. AİLE AİDİYETİ

Aile, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “Evlilik ile kan bağı ilişkisi bulunan karı, koca, çocuklar ile kardeşler arasındaki mevcut ilişkilerin tamamına tekabül eden bir toplum içerisindeki en küçük topluluk” olarak tanımlanmaktadır.

Kişinin aidiyet duygularının geliştiği, güçlendiği ve şekil aldığı ilk yer ailedir. Ailenin dışındaki aidiyet hissiyatının gelişim gösterdiği dönüm noktaları; kişilerin gitmiş olduğu okulu, arkadaş çevreleri, iş kolu, çalıştığı yer ve yaşamını sürdürdüğü toplumdur (Aslantürk, 2017). Aidiyet tek başına sürdürülebilecek bir tecrübe olmamakla beraber, her ne kadar bireysel seçimlerimize dayanıyor gibi gözükse de, bireylerin birbirine bağlanma ve sadakatini göstereceği, ilişkilerini geliştirebileceği bir grupla birleşme tecrübesini ortaya koymaktadır. İlaveten aidiyet duygusu kültürel-sosyal etkileşimlerden çıkacak sonuçlara bağlı olarak güçlenebilmekte veya zayıflayabilmektedir. Toplumun bireylere sağlamış olduğu imkânlar ve karşılamış olduğu ihtiyaçlar önemli olmakla beraber bağlı olduğumuz topluma karşı beslenen bağlılık hissi ve beklentilerin toplumla fertler arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasında oldukça fazla önemi bulunmaktadır (Alaca, 2011; Alptekin, 2011).

Bireylerin ailenin diğer fertleriyle var olması, paylaşım içinde olması ve emek vermesi ile aile aidiyet duygusu oluşmaktadır. Aile aidiyeti, aile içerisinde kabul edilme ve kendini değerli hissetme gereksinimi olarak da tanımlanabilmektedir. Aidiyet duygusu; aile ile etkileşim bağı artırmaya ve kuralan iletişim ile içinde yaşadığımız toplumsal çevreyi ve toplumsal kuralları tanımaya, kişinin ailesinden ve toplumsal çevreden soyutlanmasını önlemeye destek olmaktadır. Bireyler doğduğu andan itibaren anneye duyulan bağlılığı, duyulan bu bağı sürdürülmesi, çocuğun aile büyüklerince desteklenmesi ile aile aidiyeti

güvenli bir biçimde sürmektedir. Bu durumlar çocukların aidiyet duygusunu geliştirmesine katkı sağlamaktadır. Kişilerin buldukları sosyal hayatları içerisinde kendilerini daha ait hissedebilmeleri aile içerisinde güçlü bağlar kurabilmelerine bağlıdır. Bireyler gereksinimlerini ailelerinde rahat bir şekilde karşılayabilirler (Saki, 2018).

Ait hissedebilme şartları, bireylerin kişisel tercihlerine göre yenilenebilir koşullar olmakla birlikte bu aitlik bireyin sosyal ve ailevi çevresine göre de değişebilmektedir. Bireylerin aitlik hissiyatı ihtiyacı; aile kaynaklı, kültürel ve bireysel nedenlerden ötürü farklılıklar gösterebilmekte olup bu sebeple de kişilerin aitlik hissiyatı düzeylerinde farklılık görülmektedir (Alptekin, 2011; Nasır, 2013).

Aile fertleri içindeki bağ ve aidiyet duygusu ile kişiler sosyal hayattaki risklere karşı kendilerini güvende hissetmektedir. Ayrıca karşılaşılan sorunlarla mücadele etmede dayanışma sergilediklerinden, sorunlara karşı dayanma gücü kazanıp çözüm üretme kabiliyetine kavuşmaktadırlar. Yapılan araştırmalar sonucunda aidiyet duygusunun kişilerde, sosyal ve psikolojik işlevsellikle ilişkili olduğu görülmüştür. Bireylerin işlevsel olabilmesi için aidiyet duygusunun yüksek bir aidiyet duygusuna sahip olması gerekmektedir (Mavili, Kesen ve Daşbaş, 2014).

İnsanlar aileleriyle birlikte yaşamlarını sürdürmektedirler. Aile, bireylerin çeşitli ihtiyaçlarını gidermeye çalışırken, bununla birlikte bir gruba katılma ve bağlı hissetme gereksinimi de karşılamaktadır. Aile fertlerinin ihtiyaçları karşılandığı süre zarfında birbirleriyle olan bağlılıkları artmaktadır. Ancak anne babanın boşanması halinde çocuklar anne baba sevgisinden yoksun kalarak "kabul" duyguları tatminsiz bir biçimde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum içsel olarak acı çekmelerine sebebiyet vermektedir. Kabul edilmeme ve yalnız kalma duyguları aile büyükleriyle ve diğer aile fertleriyle olan ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar bireylerin mutsuz olmalarına ve aile aidiyet duygularının zayıf düşmesine sebep olabilmektedir (Kır, 2011).

Literatürde yapılan çalışmalarda kişilerin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için etkili ve olumlu aile ilişkilerinin gerekli olan aidiyet duygusunu sağladığı belirtilmiştir. Bu nedenle aile ilişkilerinin aidiyetin oluşmasında önemli düzeyde katkıları bulunmaktadır (Saki, 2018).

Bireyler, ihtiyaçları olan bir varlık olmakla birlikte ihtiyaçlarını karşılayabildikleri sürece kendilerini geliştirme imkânı da bulmaktadırlar. Kişilerin kendilerini geliştirme çabası içerisine girdikleri andan itibaren kişilerin içerisinde buldukları aile ve ailesi ile yaşayacakları sosyal çevrede oluşturacağı sosyal etkileşim ağları oldukça önemlidir. Aile fertleri dışında kalan başka bir kurumca veya unsurlar tarafından sağlanması mümkün olmayan bu işlevler çocuğun doğumundan başlayarak, toplum için hazırlanması ve ana güven duygusunun oluşturulması ebeveynleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Çocuğun olgunlaşması ve gelişmesi aşamasında ihtiyaç duyulan bu hisler anne ve babanın çocuğa sağlamış olduğu sıcaklık ve güven duygusu ile sağlanmaktadır.

Ailelerin iç ilişkileri, ailenin bireyleri üzerindeki otoritesi, ayrılan zaman, takdir etme, aktif dinleme, disiplin ve onları denetleme şekli bireylerin aile aidiyet duygularını etkilemektedir. Ayrıca aile büyüklerinin ve çocuklarının ruh sağlıkları, kişilik özellikleri ya da aile büyüklerinin tutum, inanç, değerleri ve çocuk yetiştirme hususunda sahip oldukları birikimler, bireylerin aile aidiyetlerini kazanmalarına yardımcı olmaktadır.

2. İŞ DOYUMU

İş, örgütsel ortamda belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen, beraberinde ilişkiler geliştiren ve ücret karşılığı girilen mal ve hizmet üretme çabasıdır. Doyum ise duygusal bir tepki biçimidir. İş görenler çalışma hayatları boyunca, çalıştıkları işe, firmaya ve çalışma ortamına yönelik deneyimler elde etmektedirler. Kişilerin işlerine gösterdikleri tavır olumlu veya olumsuz olabileceğinden, iş doyumunu bireylerin iş tecrübeleri sonucunda elde ettiği olumlu ruh hali olarak tanımlamak, iş görenin işine göstermiş olduğu olumsuz davranışlarını da iş doyumsuzluğu olarak tanımlamak gerçekçi olacaktır (Erdoğan, 1996). Başka bir ifadeyle iş doyumunu, iş görenlerin yaptıkları işe karşı hissettikleridir. Dolayısıyla iş doyumunu, işin kazandırdıklarıyla çalışanın beklentileri birbirine uyduğu zaman oluşmaktadır (Bingöl, 1990)

İş doyumunu, çalışanın işyerinden duyduğu sevinç olarak ifade edilmekte ayrıca bir çalışanın işi ile kazandıkları ve bireysel değer yargıları ile çatışmadığı veya çatışmanın olabileceği kanaatinin oluşması olarak tanımlanmıştır (Çevik ve Korkmaz, 2014). İş doyumunu tanımlayan Vroom (1964), iş görenin iş yerindeki rolüne dikkat çekmektedir. İş doyumunu, iş görenlerin çalışmış oldukları işteki iş rolleri adına gösterdikleri duygusal yönelmeler olarak tanımlamıştır. Statt (2004), iş doyumunu, iş görenin, özellikle iç motivasyonu olarak, yaptığı işin sonucunda kazanacağı ödüllerden duyacağı memnuniyet düzeyine göre tanımlanabileceğini ifade etmiştir.

İş doyumunu literatürde, iş görenin, işindeki tecrübeleri veya işiyle ilişkili pozitif ve mutlu olmuş ruh hali şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyin işten aldığı haz ve kazandığı ödüller ile işiyle ilgili beklentileri arasındaki uyumu değer yargılarına göre değişim göstermekle beraber, iş doyumunu bireyin işi için ortaya koyduğu duygu yüklü tepkiler olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlamalar göreceli olarak beklentilerin yüksek düzeyde olması iş doyum seviyesini yükseltmekte ve çalışanların iş doyum seviyesinin beklentilerini ne düzeyde karşıladığını göstermektedir (Aşan ve Erenler, 2008).

Genel bir ifadeyle tanımlamak gerekirse iş doyumunu, iş görenin işiyle alakalı beklentilerinin bağlılık seviyesini göstermektedir. Akademik alanda iş doyumunu adına yapılan çalışmalara bakıldığında iş yeri şartları, çalışılan iş ile iş güvenliği, iş yerinde bulunan terfi seçenekleri, ödenecek ücret, iş görenin takım arkadaşları ile olan ilişki şekli, çalışılan işyerinin yapısal ve

yönetimsel özellikleri iş doyumunu etkilemektedir. İş doyumuna etki eden 4 ana başlıkta gruplandırılan değişkenler aşağıdaki başlıklar halinde şekillendirilmiştir (Efeoğlu, 2006):

- İşinden elde edilen şahsi gelişim olanakları başlığında, toplum için yararlı iş gerçekleştirmek, fertlere yardımcı olmak ve özgür şekilde çalışabilme değişkenleri bulunmaktadır.
- Fertler arasındaki ilişki topluluğu başlığında, meslektaşlarla olan ilişkiler, işyerindeki üstlerle olan ilişki tanımlanmaktadır.
- İktisadi şartlar başlığında, kariyerde yükselme fırsatları, iş güvenliği ile maaş değişkenleri bulunmaktadır.
- İş koşulları başlığında, iş gören tarafından işin barındırdığı riskler, işin oluşturduğu stres, işi gerçekleştirmek için harcanan fiziksel gayret, işin yoruculuğu şeklinde konumlandırılan değişkenler bulunmaktadır.

Yukarıda belirtilen bu değişkenlerin, iş doyumunu üzerine etkisini ortaya koymak adına yapılan bu çalışmada hem kadın ve erkek iş görenler üzerinde çeşitli etkileri olduğu hem de iş görenlerin iş doyum seviyeleri üzerinde etkileri olduğu görülmüştür. Örnek olarak bireyler arasındaki ilişkilerde erkek çalışanların iş doyumunu üzerinde önem arz eden belirleyiciliği bulunurken kadın çalışanları belirleyiciliğinin önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. İş şartları başlığı altında bulunan değişkenler incelendiğinde kadın iş görenlerin iş doyum seviyeleri üzerinde önemli derecede etkisinin olduğunu, erkek iş görenlerin iş doyumunu üzerinde ise kayda değer biçimde etkisinin olmadığı görülmüştür (Lindorff, 2001).

Çalışanların işleriyle alakalı olan beklentileri iş doyum seviyelerini etkilemekte olup; iş görenlerin eğitim seviyeleri yükseldikçe işiyle alakalı beklentileri de yükselmekte fakat beklentileriyle orantılı bir şekilde terfi veya maaş artışı alamayabilmektedirler. İş doyumunu seviyesini ölçmek için gerçekleştirilen bu çalışmada, verilerin çoğunluğu iş görenlerin iş doyum seviyesinin göreceli olarak eğitim seviyeleri iyi düzeyde bulunan yöneticilere nazaran daha yüksek seviyede olduğu sonucuna varılmıştır. Böylelikle iş görenlerin işleriyle alakalı beklentileri ile gerçek hayatlarında karşılaştıkları arasında oluşan farkların iş doyumunu önemli ölçüde etkileyeceği ortaya konulmuştur.

İş doyumuyla iş görenlerin eğitim seviyesi arasındaki ilişki negatif yönlü olabilirken, bir pozisyondaki iş görenin eğitim seviyesinin istenen eğitim seviyesinden düşük olması durumunda iş görenin iş doyum seviyesi pozitif yönlü olmaktadır (Özdevecioğlu, 2003). Kadın ve erkek iş gören olarak ayrı yapıldığında çalıştıkları iş ile alakalı beklentileri farklılık gösteren iş görenlerin iş doyum seviyeleri anlamlı biçimde farklılık gösterebilmektedir. İş doyum seviyesi bakımından erkek ve kadın iş görenler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Eğitim seviyesi düşük olan erkek iş görenlerin kadın iş görenlere göre iş doyum seviyelerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Erkek iş görenlerin kadın iş görenlere nazaran herhangi bir iş kolunda çalışmaya daha fazla ihtiyaç duymalarının sebebi sosyal tavırlarından kaynaklanmaktadır. Erkek iş görenler farklı alternatif çalışma olanakları bulamadıklarında mevcut işlerinde iş doyum seviyeleri düşük olsa da çalışmaktadırlar (Özdevecioğlu, 2003).

İlaveten kadın ve erkek iş görenlerin iş doyum seviyeleriyle iş beklentilerinin farklılık göstermesi durumu firmaların çalışanlarına ödüllendirme, terfi seçenekleri ve yetki verme gibi sunduğu avantajlar dahilinde gerçekleştiği yorumunu ortaya koymaktadır. İnsanların ileri düzeyde memnuniyet göstermesi de aşırı derecede memnuniyetsizlik göstermesi de işlerine ait tutum olmakla birlikte, ilgili tutum unsuru genellikle çalışılan iş, meslek arkadaşları uyumu, ast veya üst ile ilişkiler, ücret politikası gibi üst başlıklar ile alakalı olabilmektedir (George ve Jones, 2008).

3. İŞ PERFORMANSI

Performans bireylerin yeteneklerine, eğitim seviyelerine, kişisel özelliklerine bağlı olması sebebiyle değişkenlik gösterebilmektedir. En kısa tanımıyla bireylerin işlerini yaparken ortaya koymuş olduğu çaba ile gayretinin hedeflediği amaca ulaşabilmesindeki başarıma kıstası olarak tanımlanabilir. İş performansı konusunda yapılmış tanımlamalar incelendiğinde çalışanların buldukları işletmelerde sorumluluklarını ve görevlerini yerine getirirken ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında zaman ve emek gösterilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Barutçugil, 2002). İş gören performansı için yapılan tanımlamaların ortak özellikleri incelendiğinde çalışanların, örgütlerin veya grupların hedefledikleri amaçlara ulaşabilme gayretinde etkinlik göstermesinde nitelik ve nicelik bakımından bir ölçünün olduğu ve örgütlerin amaçları ile bireysel beklentiler arasındaki ilişki bulunduğu ortaya konmuştur (Tutar ve Altınöz, 2010).

Çalışan organizasyonun önemli bir unsurudur. Organizasyonun başarısı veya başarısızlığı çalışanın gelişimine bağlıdır. İşletmeler çalışanlarının gelişimi için büyük miktarda para yatırımı yapmaktadırlar. İşletmeler çalışanların gelişimi ve yönetimi ile ilgili teorik çerçeve ve modelleri analiz etmektedir. Yapılan çalışmalarda ilk olarak çalışanın gelişimiyle ilgili temel değişkenler belirlenip sonrasında çalışanın performansla olan ilişkisi üzerindeki etki incelenmektedir.

Çalışan gelişimi değişkenleri (çalışanın öğrenmesi, beceri gelişimi, kendini yönlendirme, çalışan tutumu) ile çalışan performans değişkeni çalışan performansını örgütsel açıdan etkileyecektir (Hameed ve Waheed, 2011). Literatürde görüldüğü üzere çalışanların performansı için birbirinden farklı tanımlar yapılsa da kapsamının çok geniş bir kavram olmasından dolayı net olarak bir tanımlı olduğu söylenemez. Son yıllarda rekabetin artması sebebiyle çalışan gücüne olan ihtiyaçlar giderek artmış ve çalışanların performansları da oldukça önemli olmuştur (Öztürk, 2019).

Firmaların yüksek kalitede mal ve hizmet üretimi yaparak hedeflerini hızlı bir şekilde tutturabilmeleri için önemli ve hassas bir konu olan iş gören performansının kabul edilebilir bir seviyede olması gerekmektedir. Bu sebeple iş görenin performansını ölçen yöntem ile teknik uygulamaların varlığı çalışanların performanslarını profesyonel düzeyde değerlendirebilmesine imkân sağlayacaktır. Globalleşen pazar alanları, ömrü kısalan yaşam-ürün evreleri, hızlıca gelişen teknoloji firmaları günler geçtikçe

en iyisi olabilmek adına zorlanmaktadır. Bu durumlar, örgütleri pazarlama faaliyetlerinden finansa, finansal faaliyetlerinden teknolojik faaliyetlerine kadar tüm boyutlarda kendilerini geliştirmesi adına zorlarken, muhakkak çalışan unsuru tüm bu boyutların odak noktasındaki yoğunluğu oluşturmaktadır.

Bütün sektörlerde ve endüstrilerde çalışanın iyi performansı beklenen bir öneme sahip iken, kayıtsız emek ağırlıklı faaliyet gösteren endüstrilerde çalışanlar ürünün ana çekirdeğini ve ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. İlâveten örgüt açısından birçok rekabet avantajı oluştururken stratejik öneme de sahiptir (Paek ve Schuckert, 2015). Çok yüksek düzeyde teknoloji kullansanız ve yüksek düzeyde mekanik yöntemleri kullanabiliyor olsanız bile insan faktörü bu yaklaşımların önünde bulunmaktadır. Bununla beraber çalışan unsuru yönetimini ve çalıştığı organizasyonun ortak hedeflerini gerçekleştirme yönlenendirilse de bireysel amaçlarının dışında kalmaktadır (Akal, 2011).

Örgütlerin başarıya ulaşmasında performans değerlendirmesi üst düzey bir önem taşımaktadır. Örgüte mensup çalışanların başarıları ile örgütün başarısı zincir halkaları gibi birbirine bağlılık göstermektedir. Örgütlerin performansının artması için çalışanların performansının da artması gerekmektedir (Sabuncuoğlu, 2000). Çalışanların görevleriyle ilgili kendilerini mutlu hissettiklerinde performanslarında artış olduğu ve görevlerini daha iyi bir şekilde yerine getirdikleri ortaya koyulmuştur (Robbins, 2001).

Örgütler rekabet avantajını yakalamak için iyileştirme girişimlerinde bulunurlar. Girişimlerin neticesinde, üretimin aşamalarında ve iş modelleri içerisindeki mürşifliği azaltmayı, verimlilik oluşturamayan işlemlerin sayısını azaltmayı ve çalışan performansını yükseltmeyi böylelikle direkt olmasa da karlarını yükseltmeyi hedeflemektedirler. Çalışanların bu performanslarını iyileştirmeye yönelik sergilediği girişimler, ortaya koyduğu girişimlerin en önemli olanıdır (Alefari, Barahona ve Salonitis, 2018).

Örgütler geleceğe dönük planlarının gerçekleştirilmesi ve başarılarının sürdürülebilir olması adına çalışanların performanslarına gereken önemi vermelidirler. Bundan dolayı çalışanlarından en verimli performansı bekleyen örgütler personel seçimi yaparken doğru tercihlerde bulunmalıdırlar. Örgütler dönemsel periyotlarla kurum içinde performans ölçümlerini yapmalı, performansı düşük kalan çalışanların da eksikliklerini görebekle bağlı oldukları organizasyonlara yönelik sadakat duyguları ile eksik kalan yönlerini gidermek kaydıyla performans düzeylerini yükseltmelidirler. Başarıyı yakalamış çalışanlara ödül verilerek örgüt içerisindeki devamlılığın sağlanmasına ve çalışan performansının artırılmasına imkân verilmesi sağlanmalıdır (Uludağ, 2018).

Firmaların performanslarının beklenen değerlere çıkabilmesi için çalışan performans değerlendirmelerinin yüksek düzeyde yönetilmesi gerekmektedir. Kurum içi gereken performans iyileştirmelerinin geleceğe yönelik olarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için çalışanların bilgi, birikim, yetenek ve becerilerinin geliştirilmesi ve artırılması gerekmektedir (Karakoç, 2018). Çalışanlar çalıştıkları örgütlere fayda sağlayacak şekilde organizasyonun sürdürülebilirliğini oluşturmak amacıyla farklı kaynakların yönetimini de sağlayarak organizasyonun insan kaynaklarını etkin bir şekilde kullanması adına ihtiyaç duyulan tüm politikaları oluşturulmalıdır. Bu politikalarından bir tanesi de çalışanların ortaya koyduğu performanslarıyla ilgili olan politikadır. Bundan dolayı bireylerin görevlerini yaparken sergilemiş olduğu hareketler performansları için önem arz etmektedir (Kayabaşı, 2019). Organizasyonların günümüz şartlarında rekabet edebilmesi ve büyümesi çalışanların sergilediği performans ve iş verimliliğine bağlıdır (Öztürk, 2019).

4. ARAŞTIRMADAKİ AMAÇ, YÖNTEM VE HİPOTEZLER

Bu araştırma için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'nın 08.06.2023 tarih ve 2023-05 sayılı onayı ile etik kurul izni alınmıştır. Bu araştırma ilişkisel tarama modeli esasıyla 10.08.2023- 14.11.2023 tarihleri arasında İstanbul ilinde faaliyette bulunan katılım bankalarının 411 çalışını ile yapılmıştır. Katılım bankalarının Türkiye'de 18000 çalışını olduğu bilinmektedir. Uzgören (2012)'e göre 18000 kişilik anakütlenin %5 güvenilirlik düzeyinde örneklem sayısının 377 olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda araştırma örneklemini; gönüllülük esasına göre çalışmaya destek veren 411 katılım bankası çalışını yeterli ve anakütleyle uygun kabul edilebilir. Bu çalışanlar ile yüz-yüze ve Google Forms üzerinden alınan veriler ile veri seti oluşturulmuştur.

Katılım bankaları, özel cari hesap ile katılma hesabı olmak üzere iki farklı hesap türüyle fon toplayan; müşterilerinin talep etmiş olduğu katılım bankacılığı prensipleri açısından uygun mal, hizmet ya da hakkı peşin olarak satın alıp veya kiralayıp, taksitli olarak müşterilerine satarak veya kiralayarak yahut topladığı fonlarla ortaklıklar yaparak kar elde eden bir bankacılık türüdür. Fon toplama ve fon kullandırma ana faaliyetlerinin yanı sıra katılım bankacılığı uygulamaları çerçevesinde, kasa kiralaması, banka havalesi, kıymetli evrak ve fatura tahsilatı gibi bankacılık hizmetleri sunmakta; döviz, menkul kıymet alım satımı gibi birçok işleme aracılık etmektedir.

Faizsizlik ilkesi kapsamında olduğu için, müşterilerinden ortaklık esasına göre fon toplamakta elde ettiği getiriyi başta anlaştığı oranlarla müşterileriyle paylaşmaktadır. Topladığı fonları, doğrudan kredi olarak değil müşterilerinin talep ettiği mal, hak ve hizmetleri peşin satın alıp veya kiralayıp, müşterilerine vadeli satarak veya kiralayarak getiriye dönüştürmektedir.

Yapılan bu çalışmada 3 ölçeğin yanı sıra 6 demografik ifadeden meydana gelen veri seti kullanılmıştır. Araştırmanın analizinde SPSS (22.0) istatistik paket programı kullanılmıştır. Tüm analizlerde istatistiksel anlamlılık için $p < 0,05$ düzeyi aranmıştır. Hipotezlerin doğrultusunda veri setinin değerlendirilmesinde faktör analizi, güvenilirlik testi, örneklem yeterlilik testi, T-testleri, ANOVA, korelasyon ve regresyon analizi yapılarak yorumlanmıştır.

Ölçeklerdeki ifadelerin faktör yüklerinin minimum değeri çalışmadan çalışmaya farklılık gösterse de genel olarak 0,50 olmakla birlikte 250 üzerindeki örneklerde faktör yüklerinin en az 0,35 olmasını yeterli görülebilir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2010). Araştırmada kullanılan 3 ölçek için eğik döndürme, faktör yükleri 0,45 üzerinde, çıkarım metodu olarak Temel Bileşenler seçilerek faktör analizi yapılmıştır.

Araştırmanın ilk ölçeği; Aile aidiyeti ölçeği Mavili vd. (2014) tarafından geliştirilen 17 ifadeden oluşan ölçektir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değeri 0,94 olarak belirtilmiş olup 5'li likert tipindedir.

Araştırmanın ikinci ölçeği iş doyumu ölçeği ise; Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen Yoon ve Thye (2002) tarafından kısaltılan ve Kuşluyan ve Kuşluyan (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçektir. Ölçek 5 ifade ve tek faktörden oluşmakta olup 5'li lider tipindedir. Bu araştırmada 5. ifade teorik olarak faktörleşmediğinden analizlerden çıkartılmıştır.

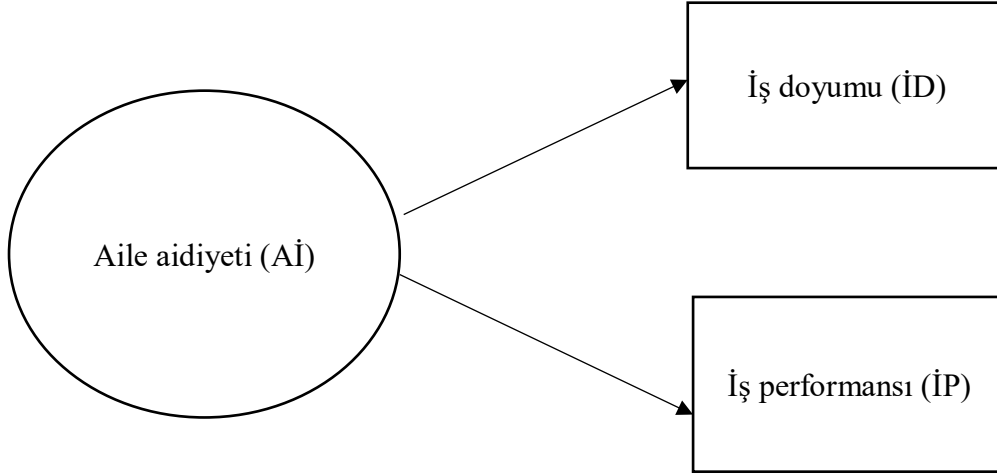
Araştırmanın üçüncü ölçeği iş performansı ölçeği ise; Staples, Hulland ve Higgings (1999) tarafından geliştirilen Rego ve Cunha (2008) tarafından revize edilen Dönmez (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçektir. Ölçek 4 ifade ve tek faktörden oluşmakta olup 5'li likert tipindedir.

Araştırmada, çalışanların aile aidiyetinin iş doyumu ve iş performansına olan etkisini ortaya koyabilmektir. Ayrıca demografik değişkenlerin arasındaki ilişkisinin test edilmesi için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiş ve kavramsal modeli sunulmuştur.

H₁: Çalışanların aile aidiyeti, iş doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂: Çalışanların aile aidiyeti, iş performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli



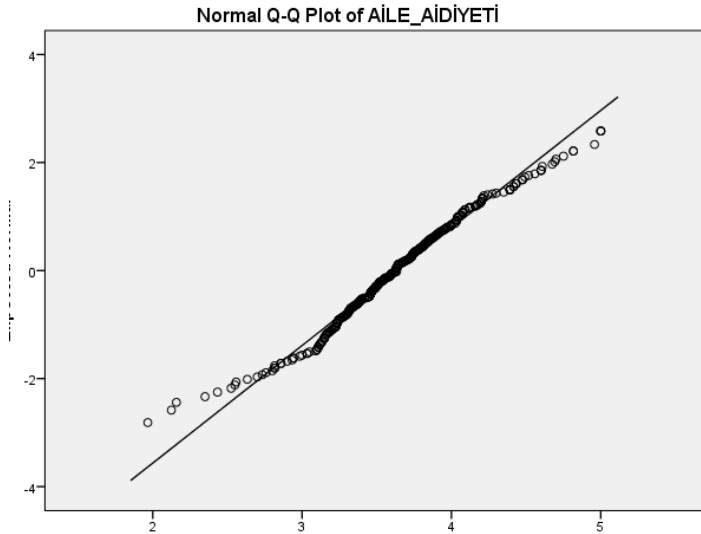
5. Araştırma Bulguları

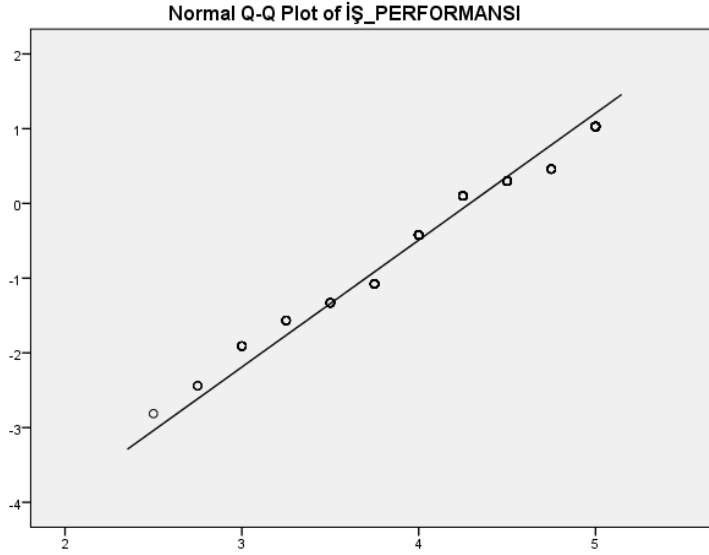
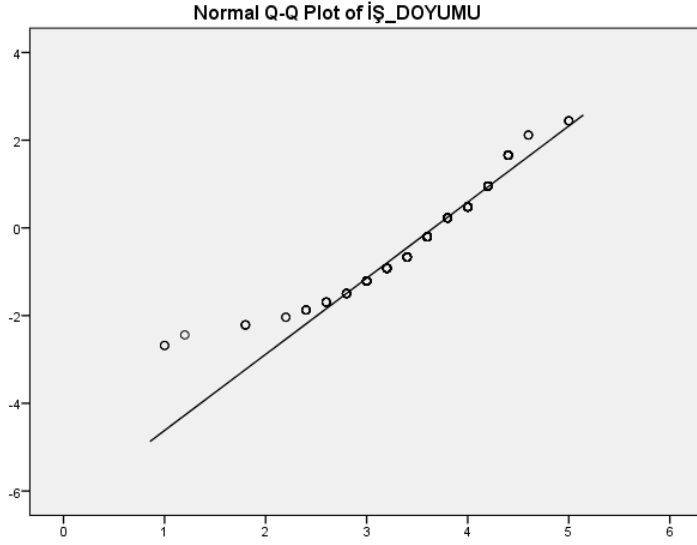
Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının demografik bilgileri, kullanılan ölçeklerin normal dağılım testleri, güvenilirlik analizleri, frekans dağılımları, regresyon analizleri vb. ile yorumlanması bu kısımda yer bulmaktadır. Ayrıca demografik değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiksel analizlere de yer verilmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet	n	%	Eğitim	n	%
Kadın	120	29,2	Lise	28	6,8
Erkek	291	70,8	Önlisans	59	14,4
Medeni Durum	n	%	Lisans	232	56,4
Evli	269	65,5	Lisansüstü	92	22,4
Bekâr	142	34,5	Çalışma Süresi	n	%
Statü	n	%	1 yıldan az süresi	72	17,5
Beyaz_yakalı	357	86,9	1-5 Yıl	169	41,1
Mavi_yakalı	54	13,1	6-10 Yıl	119	29,0
Yaş	n	%	11-20 Yıl	34	8,3
18-22	44	10,8	21 Yıl ve üstü	17	4,1
23-31	121	29,4			
32-42	176	42,8			
43-57	70	17,0			

Araştırmaya katılım bankası çalışanlarının %29,2'si kadın, %70,8'inin erkek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılım bankası çalışanlarının %65,5'i evli, %34,5'inin bekâr olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının %86,9'u beyaz yakalı, %13,1'inin ise mavi yakalı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının %10,8'si 18-22 yaş aralığında, %29,4'ü 23-31 yaş aralığında, %42,8'i 32-42 yaş aralığında, %17,0'ı ise 43-57 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının %6,8'i lise mezunu, %14,4'ü önlisans mezunu, %56,4'ü lisans mezunu, %22,4'ünün lisansüstü mezunu oldukları tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının %17,5'i 1 yıldan az, %41,1'i 1-5 yıl, %29,0'ı 6-10 yıl, %8,3'ü 11-20 yıl ve %4,1'inin ise 21 yıl ve üstü kurumda çalışıyor oldukları tespit edilmiştir.

Şekil 2: Ölçeklere ait normal dağılım grafikleri



Araştırmaya ait ölçeklerin eğiklik (Skewness) - basıklık (Kurtosis) değerlerinin (Kalaycı, 2010) normal dağılım (-3 ile +3) gösterdiği saptanmıştır.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Aile aidiyeti ölçeği		İş doyumu ölçeği		İş performans ölçeği	
Cronbach's Alpha	n	Cronbach's Alpha	n	Cronbach's Alpha	n
0,768	17	0,948	4	0,878	4

Aile aidiyeti ölçeği güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri 0,768 sonucuyla iyi derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir. İş doyumu ölçeği güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri 0,948 sonucuyla çok iyi derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir. İş performans ölçeği güvenilirlik katsayısı Cronbach's Alpha Değeri 0,878 sonucuyla çok iyi derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: *KMO ve Bartlett's Testi*

		Aile aidiyeti ölçeği	İş doyumu ölçeği	İş performansı ölçeği
Kaiser_Meyer_Olkin Measure of Sampling		0,937	0,871	0,748
Bartlett's-Test of-Sphericity	Approx. Chi.Square	4002,718	1601,943	985,111
	Df	136	6	6
	Sig.	0,000	0,000	0,000

17 ifade ve 2 faktörden oluşan aile aidiyeti ölçeğinin KMO değeri 0,937 sonucuyla çok iyi olduğu ve faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. 4 ifade ve tek faktörden oluşan iş doyumu ölçeğinin KMO değeri 0,871 sonucuyla çok iyi olduğu ve faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. 4 ifade ve tek faktörden oluşan iş performansı ölçeğinin KMO değeri 0,748 sonucuyla iyi olduğu ve faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4: *Aile aidiyeti ölçeği faktör analizi*

	Bileşenler	
	1	2
10	,898	
4	,855	
3	,839	
14	,836	
15	,804	
11	,781	
1	,777	
6	,753	
7	,744	
17	,735	
12	,726	
13	,701	
8		,746
9		,604
2		,552
16		,526
5		,511

Tabloda görüldüğü gibi aile aidiyeti ölçeğinin 2 faktörlü yapısında madde yük değerleri 0,511 ile 0,898 arasında değişmektedir. Ölçeğin aile aidiyeti alt boyutu ifadeleri 2, 5, 8, 9 ve 16. ifadelerden oluşmaktadır. Ölçeğin diğer alt boyutu kendilik aidiyeti ifadeleri ise 1, 3,4, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 17. ifadelerdir.

Tablo 5: *İş doyumu ölçeği faktör analizi*

	Bileşenler
	1
23	,941
24	,940
22	,927
25	,912

Tabloda görüldüğü gibi iş doyumu ölçeğinin tek faktörlü yapısında madde yük değerleri 0,912 ile 0,941 arasında değişmektedir.

Tablo 6: *İş performansı ölçeği faktör analizi*

	Bileşenler
	1
18	,884
19	,856
21	,855
20	,835

Tabloda görüldüğü gibi iş performansı ölçeğinin tek faktörlü yapısında madde yükleri 0,835 ile 0,884 arasında değişmektedir.

Tablo 7: *T Testi (Cinsiyet, Medeni Durum, Statü)*

Cinsiyet	Cinsiyet	N	Ort.	S.H.	p
AİLE_AİDİYETİ	Kadın	120	3,5510	,47818	0,014
	Erkek	291	3,6730	,44540	
İŞ_DOYUMU	Kadın	119	3,5664	,56468	0,033
	Erkek	289	3,7003	,57714	
İŞ_PERFORMANSI	Kadın	120	4,1563	,61414	0,004
	Erkek	291	4,3419	,57342	
Medeni durum	Medeni durum	N	Ort.	S.H.	p
AİLE_AİDİYETİ	Evli	269	3,7011	,45898	0,000
	Bekâr	142	3,5167	,43259	
İŞ_DOYUMU	Evli	268	3,7209	,53465	0,004
	Bekâr	140	3,5471	,63455	
İŞ_PERFORMANSI	Evli	269	4,3532	,52883	0,002
	Bekâr	142	4,1637	,67834	
Statü	Statü	N	Ort.	S.H.	p
AİLE_AİDİYETİ	Beyaz yakalı	357	3,6398	,44630	0,786
	Mavi yakalı	54	3,6216	,53345	
İŞ_DOYUMU	Beyaz yakalı	354	3,6791	,56254	0,110
	Mavi yakalı	54	3,5444	,65175	
İŞ_PERFORMANSI	Beyaz yakalı	357	4,3116	,57851	0,035
	Mavi yakalı	54	4,1296	,65109	

Tabloya göre cinsiyet ile aile aidiyeti ($p=0,014$) arasında, iş doyumunu ($p=0,033$) arasında ve iş performansını ($p=0,004$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Anlamlı farklılığın erkek çalışanların kadın çalışanlara nazaran pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türk toplum yapısı ile erkek çalışanlardan beklenen yüksek aidiyet, doyum ve performans ile açıklanabilir.

Tabloya göre medeni durum ile aile aidiyeti ($p=0,000$) arasında, iş doyumunu ($p=0,004$) arasında ve iş performansını ($p=0,002$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın evli çalışanların bekâr çalışanlara göre pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türk toplumsal yapısındaki ailenin ve ailevi sorumlulukların evli çalışanlara yüklemiş olduğu yükümlülükler ile açıklanabilir.

Tabloya göre statü ile iş performansını ($p=0,035$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu anlamlı farklılığın beyaz yakalı çalışanların mavi yakalı çalışanlara göre pozitif yönde olduğudur. Bu durum katılım bankacılığında beyaz yakalı çalışanların yüksek iş performansları ile açıklanabilir.

Tablo 8: Çoklu Karşılaştırma ANOVA (Yaş, Eğitim, Kurumda çalışma süresi)

Yaş		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
AİLE_AİDİYETİ	Gruplar-arası	3,150	3	1,050	5,158	,002
	Grup-içi	82,855	407	,204		
	Toplam	86,006	410			
İŞ_DOYUMU	Gruplar-arası	1,995	3	,665	2,019	,111
	Grup-içi	133,073	404	,329		
	Toplam	135,068	407			
İŞ_PERFORMANSI	Gruplar-arası	2,007	3	,669	1,929	,124
	Grup-içi	141,159	407	,347		
	Toplam	143,165	410			

Eğitim		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
AİLE_AİDİYETİ	Gruplar-arası	,485	3	,162	,770	,512
	Grup-içi	85,520	407	,210		
	Toplam	86,006	410			
İŞ_DOYUMU	Gruplar-arası	,408	3	,136	,408	,747
	Grup-içi	134,660	404	,333		
	Toplam	135,068	407			
İŞ_PERFORMANSI	Gruplar-arası	2,211	3	,737	2,128	,096
	Grup-içi	140,954	407	,346		
	Toplam	143,165	410			

Kurumda çalışma süresi		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
AİLE_AİDİYETİ	Gruplar arası	2,000	4	,500	2,416	,048
	Grup içi	84,006	406	,207		
	Toplam	86,006	410			
İŞ_DOYUMU	Gruplar arası	,427	4	,107	,319	,865
	Grup içi	134,641	403	,334		
	Toplam	135,068	407			
İŞ_PERFORMANSI	Gruplar arası	1,904	4	,476	1,368	,244
	Grup içi	141,262	406	,348		
	Toplam	143,165	410			

Tabloda “Tek Yönlü ANOVA”ya göre yaş grupları, eğitim grupları ve kurumda çalışma süreleri ile değişkenler arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı farklılık olup olmadığı test edilmiştir.

Tek Yönlü ANOVA sonucuna göre araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının yaşları ile aile aidiyeti değişkeni arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı farklılık belirlenmiş iken iş doyumunu ve iş performansı arasında anlamlı farklılık saptanamamıştır. Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının eğitimleri ile aile aidiyeti, iş doyumunu ve iş performansı değişkenleri arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı farklılık saptanamamıştır. Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarının kurumlarındaki çalışma süreleriyle aile aidiyeti değişkeni arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyine göre anlamlı farklılık saptanmış iken iş doyumunu ve iş performansı arasında anlamlı farklılık saptanamamıştır.

Tablo 9: Korelasyon Analizi

		AİLE_AİDİYETİ	İŞ_DOYUMU	İŞ_PERFORMANSI
AİLE_AİDİYETİ	Pearson C.	1	,226**	,293**
	Sig. (2)		,000	,000
	N	411	408	411
İŞ_DOYUMU	Pearson C.	,226**	1	,369**
	Sig. (2)	,000		,000
	N	408	408	408
İŞ_PERFORMANSI	Pearson C.	,293**	,369**	1
	Sig. (2)	,000	,000	
	N	411	408	411

Yapılan korelasyon analizi ile aile aidiyeti ile iş doyumunu arasında $r=0,226$ kuvvetinde ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Yapılan korelasyon analizi ile aile aidiyeti ile iş performansı arasında $r=0,293$ kuvvetinde ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 10: Aile aidiyetinin (Aİ) iş doyumunu (İD) ve iş performansı (İP) üzerindeki etkisi için Regresyon Analizi

Aİ ve İD	R ²	F	p	t	β	Sabit
	0,051	21,797	0,000	4,669	0,283	2,632
$\text{İD} = 2,632 + (0,283 \cdot \text{Aİ})$						
Aİ ve İP	R ²	F	p	t	β	Sabit
	0,086	38,463	0,000	6,202	0,378	2,912
$\text{İP} = 2,912 + (0,378 \cdot \text{Aİ})$						

Değişkenlerin arasında bulguların etkileşiminin analiz edilmesi, iki değişken içerisinde birinin olası değişiminin diğerinde meydana getirdiği değişim ile açıklanmasının yapılması amacıyla kullanılan istatistiksel yöntem regresyon analizi şeklinde ifade edilmektedir. Bu yöntem özellikle değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin test edilebilmesinde sıkça kullanılmaktadır (Gürüş ve Çağlayan, 2005). Regresyon analizinde; R: bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında olan korelasyonu, R²: bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişken tarafından ne kadarını açıkladığı, F: regresyon analizi sonucunun anlamlı olup/olmadığını ($p < 0,05$ den küçük olması), β: bağımsız değişkenin etkisi sabit kılınarak bağımlı değişken üzerindeki etkisinin test edilmesinde kullanılmaktadır (Kalaycı, 2010: 259-269). Araştırmanın bu kısmında değişkenler regresyon analizi ile test edilecektir.

Katılım bankası çalışanlarının aile aidiyetinin iş doyumuna etkisini belirlemek için uygulanan regresyon analizi sonucu istatistiki olarak ($F=21,797$; $p=0,000$) anlamlı olduğu saptanmıştır. R² belirlilik katsayısı 0,051 sonucuyla iş doyumundaki değişimin %5,1'i aile aidiyeti değişkeni tarafından açıklandığı ifade edilebilir. Katılım bankası çalışanlarının aile aidiyetinin iş performansına etkisini belirlemek için uygulanan regresyon analizi sonucu istatistiki olarak ($F=38,463$; $p=0,000$) anlamlı olduğu saptanmıştır. R² belirlilik katsayısı 0,086 sonucuyla iş performansındaki değişimin %8,6'sı aile aidiyeti değişkeni tarafından açıklandığı ifade edilebilir.

Tablo 11: Hipotez Sonuçları

Hipotez	Sonuç
H1: Çalışanların aile aidiyeti, iş doyumunu üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Kabul
H2: Çalışanların aile aidiyeti, iş performansı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.	Kabul

6. HİPOTEZ SONUÇLARINI TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Katılım bankası çalışanlarının aile aidiyetinin iş doyumunu ve iş performansları üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amacıyla yapılan bu çalışma 411 çalışan ile gönüllülük esasında kolayda örnekleme yöntemiyle anket kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen verilerin analiziyle yapılan regresyon analizinde katılım bankası çalışanlarının aile aidiyetinin iş doyumunu üzerinde ($F=21,797$; $p<0,05$; $\beta=0,283$), iş performansı üzerinde ise ($F=38,463$; $p<0,05$; $\beta=0,378$) etkisi saptanmıştır. Literatürde çalışanların aile aidiyeti ile iş doyumunu ve iş performansını eş zamanlı araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bu değişkenlerin başka değişkenlerle yapıldığı ve bu araştırmayı doğrudan/dolaylı destekleyici mahiyetteki bazı çalışmalar şöyle özetlenebilir.

Alptekin (2011) genç katılımcıların ailelerine karşı hissettikleri bağlılık duygusunun toplumsal aidiyetin üzerine etki eden faktörlerden bir tanesi olduğunu gözlemlendiğini, bireylerin üyesi bulunduğu topluma karşı hissetmiş olduğu toplumsal aidiyetin oluşmasında ailenin nasıl bir etkisinin olduğunu ortaya konması açısından sonuçların önem arz ettiğini paylaşılmaktadır. Ailelerin etkisine ilaveten sosyal kitlelere karşı hissedilen aidiyet alt boyutlarının da toplumsal aidiyete etki etmesi açısından olumlu bulunan unsurlar arasında yer aldığını ileri sürmüştür. Nasır (2013) 284 kişilik örneklem kitlesi üzerinde gerçekleştirilen araştırmasında, yaşantımızdaki aidiyet ihtiyacıyla olması istenen aidiyet ihtiyacı arasında farklılıklar tespit edilen katılımcıların diğer katılımcılar ile kıyaslaması yapıldığında; sosyal eğilimlerinin göreceli olarak düşük kaldığı, ilişkilerinde daha az düzeyde tatmin olabildikleri ve aile üzerinden psikolojik kontrole daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür. İlaveten, ailesinin psikolojik kontrolüne maruz kalmış olmanın yaşantımızdaki aidiyet ihtiyacı ile istenen aidiyet ihtiyacının arasındaki farkı yükselttiği ve aidiyet ihtiyacı tatmin düzeyini etkilediği ortaya konulmuştur. Ailelerin psikolojik baskısının olmasının, negatif değerlendirilme korkusu ve duygusal düzeyde dengesizlikle ilişkisinin olduğu iddia edilmiştir.

Aslantürk'ün (2017) çekirdek ve tek ebeveynli aileye üye lisans öğrencileri ile yaptığı çalışmada, her iki kitlede de ailelerin; yaş, aylık gelir, annenin eğitim durumuyla alakalı aile aidiyeti arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Yapılan çalışmaya göre tek ebeveynli veyahut parçalanmış aileye sahip olan bireylerin çekirdek ya da büyük aileye sahip olan bireylere göre aile aidiyetlerinin daha düşük seviyede olduğu sonucuna vardığını ileri sürmüştür. Boz, Duran ve Behdioğlu (2018), örgütsel aidiyeti yüksek olan iş görenler tarafından yenilikçilik çalışmaları yapıldığında firmaların hedef ve amaçlarına ulaşabilmesinin daha kolay olacağını ifade etmişlerdir. Bengtsson ve Luckow (2020)'a göre, biyolojik aileler ve koruyucu ailelerle yaşayan bireylerin aile aidiyeti durumlarının karşılaştırıldığı araştırmalarında koruyucu ailesinin yanında ikamet eden kadın bireylerin aidiyet duygularında farklılık görülmüştür. Ayrıca her iki kitle (kontrol grubu) de aile ilişkileri süresince bu hususu yansıtmak biçimde ifade etmişlerdir. Katılım sağlayanların koruyucu aileler ile aidiyet duygularında zaman geçtikçe olumlu yönde artış olduğu da ifade edilmiştir. Altun ve Demirel (2023) araştırma sonuçlarına göre, genel aile aidiyetinde; aşırı şekilde baskı ve kontrol sağlayan anne-baba tutumuyla demokratik ve serbest bırakan tutumlar arasında anlamlı düzeyde fark bulunduğu da ileri sürülmüştür. Hikmetoğlu (2023)'na göre, İstanbul ilinde yaşayan evli bireylerin psikolojik açıdan iyi hissetme durumlarının orta düzeyde olduğu; aile aidiyetiyle evliliğe uyum gösterme algılarının ortalama seviyenin üzerinde olduğu; erkek katılımcılara nazaran kadın katılımcıların aile ile kendilik aidiyetleri algısının daha yüksek olduğu ve aile aidiyetinin yüksek olmasının evlilik uyumu davranışını artırdığı ileri sürülmüştür.

Narin, Boz ve Duran (2019), kamu çalışanlarının iş doyumunu ve örgüte güvenmelerinin örgütsel bağlılık üzerinde olumlu yönde etkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Luthans (1998) iş doyumunu ve performansın yükselmesi tartışmasında her iki kavramın birbirleriyle ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Beşiktaş (2009), iş görenlerin çeşitlilik gösteren düzenlemeleriyle tek başına bir verimlilikten ziyade karşılıklı var olan ilişkilerinin ve iş doyumunu yakalayabilme duygularının kişisel, grup ve örgütsel seviyede verimliliğin artış göstermesine katkıları olduğunu ifade etmiştir. Özer, Ergün ve Okatan (2015) otel çalışanlarının katılımıyla yaptıkları araştırmalarında personel güçlendirilmenin iş tatmini üzerindeki etkisinin pozitif olduğu ortaya konulmuştur. Bununla beraber; çalışanların iş doyumunu ile iş tatminlerinin yüksek seviyede; dışsal doyum düzeylerinin de orta seviyede olduğu ifade edilmiştir.

Tarlan ve Tütüncü (2001) başarmanın değerlendirme süreçlerini incelemek, iş tatminine etki eden unsurları analiz etmek ve başarımın değerlendirme uygulamalarının iş tatminini nasıl etkilediğini bulmak adına otellerde çalışan 149 iş görenin katılım sağladığı araştırmalarının sonucunda; başarım değerlendirme uygulamalarının iş tatminini etkilediği aynı zamanda iş tatminine en çok etki eden unsurun iş arkadaşları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Faragher vd. (2005) hızlı teknolojik ve yeni çalışma uygulamalarındaki ilerlemeler birçok işin doğal yapısını değiştirdiğini, iş görenlerin düzenli olarak son teslim tarihlerinde işi teslim etmek ve hedeflerini yakalayabilmek adına mücadelesini sürdürürken, genel itibarıyla gönülsüz olarak sözleşmenin saatleri dışında da çalışmak zorunda kaldıklarını, bu çalışma koşullarında hali hazırda bulunan eğilimlerin iş tatmini seviyelerini etkileyebileceğini, çalışanların zihinsel sağlığına ve fiziksel yapısına doğrudan zarar verildiğini ileri sürmüştür.

Pelit ve Öztürk (2010) otellerde çalışan 1854 iş görenin katılımlarıyla yaptıkları araştırmada; şehir otellerindeki çalışanların sayfiye bölgesindeki faaliyet gösteren otellerdeki iş görenlere nazaran daha fazla iş tatminine sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla beraber; personellerin eğitim seviyeleriyle iş tatminleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu ortaya konulmuştur. Bunlara ilaveten, çalışanların özellikle ücret, kendi kararlarını uygulayabilme, şirket politikası ve terfi olanakları gibi konularda doyumu yakalayamadıklarını ifade etmişlerdir. Kakkos vd. (2010) iş gören performansının; iş tatmini, stres, çalışma ortamı ve motivasyon gibi koşullardan etkilenebileceğini ileri sürmüştür. Kong vd. (2018) turizmle ilgili yapılmış iş tatmini çalışmasında; iş tatminini etkileyen unsurların bireysel, psikolojik, sosyal-ailevi ve örgütsel olarak dört unsur biçiminde incelendiği görülmüştür. Bireysel unsurlarda eğitim durumu, ilgi ve kabiliyetler ile; örgütsel unsurlarda örgütsel destek ve kültür ile; sosyal-ailevi unsurlarda iş ile aile arasındaki ilişkiler ile; psikolojik unsurlarda da psikolojik birçok konu ile iş tatmini arasında bağlantı bulguları ifade edilmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Aile, toplumsal yapının anlaşılmasında kullanılan önemli kurumlardan biridir. Toplumların en küçük yapı taşı olan ailenin, toplumun özelliklerini veya tersine ailenin doğrudan sosyal yaşamının özelliklerini yansıttığı ileri sürülebilir. Bu farklı bakış açısı, ailenin toplumsal yapının anlaşılmasında ve kavranmasında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

Sosyal değişimler aileyi olduğu kadar diğer sosyal kurumları da etkilemektedir. Geleneksel aile şeklinden modern aile şekline doğru ilerlerken toplumsal değişimlerle eş güdümlü olarak, tüm dünyadaki gibi ülkemiz içerisinde de yalnızca modern olarak tanımlanamayacak birçok aile biçiminin geliştiği dikkat çekmektedir. En önemli sosyal kurumlardan biri olarak kabul edilen aile, diğer tüm sosyal kurumlar gibi toplumda meydana gelen yapısal değişimlere de etki etmektedir. Bu etki aileyi yapısal olarak farklı kılmakta, bu da farklı gelişmişlik düzeyindeki toplumlarda farklı aile yapılarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Aile aidiyeti çalışmaları, aileye farklı bakış açıları geliştiren düşünürlerden başlayarak, onu ilk bilimsel çalışmanın nesnesi olarak ele alarak, ailenin sınıflandırılması ve yapısal değişikliklerin incelenmesi üzerine yoğunlaşmaya devam etmektedir. Aidiyetin kavramsal gelişiminde, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana insanların sosyal varlıklar olmaları nedeniyle diğer insanlarla ilişki kurma ihtiyacı duydukları ifade edilebilir. Bu ihtiyaçlar çeşitli yaklaşımlarla farklı biçimlerde incelenmiş ve tanımlanmıştır. Ait olma, insan işleyişinin temel bileşenlerinden birisidir ve bu yüzden sosyal kabulün bireysel özellikler üzerinde bilişsel, duygusal ve davranışsal etkileri bilinmektedir. Doğal olarak kabul edilen bir birey tüm bu alanlarda sağlıklı bir gelişim yaşarken, tam tersine kabul edilmeyen bir birey bilişsel, duygusal ve davranışsal sorunlar yaşama riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ait olma ihtiyacının önemiyle ve bu gereksinimin karşılanmamasının duygusal, psikolojik, fiziksel ve davranışsal sonuçlarına odaklanan geniş bir sosyal bilim ve psikoloji çalışmaları da bunu desteklemektedir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, katılım bankası çalışanlarının aile aidiyetinin iş doyumu ve iş performansına olan etkisinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda ilişkisel tarama modeli esasıyla 10.08.2023 - 14.11.2023 tarihleri arasında İstanbul ilinde çalışmakta olan 411 katılım bankası çalışan ile gönüllülük temelinde kolayda örnekleme kullanılarak anket yapılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi ile aile aidiyeti ile iş doyumu arasında $r=0,226$ kuvvetinde ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf düzeyde bir ilişkinin varlığı saptanmıştır. Yapılan korelasyon analizi ile aile aidiyeti ile iş performansı arasında $r=0,293$ kuvvetinde ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü zayıf düzeyde bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Elde edilen verilerin analiziyle yapılan regresyon analizinde aile aidiyetinin iş doyumu üzerinde ($F=21,797$; $p<0,05$; $\beta=0,283$) etkisi, iş performansı üzerinde ise ($F=38,463$; $p<0,05$; $\beta=0,378$) etkisi saptanmıştır.

Elde edilen bulgular işletmelerin hedef ve amaçlarına ulaşabilmesinde çalışan performansı ve çalışanların yaptıkları işten aldıkları doyunluğun önemli olduğunun işaretlerinden birisi olduğudur. Bunun sağlanmasında etkin olan kavramlardan birisi de kuşkusuz çalışanların aile aidiyetidir. Ailesine aidiyet duygusu taşıyan çalışanların ikinci evi olan örgüte de aidiyet taşımaları beklenmesi olasıdır.

Elde edilen bulgular sonucunda katılım bankası yönetici ve çalışanlarına yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

Katılım bankası çalışanlarının; aileleriyle birbirlerinin güvenini artırıcı eylemlerin artırılması, evlerinde kendilerini huzur içinde hissettirecek planlı/plansız aktiviteler yapması, işlerine ilgilerini artırıcı organizasyon temelli etkinliklerin sayısının artırılması, sevgi ve hoşgörü temalı kitaplar okuyarak bunları içselleştirmeleri, karar alma mekanizmalarına aile üyelerini de dâhil ederek heterarşik davranmaları, işlerini zevkle yaparak mutlu olmalarını artırıcı örgütsel politikalar geliştirilmesi, aile içindeki karar mekanizmalarında eleştirel düşüncüyü içselleştirmeleri önerilebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmada kullanılmak için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'ndan 08.06.2023 tarih ve 2023-05-77 sayılı yazısıyla onay alınmıştır.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmanın tümünü ortaklaşa gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akal, Z. (2011). İşletmelerde performans ölçüm ve denetimi: çok yönlü performans göstergeleri. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Alaca, F. (2011). İki dilli olan veya olmayan öğrencilerde okul yaşam kalitesi algısı ve okula aidiyet duygusu ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Alefari, M., Barahona, A. M. F. and Salonitis, K. (2018). Modelling manufacturing employees' performance based on a system dynamics approach. *Procedia CIRP*, 72, 438-443.
- Alptekin, D. (2011). Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Altun, A. ve Demirel, B. (2023). Gençlerin aile aidiyetinin bazı değişkenler ve ana-baba tutum algısına göre incelenmesi. *Social Science Development Journal*, 8(37), 249-267.
- Aslantürk, H. (2017). Tam aile ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Aslantürk, H., Kesen, N. F. ve Daşbaşı, S. (2020). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin aile ilişkileri açısından incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1579-1598.
- Aşan, Ö. ve Erenler, E. (2008). İş tatmini ve yaşam tatmini ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 203-216.
- Barutcuğil, İ. (2002). Performans yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık İletişim Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti.
- Bengtsson T. T. and Luckow S. T. (2020). Senses of belonging when living in foster care families: Insights from children's video diaries. *Childhood*, 27(1), 106-119.
- Beşiktaş, İ. (2009). İş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bingöl, D. (1990). Personel yönetimi ve beşeri ilişkiler, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Boz, D., Duran, C. ve Behdioğlu, S. (2018). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel yenilikçiliğin toplam kalite yönetimi uygulamaları üzerindeki etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 160-184.
- Brayfield, A. H. and Rothe, H. F. (1951). An index of job satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35, 307-311.
- Burger, J. M. (2016). Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri. 5. baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çevik, N. ve Korkmaz, O. (2014). Türkiye'de yaşam doyumu ve iş doyumu arasındaki ilişkinin iki değişkenli sıralı probit model analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 126-145.
- Dönmez, B. (2014). Pozitif psikolojik sermaye ile işe ilişkin duyuşsal iyilik algısı, iş doyumu, iş gören performansı ve yaşam doyumu ilişkilerinin seyahat acentası çalışanları örneğinde incelenmesi (Doktora tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Efeoğlu, İ. E. (2006). İş-aile yaşam çatışmasının iş stresi, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri: İlaç sektöründe bir araştırma (Doktora tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Erdoğan, İ. (1996). İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış, İstanbul: Avcıoğlu Basım Yayım.
- Faragher, E. B., Cass, M. and Cooper, C. L. (2005). The relationship between job satisfaction and health: a meta-analysis. *Occupational and environmental medicine*, 62(2), 105-112.
- George, J. M. and Jones, G.R. (2008). *Understanding and Managing Organizational behavior*, Fifth Edition, New Jersey: Pearson/Prentice Hall.
- Gürüş, S. ve Çağlayan, E. (2005). *Ekonometri*, İstanbul: Der Yayınları.
- Hair, J. F., Black, W.C., Babin, B.J. and Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis, A global perspective*. New Jersey. Pearson. 7, 816.
- Hameed, A. and Waheed, A. (2011). Employee development and its affect on employee performance a conceptual framework. *International journal of business and social science*, 2(13), 224-229.
- Hikmetoğlu, S. (2023). Psikolojik iyi oluş ve aile aidiyetinin evlilik uyumu üzerindeki etkisi. *Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 90-101.
- Kakkos, N., Trivellas, P. and Fillipou, K. (2010). Exploring the link between job motivation, work stress and job satisfaction. A case study in the banking industry, proceedings of the 7th ICESAL, Rhodes, June, 28-29.
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri 5. Bs., Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karakoç, A. (2018) İş tatmininin örgütsel bağlılık ve iş gören performansı üzerindeki etkisi: Sigorta acentası çalışanları üzerine bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1371-1388.
- Kayabaşı, Ç. (2019). Sağlık çalışanlarında örgütsel bağlılık iş tatmini ve iş performansı ilişkisinin belirlenmesi: Bir devlet hastanesi örneği. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kong, H., Jiang, X., Chan, W. ve Zhou, X. (2018). Job satisfaction research in the field of hospitality and tourism. *International journal Of Contemporary Hospitality Management*, 30(5), 2178-2194.

- Kongar, E. (1972). İzmir'de kentsel aile. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kuşluvan, S. ve Kuşluvan, Z. (2005). Otel işletmelerinde iş ve işletme ile ilgili faktörlerin işgören tatmini üzerindeki görece etkisi: Nevşehir örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16, 183-203.
- Lindorff, M. (2001). Research Note: Are they lonely at the top? Social relationships and social support among Australian managers. *Work and Stress*, 15(3), 274-282.
- Luthans, F. (1998). *Organisational Behaviour*. 8th Ed. Boston: Irwin McGraw-Hill.
- Maslow, A. H. (1970). *Personality and motivation*. New York: Harper & Row.
- Mavili, A., Kesen, N. F. ve Daşbaşı, S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33.
- Narin, İ., Boz, D. ve Duran, C. (2019). Örgütsel güven ve iş tatmininin örgütsel bağlılık ile ilişkisi: kamu sektöründe örnek bir uygulama. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 6(33), 555-568.
- Nasır, Ş. (2013). Origins of individual differences in the need to belong: The role of parental control (Master thesis). Koç University Social Sciences & Humanities, İstanbul.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 109-126.
- Özer, K. O., Ergün, Ö. ve Okatan, T. (2015). Personel güçlendirmenin iş tatmini üzerindeki etkileri: İstanbul otelcilik sektörü araştırması. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, 104-115.
- Öztürk, S. (2019). Şirket akademilerinin çalışan performansı, iş tatmini ve örgütsel bağlılığa etkisi (Yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Paek, S., Schuckert, M., Kim, T. T., and Lee, G. (2015). Why is hospitality employees' psychological capital important? The effects of psychological capital on work engagement and employee morale. *International journal of hospitality management*, 50, 9-26.
- Pelit, E. ve Öztürk, Y. (2010). Otel işletmeleri iş görenlerinin iş doyum düzeyleri: sayfiye ve şehir otel işletmeleri iş görenleri üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 43-72.
- Rego, A. and Cunha, M. P. (2008). Perceptions of authentic climates and employee happiness: Pathways to individual performance?. *Journal of Business Research*, 61, 739-752.
- Robbins, S. P. (2001). *Organizational behavior*. New Jersey: Pearson Education International.
- Rogers, C. (1951). *Client-centered therapy: its current practice, implications, and theory*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Saki, Ü. (2018). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyeti düzeylerinin spor ve farklı değişkenler açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Sarı, Ö. (2016). Aile kurumu ve ailenin tanımı. M. Aydın (Ed.), *Sistemik aile sosyolojisi* (s. 9-29).3. Bs. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Staples, D. S., Hulland, J. S. and Higgins, C. A. (1999). A self-efficacy theory explanation for the management of remote workers in virtual organizations. *Organization Science*, 10, 758-776.
- Statt, D. (2004). *The routledge dictionary of business management*. Third edition, Detroit: Routledge Publishing.
- Tarlan, D. ve Tütüncü, Ö. (2001). Konaklama işletmelerinde başarımların değerlendirilmesi ve iş doyumunu analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 141-163.
- Tutar, H. ve Altınöz, M. (2010). Örgütsel iklimin iş gören performansı üzerine etkisi: Ostim imalat işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 65(02), 196-218.
- Türk Dil Kurumu. Available from, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 10.09.2023.
- Uludağ, G. (2018). Örgütsel bağlılık ile iş gören performansı ilişkisini incelemeye yönelik bir alan araştırması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 171-193.
- Uzgören, N. (2012). *Bilimsel araştırmalarda kullanılan temel ve istatistiksel yöntemler ve SPSS uygulamaları*. İstanbul: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation* (Vol. 54). New York: Wiley.
- Yoon, J. ve Thye, S. R. (2002). A dual process model of organizational commitment: Job satisfaction and organizational support. *Work and Occupations*, 29, 97-124.

İÇSEL PAZARLAMA UYGULAMALARININ İŞGÖREN TATMİNİ ÜZERİNE ETKİSİ: KUŞADASI RESTORANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

THE EFFECT OF INTERNAL MARKETING APPLICATIONS ON EMPLOYEE SATISFACTION: A RESEARCH ON KUŞADASI RESTAURANTS

Tuğba TÜRK², Cengiz DURAN³

¹Bu çalışma Prof. Dr. Cengiz Duran danışmanlığında Tuğba Türk'ün Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Pazarlama Programında hazırlanmış olduğu "İçsel pazarlama uygulamalarının işgören tatmini üzerine etkisi: Kuşadası restoranları üzerine bir araştırma" başlıklı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, LEE, Pazarlama, tugba43@gmail.com, Orcid: 0009-0008-5442-9925

³ Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, cengiz.duran@dpu.edu.tr Orcid: 000-0001-7910-0677

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

İçsel Pazarlama, İş Tatmini, İç Müşteri, Restoranlar.

Jel Kodları:

M31, M54, M10

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 23 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 12 Haziran 2024

Kabul Tarihi: 24 Haziran 2024

ÖZET

İçsel pazarlama uygulamaları özellikle hizmet sektöründeki iş görenler için önem arz etmektedir. Bu uygulamaların öneminin algılanması ve sağlanması sonucunda çalışanların iş tatmini etkilenecektir. İş tatmininin sağlanması birçok değişkeni de olumlu yönde etkileyecektir. Bu nedenle içsel pazarlama uygulamalarının işgören tatmini üzerinde etkisini ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırma evrenini hizmet sektöründe yer alan restoranlar oluşturmaktadır. Araştırma sınırlılıklar nedeniyle Kuşadası restoranları olarak daraltılmış olup, en az 25 çalışanı olan balık restoranlarıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler tam sayım örnekleme yöntemiyle toplanmış ve araştırmaya katılan 9 restoranın çalışanlarına 262 anket dağıtılmıştır.

Araştırma nicel bir araştırma olup, verilerin toplanmasında Money ve Foreman'ın geliştirmiş olduğu ve 2009 yılında Candan ve Çekmecelioğlu tarafından Türkçeye uyarlanan içsel pazarlama ölçeği ve 1985 yılında Baycan tarafından Türkçeye uyarlanan çalışan memnuniyeti ve işe uyumun temel göstergesi olması amacıyla geliştirilen Minnesota Tatmin Ölçeği (MSQ) kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hizmet işletmelerinden olan restoran çalışanlarının iş tatmin düzeylerinin içsel pazarlama uygulamaları ile doğru orantılı olarak artış gösterdiği tespit edilmiştir.



ARTICLE INFO

Keywords

Internal Marketing, Job Satisfaction, Internal Customer, Restaurants.

Jel Codes:

M31, M54, M10

Article History:

Received: 23 May 2024

Received in revised form:

12 June 2024

Accepted: 24 June 2024

ABSTRACT

Internal marketing practices are especially important for employees in the service sector. As a result of perceiving and ensuring the importance of these practices, employee job satisfaction will be affected. Ensuring job satisfaction will also positively affect many variables. For this reason, it is aimed to reveal the effect of internal marketing practices on employee satisfaction. The research population consists of restaurants in the service sector. Due to limitations, the research was narrowed down to Kuşadası restaurants and was conducted with fish restaurants with at least 25 employees. Data were collected by full count sampling method and 262 questionnaires were distributed to the employees of 9 restaurants participating in the research.

The research is a quantitative research, and the data were collected using the internal marketing scale developed by Money and Foreman and adapted to Turkish by Candan and Çekmeceliolu in 2009, and the Minnesota Satisfaction Scale (MSQ) adapted to Turkish by Baycan in 1985. It was developed to be the main indicator of employee satisfaction and job adaptation. used. SPSS package program was used to analyze the research data. As a result of the research, it was determined that the job satisfaction levels of restaurant employees, which are service businesses, increased in direct proportion to internal marketing practices.

Atf vermek için / To cite: Türk, T. & Duran, C. (2024). İçsel pazarlama uygulamalarının işgören tatmini üzerine etkisi: Kuşadası restoranları üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13,111-124. DOI: 10.58627/dpuibf.1488888

Pazarlama anlayışları sürekli gelişen teknolojiyle ve dünyadaki trendlerle beraber değişime uğramış, bununla birlikte de farklı pazarlama stratejileri geliştirilmiştir. Klasik pazarlama anlayışı yerini günümüzde yeni çağdaş pazarlama anlayışına bırakmıştır. Çağdaş pazarlama anlayışı benimsemiş olan işletmeler bu gelişen ve değişen çevrede ticari varlıklarını sürdürebilmek için rekabetin yoğun olduğu iş piyasalarında yer edinmeye ve yerlerini koruyup geliştirmeye çalışmaktadırlar. Rekabet şartları dikkate alındığında firmaların faaliyetlerini sürdürebilmeleri, rakip firmalara karşı farklılıklar yaratabilmelerinde pazarlama stratejileri oldukça önemlidir.

Literatüre 1970'li yıllarda içsel pazarlama terimi ilk olarak ele alınan bu kavramın amacı, çalışanların iç müşteri olarak görülmesi ve onların isteklerinde doyuma ulaştıran içsel ürünlerdir. Bu amacı gerçekleştirebilmek amacıyla içsel pazarlama faaliyetlerinin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için çalışanların tatmininin sağlanması gerekliliğinin önemli olduğu aşikârdır. Çalışanların istekleri ve ihtiyaçları karşılandığında iş tatminlerinin artacağına ve böylelikle daha yüksek hizmet kalitesi oluşacağı varsayımına dayanmaktadır. 1980'li yıllarda içsel pazarlamaya ilişkin yeni yaklaşımlar incelenmiştir. Çalışanların daha yüksek performans göstermeleri için tatmin edilmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Böylece çalışanlar işletme başarısını yukarıya taşıyacaktır.

Bu çalışmada amaç, içsel pazarlama uygulamalarının iş gören tatmini üzerine etkisini belirlemektir. Bununla birlikte içsel pazarlamanın ve iş tatmininin demografik özellikler itibarıyla farklılaşp farklılaşmadığını incelemektir. İçsel pazarlama ve iş tatminini yükseltmek için uygulanan stratejiler hizmet işletmeleri açısından önemlidir. Hizmet sektörünün en önemli kaynağı olan çalışanlar, işletmelerin başarılarının en önemli belirleyicileri olmaktadır. Literatürde çalışanların iç müşteri gibi gören önce çalışanların istek ve gereksinimlerini karşılayan işletmeler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Günümüz koşullarında restoranların iş görenleri iç müşteri olarak kabul eden işletme sayısının oldukça az olduğu öngörülmektedir. Konunun uygulamadaki durumunun ortaya çıkarılması amacıyla restoranlara yönelik bir araştırma planlanmıştır. Araştırma planı için özellikle bir turizm kenti seçilmiş olup dönemsel olarak işgören şartlarının değişkenlik göstermesine karşın çıkarılabilecek olumlu ilişki içsel pazarlamanın uygulanması yönünde yol göstermesi anlamında önem arz edeceği öngörülmektedir. Yapılan bu çalışmanın diğer restoran işletmelerinin de içsel pazarlamayı uygulayarak çalışanlarının iş tatminlerini yükseltmek buna bağlı olarak verimlilik ve performanslarını arttırmak için restoran yöneticilerine yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gelişen ve değişen koşullar kurumları, kişileri ve toplumları farklı düşünmeye veya düşüncelerini dönüştürmeye yöneltmektedir. Bu kapsamda değişimin olduğu hususlardan birinin pazarlamaya bakış açısı olduğu görülmektedir. Önceki dönemlerde üretim sonrasında tümüyle dış çevreyle ilgili anlayış artık yaşadığımız dönemde çalışanın müşteri gibi algılanması gerektiği anlayışına bıraktığı görülmektedir. Bu şekilde farklı pazarlama anlayışının meydana gelmesine neden olmuş, bu anlayış da "içsel pazarlama anlayışı" olarak ifade bulmuştur (Dündar ve Güneri-Fırlar, 2006, s. 131).

Kavramsal olarak incelendiğinde içsel pazarlama kavramının özellikle de hizmet sektöründe olduğu gibi çalışanlar ile müşterilerin devamlı olarak etkileşim halinde olduğu sektörlerde dış müşteri tatmininin sağlanabilmesi için öncelikle iç müşteri olarak belirtilen çalışanların motive edilip, örgütün amaçlarına ulaşmada katkı sağlayacakları bir yaklaşım olduğu vurgulanmaktadır (Çoban, 2017, s. 8). Başka bir deyişle içsel pazarlama kavramı, örgütlerde çalışanların arasındaki ilişkilerin pozitif yönde etkilenmesi, iş birliğinin, iş bölümünün ve bunların sonucunda da örgüt bütünlüğünün sağlanması şeklinde açıklanmaktadır (Fettahlıoğlu ve diğerleri, 2016, s. 30). Yapılan bu tanımların ışığında içsel pazarlama anlayışı örgüt içerisindeki çalışanların odak noktasına alındığı ve onlara yönelik dışsal pazarlama benzeri gerçekleştirilen faaliyet süreçlerini kapsadığı görülmektedir (Arık, 2021, s. 4). Bu yönüyle içsel pazarlama çalışmaları pazarlama ve insan kaynakları yönetimi alanında üzerinde sıklıkla durulan kavramlar arasında yer almaktadır (Jou ve diğerleri, 2008, s. 66).

İçsel pazarlama anlayışının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde içinde bulunduğumuz dönemde pazarlama alanında meydana gelen değişimlerin önemli bir rolü vardır. Nitekim yaşadığımız dönemde artan rekabet şartlarının da etkisiyle benzer fiyatlarla, benzer ürünleri ve hizmetleri benzer kalitede üreten ve sunan örgütler için ayırt edici özelliklerin başında sağlanan müşteri memnuniyeti gelmektedir (ul Hassan ve Rehman, 2016, s. 31; Amer ve Abdulwahhab, 2020, s. 61). Rekabetin arttığı piyasalarda ayakta kalmak adına en önemli koşulun ürün ve hizmet üretiminde müşteri bakış açısının anlaşılması ve müşterilerin isteklerine göre ürün ve hizmetlerin üretilmesi ile müşteri memnuniyetinin sağlanması olduğu görülmektedir. Müşteri memnuniyetinin sağlanması hususunda en önemli noktanın, iç müşterilerin memnun olması ve sadık çalışanlar haline getirilip yüksek kalite hizmetin dış müşterilere sunulması olduğu ifade edilmektedir (Yaman, 2012, s. 5). Hizmet kalitesini arttıran bir unsur olarak içsel pazarlama kavramı da bu düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (ElSamen ve Alshurideh, 2012, s. 84; Aburoub ve diğerleri, 2011, s. 107).

Örgütlerin daha başarılı olabilmeleri için çalışanların tüm süreçlere dâhil edilmesi gerekliliğini savunan içsel pazarlama anlayışının uygulanması, etkin bir çalışmayı gerekli hale getirmektedir. Bu anlayışın örgüt içerisinde uygulanmasının birçok avantajının olduğu bilinmektedir. Söz konusu avantajların en büyüğünün nitelikli çalışanların geliştirilmesi, örgüte kazandırılması, motive edilmesi ve örgüt içinde kalmalarının sağlanması olduğu ifade edilmektedir (Yaman, 2012, s. 55). Bahsi geçen bu süreçte örgütlerin içsel pazarlama anlayışının mevcut temel niteliklerini göz önünde bulundurup iç müşteri tatminini sağlamalarının önemli bir husus olduğu görülmektedir.

Araştırmacılar işgörenlerin iş hayatında önemli bir rolü olan işgören tatmini üzerine çok sayıda çalışma yapmışlardır (Kebriaei ve Moteghedi, 2009, s. 1157). Bu denli üzerinde durulan bir çalışmaya konu olmasına rağmen, işgörenlerin tatminlerinde görülen belirsizlik hali, görüş farklılığı veya metodolojik sorunlar sosyal bilimlerin pek çok alanında mevcut değildir. Literatür yeterince incelenirse işgörenlerin tatmininin basit bir planlamasının olmadığından gerçekten son derece karmaşık ve çok yönlü kavram olduğu görülmektedir (Kathz ve Maanen, 1974, s. 1).

İşgören tatmininin ise herkes tarafından kabul edilebilecek bir tanımının bulunması zordur. Çünkü araştırmacılar işgören tatmini kavramını başka yönlerden tanımlamışlardır (Kessuwan ve Muenjohn, 2010, s. 169). Locke (1976)'a göre işgören doyum, işgörenlerin işlerini ve iş tecrübelerini değerlendirmesinin neticesinde ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz duygularıdır (Locke, 1976, s. 1300). İşgören tatmini, duygusal yönelimler bakımından kişilerin işlerine olan yakınlıkları şeklinde tanımlanmaktadır (Price, 2001, s. 600). Griffin vd. (2010)'a, göre işgören tatmini kişilerin arzularıyla ve ihtiyaçlarıyla ilişkilidir. Bilhassa çalışanların ihtiyaçlarını tatmin ettikleri sürece yaşatları ile ilişkilerinde bile bir anlamda işin keyfini ifade etmektedir. Yapılmış olan tüm bu tanımların ortak bir noktasına bakılırsa kişilerin çalışma ortamlarında geçirdikleri zaman ve bu sürede edindikleri deneyimler, psikolojik, fizyolojik ve diğer etmenlerle işlerin kişilerin beklentilerini karşılama durumlarına işgören tatmini denebilir.

İşgören tatmini işle ilgili olan değişkenleri etkilediği için oldukça önemlidir. İşgörenlerin tatminleri örgütsel bağlılıkları, yaşam tatminleri, zihin sağlıkları, örgütsel vatandaşlık davranışları, motivasyonları ve işe bağlılıklarıyla pozitif yönde ilişkilidir (Kim, 2005, s. 246).

Kişiler, çalıştıkları ortamları ve işlerinin beklentilerini arzuladıkları oranda gideremedikleri hissine kapılırlarsa iş tatminsizliği yaşamaktadırlar. Bu da, işgörenlerin işgücü verimliliklerine olumsuz şekilde yansımakta ve işlerine duydukları bağımlılığın düşmesine neden olarak, işgücü devir hızının artmasına yol açmaktadır (Akıncı, 2002, s. 3).

İşgören tatmini hem kişiler hem de örgütler için önemlidir. Çünkü gelişen teknolojiler ve diğer tüm imkânlarla karşı örgütler için iş görenler en önemli kaynaktır ve onların işgücü verimliliğiyle performansları başarıda önemli bir unsurdur (Aşık, 2010, s. 32).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ay ve Kartal (2003) işletmelerin içsel pazarlama uygulamalarına yönelik doküman analizi yöntemiyle literatür incelemesi gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca içsel pazarlamanın tarihsel gelişimi, ihtiyaç duyulma sebepleri ve uygulanırken karşılaşılan güçlüklerle değinilmiştir. İşletmelerin varoluş sebebinin dış müşteri iken işgörene öncelik vermenin pazarlamanın temel önermelerinden biriyle çeliştiğini ifade etmiştir. Uygulamanın kimler tarafından uygulanması gerektiği ve tanımı konusunda literatürde karmaşa yaşandığı, bunun da benimsenmesi ve yaygınlaşmasında zorluklara sebebiyet verdiği vurgulanmıştır. İçsel pazarlama faaliyetlerini uygulayan işletmelerin azlığı ve işletmelerin böyle bir uygulamaya ihtiyaç duymadığı ve ya kendilerinin uyguladığını düşündükleri sebebiyle az olduğu konusuna değinmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, içsel pazarlama uygulamalarının iç müşteri olarak adlandırılan işgörenlerin iş tatminine pozitif etki ettiği görülmüştür.

Chang ve Chang (2007) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırmada hemşirelerde içsel pazarlamanın iş tatmini ile örgütsel bağlılık etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma Güney Tayvan'daki iki tıp merkezinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmaya 300 hemşire gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmanın sonunda hemşirelerde içsel pazarlama algısının yüksek olmasının iş yaşamlarını olumlu yönde etkilediği bulunmuş, araştırmanın bağımlı değişkenleri arasındaki ilişkiler incelendiği zaman, içsel pazarlamanın iş doyumunu ve örgütsel bağlılık düzeyini olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Shabnam ve Sarker (2012) tarafından yürütülen çalışmada farklı sektörlerde çalışan bireylerde içsel pazarlama uygulamalarının iş doyumunu ve örgütsel bağlılık ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla yürütülen araştırma sonunda içsel pazarlama uygulamalarının iş doyumunu ve örgütsel bağlılığı arttırdığı bulunmuştur. Ortaya çıkan bulgular ışığında örgütlerde iş doyumunu ve örgütsel bağlılığın sağlanması açısından içsel pazarlama uygulamalarına önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Shabbir ve Salaria (2014) üniversite çalışanlarına yönelik içsel pazarlama uygulamalarının işgören tatminine etkisini incelemiştir. Çalışma Pakistan İşletme Üniversitesinde 116 personel ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarının neticesinde içsel pazarlama uygulamalarının iç müşteri olan işgörenlerin üzerinde pozitif yönde etkilerinin olduğunu belirlemiştir.

Haghighikhah ve arkadaşları (2016) finans sektöründe içsel pazarlama uygulamalarının işgörenlerin iş tatminine etkilerini incelemiştir. Araştırma bankada çalışan 310 kişiyle ve likert tipi ölçekler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarının neticelerine göre finans sektöründe çalışanların iş tatminlerinin artırılmasında içsel pazarlama uygulamalarının olumlu etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmalarına göre, işgörenlerin iş doyumunun %82'si içsel pazarlama uygulamaları tarafından açıklanmıştır. Ayrıca iş tatmininin çalışanların kulaktan kulağa iletişimi üzerinde de etkisi araştırılmış ve bu hipotez içinde olumlu bir etkinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Ismail ve Sheriff (2016) Yemen'de bankacılık sektöründeki içsel pazarlama uygulamalarının işgörenlerin iş tatmini ile ilişkisini araştırmışlardır. Bu araştırma evreni sekiz bankada çalışan 2452 çalışandan oluşmuş olup sınırlılıklar nedeniyle 407 banka çalışanına uygulanmıştır. Banka çalışanları alt düzey yönetim, orta düzey yönetim ve üst düzey yönetim olmak üzere üç temel pozisyondaki çalışanlardan oluşturulmuştur. Banka çalışanlarının duygu, istek ve ihtiyaçlarının incelenmesi ve bu anlamdaki bakış açılarının anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple içsel pazarlama etkileşimleri banka ve çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde değiştirilerek taraflar arasındaki güven gelişimini, memnuniyet ve bağlılığı güçlendireceği vurgulanmıştır. Ayrıca düzenli toplantılar yapılarak iç iletişimin güçlendirilmesi gerektiği ve çalışanlardan düzenli olarak geri bildirimler alınmasının önemli olduğu belirtilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın bulgularına göre ise bankacılık sektöründe içsel pazarlamanın iş doyumuna ile anlamlı ilişkisi olduğu görülmüştür.

Özçiğci'nin (2018) yapmış olduğu çalışmada iş tatmini üzerinde içsel pazarlama uygulamalarının etkisinin hastane çalışanları kapsamında ele alındığı görülmektedir. Bu doğrultuda Yozgat ilinde bulunan devlet hastanelerinde görevli olan 236 personelin çalışmaya katıldığı belirtilmektedir. Çalışmadaki içsel ve dışsal doyum ifade ortalamalarına bakıldığında personellerin çalışma arkadaşlarıyla geçinmede sorun yaşadığı ve hastanesinin kişisel gelişimine katkı sağlamaması nedeniyle memnuniyetsizlik yaşadığı görülmektedir. Ayrıca iş tatminlerinin demografik özelliklere göre, görev ve iş tecrübelerine göre de bir farklılaşma gözlemlenmemiştir. Araştırmanın sonucunda çalışanların içsel ve dışsal iş tatminiyle içsel pazarlama arasında pozitif anlamlı düzeyde ilişkinin olduğu görülmektedir. Bununla birlikte demografik değişkenler açısından iş tatmininde farklılıkların olmadığı rapor edilmiştir.

Şenol (2019) "İçsel pazarlama uygulamalarının çalışanların iş tatmini üzerindeki etkisi ve örgütsel adaletin aracılık rolü" adlı doktora çalışmasında içsel pazarlama uygulamaları, iş doyumunu ve örgütsel adalet değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmasının örneklemini İstanbul'da bulunan özel güvenlik şirketlerindeki işgörenden 543 personel oluşturmuştur. Araştırmada içsel pazarlamanın üç alt boyutu çerçevesinde incelendiği görülmüştür. İçsel pazarlamanın ödül ve motivasyon boyutu için olan ifadelerinin ortalamalarına bakıldığında çalışanların her koşulda ödüllendirilmeyeceği düşüncesi ile ilgili bir problem olduğu kurumların bu konu üzerine değerlendirilmesi gerektiği görülmüştür. Araştırmanın neticesinde içsel pazarlama ve üç alt boyutu, iş doyumunu ve örgütsel adaletin birbiri ile ilişkisine bakıldığında anlamlı pozitif, doğrusal ve orta düzeyde bulunduğu görülmüştür. İçsel pazarlama uygulamalarının ise iş tatminini pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanında içsel pazarlama faaliyetlerinin iş doyumunu üzerinde örgütsel adaletin aracılık rolüne sahip olduğu görülmüştür.

Kaya (2020) işgörenlerin içsel pazarlamaya yönelik algılarının kurumsal itibara yönelik ilişkisinde işgören tatmin düzeyinin aracılık etkisini analiz etmiştir. Araştırmanın veri tabanını 644 üniversite personeli oluşturmuştur. Çalışmanın içsel pazarlama faaliyetlerine yönelik ölçeğe ilişkin ifade ortalamalarına bakıldığında üniversite çalışanlarının farklı ihtiyaçlarını karşılama konusunda esnekliğe sahip olmalarının puan ortalaması, performans ölçümleri ve ödüllendirme ile çalışanları çalışmaya özendirildiği puan ortalaması düşük çıkmıştır. Ayrıca üniversite personelinin işletme vizyonuna katkıda bulunan ve mükemmel hizmet sunan işgörenden dolayı ödüllendirmesi konularındaki puan ortalamaları düşük çıkmıştır. Üniversite işgörenden yönelik yapılan çalışmanın sonuçlarına göre ise, içsel pazarlama uygulamalarının işgörenden tarafından olumlu algılandığı ve bu uygulamaların işgörendenlerin iş tatminine olumlu yönde etki ettiği görülmüştür.

Maung (2020) turizm sektöründe içsel pazarlama uygulamalarının işgörendenlerin tatminleri ve örgütsel bağlılıkları üzerinde etkilerini araştırmıştır. Myanmar'da yapılan araştırmada otellerin ciddi boyutta bir rekabetle karşı karşıya olduğu müşterilerin kazanılması yönünde çalışmanın önemli bir yol gösterici olduğu vurgulanmıştır. Araştırmada ana analiz yöntemi olarak LISREL kullanılmış olup doğrudan ve dolaylı bu etkileri araştırmak için daha önce kullanılmamış olduğu bakımından katkı sağladığı belirtilmiştir. Ayrıca bu analiz türünün diğerlerine göre daha spesifik sonuçlar verdiği vurgulanmıştır. Araştırmanın sonucunda içsel pazarlama uygulamalarının alt boyutlarından eğitim ve gelişim, ödüller ve motivasyon, işgörenden

yetkilendirilmesi ve iç iletişim uygulamalarıyla işgörenlerin iş tatminleri ve örgütsel bağlılıkları arasında olumlu etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Yöneticilerin ise çalışanların iş yönünden tatmin olması için etkili bir iletişim kurması gerektiği ve çalışanların gelişimi açısından da daha fayda elde etmeleri için eğitime katılmanın önemi vurgulanmıştır.

Arslandoğlu, Bektemur ve Gemlik (2020) içsel pazarlamanın iş doyumunu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma bir hastanede çalışan 273 personel ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada içsel pazarlama faaliyetlerinin ve iş doyum algıları incelendiğinde işgörenlerin medeni durumlarına göre farklılık görülmemiş fakat cinsiyetlerine göre farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca iş doyum algılarının yaşa göre farklılaşmazken öğrenim durumlarına göre farklılaştığı görülmüştür. Çalışmanın neticesine göre, içsel pazarlamanın iş tatmini üzerinde aynı yönlü etki ettiği ve %45,3 düzeyinde açıkladığı görülmüştür. Buna göre, içsel pazarlama uygulamaları ile işgörenlerin geliştirilmesi ve güçlendirilmesine bağlı olarak iş tatminlerinin arttığı görülmüştür.

Yılmaz (2020) “İçsel pazarlama uygulamalarının işgören tatmini üzerine etkisi: Bir alan araştırması” adlı yüksek lisans tezini online anket yöntemiyle topladığı verilerle gerçekleştirmiştir. Araştırmanın örneklemini 231 tıbbi tanıtım temsilcisi oluşturmuştur. Araştırmasının sonucunda katılımcıların demografik özellikleriyle içsel pazarlama düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, ancak içsel pazarlamanın vizyon, gelişim ve ödül alt boyutları ile iş doyumunu arasında olumlu yönde ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir.

Can (2020) yüksek lisans tezinde iş doyumunu ve işgören performansı üzerine içsel pazarlamanın etkisini spor-fitness merkezleri özelinde araştırmıştır. Araştırmasının örneklemini İstanbul il sınırları içerisinde bulunan spor-fitness merkezlerinde çalışan toplam 282 kişi oluşturmuştur. Araştırmanın neticesinde içsel pazarlama faaliyetlerinin, işgören performansı üzerinde dolaylı etkisinin olduğu, iş tatmininin içsel pazarlama uygulamalarıyla işgören performansı arasındaki ilişkide aracılık rolünün olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Nemteanu ve Dabija (2021) pandemide içsel pazarlama uygulamalarının iş tatmini, görev performansı üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bu çalışma 850 kişi ile gerçekleştirilen nicel bir araştırmadır. Araştırmanın sonuçlarına göre çalışma ortamından uzaktan çalışma sebebiyle uzaklaşan işgörenlerin sosyal etkileşim eksikliğinin önlenmesi konusunda içsel pazarlama uygulamalarının pozitif etki ettiği ve içsel pazarlama uygulamalarının iş doyumunu etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Can ve Armağan (2021) tarafından yapılmış olan çalışmada iş tatmini ile içsel pazarlama anlayışının ilişkisinin ele alındığı görülmektedir. Ayrıca içsel pazarlama ve iş doyumları demografik özellikler anlamında da incelenmiştir. İçsel pazarlama tek boyut, iş doyumunu değişkeni ise 2 boyut olarak ele alınmıştır. Bu amaçla Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde görevli olan 171 akademisyenin çalışmaya dâhil edildiği, çalışmanın sonucunda iş tatmini üzerinde içsel pazarlamanın pozitif anlamlı düzeyde etkisinin varlığı belirlenmiştir.

Uyanık (2022) hizmet sektörünün önemli bir kısmını oluşturan otel işletmelerinde içsel pazarlama ve işgören motivasyonunun iş doyumunu üzerine etkisini incelemiştir. Yapmış olduğu bu çalışmanın anakütlesini Sakarya ilinde yer alan 4 ve 5 yıldızlı otellerdeki çalışanlar, örneklemini ise bu otellerde çalışan toplam 264 işgören oluşturmuştur. Çalışmadaki motivasyon ölçek ifadelerinin puan ortalamaları incelendiğinde otel çalışanlarının ekstra ücret almaları, başarılarından dolayı ödüllendirmeleri konusundaki ifadelerin motivasyon açısından düşük çıktığı aynı zamanda işgörenlerin çalışmakta olduğu işletmeden emekli olabileceği yönündeki inancı düşük çıkmıştır. Çalışmada boyutlar arasında performans alt boyutu cinsiyet ve deneyimlerine göre farklılık gözlemlenmiş, sorumluluk alt boyutu deneyimlerine ve gelir durumuna göre farklılık gözlemlenmiştir. Ayrıca Mesleki kazanımlar alt boyutu da gelir durumuna göre farklılık de farklılık tespit edilmiştir. Çalışmanın neticesine bakıldığında ise içsel pazarlamanın iş doyumunu üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Eroğlu (2023) yapmış olduğu yüksek lisans tezi çalışmasında eğitim kurumları çalışanları üzerinde içsel pazarlamanın iç müşteri memnuniyetine ve iş performansına etkisini incelemiştir. Araştırmasının anakütlesini İstanbul ilinde eğitim sektöründe çalışanlar, örneklemini ise 238 çalışan oluşturmuştur. Araştırma sonucunda, içsel pazarlamanın iç müşteri doyumuna anlamlı, olumlu yönde ve kısmi şekilde etki ettiği, iş performansına ise anlamlı ve olumlu yönde etki ettiği, ilaveten iç müşteri doyumunun iş performansına anlamlı ve olumlu yönde etki ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Dündar Ertemiz (2023) “İçsel pazarlama uygulamalarının örgütsel bağlılık ve iş tatminine etkisi üzerine bir araştırma” adlı doktora tezini hastane çalışanları ile gerçekleştirmiştir. Özel hastane çalışanlarında içsel pazarlama, örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişkiler incelenmiş, içsel pazarlama ile örgütsel bağlılık arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde, anlamlı bir ilişki, örgütsel bağlılık ile iş tatmini arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki, içsel pazarlama ile iş tatmini arasında orta düzeyde, pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

3.YÖNTEM

Araştırmada nominal ve ordinal veriler frekans analiziyle tanımlanmıştır. Normallik dağılımı için Çarpıklık-Basıklık değerleri kullanılmıştır. Tüm ölçeğin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiş, iki grup arasındaki farklarda t- testi, ikiden fazla grup farklarında homojenlik koşulu sağlanmış ise ANOVA, sağlanamamış ise Welch testi kullanılmıştır. Çoklu karşılaştırmalarda ise Hochberg’s GT2 ve Games-Howell testinden yararlanılmıştır. Korelasyon analizinde ise Pearson korelasyonu kullanılmıştır. Analizler SPSS 25.0 programında, %95 güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini hizmet sektöründe yer alan restoranlar oluşturmaktadır. Sınırlılıklar dolayısıyla Kuşadası balık restoranları olarak daraltılmıştır. Veriler tam sayım örnekleme yöntemi ile toplanmış olup 262 anket araştırmaya katılan 9 restoranın

çalışanlarına dağıtılmıştır. Bu çalışmadaki örneklem büyüklüğü için; Cohen ve Cohen (1983) her ifade için minimum 10 katılımcı, Stevens (2002) ölçekte yer alan her bir ifade için 5-20 arasında değişen katılımcı önermektedir. Bu bağlamda iç pazarlama için uygulanan 15 ifadenin ve işgören tatmini için kullanılan 20 ifadenin yer aldığı ölçek için uygulanan anket yeterlidir. Bu çalışma çerçevesindeki restoranlarda içsel pazarlama faaliyetlerinin etkin bir şekilde uygulandığı gözlemlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma gerçekleştirilirken birçok sınırlılık hakiki sonuçlara ulaşabilme noktasında çalışmayı kısıtlamıştır. Çalışmanın en büyük kısıdı neticenin genellenebilir olması açısından; sadece bir ilçede bulunan balık restoranlarında uygulanmış olmasıdır. Araştırma restoranlarda uygulanmıştır ama sadece restoran iş görenlerine yönelik oluşturulmuş bir içsel pazarlama uygulama ölçeği ya da iş tatmini ölçeği bulunmamaktadır. Çalışmamıza katkıda bulunan balık restoranı iş görenlerinin kendilerine yöneltilen sorulara doğru ve içten cevap verdikleri kabul edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma örnekleme belirlenen işgören sayısından veri toplama aracı olarak araştırma konusu ile ilgili olarak literatürde, çeşitli zaman ve mekânlarda yapılan pek çok araştırmada geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılarak ölçeklendirilmiş ölçekler ile anket formları oluşturularak yapılmıştır. Anket formunun birinci bölümünü katılımcılara ait demografik bilgiler oluşturmaktadır. İkinci bölümünde 1996'da Money ve Foreman'ın oluşturmuş olduğu ve Candan ve Çekmecelioğlu (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan içsel pazarlama ölçeği kullanılmıştır. Son bölümde ise, 1967'de David J. Weiss ve arkadaşları tarafından oluşturulan ve Baycan (1985) tarafından Türkçeye uyarlanan çalışan memnuniyeti ve işe uyumun temel göstergesi olması amacıyla geliştirilen Minnesota Tatmin Ölçeği (MSQ) kullanılmıştır. İçsel pazarlamaya ilişkin 15 ifade, iş tatmini ölçeğine ilişkin 20 ifade kullanılmış, bu ifadeler 5'li likert ölçeği ile değerlendirilmiştir.

Anket formları, restoranların fiziki şartlar ve işgören kapasiteleri göz önünde bulundurularak işgörelere işletmelerde bireysel ve grup olarak yüz yüze uygulanmış olup, doğru bir şekilde cevaplanması için gereken özen gösterilmiştir. Veri toplama süresi Eylül 2023 - Ekim 2023 aylarında gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Kadın	65	24,8	Medeni Durum	Evli	150	57,3
	Erkek	197	75,2		Bekar	112	42,7
Yaş	20 ve altı	12	4,6	Eğitim Durumu	İlköğretim	36	13,7
	20-30	93	35,5		Lise	117	44,7
	30-40	120	45,8		Ön lisans	52	19,8
	40 ve üzeri	37	14,1		Lisans	57	21,8
Mesleki Deneyim	2 yıl ve altı	16	6,1	Aylık Gelir	11000-14000 TL	31	11,8
	3-5 yıl ve arası	20	7,6		14000-17000 TL	21	8,0
	6-8 yıl ve arası	70	26,7		17000-20000 TL	43	16,4
	9-11 yıl ve arası	59	22,5		20000-23000 TL	66	25,2
	12-14 yıl ve arası	47	17,9		23000 TL ve üzeri	101	38,5
	15 yıl ve üzeri	50	19,1				

Tablo 1'de görüldüğü üzere çalışmamıza katılan çalışanların %75,2'lik kısmını erkekler, %57,3'lük kısmını evli olanlar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan çalışanların çoğunluğunun %45,8'lik oran ile 30-40 yaş arasında olduğu ve araştırmaya katılanların çoğunluğunu % 44,7'lik oran ile lise mezunu çalışanların oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte çalışanların çoğunluğunun buldukları sektörde 5 yılın üzerinde deneyime sahip olduğu gözlemlenmektedir. Büyük çoğunluğunu sırası ile 6-8 yıl ve arası (%26,7), 9-11 yıl ve arası (%22,5), 15 yıl ve üzeri (%19,1), 12-14 yıl ve arası (%17,9) deneyimli çalışanlar oluşturmuştur. Araştırmaya katılan çalışanların çoğunluğunun aylık gelirlerinin ise %38,5'lik oran ile 23000 TL ve üzeri ve %25,2'lik oran ile 20000-23000 TL olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Cronbach's Alpha	n	Cronbach's Alpha	n
0,929	15	0,918	20

Araştırmanın güvenilirliğini test etmek için değişkenlerin tamamına güvenilirlik analizi uygulanmış ve Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı tüm değişkenler için hesaplanmıştır. Cronbach Alpha katsayısı İçsel pazarlama uygulama ölçeği için 0,929, iş doyumu ölçeği için 0,918 olarak bulunmuştur. Yapılan analiz ve bu sonuçlar ışığında içsel pazarlama ve iş tatmini ölçeğinin Büyüköztürk'e (2011) göre; yüksek güvenilirlikte olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3: Normallik Analizi

Değişkenler	\bar{x}	Std.Sapma	Çarpıklık	Basıklık
İçsel Pazarlama	4,311	,405	,395	-,946
İş Tatmini	4,257	,393	,575	-,784

Normallik analizlerine göre incelenen ölçek ortalamaları normal dağılımın olduğunu göstermektedir. Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü'ye (2011) göre; çarpıklık ve basıklık katsayısının ± 1 sınırları içinde olması normal dağılımın göstergesi olduğu belirtilmiştir.

Tablo 4: İçsel Pazarlama T-Testleri

Cinsiyet	Kadın	65	4,258	0,449	-1,221	0,223
	Erkek	197	4,329	0,404		
Medeni Durumu	Evli	150	4,327	0,414	0,710	0,478
	Bekar	112	4,291	0,395		

İçsel pazarlama uygulama düzeylerinin işgörenlerinin cinsiyet ve medeni durumları grupları arasındaki varyanslarının homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların her iki grup için de homojen olduğu anlaşılmıştır. Bağımsız gruplar t testi Tablo 4. incelendiğinde çalışanların içsel pazarlama puan ortalamaları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği ($t=-1,221$; $p=0,223$), medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği ($t=0,710$; $p=0,478$) gözlemlenmiştir.

İçsel pazarlama düzeylerinin çalışanların demografik özellikleri ile istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar tek yönlü varyans analizleri Tablo 5.'de verilmiştir. Ön koşul olan normal dağılımları sağlanmaktadır.

Tablo 5: İçsel Pazarlama Varyans Analizleri

Yaş	A:20 yaş altı	12	4,383	0,494	3,249	0,022	D-B (0,015)
	B:20-30 yaş	93	4,245	0,368			
C:30-40 yaş	120	4,303	0,413				
D:40 yaş üzeri	37	4,482	0,405				
Eğitim Durumu	A:İlköğretim	36	4,381	0,473	2,085	0,107	
	B:Lise	117	4,291	0,380			
	C:Ön Lisans	52	4,219	0,370			
	D:Lisans	57	4,394	0,428			
Mesleki Deneyim	A:2 yıl ve altı	16	4,316	0,444	3,999	0,002	
	B:3-5 yıl	20	4,213	0,362			F-B (0,045)
	C:6-8 yıl	70	4,221	0,368			F-C (0,001)
	D:9-11 yıl	59	4,276	0,394			F-D (0,018)
	E:12-14 yıl	47	4,302	0,397			
	F:15 yıl ve üzeri	50	4,525	0,423			
Aylık Gelir	A:11000-14000TL	31	4,180	0,384	8,691	0,001	E-A (0,006)
	B:14000-17000TL	21	4,333	0,449			
	C:17000-20000TL	43	4,279	0,395			
	D:20000-23000TL	66	4,147	0,313			E-D (0,000)
	E:23000TL ve üzeri	101	4,468	0,408			

İçsel pazarlama uygulama düzeylerinin işgörenlerin yaş grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olduğu anlaşılmış, ANOVA testi incelenmiştir. Tablo 5 incelendiğinde içsel pazarlama düzeylerinin çalışanların yaşlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (F=3,249; p=0,022). Çalışanların içsel pazarlama düzeylerinin yaş grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Hochberg's GT2 testi incelenmiştir.

Çoklu karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, 20-30 yaş arasındaki içsel pazarlama düzeyi ile 40 yaş üzeri yaş grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. İçsel pazarlama düzeyleri 40 yaş üzeri çalışanların grup ortalaması ($\bar{x}=4,482$), 20-30 yaş arası çalışanların grup ortalamasından ($\bar{x}=4,245$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer yaş grubu ortalamaları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

İçsel pazarlama uygulama düzeylerinin işgörenlerin eğitim durumu grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olmadığı anlaşılmış, Welch testi incelenmiştir. Tablo 5 incelendiğinde içsel pazarlama düzeylerinin çalışanların tüm eğitim durumu grup ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği gözlemlenmiştir (F=2,085; p=0,107). Çalışanların içsel pazarlama düzeylerinin eğitim durumları grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Games-Howell testi incelenmiş, tüm eğitim durum grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

İçsel pazarlama uygulama düzeylerinin işgörenlerin mesleki deneyim grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olduğu anlaşılmış, ANOVA testi incelenmiştir. Tablo 5 incelendiğinde içsel pazarlama düzeylerinin çalışanların mesleki deneyimlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (F=3,999; p=0,002). Çalışanların içsel pazarlama düzeylerinin hangi mesleki deneyim grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Hochberg's GT2 testi incelenmiştir.

Çoklu karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, 15 yıl ve üzerindeki ($\bar{x}=4,525$) içsel pazarlama düzeyi ile mesleki deneyim grubunda bulunan çalışanların içsel pazarlama puan ortalamaları sırası ile 3-5 yıl ve arası ($\bar{x}=4,213$), 6-8 yıl ve arası ($\bar{x}=4,221$), 9-11 yıl ve arasındaki ($\bar{x}=4,276$) içsel pazarlama düzeyi ile mesleki deneyim gruplarında bulunan çalışanların grup ortalamalarından anlamlı olarak daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

İçsel pazarlama uygulama düzeylerinin işgörenlerin aylık gelir durum grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olmadığı anlaşılmış, Welch testi incelenmiştir. Tablo 5 incelendiğinde içsel pazarlama düzeylerinin çalışanların aylık gelir grup ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (F=8,691; p=0,001). Çalışanların içsel pazarlama düzeylerinin hangi aylık gelir grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Games-Howell testi incelenmiştir.

Çoklu karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, 11000-14000 TL arasındaki içsel pazarlama düzeyi ile 23000 TL üzerindeki aylık gelir grupları arasında 20000-23000 TL arasındaki içsel pazarlama düzeyi ile 23000 TL üzerindeki aylık gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. 23000 TL üzerindeki ($\bar{x}=4,468$) içsel pazarlama düzeyi ile aylık gelir grubunda bulunan çalışanların içsel pazarlama puan ortalamaları sırası ile 20000-23000 TL ($\bar{x}=4,147$) ve 11000-14000 TL arası ($\bar{x}=4,180$) aylık gelir grubunda bulunan çalışanlarınkinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 6: İşgören Tatmini T-Testleri

Cinsiyet	Kadın	65	4,213	0,363	-1,049	0,295
	Erkek	197	4,272	0,402		
Medeni Durumu	Evli	150	4,272	0,405	0,725	0,469
	Bekar	112	4,237	0,376		

İşgören tatmini düzeylerinin işgörenlerin cinsiyetlerine ve medeni durumları grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların her iki grup için de homojen olduğu anlaşılmıştır. Bağımsız gruplar t testi Tablo 6 incelendiğinde çalışanların iş tatmini puan ortalamaları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği (t=-1,049; p=0,295), medeni durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği (t=0,725; p=0,469) gözlemlenmiştir.

Tablo 7: İşgören Tatmini Varyans Analizleri

Yaş	A:20 yaş altı	12	4,262	0,407	1,177	0,329	
	B:20-30 yaş	93	4,223	0,373			
	C:30-40 yaş	120	4,244	0,381			
	D:40 yaş üzeri	37	4,383	0,459			
Eğitim Durumu	A:İlköğretim	36	4,391	0,408	2,227	0,086	
	B:Lise	117	4,241	0,376			
	C:Ön Lisans	52	4,178	0,368			
	D:Lisans	57	4,276	0,425			
Mesleki Deneyim	A:2 yıl ve altı	16	4,275	0,452	2,179	0,065	
	B:3-5 yıl	20	4,145	0,435			
	C:6-8 yıl	70	4,184	0,326			F-C (0,026)
	D:9-11 yıl	59	4,259	0,347			
	E:12-14 yıl	47	4,227	0,381			
	F:15 yıl ve üzeri	50	4,425	0,463			
Aylık Gelir	A:11000-14000TL	31	4,300	0,343	2,465	0,051	
	B:14000-17000TL	21	4,178	0,420			
	C:17000-20000TL	43	4,203	0,364			
	D:20000-23000TL	66	4,170	0,326			E-D (0,037)
	E:23000TL ve üzeri	101	4,340	0,438			

İşgören tatmini düzeylerinin işgörenlerin yaş grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olmadığı anlaşılmış, Welch testi incelenmiştir. Tablo 7 incelendiğinde iş tatmini düzeylerinin çalışanların tüm yaş grup ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği gözlemlenmiştir ($F=1,177$; $p=0,329$). Çalışanların iş tatmini düzeylerinin yaş grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Games-Howell testi incelenmiş, tüm yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

İşgören tatmini düzeylerinin işgörenlerin eğitim durumu grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olduğu anlaşılmış, ANOVA testi incelenmiştir. Tablo 7 incelendiğinde iş tatmini düzeylerinin çalışanların eğitim durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği gözlemlenmiştir ($F=2,227$; $p=0,086$). Çalışanların iş tatmini düzeylerinin eğitim durumları grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Hochberg's GT2 testi incelenmiş, tüm eğitim durum grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

İşgören tatmini düzeylerinin işgörenlerin mesleki deneyim grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olmadığı anlaşılmış, Welch testi incelenmiştir. Tablo 7 incelendiğinde iş tatmini düzeylerinin çalışanların mesleki deneyimlerine göre anlamlı farklılık göstermediği gözlemlenmiştir ($F=2,179$; $p=0,065$). Çalışanların iş tatmini düzeylerinin mesleki deneyim grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Games-Howell testi incelenmiştir.

Çoklu karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, 6-8 yıl ve arasındaki iş tatmini düzeyi ile 15 yıl üzeri mesleki deneyim grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. İş tatmini düzeyleri 15 yıl üzeri ($\bar{x}=4,425$) çalışanların grup ortalaması, 6-8 yıl ve arası ($\bar{x}=4,184$) çalışanların grup ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer mesleki deneyim grubu ortalamaları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir.

İşgören tatmini düzeylerinin işgörenlerin aylık gelir durumu grupları arasındaki varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirebilmek adına gerçekleştirilen Levene Testi sonucunda varyansların homojen olmadığı anlaşılmış, Welch testi incelenmiştir. Tablo 7 incelendiğinde iş tatmini düzeylerinin çalışanların aylık gelirlerine göre anlamlı farklılık göstermediği gözlemlenmiştir ($F=2,465$; $p=0,051$). Çalışanların iş tatmini düzeylerinin aylık gelir grupları arasındaki farklılığı tespit etmek amacıyla, çoklu karşılaştırma için Games-Howell testi incelenmiştir.

Çoklu karşılaştırma sonuçları incelendiğinde, 20000-23000 TL arasındaki iş tatmini düzeyi ile 23000 TL ve üzeri aylık gelir grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir. İş tatmini düzeyleri 23000 TL ve üzeri ($\bar{x}=4,340$) çalışanların grup ortalaması, 20000-23000 TL arası ($\bar{x}=4,170$) çalışanların grup ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 8: Regresyon Analizi

Değişken	B	Std.Sapma	Beta	t	p
(Sabit)	1,553	0,198	-	7,833	0,000
İçsel Pazarlama	0,627	0,046	0,648	13,706	0,000
Bağımlı Değişken: İş Tatmini					
R= 0,648	R²= 0,419	F= 187,867	p= 0,000	Durbin-Watson= 1,768	
Std.Residual :	Min: -2,293 - Max: 2,986		Cook's Distance: max.0,038		

İçsel pazarlama uygulamalarının işgören tatminine etkisini incelemek için basit regresyon analizi, enter metodundan yararlanılmıştır. Tablo 8 incelendiğinde uç değerlerin olmadığı gözlemlenmiş olup, çalışmadaki gözlemlerimizin birbirinden bağımsız olduğu dolayısıyla bir otokorelasyon sorunu olmadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca modelin bütün olarak ve tüm değişkenler için anlamlı olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla hem içsel pazarlama uygulamalarının işgören tatmini üzerinde etkisi anlamlı hem de işgören tatmininin içsel pazarlama uygulamaları üzerinde etkisi anlamlı çıkmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olduğu için kurulan regresyon modeli anlamlıdır. İlişkinin yordanmasına ilişkin yapılan analiz sonuçlarına göre; çalışanların içsel pazarlama düzeylerinin iş tatmini düzeylerine pozitif yönde ve Cohen (1988), büyük düzeyde anlamlı bir etki sergilemekte ($R=0,648$; $R^2=0,419$; $p < 0,05$) ve içsel pazarlama düzeyi toplam varyansın %41,9'unu değişim modele dâhil edilen içsel pazarlama tarafından açıklanmaktadır. Regresyon katsayılarına göre, içsel pazarlama düzeyinde bir birimlik artış iş tatmini düzeyi üzerindeki 0,627'lik bir artışa neden olmaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin sonuçlar ele alındığında, içsel pazarlamanın iş tatmini üzerinde anlamlı ve olumlu yönde etkisinin var olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 9: Korelasyon Analizi

		İş Tatmini
İçsel Pazarlama	Pearson r	,648**
	P	,000
	n	262
**Korelasyon $p < 0,01$ düzeyinde anlamlıdır.		

İçsel pazarlama ve iş tatmini arasında istatistiksel olarak orta düzeyde ($r=0,648$) pozitif ve anlamlı ($p < 0,01$) ilişki tespit edilmiştir. Çalışanların içsel pazarlama algı düzeyleri ve iş tatminleri orta düzeyde ilişki ile anlamlı olarak birlikte artmaktadır. Değişkenlerin birbirleri üzerinde açıkladıkları varyans ise %41,9'dur. Bu doğrultuda H1 hipotezi kabul edilir.

Tablo 10: Hipotezlerin Test Edilmesi

HİPOTEZLER	p	Sonuç
H1: İçsel pazarlama ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.	0,000	Kabul
H2: İçsel pazarlama düzeyi iş tatmini düzeylerini pozitif yönde ve anlamlı olarak yordamaktadır.	0,000	Kabul
H3: İçsel pazarlama düzeyleri, çalışanların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,223	Red
H4: İçsel pazarlama düzeyleri, çalışanların medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,478	Red
H5: İçsel pazarlama düzeyleri, çalışanların yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,022	Kabul
H6: İçsel pazarlama düzeyleri, çalışanların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,107	Red
H7: İçsel pazarlama düzeyleri, çalışanların mesleki deneyimlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,002	Kabul
H8: İçsel pazarlama düzeyleri, çalışanların aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,001	Kabul
H9: İş tatmini düzeyleri, çalışanların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,295	Red
H19: İş tatmini düzeyleri, çalışanların medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,469	Red
H11: İş tatmini düzeyleri, çalışanların yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,329	Red
H12: İş tatmini düzeyleri, çalışanların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,086	Red
H13: İş tatmini düzeyleri, çalışanların mesleki deneyimlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,065	Red
H14: İş tatmini düzeyleri, çalışanların aylık gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.	0,051	Red

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılmış olan çalışmada eğitim durumu değişkenine göre içsel pazarlama uygulamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde; Karahan (2013), Güçlüer (2019) ve Kazan (2019) yaptıkları araştırmalarında eğitim durumu ile içsel pazarlama uygulamaları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Kazan (2019) yaptığı çalışmada kadın ya da erkek olmaları içsel pazarlama algılarında farklılığa sebep olmaktadır. Güçlüer (2019) yaptığı çalışmada içsel pazarlama düzeyleri yaşlarına, mesleki deneyim ve aylık gelirlerine göre yönelik anlamlı bir farklılık gözlenmemiş olup yapmış olduğumuz bu çalışmada bu düzeylerde istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda iş tatmininin aylık gelir durumuna göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Ancak Arslan ve Demir (2017) aylık gelir düzeyinin artmasıyla genel iş tatmininin yanında içsel ve dışsal tatmin düzeyinin de yükseldiği tespit etmişlerdir. Literatürde çalışanların aylık gelir düzeyi değişkenine göre içsel pazarlama algısının incelendiği çalışmalar sınırlı olmakla beraber, özel sektör çalışanları üzerinde bu konuda yapılan bir çalışmada katılımcıların içsel pazarlamanın aylık gelire ve yaşlarına göre fark ortaya çıkarmadığı belirlenmiştir (Kubat, 2021). Yine aynı çalışmada cinsiyete, medeni duruma ve mesleki deneyimlerine göre anlamlı farklılık gözlemlenmiş. Bu çalışmada ise içsel pazarlama düzeyleri cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre anlamlı farklılık gözlemlenmemiş, mesleki deneyimlerine göre ise anlamlı farklılık gözlemlenmiştir.

Mesleki deneyim süresi ile içsel pazarlama düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu çalışmada tespit edilmiştir. Arık (2021) içsel pazarlama alt boyutlarına ilişkin algı düzeylerinin çalışma süresi değişkenine göre fark ortaya çıkmadığını bulmuştur.

Mesleki deneyim süresi, cinsiyet, medeni durum ve yaşlarına ile iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı ilişki olmadığı çalışmada tespit edilmiştir. Literatürde meslekte çalışma süresi, cinsiyet, medeni durum ve yaş değişkenine göre çalışanların iş tatmin düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediği araştırmalar yer almaktadır (Alıcı ve Yalçınkaya, 2019). Yine bir başka çalışmada devlet hastanesinde çalışan sağlık personeli üzerinde yürütülen bir çalışmada iş tatmin düzeyinin çalışanların cinsiyet, medeni durum, yaş ve meslekte çalışma süresi değişkeni açısından fark ortaya çıkmadığı bulunmuştur (Özçifçi, 2018).

Ancak Kaya ve Oğuzöncül (2016) tarafından yapılan iş doyumunun cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık olmaması görüşünü desteklemeyen bir çalışmada birinci basamak sağlık kurumlarında görev yapan personelin cinsiyetlerine göre istatistiksel farklılık gösterdiği rapor edilmiştir. Aynı çalışmada iş doyumunun eğitim durumlarına göre farklılık gösterdiği rapor edilmiştir.

Çalışmalarda gözlemlenen istatistiksel farklı sonuçların sektörel ve mesleksel farklılıklardan kaynaklandığı düşünülebilir.

Araştırmada regresyon ve korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde ise modelimiz bütün olarak anlamlı çıkmakla kalmamış, aynı zamanda ayrı ayrı olarak da anlamlı çıkmıştır. Yani hem içsel pazarlamanın iş tatmini üzerinde etkisi hem de iş tatminini içsel pazarlama üzerinde etkisi anlamlı çıkmıştır. Ayrıca içsel pazarlama uygulamaları ve iş doyumunu arasında olumlu yönde bir ilişki tespit edilmiş olup içsel pazarlama ve iş doyumunu düzeyleri birlikte artıp, birlikte azalmaktadır. Bu doğrultuda H1 ile H2 hipotezleri kabul görmüştür.

Araştırmanın diğer hipotezlerine ise, değer ve sonuçları ile birlikte hipotezlerin test edilmesi tablosunda yer verilmiştir. Araştırmada içsel pazarlamanın demografik özelliklere ilişkin kurulan altı hipotezin üçü kabul edilirken, iş tatmini demografik özelliklerine ilişkin kurulan altı hipotezin tamamı reddedilmiştir.

Araştırma sonucundaki bulgular ışığında araştırmacılara yönelik farklı önerilerde bulunabilmek mümkündür;

- Araştırma iş tatmininin yanında, motivasyon, işten ayrılma niyeti vb. örgütsel davranış konularıyla gerçekleştirilmesi,
- Araştırma iş tatmininin yanında, imaj, marka, kurumsal itibar vb. yönetim organizasyon konularıyla gerçekleştirilmesi,
- Araştırmada elde edilen bulgular dış müşterilerin memnuniyet düzeyleri ile birlikte bir arada gerçekleştirilmesi önerilebilir.

Aritmetik ortalaması en düşük ölçek ifadeleri baz alınarak uygulayıcılar olan restoran yönetici ve ortaklarına yönelik önerilerde de bulunabilmek mümkündür;

- Çalışanların görevlerinin iyileştirilmesi ve işletme stratejisine uygun hale getirilmesiyle ilgili işletme politikalarının geliştirilmesi,
- Restoran yöneticilerinin çalışanların çabalarını adil olarak belirlediği ödüllendirici uygulamaların yaygınlaştırılması,
- Restoran yöneticilerinin çalışanların yenilikçilik ve yaratıcılık becerilerinin müşteri istek ve beklentilerine uygun şekilde yapılmasını sağlayacak serbestliğin sağlanması,
- Restoran yöneticilerinin çalışanların menülerde ve serviste değişik şeyler yapmalarına müsaade edilmesi,
- Restoran yöneticilerinin çalışanları onura edecek işletme uygulamalarını hayata geçirmesinin sağlanması,
- Restoran sahip/ortaklarının çalışanların yaptıkları işe karşılık özendirici ücret ve prim sistemlerini basit ve anlaşılır şekilde uygulaması,
- Restoran yöneticilerinin karar mekanizmalarına çalışanları da dahil edecek işletme politikalarının geliştirilmesi,
- Restoran sahip/ortaklarının çalışanların çalışma şartlarını esnek hale getirilmesini sağlayacak kuralları benimsemesi önerilebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırmada kullanılmak için Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 23.06.2023 tarihli ve 207575 sayılı yazısı gereğince onay alınmıştır.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmanın tümünü ortaklaşa gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aburoub, A. S., Hersh, A. M. & Aladwan, K. (2011). Relationship between internal marketing and service quality with customers' satisfaction. *International Journal of Marketing Studies*, 3(2), 107-118.
- Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(4), 1-25.
- Alıcı, B. ve Yalçınkaya, M. (2019). Öğretmenlerin mesleki doyum ve örgütsel bağlılık düzeylerinin iş stresi düzeylerine göre incelenmesi. *Folklor/Edebiyat*, 25(97), 213-229.
- Amer, R. S. & Abdulwahhab, F. L. (2020). Achieving the competitive advantage by using customer relationships management (CRM). *Polish Journal of Management Studies*, 21(1), 61-70.
- Ank, Y. (2021). *İçsel pazarlama faaliyetlerinin sağlık çalışanlarının yaratıcılığına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Arslan, E. T. ve Demir, H. (2017). İşe angaje olma ve iş tatmini arasındaki ilişki: Hekim ve hemşireler üzerine nicel bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 371-389.
- Arslanoğlu, A., Bektemur, G., ve Gemlik, N. (2020). İçsel pazarlamanın çalışanların iş tatmini üzerine etkisi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 22-34.
- Âşık, N. A. (2010). Çalışanların iş doyumunu etkileyen bireysel ve örgütsel faktörler ile sonuçlarına ilişkin kavramsal bir değerlendirme. *Türk İdare Dergisi*, 31(467), 31-51.
- Ay, C. ve Kartal, B. (2003). İçsel pazarlama: Literatür incelemesi. *Öneri Dergisi*, 5(20), 15-25.

- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., Köklü, N. (2011). *Sosyal bilimler için istatistik* (7.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. ve Armağan, E. (2021). İçsel pazarlama anlayışının iş tatminine etkisi: Akademik personel üzerine bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1397-1413
- Can, H. (2020). *İş tatmini ve çalışan performansı üzerine içsel pazarlamanın etkisi: spor- fitness merkezleri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Chang, C., S., & Chang, H.-H. (2007). Effects of internal marketing on nurse job satisfaction and organizational commitment: Example of medical centers in southern taiwan. *Journal of Nursing Research*, 15(4), 265-274.
- Cohen, J., & Cohen, P. (1983). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, NJ: L. NJ Erlbaum.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Çoban, G. (2017). *Otel işletmelerinde içsel pazarlama ve işletme performansı ilişkisinde pazar odaklılığın rolü: Nevşehir örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Dündar Ertemiz, B. (2023). *İçsel pazarlama uygulamalarının örgütsel bağlılık ve iş tatminine etkisi üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Dündar, İ. P. ve Güneri-Fırlar, B. (2006). İçsel pazarlama ve toplam kalite yönetimi: Türkiye'deki ulusal basın işletmelerinin değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Bilgi*, (37), 131-153.
- ELSamen, A. A. & Alshurideh, M. (2012). The impact of internal marketing on internal service quality: A case study in a jordanian pharmaceutical company. *International Journal of Business and Management*, 7(19), 84-95.
- Eroğlu, B. (2023). *İçsel pazarlamanın iç müşteri memnuniyetine ve iş performansına etkisi: İstanbul ilinde eğitim kurumları çalışanları üzerinde bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Fettahloğlu, H. S., Fettahloğlu, Ö. O., Yıldız, A. & Birin, C. (2016). İçsel pazarlamanın kurumsal itibar üzerine etkisi: Bir alan araştırması. *International Journal of Academic Values Studies*, 2(3), 30-45.
- Griffin, M. L. Hogan, N. L. Lambert, E. G. Tucker-Gail, K. A. & Baker, D. N. (2010). Job involvement, job stress, job satisfaction, and organizational commitment and the burnout of correctional staff. *Criminal Justice and Behavior*, 37(2), 239-255.
- Güçlüer, O., (2019). *İçsel pazarlama faaliyetlerinin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi. Kültahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültahya.
- Haghighikhah, M., Khadang, M. & Arabi, M (2016). Internal marketing: Employee satisfaction and word of mouth in guilan's saderat bank. *International Journal of Marketing Studies, Canadian Center of Science and Education*, 8(2), 147-158.
- Ismail, W. & Sheriff, N. M. (2016). Impact of internal marketing on job satisfaction among bank employees in Yemen. *International Conference on Business and Economics*, 21-23 September 2016, 210-227.
- Jou, J. Y., Chou, C. K. & Fu, F. L. (2008). Development of an instrument to measure internal marketing concept. *Journal of Applied Management and Entrepreneurship*. 13(3), 66-79.
- Karahan, S., (2013). *İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin İşgören Tatmini Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kathz, R. & Maanen, J. V. (1974), *The Loci of works satisfaction job, Interaction and policy*. October, Cambridge, Massachusetts: Massachusetts institute of Technology, Alfred P. Sloan School of Management.
- Kaya, C. (2020). *İçsel pazarlama faaliyetlerinin kurumsal itibar ile ilişkisinde çalışan memnuniyetinin rolü*. Doktora Tezi. Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, F. ve Oğuzöncü, A. F. (2016). Birinci basamak sağlık çalışanlarında iş doyumunu ve etkileyen faktörler. *Dicle Tıp Dergisi*, 43(2), 248-255.
- Kazan, H., (2019). *İçsel pazarlama uygulamalarının örgütsel bağlılığa etkisi: Bir otomotiv sanayi örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul.
- Kebriaei, A. ; Moteghedhi M.S. (2009), Job satisfaction among community health workers in Zahedan district, Islamic Republic of Iran. *La Revue de Santé de la Méditerranée orientale*, 15(5), 1156-1163.
- Kessuwan, Kanjana & Muenjohn, Nuttawuth (2010), Employee satisfaction: Work related and personal factors. *International Review of Business Research Papers*, August, 6(3), 168 -177.
- Kim, S. (2005). Individual-Level factors and organizational performance in government organizations. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 15(2), 246-261.
- Kubat, S. (2021). *İçsel pazarlama uygulamalarının banka çalışanlarının müşteri yönlü davranışı ile ilişkisi ve bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Locke, E. A. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M. D. Dunnette (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Chicago: Rand McNally College Publishing Co.
- Maung, K. M. (2020). Internal marketing, job satisfaction and employee commitment of hotel industry in Mandalay, Myanmar. *International Journal of Business, Economics and Law*, 21(2), 62-69.
- Nemteanu, M. S. & Dabija, D. C. (2021). The influence of internal marketing and job satisfaction on task performance and counterproductive work behavior in an emerging market during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environ Res Public Health*, 18(7), 2-16.
- Özçiğçi, V. (2018). İçsel pazarlama uygulamalarının iş tatminine etkisi: Hastane çalışanlarına yönelik bir uygulama. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (14), 147-162.
- Price, J.L. (2001). Reflections on the determinants of voluntary turnover. *International Journal of Anpower*, 22(7), 600-624.
- Shabbir, J. & Salaria, R. A. (2014). Impact of internal marketing on employee job satisfaction: An investigation of higher education institutes of Pakistan. *Journal of Marketing Management*, 2(2), 239-253.
- Shabnam, S. ve Sarker, A. R. (2012). Impact of CSR and internal marketing on employee job satisfaction and organisational commitment: A case study from export-oriented SMEs in Bangladesh. *World Journal of Social Sciences*, 2(7), 24-36.
- Stevens, J. (2002). *Applied multivariate statistics for the social sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Şenol, Ş. (2019). *İçsel pazarlama uygulamalarının çalışanların iş tatmini üzerine etkisi ve örgütsel adaletin aracılık rolü*. Doktora Tezi. Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ul Hassan, S. Q. & Abdul Rehman, C. (2016). The impact of competitive advantage, customer satisfaction and customer relationship management on customer loyalty: An empirical analysis of banking sector of Pakistan. *Singaporean Journal of Business, Economics and Management Studies*, 51(3814), 1-10.
- Uyanık, D. (2022). *İçsel pazarlama ve çalışan motivasyonunun iş tatmini üzerine etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Yaman, Z. (2012). *İçsel pazarlama uygulamalarının işletme performansı üzerine etkisi: Kamu-Özel hastane karşılaştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, N. S. (2020). *İçsel pazarlama uygulamalarının işgören tatmini üzerine etkisi: Bir alan araştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

BAĞIMSIZ DENETİM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN DENETÇİLERİN İŞ GÜVENCESİ ALGILARININ MESLEKİ BENLİK SAYGILARI ÜZERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF JOB ASSURANCE PERCEPTIONS OF AUDITORS WORKING IN THE INDEPENDENT AUDITING SECTOR ON THEIR PROFESSIONAL SELF-ESTEEM

Ali ÖZBEK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, [aозbek@gelisim.edu.tr](mailto:aozbek@gelisim.edu.tr), Orcid: 0000-0001-9183-6513

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

*Bağımsız denetçi, İş güvencesi,
Mesleki benlik saygısı*

Jel Kodları:

M42, J2, J30

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 24 Mayıs 2024

Düzeltilme Tarihi: 18 Haziran 2024

Kabul Tarihi: 24 Haziran 2024

ÖZET

Bu çalışmada emeğin yoğun olarak kullanıldığı hizmet sektörlerinden birisi olan bağımsız denetim firmalarında çalışan denetçilerin iş güvencesi algılarının mesleki benlik saygıları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla İstanbul ilindeki 341 bağımsız denetçiyle kolayda örnekleme yöntemiyle veri seti oluşturulmuştur. Araştırma çerçevesinde aktif iş hayatında olan bağımsız denetçiler üzerinde iş güvencesi algılarının, kendilerinin mesleki benlik saygı algıları üzerinde ne gibi etkiler ortaya çıkartabileceği çalışmaya uygun ölçeklerin kullanılıp analiz edilmesiyle sağlanmıştır. Çalışma sonucunda hem işletmeler hem de çalışan bireyler açısından önemlilik arz eden çalışanların iş güvencesi algılarının, bağımsız denetim firmalarında çalışan denetçiler açısından mesleki benlik saygısı algıları üzerinde (β : 0,246; $p < 0.05$) anlamlı etkisi tespit edilmiştir. Yapılan fark testleri sonucunda iş güvencesi ile demografik değişkenlerden medeni durum değişkeni arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Bununla birlikte mesleki benlik saygısı ile demografik değişkenlerden medeni durum değişkeni arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Çalışmanın sonuçları Kamu Gözetimi ve Muhasebe Standartları Kurumu tarafından yetkilendirilmiş bağımsız denetim firmaları açısından önem arz etmektedir.



ARTICLE INFO

Keywords

Independent auditor, Job security, Professional self esteem

Jel Codes:

M42, J2, J30

Article History:

Received: 24 May 2024

Received in revised form:

18 June 2024

Accepted: 24 June 2024

ABSTRACT

This study aims to determine the effect of job security perceptions of auditors working in independent audit firms one of the service sectors where labor is intensively used on their professional self-esteem. For this purpose, a data set was created with 341 independent auditors in Istanbul using the convenience sampling method. The effects of job security perceptions on the independent auditors working within the framework of the study on their professional self-esteem perceptions were determined by using and analyzing appropriate scales for the study. As a result of the study, it was determined that employees' job security perceptions which are important for both businesses and working individuals, have a significant effect on the professional self-esteem perceptions of auditors working in independent audit firms (β : 0.246; $p < 0.05$). As a result of the difference tests, significant differences were determined between job security and marital status one of the demographic variables at the $p < 0.05$ significance level. However significant differences were detected between occupational self-esteem and marital status one of the demographic variables at the $p < 0.05$ significance level. The results of the study are important for independent audit firms authorized by the Public Oversight and Accounting Standards Authority.

Atf vermek için / To cite: Özbek, A. (2024). Bağımsız denetim sektöründe çalışan denetçilerin iş güvencesi algılarının mesleki benlik saygıları üzerine etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 125-137. DOI: 10.58627/dpuibf.1489185

Geçmişten günümüze gelinen süreçte yaşanan ekonomik krizler, globalleşme, iş gücü piyasalarında rekabet koşullarındaki değişimler çalışanların iş güvenceleri algılarında değişimlere yol açmıştır. İstikrar sağlanan dönemlerde iş güvencesiyle kendini güvende hissedilen çalışanlar, istikrarsızlık yaşanan dönemlerde kendilerini huzursuz ve rahatsız hissetmektedirler. İstikrar sağlanamayan dönemlerde işletmeler koruyucu politikalarından uzaklaşmakta ve çalışanlar güvence eksikliği nedeniyle ruhsal ve fiziki olarak derinden etkilenmektedirler.

Dünya ekonomi piyasalarında çalışanlar için sunulan uygun iş ve çalışma koşulları, çalışanların iş güvencesinin yüksek olabilmesinin yanı sıra iş performanslarını da artırabilir. İş güvencesi çalışanları bir iş yerine bağlayabilir ya da iş kalitesini artırabilir. İş yerlerinde önemli departmanlardan birisi olan insan kaynakları departmanları uygulamaları ve planlamalarıyla çalışanlara iş güvencesini vaat edebilmektedir. Aksi takdirde çalışanların çalışmış oldukları iş yerlerinde iş güvencesi eksikliği hissetmeleri halinde hem fiziksel hem de psikolojik sağlık sorunlarına yakalanma olasılığı yüksek olmaktadır. İş güvencesizliği hali tek taraflı sonuçları olmayıp işletmeler üzerinde de çeşitli sonuçları olabilmektedir. İşlerini kaybedeceği düşünen çalışanların kaygı ve stres düzeylerindeki artışa bağlı olarak zamanla mesleki benlik duygularında da bir değişime neden olacaktır.

Güven kavramı; hayatımızın her aşamasında kullanılan doğruluk ve dürüstlüğe dayanan, kişinin çevresinde yer alan diğer insanlardan olumlu beklentilerini ifade eden bir kavramdır. İş güvencesi ise; kişinin işine karşı duymuş olduğu güvenin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Çıtır ve Kavi, 2010: 233-234).

Çalışanlar gündelik hayatlarında iş-aile çatışması, iş-işveren çatışması veya iş-yaşam çatışması gibi çeşitli çatışmalarla başa çıkma yetenekleri düşük olabilmekte dolayısıyla iş güvencesizliği çalışanlarda fiziksel ve zihinsel baskının yanında tükenmişliğe de neden olabilmektedir. Çalışanların benliklerine duymuş oldukları saygının düzeyi ise yaşanan tükenmişliğin çözümünde etkili olabilir (Çelebi ve Bilen, 2024: 631).

Muhasebe ve denetim alanlarında faaliyet gösteren işletmelerde çalışan meslek mensupları son yıllarda yaşanan dijital değişim rüzgarıyla birlikte teknolojik faaliyetlerden etkilenmektedir. Özellikle yapay zekâ uygulamaları ve dijital dönüşüm faaliyetleri mesleği icra eden meslek mensuplarının işi gereğince kullanılabilir. Bu gibi durumlar çalışanların iş güvencesi ile mesleki benlik saygı algılarında zamanla değişime yol açabilir. Çalışmamızda bağımsız denetçilerin iş güvencesi algılarının, mesleki benlik saygıları üzerindeki etkisinin ölçülmesiyle birlikte alan yazında bu türden eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

1. İŞ GÜVENCESİ

Geçmişten günümüze değin dünyada yaşanan süreçte çeşitli ekonomik buhranlar ve küreselleşme faaliyetleri çalışanlar

açısından iş güvencesizliğinde büyük değişimlere yol açmıştır. Örneğin; 1929 Dünya Ekonomik Buhranının olumsuz şartları çalışanları etkilemiş ve çeşitli sektörlerde büyük iş kayıpları yaşanmıştır. Bu kayıplar çalışanlara belirsizlik ve riskli ortamlar sunar iken; istikrarın olduğu dönemlerde ise çalışanlara daha çok iş güvencesizliği hakkında koruyucu politikalar sağlanmıştır.

Genel olarak güvence kavramı; bir anlaşmada taraflar içerisinde birisinin gerekli sorumluluğu üstlenmesi ya da üzerine alması olarak ifade edilebilir (www.sozluk.gov.tr, 2024). İş güvencesi kavramını tanımlayacak olursak; çalışan ile işveren arasında istihdamın sürdürülebilmesi için çeşitli güvencelere yol açan yasal bir iş sözleşmesi olarak tanımlamak mümkündür (Yüksek, 2012: 3-4). Bununla birlikte iş güvencesizliği ise; tehdit altındaki bir iş durumunda çalışandan istenebilecek olan iş sürekliliğini sürdürülebilirlik güvencesizliği olarak açıklanabilir.

İş güvencesizliği kavramı özellikle özel sektörde çalışanlarda yer almak üzere kişileri hem fiziken hem de psikolojik olarak etkileyebilmektedir. Gelecekte işini kaybetme endişesi yaşayan kişiler de özellikle evli insanlar gelecekle ilgili daha çok endişe duyabilmektedir. İş güvencesizliği kişilerin üzerindeki etkilerinin yanı sıra işletmeler açısından da önemli etkileri bulunmaktadır (Karanfil ve Doğan, 2020: 144-145).

İlgili alan yazınında farklı çalışmalar yapılmış olup çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Literatür çalışmaları incelendiğinde; Bakan ve Büyükbeşe (2004)'nin ortak çalışmalarında, çalışanların iş güvencesi algılarıyla birlikte iş davranışları arasında yer alan ilişki ele alınmıştır. Çalışma sonucunda çalışanların iş güvencesi algıları ile iş tatminleri ve iş motivasyonları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler ortaya konulmuştur (Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 55).

Fried vd., (2003)'nin birlikte ortaklaşa çalışmasında, iş yerlerinde çalışanların iş güvencesi algılarının performansları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma neticesinde çalışanların iş güvencesi ile iş performansları arasında ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur (Fried vd., 2003: 787-788).

Yılmaz (2020)'in çalışmasında ise; öğretmenlerin iş güvence algıları ile mesleki benlik saygıları arasında yer alan ilişkide örgütsel muhalefetin etkileri ele alınmıştır. Çalışma sonucunda öğretmenlerin iş güvencesi ile mesleki benlik saygıları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki ortaya çıkartılmıştır (Yılmaz, 2020: 187-188).

Shahid vd., (2021)'nin birlikte yapmış oldukları çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının algılamış oldukları iş güvencesi öncülleri ile iş performansları ve ödül yönetim sistemleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda iş güvencesiyle birlikte ödül yönetim sistemlerinin muhasebe meslek mensuplarının iş performansları üzerinde önemli derecede etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir (Shahid, Tufail ve Ismail, 2021: 601-602).

Qin vd., (2021)'nin ortak çalışmalarında, Çin devletine ait bir işletmede çalışanlar üzerinde yapmış oldukları çalışmada, iş güvencesi ile çalışanların verimsiz çalışma davranışları göstermesi arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (Qin, Wu, Liu, Liu ve Lu, 2021: 1).

El-Sahli vd., (2022)'nin çalışmalarında, off-shore firmalarının küçük orta ölçekli işletmelerde iş güvencesi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonucunda çalışanların üniversite diplomasına sahip olabilmesi, genç olması ve işte yeni olması durumunda çalışanların işten çıkarılma riskini azalttığı tespit edilmiştir (El-Sahli, Gullstrand ve Olofsdotter, 2022: 1613).

Hur (2022)'un yapmış olduğu çalışmada, iş güvencesi ile çalışanların iş tatminleri ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma neticesinde çalışanlar açısından iş güvencesi ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında olumlu yönde ilişkiler tespit edilmiştir (Hur, 2022: 925).

Syahaşrudin vd., (2022)'nin ortaklaşa çalışmalarında, iş güvencesizliği ile iş performansı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma neticesinde iş görenlerin iş güvencesizliğinin, iş performansı üzerinde negatif yönde etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur (Syahaşrudin, Istifadah, Slamın ve Susanto, 2022: 256).

Rajapakshe ve Chandrasiri (2023)'nin birlikte yapmış olduğu çalışmada, Sri Lanka'da hazır giyim sektöründe ofis merkezli çalışanların iş güvencesini etkileyen faktörler incelenmiş ve çalışma sonucunda çalışanların beceri düzeyleri, istihdam durumu, hükümet politikaları gibi durumların iş güvencesini önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir (Rajapakshe ve Chandrasiri, 2023: 165).

Üngüren vd. (2024)'nin ortaklaşa çalışmalarında, Antalya'da 5 yıldızlı otellerde çalışanlar arasında yapmış oldukları çalışmada iş stresiyle birlikte, çalışanlarda tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma neticesinde çalışanların iş güvencesine ilişkin olumlu algılarının iş stresinin işle ilgili tükenmişlik üzerindeki etkisini azaltabileceği iddia edilmiştir (Üngüren, Onur, Demirel ve Tekin, 2024: 1).

2. MESLEKİ BENLİK SAYGISI

Meslek kavramı günümüzde birçok dünya ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de çok önemli kavramlardan birisini oluşturmaktadır. Meslek seçimi ise; bireylerin birçok meslek kolu arasından kendisine en uygun olanını, kendi yetenek ve özelliklerini karşıladığı işe yönelme durumu olarak ifade edilebilir. Bireyler tercih etmiş oldukları meslekler sayesinde gündelik yaşantısını sürdürebilirler ve toplum içerisinde saygı görebilirler. Bireylerin seçmiş oldukları mesleklerinde başarılı olabilmesi, kendi kişisel özellikleriyle birlikte mesleğini zorunluluktan ziyade isteyerek seçmesi ve zevk alması durumunda gerçekleşebilir.

Benlik kavramını tanımlarsak; bir kişiyi kendisi yapan şey ya da bir kişinin öz varlığı olarak ifade edilebilir (www.sozluk.gov.tr, 2024). Mesleki benlik saygısı kavramı ise, kişiler tarafından mesleğin kabul gördüğü benlik yüklemelerine

ilişkin kişilerin oluşturmuş olduğu değerlilik yargıları olarak tanımlamak mümkündür (Akmeşe ve Yücel, 2023: 1). Benlik yapısına uygun meslek seçen bir kişi kendi benlik yapısını güçlendirir iken, kendi benliğine aykırı mesleği seçen bir kişi ise bu durumun olması halinde çeşitli sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla benlik yapısına uygun mesleği seçen kişiler işlerinde daha proaktif ve başarılı olur iken; kendi benlik yapısına uygun olmayan meslekleri tercih eden kişilerde tükenmişlik ve başarısız olma ihtimalinin daha yüksek yaşanması mümkün olabilecektir.

İlgili alan yazını incelendiğinde mesleki benlik saygısı üzerinde çeşitli çalışmaların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Ancak literatür çalışmaları incelendiğinde, bağımsız denetçiler ya da muhasebe meslek mensupları üzerinde iş güvencesiyle birlikte mesleki benlik saygısını ölçen çalışmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmaların bazılarını özetleyecek olursak; Baloğlu vd., (2006)'nin ortaklaşa çalışmalarında, öğretmenlerin mesleki benlik saygısı ile yapmış oldukları işle alakalı doyum düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda meslek grubunun mesleki benlik saygınlık düzeyleri arttıkça, işten almış oldukları doyum seviyelerinde düşüş görüldüğü ifade edilmiştir (Baloğlu, Karadağ, Çalışkan ve Korkmaz, 2006: 345-346).

Uslusoy vd., (2016)'nin yapmış oldukları ortak çalışmada, sağlık çalışanları olan hemşirelerin mesleki benlik saygılarıyla, meslektaşların birbirleri arasında yer alan dayanışma tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda hemşirelerin mesleki benlik saygılarıyla, kendi meslektaş dayanışması tutumları arasında olumlu yönde bir ilişki ortaya konulmuştur. Ayrıca mesleğini gönüllü olarak seçen sağlık çalışanlarının mesleki benlik saygı algılarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu ve iş yerinde çalıştığı bölümden memnuniyetsizlik yaşayan sağlık çalışanlarının ise mesleki benlik saygı algılarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Uslusoy, Gürdoğan ve Kurt, 2016: 29).

Güleç ve Ayaz (2017)'in birlikte yapmış oldukları çalışmada, öğretmen adaylarının mesleki benlik saygınlıkları farklı değişkenlerle birlikte ele alınmıştır. Çalışma neticesinde öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları ile cinsiyetlerinin yanı sıra yükseköğretim tercih yapma sıraları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (Güleç ve Ayaz, 2017: 556).

Çivilidağ vd., (2018)'nin ortak çalışmalarında, öğrencilerin mesleki benlik saygısıyla birlikte sürekli kaygı ve yaşam doyumları değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada kadın öğrencilerin yaşam doyum algıları ile mesleki benlik saygıları arasında pozitif yönde ilişki tespit edilir iken, erkek öğrencilerde kaygı düzeyleri ile mesleki benlik saygı algıları arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir (Çivilidağ, Yanar, Kızıllırmak ve Denizli, 2018: 45).

Kahraman ve Kılıç (2021)'in yapmış oldukları çalışmada, hemşirelik bölümünde eğitim gören lisans öğrencileri üzerinde mesleki benlik saygıları ve etkileyen faktörlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma neticesinde mesleğini sevenlerin, mesleğini isteyerek tercih edenlerin ve okul yaşantısından memnuniyetlerini dile getiren öğrencilerin mesleki benlik saygı algılarının daha yüksek olabileceği ifade edilmiştir (Kahraman ve Kılıç, 2021: 1).

Dündar (2022)'in yapmış olduğu çalışmada, mesleki benlik saygısıyla birlikte mesleki damgalama ve kariyer bağlılığı değişkenleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışma sonucunda çalışanların mesleki benlik saygılarının, kariyer bağlılığıyla ve mesleki damgalama arasında yer alan ilişkide aracılık rolünün olmadığı ifade edilmiştir (Dündar, 2022: 3173).

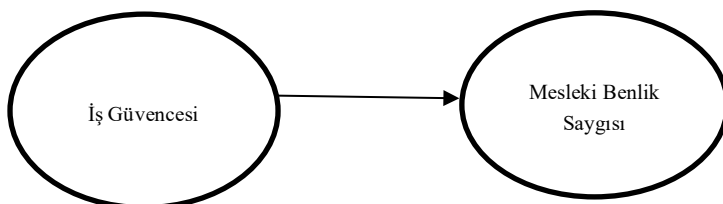
Çivilidağ ve Durmaz (2022)'in birlikte yapmış olduğu çalışmada, üniversitede çalışmakta olan araştırma görevlileri üzerinde rol çatışması, psikolojik taciz, işe yabancılaşma değişkenleri ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonucunda rol çatışmasının yanında rol belirsizliği olması durumunda, mesleki benlik saygısı üzerine negatif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkartılmıştır (Çivilidağ ve Durmaz, 2022: 25).

Yılmaz ve Aydın (2023)'in ortaklaşa çalışmalarında ise; sınıf öğretmenlerinin mesleki benlik saygıları ile iş güvencesi algıları arasında kurulan ilişkide örgütsel muhalefetin aracılık etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, çalışmakta olan öğretmenlerin iş güvencesi algıları ile benlik saygı algıları arasında olumlu yönde bir ilişki tespit edilmiştir (Yılmaz ve Aydın, 2023: 471-472).

3. ARAŞTIRMA HAKKINDA

Araştırma için İstanbul Gelişim Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'nın 20.10.2023 tarihli ve 2023-08-65 sayılı onayı ile etik kurul izin yazısı alınmıştır. Bu çalışma sayıca en fazla bağımsız denetim firması bulunduran söz konusu İstanbul ilinde kayıtlı olan bağımsız denetim firmalarında 7182 bağımsız denetçi üzerinde anakütle olarak belirlenmiştir (denkur.kgk.gov.tr). Ancak bunlardan aktif durumda olarak çalışan 2870 denetçi anakütle olarak belirlenmiştir. Uzgören (2012)'e göre 2870 kişilik anakütlenin %5 güvenilirlik düzeyinde örneklem sayısının 338 olması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini; gönüllülük esasına göre çalışmayı destekleyen 341 çalışan olması yeterli ve anakütleye uygun olarak kabul edilmiştir. Bağımsız denetim firmalarında çalışan 341 bağımsız denetçiden yüz yüze, e posta ve telefon yoluyla veriler elde edilmiştir. Araştırmanın modeli ve hipotezleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli



Araştırmanın hipotezleri;

H₁: Denetçilerin iş güvencesi algıları, mesleki benlik saygılarının üzerine anlamlı etkisi vardır.

H₂: Denetçilerin iş güvencesi algıları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterir.

H₃: Denetçilerin mesleki benlik saygıları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterir.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında 341 denetçiden elde edilen verilerle oluşturulan veri setiyle frekans analizleri, dağılım analizleri, örneklem yeterlilik analizleri, fark testleri, korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 1: *Katılımcıların Demografik Bilgileri*

Cinsiyet	N	%	Medeni durum	n	%
Kadın	74	21,7	Evli	223	65,4
Erkek	267	78,3	Bekar	118	34,6
Yaş	N	%	Eğitim	n	%
25-29	18	5,3	Lisans	247	72,4
30-34	33	9,7	Yüksek Lisans	85	24,9
35-39	42	12,3	Doktora	9	2,6
40-44	73	21,4	Gelir TL	n	%
45-49	79	23,2	17002-19000	55	16,1
50 ve üstü	96	28,2	19001-21500	68	19,9
Deneyim	N	%	21501-26500	97	28,4
1 Yıldan Az	15	4,4	26501 ve üstü	121	35,5
1-5 Yıl	68	19,9	Statü	n	%
6-10 Yıl	74	21,7	YMM	39	11,4
11-20 Yıl	101	29,6	SMMM	302	88,6
21 Yıl ve Üstü	83	24,3			

Katılımcı denetçilerin çoğunluğu erkek (n=267), 50 yaş ve üstü (n=96), 11-20 yıl deneyim sahibi (n=101), evli (n=223), lisans mezunu (n=247), 26501 TL. üstü gelire sahip (n=121) ve SMMM (n=302) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: *Normal Dağılım Analizi*

İş güvencesi		Mesleki benlik saygı	
Çarpıklık	-0,539	Çarpıklık	-0,552
Basıklık	-0,363	Basıklık	0,816

Tabloya göre verilerin normal dağılım (+3 ila -3) gösterdiği (Kalaycı, 2010) ve parametrik analizlere uygun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3: İş Güvencesi Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi

İş güvencesi ifadeleri	Yük değeri	KMO Barlett	Açıklanan varyans	Cronbach Alpha
Çalıştığım iş yerinde işten çıkarılma korkusu yaşamıyorum.	0,761	0,821	0,447	0,744
Çalıştığım iş yerinde ömür boyu iş garantimin olduğunu düşünüyorum.	0,75			
Çalıştığım iş yerinde kanunda belirtilen haller dışında işime son verilmez.	0,714			
Çalıştığım iş yerinde keyfi olarak işten çıkarılmam söz konusu olmaz.	0,689			
Çalıştığım iş yerinde yeterli iş güvencesine sahibim.	0,562			
Çalıştığım iş yerinde sahip olduğum hak ve yükümlülükler uygun çalıştığım iş yerinde işten atılmam.	0,495			

Geçdoğan Yılmaz (2020) tarafından 5'li likert tipinde geliştirilen iş güvencesi ölçeği tek faktörden oluşan faktör analizine göre madde yük değerleri 0,495 ila 0,761 arasında değişmektedir. Açıklanan varyans %44,7 olarak belirlenmiştir. KMO Barlett testi sonucunda (0,821) örneklem sayısının yeterli kabul edildiği ve faktör analizinin yapılmasına uygun olduğunu işaret etmektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizi ($\alpha=0,744$) sonucunda yeterli düzeyde güvenilir olduğu (Büyüköztürk, 2007) tespit edilmiştir.

Tablo 4: Mesleki Benlik Saygı Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizi

	1	2	3	KMO Barlett	Açıklanan varyans	Cronbach Alpha
Mesleki benlik saygı ölçeği ifadeleri						
26 Yeri geldiğinde mesleğimi rahatlıkla savunabilirim.	0,943					0,780
28 Mesleğimin itibarlı olduğunu düşünüyorum.	0,915					
27 İlgilerimin mesleğime uygun olmadığını düşünüyorum.	0,645			0,747	0,481	
30 Mesleğim, bir meslekte bulunmasını istediğim özelliklere sahiptir.	0,569					
29 Gerçekte zevk almadığım halde, mesleğimden zevk alıyormuş gibi görünüyorum.	0,529					
22 Mesleğimin benim ihtiyaçlarımı karşılayamayacağını düşünüyorum.	0,418					
17 Bu mesleği seçtiğim için kendi içimde çatışma yaşadığım olur.		0,669				
6 Mesleğimi istemeyerek seçtim.		0,609				
15 Mesleğimi küçümsüyorum.		0,582				
12 Mesleğimin değerlerini hala benimseyebilmiş değilim.		0,512				
21 Mesleğimi değiştirmeyi düşünüyorum.		0,487				
3 Mesleğimi kişiliğime uygun bulmuyorum.			0,663			
9 Mesleğime çok saygı duyuyorum.			0,621			
5 Mesleğimde üretken ve verimli olabileceğimi düşünüyorum.			0,611			
7 Mesleğim benim benliğimin bir parçasıdır.			0,587			

Arıcak (1999) tarafından 5'li likert tipinde geliştirilen ve Geçdoğan Yılmaz (2020) çalışmasında kullanılan mesleki benlik saygı ölçeğinin faktör analizi yapılması için teorik olarak eşleşmeyen ölçekteki 1, 2, 4, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 23, 24 ve 25. ifadeler çıkartılmıştır. Mesleki benlik saygı ölçeği üç faktörden oluşan faktör analizine göre madde yük değerleri 0,418 ile 0,943 arasında değişmektedir. Açıklanan varyans %48,1 olarak belirlenmiştir. KMO Barlett testinin neticesinde (0,747) örneklemin istenen düzeyde olduğu ve faktör analizi yapılabilir hale geldiğini göstermektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizi ($\alpha=0,780$) sonucunda yeterli düzeyde güvenilir olduğu (Büyüköztürk, 2007) tespit edilmiştir.

Tablo 5: Fark Testleri

		N	Ort.	S.S.	P
Cinsiyetiniz İŞ_GÜVENCESİ	Kadın	74	4,0833	0,73676	0,553
	Erkek	267	4,1336	0,61624	
MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	Kadın	74	3,4059	0,31998	0,067
	Erkek	267	3,4884	0,34829	
		N	Ort.	S.S.	P
Medeni durumunuz İŞ_GÜVENCESİ	Evli	223	4,2302	0,59828	0,000
	Bekar	118	3,9195	0,67857	
MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	Evli	223	3,5365	0,29850	0,000
	Bekar	118	3,3458	0,38728	
		N	Ort.	S.S.	P
Statünüz İŞ_GÜVENCESİ	YMM	39	4,5427	0,50105	0,000
	SMMM	302	4,0684	0,64048	
MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	YMM	39	3,6274	0,27057	0,002
	SMMM	302	3,4502	0,34713	

Tabloya göre t testi sonucunda katılımcı bağımsız denetçilerin iş güvencesi konusunda cinsiyetleri ile anlamlı farklılık ($p=0,553$) bulunamaz iken medeni durum ($p=0,000$) ve statüleri ($p=0,000$) arasında ($p<0,05$) anlamlı fark tespit edilmiştir. Katılımcı bağımsız denetçilerin mesleki benlik saygı konusunda cinsiyetleri ile anlamlı farklılık ($p=0,067$) bulunamaz iken medeni durum ($p=0,000$) ve statüleri ($p=0,002$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 6: Çoklu Karşılaştırma Post.Hoc.Tukey Testi

Değişkenler Yaş			Ort.fark (I-J)	S.S.	p	Altbant	Üstbant
İŞ_GÜVENCESİ	50 yaş ve üstü	25-29	,736*	0,130	0,000	0,36	1,11
		30-34	1,197*	0,102	0,000	0,90	1,49
		35-39	,844*	0,094	0,000	0,57	1,11
		40-44	,868*	0,079	0,000	0,64	1,09
		45-49	,647*	0,077	0,000	0,43	0,87
MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	50 yaş ve üstü	25-29	,292*	0,078	0,003	0,07	0,52
		30-34	,514*	0,061	0,000	0,34	0,69
		35-39	,367*	0,056	0,000	0,21	0,53
		40-44	,213*	0,047	0,000	0,08	0,35
		45-49	0,049	0,046	0,900	-0,08	0,18

			Ort.fark (I- J)	S.S.	p	Altbant	Üstbant
Değişkenler_Eğitim İŞ_GÜVENCESİ	Lisans	Yüksek Lisans	-,217*	0,080	0,019	-0,40	-0,03
		Doktora	-0,481	0,215	0,067	-0,99	0,03
MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	Lisans	Yüksek Lisans	-0,061	0,043	0,340	-0,16	0,04
		Doktora	-,315*	0,116	0,020	-0,59	-0,04
			Ort.fark (I- J)	S.S.	p	Altbant	Üstbant
Değişkenler_Gelir İŞ_GÜVENCESİ	26501 TL ve üzeri	17002-19000	,347*	0,098	0,003	0,09	0,60
		19001-21500	,536*	0,091	0,000	0,30	0,77
		21501-26500	,493*	0,082	0,000	0,28	0,70
MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	26501 TL ve üzeri	17002-19000	,270*	0,054	0,000	0,13	0,41
		19001-21500	,255*	0,050	0,000	0,13	0,38
		21501-26500	,127*	0,045	0,025	0,01	0,24
			Ort.fark (I- J)	S.S.	p	Altbant	Üstbant
Değişkenler_Deneyim MESLEKİ_BENLİK_SAYGI	1-5 Yıl Arası	1 Yıdan Az	-0,14912	0,09571	0,525	-0,4116	0,1134
		6-10 Yıl Arası	-,21326*	0,05636	0,002	-0,3678	-0,0587
		11-20 Yıl Arası	-0,11334	0,05263	0,200	-0,2577	0,0310
		21 Yıl ve Üzeri	-,21852*	0,05488	0,001	-0,3690	-0,0680

Post. Hoc. Tukey testi, ikiden fazla yer alan örneklem grubu içerisinde tespit edilen ortalamaların anlamlılık seviyelerinde herhangi bir farklılık olup olmadığının belirlenmesinde yardımcı olmaktadır (Kalaycı, 2010:131). Tabloya göre 50 yaş ve üstü bağımsız denetçilerin iş güvencesi konusunda 25-29, 30-34, 35-39, 40-44 ve 45-49 diğer yaş aralığındaki bağımsız denetçilere göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü anlamlı fark belirlenmiştir. 50 yaş ve üstü bağımsız denetçilerin mesleki benlik saygı konusunda 25-29, 30-34, 35-39 ve 40-44 yaş aralığındaki bağımsız denetçilere göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü anlamlı fark belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre; farklılığın nedeni olarak 50 yaş ve üstü bağımsız denetçilerin diğer yaş grubundakilere göre mesleğinde geçirmiş olduğu çalışma sürelerinin daha fazla oluşundan kaynaklandığı düşünülebilir.

Lisans mezunu bağımsız denetçilerin iş güvencesi konusunda yüksek lisans mezunu bağımsız denetçilere göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü anlamlı fark belirlenmiştir. Lisans mezunu bağımsız denetçilerin mesleki benlik saygı konusunda yüksek lisans mezunu bağımsız denetçilere göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü anlamlı fark belirlenmiştir. Bu tür farklılığın, bağımsız denetçilerin kariyer basamağı olarak görülen eğitim düzeylerindeki değişikliklerden kaynaklandığı ifade edilebilir.

26501 TL. ve üstü geliri olan bağımsız denetçilerin iş güvencesi ve mesleki saygı konusunda 17002-19000 TL. gelir, 19001-21500 TL. gelir, 21501-26500 TL. diğer gelir aralığındaki denetçilere göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü anlamlı fark belirlenmiştir. Bu tür farklılığın ise; daha çok maaş ve gelir seviyesine sahip olan denetçilerin diğer denetçi gruplarına göre kendilerini ekonomik olarak daha rahat ve güvende hissedebilmelerinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

1-5 yıl arası deneyime sahip bağımsız denetçilerin mesleki benlik saygı konusunda 6-10 yıl ve 21 yıl üzeri diğer bağımsız denetçilere göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde negatif yönde anlamlı farklılık belirlenmiştir. Farklılığın sebebi olarak; deneyim süresi az olan denetçilerin diğer denetçi gruplarına göre mesleklerini benimseme noktasında daha pasif kalmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo 7: Değişkenler Arasında Korelasyon Analizi

İş_Güvencesi	Pearson C.	İş_Güvencesi 1	Mesleki_Benlik_Saygı ,462**
	Sig. (2-tailed)		0,000
	N	341	341
Mesleki_Benlik_Saygı	Pearson C.	,462**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	
	N	341	341

Korelasyon, ilişkinin nedenselliğinin sebebiyle birlikte ön bilgi vermekte olup “r” korelasyon katsayısıyla gösterilip -1 ile +1 arasında değer ile gösterilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014). Yapılan korelasyon analizi sayesinde iş güvencesi ve mesleki benlik saygı arasında $r=0,462$ kuvvetinde ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) pozitif yönlü orta düzeyde ilişki ortaya çıkmıştır.

Tablo 8: Değişkenler Arasında Regresyon Analizi

Model	B	S.H.	Beta	T	Sig.	F	R ²	
Sabit	2,454	0,107		22,866	0,000			
İş Güvencesi	0,246	0,026	0,462	9,580	0,000	91,774	0,213	
Mesleki Benlik Saygısı= 2,454 + 0,246 * (İş Güvencesi)								

Regresyon; mevcut değişkenler arasında yer alan etkileşimin analizinin sağlanmasında, değişkenlerden birisindeki değişimin diğer değişken üzerinde meydana getirmiş olduğu değişimin açıklanmasına yardımcı olan istatistiksel yöntemdir (Gürüş ve Çağlayan, 2005: 199). Yapılan regresyon analiz sonucunda iş güvencesi ile mesleki benlik saygısı modeli istatistiki olarak ($F=91,774$; $p<0,05$) anlamlıdır. Belirlilik katsayısı $R^2=0,213$ olarak bulunmuş olup, mesleki benlik saygısındaki değişimin %21,3’ü iş güvencesi tarafından açıklandığı belirlenmiştir.

Tablo 9: Hipotez Sonuçları

Hipotez	P	Sonuç
H ₁ : Denetçilerin iş güvencesi algıları, mesleki benlik saygılarının üzerine anlamlı etkisi vardır	0,000	Kabul
H ₂ : Denetçilerin iş güvencesi algıları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterir	Cinsiyet ($p=0,553$), Medeni durum ($p=0,000$), Statü ($p=0,000$), Yaş ($p=0,000$), Eğitim ($p=0,019$), Gelir ($p=0,003$), Deneyim ($p=0,104$)	Kısmen Kabul
H ₃ : Denetçilerin mesleki benlik saygıları demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterir	Cinsiyet ($p=0,067$), Medeni durum ($p=0,000$), Statü ($p=0,002$), Yaş ($p=0,000$), Eğitim ($p=0,020$), Gelir ($p=0,003$), Deneyim ($p=0,002$)	Kısmen Kabul

5. SONUÇLARIN TARTIŞILMASI

Bu araştırma bağımsız denetim yapan denetçilerin iş güvencelerinin mesleki benlik saygısı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla ilişkisel tarama modeli esasıyla İstanbul ilinde aktif faaliyette bulunan 341 bağımsız denetçiyle gönüllülük temelinde kolayda örnekleme kullanılarak anketle yapılmıştır. Elde edilen verilerle yapılan korelasyon analizi ile iş güvencesi ve mesleki benlik saygısı arasında $r=0,462$ kuvvetinde ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır. Regresyon analiziyle iş güvencesinin mesleki benlik saygısı üzerinde ($\beta=0,246$; $p<0,05$) etkisi saptanmıştır. Alan yazında bağımsız denetçilerin iş güvencesi ve mesleki benlik saygısı arasındaki ilişkiyi ve etkiyi araştıran çalışmaya rastlanmamıştır. Buna karşın bu değişkenler ile farklı değişkenlerin kullandığı ve bu çalışmayı dolaylı olarak destekleyen bazı çalışmalar şöyle özetlenebilir.

Fried vd. (2003) çalışanların iş güvencesi ile iş performansı arasında ilişkinin var olduğunu ifade etmiştir. Bakan ve Büyükbese (2004) çalışanların iş güvencesi algıları ile iş tatminleri ve iş motivasyonları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğunu ileri sürmüştür. Baloğlu vd. (2006) öğretmenlerin mesleki benlik saygınlık düzeyleri arttıkça, işten almış oldukları doyum seviyelerinde düşüş gördüğü iddia etmiştir. Güleç ve Ayaz (2017) öğretmen adaylarının mesleki benlik saygıları ile cinsiyetlerinin yanı sıra yükseköğretim tercih yapma sıraları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ifade etmiştir. Yılmaz (2020) öğretmenlerin iş güvencesi algılarındaki artışın, mesleki benlik saygılarında bir artış ile sonuçlandığı ileri sürmüştür. Karanfil ve Doğan (2020) iş güvencesi/güvencesizliğinin çalışanların stres düzeylerindeki artış-azalışta etkili olduğunu ifade etmiştir. Kahraman ve Kılıç (2021) hemşirelik mesleğini sevenlerin, mesleğini isteyerek tercih edenlerin ve okul yaşantısından memnuniyetlerini dile getiren öğrencilerin mesleki benlik saygılarının daha yüksek olduğu iddia etmiştir. Shahid, Tufail ve Ismail (2021) iş güvencesiyle birlikte ödül yönetim sistemlerinin muhasebe meslek mensuplarının iş performansları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ileri sürmüştür. Hur (2022) çalışanlar açısından iş güvencesi ile iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Rajapakshe ve Chandrasiri (2023) çalışanların beceri düzeyleri, istihdam durumu, hükümet politikaları gibi durumların iş güvencesini önemli ölçüde ilişkili olduğu ifade etmiştir. Yılmaz ve Aydın (2023) öğretmenlerin mesleki benlik saygıları ile iş güvencesi algıları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Üngüren, Onur, Demirel ve Tekin (2024) çalışanların iş güvencesine ilişkin olumlu algılarının iş stresinin işle ilgili tükenmişlik üzerindeki etkisini azaltabileceği iddia etmiştir. Literatürdeki çalışmalar, araştırmamız ile karşılaştırıldığında benzer şekilde çalışanların iş güvencesi algıları ile mesleki benlik saygısı algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde iş dünyasının inanılmaz hızlı büyümesi, küreselleşme ve şirketler arasındaki iş ilişkilerinin sıkılaşmasıyla birlikte güvenilir finansal bilgiye olan ihtiyaç da artmaktadır. Finansal piyasaların ve kurumların küreselleşmesine paralel olarak şirketlerin mali durumu sadece hissedarların değil, yatırım yapanların da endişesi haline gelmektedir. Bu yönüyle, ilgili bilgi kullanıcılarının tarafsız ve doğru bilgilerin elde edilmesi ihtiyacı nedeniyle mali verilerin güvenilir olması oldukça önemlidir. Bu bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği ise bağımsız denetimin kalitesinden geçmektedir. Bağımsız denetçinin sorumluluğu, bağımsız denetim faaliyetlerinin istenen kalitede gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktır. Dolayısıyla bağımsız denetimin kalitesini belirleyen en önemli faktörlerden birisi de bağımsız denetçinin tutum ve görüşleri olmaktadır.

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimiyle beraber çalışanlar iş bulmakta sıkıntıya düşebilmektedirler. Çalışanlar yeni iş bulmakta ve işte kalmakta zorluk çekerken, işverenler vasıflı işgücünü elde tutmakta zorlanmaktadır. Ayrıca çalışanların işletmede istediği sürece çalışacağını bilmesi yani iş güvencesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda araştırmanın amacı bağımsız denetim yapan denetçilerin iş güvencelerinin mesleki benlik saygısı üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaçla İstanbul ilinde kayıtlı olan bağımsız denetim firmalarında 7182 bağımsız denetçiden aktif olarak çalışan 2870 bağımsız denetçi anakütle olarak belirlenmiştir. Bu anakütleyi temsilen 341 bağımsız denetçi ile veri seti oluşturulmuştur. Elde edilen verilerle yapılan korelasyon analizi ile bağımsız denetçilerin iş güvencesi ve mesleki benlik saygısı arasında $r=0,462$ kuvvetinde ($p<0,05$ anlamlılık düzeyinde) pozitif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki saptanmıştır. Regresyon analiziyle iş güvencesinin mesleki benlik saygısı üzerinde ($\beta=0,246$; $p<0,05$) etkisi saptanmıştır.

Yapılan fark testleri sonucunda iş güvencesi ile demografik değişkenlerden cinsiyet ($p=0,553$) ve deneyim ($p=0,104$) arasında anlamlı farklılık tespit edilememiş iken medeni durum ($p=0,000$), statü ($p=0,000$), yaş ($p=0,000$), eğitim ($p=0,019$), gelir ($p=0,003$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Yapılan fark testleri sonucunda mesleki benlik saygı ile demografik değişkenlerden cinsiyet ($p=0,067$) arasında anlamlı farklılık tespit edilememiş iken medeni durum ($p=0,000$), statü ($p=0,002$), yaş ($p=0,000$), eğitim ($p=0,020$), gelir ($p=0,003$), deneyim ($p=0,002$) arasında $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlara göre bağımsız denetçilere yönelik şu önerilerde bulunulabilir;

- Bağımsız denetçilerin yaptıkları işin önemini doğru kavrayarak içselleştirmelerini sağlayacak etkinliklere katılması,
- Bağımsız denetçilerin yaptıkları işten gurur duymalarını sağlayacak bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerine katılması,
- Bağımsız denetçilik mesleğini seçmenin bir zorunluluk değil, yaşamın sürdürülmesini destekleyici bir unsur olduğunun farkında olunması,
- Bağımsız denetçilik mesleğiyle ilgilenen meslek kuruluşları bağımsız denetçilere seminer, çalıştay, kongre, sempozyum gibi organizasyonlar düzenleyerek gerekli eğitimlerin verilmesine yardımcı olmalı,

- Kişilerin bağımsız denetçilik mesleğinden başka mesleklere yönelmesi yerine, bu mesleğin önünü açacak yenilik ve yaratıcılık becerilerinin geliştirilmesi,
- Bağımsız denetçilik mesleğini eleştirenlere karşı mesleğin olumlu yönlerinin ön plana çıkartılması önerilebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmada kullanılmak için İstanbul Gelişim Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'ndan 20.10.2023 tarih ve 2023-08-65 sayılı yazısıyla onay alınmıştır.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akmeşe, Z. B., & Yücel, U. (2023). Professional Self-Esteem of Turkish Midwifery Students: A Mixed-Methods Approach. *Healthcare*, 11(9), 1-12. doi:<https://doi.org/10.3390/healthcare11091214>
- Arcak, T. (1999). Öğretmen Adaylarının Benlik Saygısı ve Mesleki Benlik Saygılarının Geliştirilmesine Yönelik Bir Grupla Psikolojik Danışma Uygulaması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(11), 11-22.
- Bakan, İ., & Büyükbeşe, T. (2004). Çalışanların İş Güvencesi ve Genel İş Davranışları İlişkisi: Bir Alan Çalışması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23), 35-59.
- Baloğlu, N., Karadağ, E., Çalışkan, N., & Korkmaz, T. (2006). İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Benlik Saygısı ve İş Doyumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *7(2)*, 345-358.
- Büyüköztürk, Şener (2007). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 32(32), 470-483.
- Çelebi, A.M., & Bilen, C. (2024). Çalışanların Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişliğe Etkisi: Benlik Saygısının Düzenleyici Rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(52), 629-655. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1414914>.
- Çivilidağ, A., & Durmaz, Ş. (2022). Rol Çatışması-Rol Belirsizliği ve İş Yerinde Psikolojik Taciz, Mesleki Benlik Saygısı ve İşe Yabancılaşma Olgularının Araştırma Görevlileri Üzerinde İncelenmesi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 12, 25-41.
- Çivilidağ, A., Yanar, A., Kızıllırmak, B., & Denizli, T. (2018). Mesleki Benlik Saygısı, Sürekli Kaygı ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 45-60. doi:<https://doi.org/10.31461/ybpd.417509>
- Çıtır, Ö.İ., & Kavi, E. (2010). Algılanan Örgütsel Güven ile İş Güvencesi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 229-244.
- Dündar, Y. (2022). Mesleki Damgalama, Mesleki Benlik Saygısı ve Kariyer Bağlılığı İlişkisi: Otelcilik Sektöründe Bir Uygulama. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(4), 3173-3192. doi:<https://dx.doi.org/10.21325/jotags.2022.1136>
- El Sahli, Z., Gullstrand, J., & Olofsdotter, K. (2022). The External Effects of Offshoring on Job Security in SMEs. *Small Business Economics*, 59(4), 1613-1640. doi:<https://doi.org/10.1007/s11187-021-00578-2>
- Fried, Y., Slowik, L. H., Shperling, Z., Franz, C., A.Ben-David, H., Avital, N., & Yeverehyahu, U. (2003). The Moderating Effect of Job Security on The Relation Between Role Clarity and Job Performance: A Longitudinal Field Study. *Human Relations*, 56(7), 787-805.
- Geçdoğan Yılmaz, R. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin İş Güvencesi Algıları ile Mesleki Benlik Saygıları Arasındaki İlişkide Örgütsel Muhalefetin Aracılık Etkisi. *Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu*.
- Güleç, H., & Ayaz, C. Ö. (2017). Öğretmen Adaylarının Benlik Saygıları ve Mesleki Benlik Saygılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 556-579. doi:<https://doi.org/10.14686/buefad.290240>
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 1.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Güriş, S. ve Çağlayan, E. (2005). *Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Hur, H. (2022). Job Security Matters: A Systematic Review and Meta-Analysis of The Relationship Between Job Security and Work Attitudes. *Journal of Management and Organization*, 28(5), 925-955. doi:<https://doi.org/10.1017/jmo.2019.3>
- Kahraman, İ., & Kılıç, H. F. (2021). Hemşirelik Öğrencilerinin Mesleki Benlik Saygısı ve Etkileyen Faktörler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-12. doi:[10.46237/amusbfd.487565](https://doi.org/10.46237/amusbfd.487565)
- Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5.Baskı., Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Karanfil, S. M., & Doğan, A. (2020). Çalışanların İş Güvencesizliğine Yönelik Algularının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisinde Kaygının Aracı Rolü. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 8(1), 144-162.
- Qin, C., Wu, K., Liu, X., Liu, S., & Lu, W. (2021). The Effect of Job Security on Deviant Behaviors in Diverse Employment Workplaces: From the Social Identity Perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(14), 1-15. doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph18147374>
- Rajapakshe, W., & Chandrasiri, T. (2023). Job Security in The Apparel İndustry in Sri Lanka. *Work Organisation, Labour & Globalisation*, 17(2), 165-196. doi:<https://doi.org/10.13169/workorglaboglob.17.2.0165>
- Shahid, A. U., Tufail, H. S., & Ismail, J. S. (2021). Antecedents and Consequences of Perceived Job Security of Professional Accountants. *Asian Review of Accounting*, 29(5), 601-616. doi:<https://doi.org/10.1108/ARA-09-2020-0146>

- Syahaşrudın, M., İstifadah, P. T., Slamın, & Susanto, A. B. (2022). The Effect of Transactional Leadership, Compensation, Motivation and Work Experience Through Job in Security on The Performance of Employees. *Acces la Success*, 23(188), 256-262. doi:https://doi.org/10.47750/QAS/23.188.34
- Uslusoy, E. Ç., Gürdoğan, E. P., & Kurt, D. (2016). Hemşirelerde Mesleki Benlik Saygısı ve Meslektaş Dayanışması. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 29-35.
- Uzğören, N. (2012). Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Temel İstatistiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları. Ekin Yayınevi.
- Üngüren, E., Onur, N., Demirel, H., & Tekin, Ö. A. (2024). The Effects of Job Stress on Burnout and Turnover Intention: The Moderating Effects of Job Security and Financial Dependency. *Behavioral Sciences*, 14(4), 1-21. doi:https://doi.org/10.3390/bs14040322
- Yılmaz, R. G. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin İş Güvencesi Algıları ile Mesleki Benlik Saygıları Arasındaki İlişkide Örgütsel Muhalefetin Aracılık Etkisi. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Yılmaz, R. G., & Aydın, B. (2023). Organizational Dissent as an Intermediator in the Relationship Between Job Security Perception and Professional Self-Esteem of Elementary School Teachers. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 471-494. doi:https://doi.org/10.17240/aibuefd.2023.-1182666
- Yüksek, A. (2012). İş Güvencesinin İstihdam Yaratılmasındaki İşlevi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- İnternet Kaynakları:
sozluk.gov.tr, 02.03.2024
denkur.kgk.gov.tr, 26.03.2024

KATILIM BANKACILIĞINDA FİNANSAL PERFORMANS: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ¹

FINANCIAL PERFORMANCE IN PARTICIPATION BANKING: THE CASE OF TÜRKİYE

Ahmet YERLİKAYA ², Bahadır UYSAL ³

¹ Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı'nda yürütülen tez ve 21-23 Aralık 2023 tarihleri arasında Atatürk Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen 2. Uluslararası Sigortacılık, Bankacılık ve Finans Sempozyumu (2. USBFS)'nde sunulan bildiriden oluşturulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Vakıf Katılım Bankası, ahmyerlikaya42@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-4252-864X>.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, bahadiruysal@kku.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-6670-644X>.

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Katılım Bankacılığı, Finansal Performans, Çok Ölçütlü Karar Verme.

Jel Kodları:

G21, G23

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 8 Haziran 2024

Düzeltilme Tarihi: 28 Haziran 2024

Kabul Tarihi: 28 Haziran 2024

ÖZET

Bankalar, özellikle gelişmekte olan piyasalarda finansman sağlanabilecek en önemli piyasa aktörlerinden birisidir. Bankalar, sundukları finansal enstrümanlara ve amaçlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bankacılık türlerinden birisi olan katılım bankacılığı, İslam hukukunu temel alan bir anlayışa sahiptir. Buna göre faiz kavramını kullanmayan katılım bankaları, finansal enstrümanlara İslami bakış açısı getirerek diğer bankacılık türlerinden ayrılmaktadır. Literatürde katılım bankalarının finansal performanslarının farklı yöntem ve kriterlere göre ölçüldüğü görülmüştür. Bu çalışmada ise literatürden farklı olarak personel sayısı ve şube sayısı da dahil olmak üzere 12 kriterin TOPSİS yöntemi ile kullanılarak katılım bankalarının performansları ölçülmüştür. Bu kapsamda üç özel katılım bankası olan Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans ile üç kamu katılım bankası olan Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım olmak üzere altı katılım bankası incelemeye alınmıştır. 2019-2022 yıllarına ait veriler, Türkiye Katılım Bankaları Birliği web sitesinden temin edilmiştir. Çalışmada en yüksek performansa sahip bankanın Kuveyt Türk, en düşük performansa sahip bankanın ise Emlak Katılım bankası olduğu tespit edilmiştir. Vakıf Katılım'ın inceleme dönemi içerisinde performansını istikrarlı şekilde artırarak sıralamasını yükselttiği görülmüştür. Performansı yüksek bankaların ürün çeşitliliğini sağlayan, şube ve personel sayısı fazla olan bankalar olduğu değerlendirilmiştir.



ARTICLE INFO

Keywords

Participation Banking, Financial Performance, Multiple Criteria Decision Making.

Jel Codes:

G21, G23

Article History:

Received: 8 June 2024

Received in revised form:

28 June 2024

Accepted: 28 June 2024

ABSTRACT

Banks are one of the most important market actors that can provide financing, especially in emerging markets. Banks are classified in different ways according to the financial instruments they offer and their objectives. Participation banking, one of the banking types, has an understanding based on Islamic law. Accordingly, participation banks, which do not use the concept of interest, differ from other banking types by bringing an Islamic perspective to financial instruments. In the literature, it is seen that the financial performance of participation banks is measured according to different methods and criteria. In this study, unlike the literature, the performance of participation banks was measured by using 12 criteria, including the number of personnel and the number of branches, using the TOPSIS method. In this context, three private participation banks, namely Albaraka Türk, Kuveyt Türk and Türkiye Finans, and three public participation banks, namely Ziraat Participation, Vakıf Participation and Emlak Participation, were included in the analysis. Data for the years 2019-2022 were obtained from the website of the Participation Banks Association of Turkey. In the study, it was determined that Kuveyt Türk was the bank with the highest performance and Emlak Participation was the bank with the lowest performance. It was observed that Vakıf Participation increased its ranking by steadily increasing its performance during the review period. It is evaluated that banks with high performance are banks that provide product diversity and have a high number of branches and personnel.

Atf vermek için / To cite: Yerlikaya, A. & Uysal, B. (2024). Katılım bankacılığında finansal performans: Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 138-148. DOI: 10.58627/dpuıibf.1498157

Bankacılık sektörü, ülke içerisinde fon sağlama ve fon toplama yöntemleri ile finansman sağlamaktadır. Finansman imkanlarının genişlemesi ve piyasaların derinleşmesi fona ulaşımı kolaylaştırarak ekonomik gelişimi olumlu yönde etkilemektedir. İslam'da faizin haram olması sebebiyle dini hassasiyeti olan tasarruf sahiplerinin ticari bankacılık işlemlerinden uzak durdukları ve finansal piyasalara girmek istemedikleri görülmektedir. Fonlarını değerlendirmek ve fon kullanma arayışı içerisinde olan faiz hassasiyeti barındıran tasarruf sahiplerine yönelik olarak faizsiz bankacılık kavramı ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda İslami Bankacılık adı altında kurulan bu bankaların daha çok Körfez bölgesi ülkelerinde bulunduğu görülmektedir. Türkiye'deki İslami Bankacılık faaliyetlerinin 1980'li yıllarda Özel Finans Kurumları adı altında başladığı bilinmektedir. Dini hassasiyetleri sebebiyle konvansiyonel bankacılık sistemine dâhil olmayıp sistem dışında kalan tasarrufların sisteme kazandırılması ise Katılım Bankacılığı kavramının oluşturulması ile sağlanmıştır.

2023 yılı Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri incelendiğinde bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin %86'i konvansiyonel bankalar, %6'yı yatırım ve kalkınma bankaları tarafından oluşturulurken, %8'i katılım bankalarınınca sağlanmaktadır. Benzer şekilde piyasalara sağlanan toplam finansman/krediler incelendiğinde, katılım bankalarının payı yine %8 düzeyindedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından hazırlanan Sektör Mukayese Raporundan temin edilen katılım bankacılığı ile bankacılık sektörü verileri karşılaştırmalı şekilde sunulmuştur:

Tablo 1: Sektör Mukayese Raporu

	Katılım Bankacılığı Artış Oranı	Bankacılık Sektörü Artış Oranı	Katılım Bankacılığının Sektör Payı
Aktifler	41,70%	33,52%	8,30%
Toplanan Fonlar	45,59%	40,62%	10,90%
Kullandırılan Fonlar	45,45%	33,25%	8,00%
Toplam Takipteki Alacaklar	-14,68%	1,30%	5,90%
Finansal Kiralama Alacakları	44,83%	43,51%	96,80%
Öz Kaynaklar	80,61%	46,83%	6,30%
Net Kar	609,70%	417,21%	7,80%

Sektör mukayese raporu incelendiğinde katılım bankacılığının toplam aktifler, toplanan fonlar, kullandırılan fonlar, finansal kiralama alacaklar, öz kaynaklar ve net kar kalemlerinde bankacılık sektörü ortalamasına göre daha yüksek bir artış oranı sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca toplam takipteki alacakların da bankacılık sektörü ortalamasına göre daha düşük seviyede olduğu izlenmektedir. Söz konusu veriler katılım bankacılığının, konvansiyonel bankacılığı oranla daha iyi değişim oranına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de 2019-2022 yıllarında faaliyet gösteren katılım bankalarının performanslarının sıralanması amaçlanmıştır. Çalışmada ilgili dönemde faaliyet gösteren Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Vakıf Katılım, Ziraat katılım ve emlak katılım olmak üzere 6 katılım bankası incelenmiştir. Literatür araştırması sonucunda çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan TOPSİS yöntemi kullanılmasına karar verilmiştir. Kriter olarak aktif toplam, toplanan fonlar, karşılıklar, özsermaye yeterlilik rasyosu, ödenmiş sermaye, net kâr payı geliri, ücret ve komisyon gelirleri, diğer faaliyet gelirleri, net dönem kârı, vergi öncesi kâr değişkenleri ile birlikte literatürden farklı olarak şube sayısı ve personel sayısı da birer kriter olarak dikkat alınmıştır (Batır (2019), Gezen (2019), Şireci ve Kayadibi (2023), Karakaya (2020)).

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bankacılık üzerine yapılmış çalışmalar, finans literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Katılım bankacılığı, konvansiyonel bankacılıktan ayrılan yönleri sebebiyle farklı çalışmalara konu edildiği gibi, konvansiyonel bankacılıkla karşılaştırıldığı çalışmaların olduğu da görülmektedir.

Katılım bankacılığı ile ticari bankacılığın karşılaştırıldığı çalışmalarda farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Pakler ve Çakır (2023)’te, mevduat ve katılım bankaları tarafından farklı sektörlerde kullanılan kredileri Vektör Otoregresyon Modeli (VAR), Granger Nedensellik Testi (GC), Zamanla Değişen Granger Nedensellik (TVGC) Testi yöntemleri ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre her iki banka türünde de enflasyon ile toplam krediler arasında nedensellik olduğu görülmüştür. Katılım bankalarının kullandığı tarafların sermaye ve emeklerini ortaya koyarken kârı baştan belirlenen bir oranla paylaştığı mudaraba ve taraflardan her ikisinin de sermayeye katıldığı ortaklık sözleşmesi olan müşaraka gibi farklı finansman enstrümanlarının enflasyon etkisini azaltabileceği ifade edilmiştir.

Bankaların performanslarının karşılaştırıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Çetin ve Bıtrık (2010)’da ticari bankalar ile katılım bankalarının finansal tablolarını AHS yöntemi ile incelemiştir. Aktif büyüklüklerine göre en büyük dörder bankanın incelendiği çalışmada en yüksek finansal performansı Akbank ve Bank Asya’nın gösterdiği tespit edilmiştir. Şireci ve Kayadibi (2023)’de 2017-2020 dönemi için ticari bankalar ile katılım bankalarının finansal performansını ölçülmüştür. Analiz sonucunda katılım bankalarının yüksek kâr payı oranları sunmaları durumunda işlem hacimlerini artırabilecekleri ifade edilmiştir. Sarıdoğan (2020)’de panel veri analizi ile 2015-2018 dönemi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre toplam mevduattaki artışın katılım bankalarının kârlılıklarını artırdığı, öte taraftan enflasyon ve toplam finansmanların azalttığı tespit edilmiştir. Çetin (2020)’de, 2007-2018 dönemin, makro ekonomik değişkenler ve banka değişkenlerini panel veri analizini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, şube sayısındaki değişim ile işlem hacmi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bankacılık sektörü büyümesinde katılım bankacılığının etkisi olmadığını görülmüştür. Öte taraftan yüksek üretime sahip illerde katılım bankacılığının katkısının daha çok katkı olduğu tespit edilmiştir. Bankaların büyümelerinde karşılaşılan farklılıkların, bankaların sahip oldukları ortaklık yapısından kaynaklandığı değerlendirilmiştir.

SWOT analizinin uygulandığı Can ve İslamoğlu (2023), 1999-2021 yılları arasında katılım bankacılığının Türkiye’deki finansal gelişimini incelememiş, sürecin olumlu ve olumsuz yönlerini açıklanmıştır. Üniversite eğitiminde yeni bölümlerin açılmasının İslami bankacılığı olumlu şekilde etkilediği, katılım bankacılığı ile ilgili gerekli bilgilendirmelerin yapılması ve ürün yelpazesinin genişletilmesi durumunda sektör içerisinde etkisinin genişleyeceği değerlendirilmiştir.

Hamarat (2024)’te 2011-2016 yılları arasında Türkiye’deki konvansiyonel ve katılım bankaların etkinliğini stokastik sınır analizi (SFA) kullanılarak incelenmiştir. Üç katılım bankası ve 23 ticari bankanın dahil edildiği çalışma sonuçlarına göre, katılım bankalarının verimliliği, normal bankalara göre daha düşük düzeydedir. Enflasyon ve faiz oranlarının dış faktörler için istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve özellikle 2012-2014 yılları arasında Türk bankalarının maliyet etkinliğini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Gündüz ve Özyıldırım (2020)’de, Türkiye’deki bütün iller için Finansal Kapsayıcılık Endeksi (FKE) hesaplanması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda daha gelişmiş bir finansal sistem için finansal aktörlerin finansal enstrümanlara erişimlerini kolaylaştırılmasının önemi vurgulanmıştır. Endeksin daha doğru hesaplanabilmesi için ürün çeşitliliğinin fazla olan katılım bankacılığının daha hassas değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Katılım bankacılığı geçmiş ve faaliyet gösteren banka sayısının konvansiyonel bankaya göre az olması sebebiyle daha kısa bir veri setine sahiptir. Bu durum, çalışmalarının daha çok yıllık olarak yapılabildiği çok ölçütlü karar verme yöntemlerinin kullanılmasına neden olmuştur. Literatürde çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden birçoğunun kullanıldığı görülmektedir. Altumur (2019) çalışması 2009-2016 yılları arasında katılım bankalarının etkinliklerini Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre Kuveyt Türk Katılım ve Ziraat Katılım’ın 2016 yılında etkin oldukları tespit edilmiştir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımında etkin olan Albaraka Türk ve Vakıf Katılım’ın, ölçeğe göre değişken getiri varsayımında etkin anlaşılmıştır. Türkiye Finans Katılım Bankası ise her iki analize göre de etkin olmadığı anlaşılmıştır. Eke ve Sevinç (2021)’de, Veri Zarflama Analizinde (VZA) yöntemini kullanarak katılım bankacılığında faaliyet gösteren kamu ve özel sektör bankalarının 2016-2020 dönemini incelemiştir. Türkiye’de özel sektördeki katılım bankalarının etkinlik anlamında kamu katılım bankalarının önünde olduğu görülmüştür. Bu durumun en önemli nedeninin kamu katılım bankalarının 2015’ten önce faaliyet göstermemeleri olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca özel katılım bankalarının gerek sektördeki tecrübe süreleri gerekse personel ve şube sayılarındaki üstünlükleri önemli nedenler arasında sıralanmıştır. Ancak kamu katılım bankalarının sektöre sonradan girmelerine rağmen büyük bir ivme yakaladıkları değerlendirilmiştir.

Akbulut (2023)'da Türkiye'de faaliyet gösteren 6 katılım bankasının finansal performanslarını CRITIC ve COPRAS yöntemleri ile incelenmiştir. CRITIC yönetiminin sonuçlarına göre Krediler/Toplam Aktifler değişkeninin, finansal performansı en çok etkileyen kriter olduğu tespit edilmiştir. 2019, 2020 ve 2021 yıllarında Türkiye Finans, 2022 yılında ise Kuveyt Türk'ün en başarılı katılım bankaları olduğu görülmüştür. Çelik (2020)'de yaptığı çalışmada 2019 yılında faaliyet gösteren 6 katılım bankasını CRITIC ve MABAC yöntemleri ile değerlendirilmiştir. CRITIC yöntemine göre, performansı etkileyen en önemli kriterler sırasıyla personel ve şube sayısı olduğu tespit edilmiştir. MABAC yöntemine göre yapılan sıralamada ilk sırada Ziraat Katılım, son sırada ise Albaraka Türk'ün olduğu görülmektedir.

Batır (2019)'da katılım bankalarının performansını 2015-2017 dönemi için CAMELS yöntemiyle incelemiştir. CAMELS yöntemi sonuçlarına göre her üç yılda da Vakıf Katılım'ın sektör ortalamalarından daha yüksek skorlara ulaştığı anlaşılmıştır. Vakıf Katılım'ı sırasıyla Kuveyt Türk ve Ziraat Katılım izlemektedir. Albaraka Türk'ün 2015 dışındaki yıllarda sektör ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Akyüz vd. (2020)'de, katılım bankalarının ulaşılabilir verileri CAMELS yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre özellikle 2015 sonrasında bankaların finansal performanslarının düştüğü tespit edilmiştir. Aktaş ve Darwish (2021)'de ise 2015-2020 dönemini CAMELS yöntemi ile incelemiştir. Kamu katılım bankalarının sermaye yeterliliği ve aktif kalitesi açısından sektöre göre daha iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gezen (2019)'de Entropi ve WASPAS yöntemleri kullanılarak katılım bankalarının 2010-2017 dönemine ilişkin olarak performans sıralama yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Türkiye Finans'ın 2010-2015 döneminde, Kuveyt Türk'ün ise 2016-2017 döneminde en iyi finansal performansı gösteren bankalar oldukları tespit edilmiştir.

Gündoğdu (2018)'de, 2010-2017 yılları faaliyet gösteren 5 katılım bankasını Gri İlişki Analiziyle ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre 2017 yılında finansal performansı en yüksek olan katılım bankasının Türkiye Finans olduğu görülmüştür. Aynı dönemde en düşük finansal performans ise Albaraka Türk'e aittir. Çalışmada bankaların istikrarsız bir finansal performans gösterdikleri değerlendirilmiştir. Vakıf Katılım ve Ziraat Katılım'ın sektöre girmesi ile bankalar arasındaki dengelerin değiştiği, rekabetin piyasayı olumlu etkileyeceği değerlendirilmiştir.

Bayram (2020)'da katılım bankalarının finansal performansı PROMETHEE I-II yöntemi ile analiz edilmiştir. 2016-2019 döneminde finansal performansı en yüksek olan katılım bankasının Ziraat Katılım iken en düşük finansal performansı Vakıf Katılım olduğu tespit edilmiştir. Öte taraftan Türkiye Finans ve Albaraka Türk'ün Kuveyt Türk'ten pozitif olarak ayrıştığı görülmüştür. Electre yönteminin kullanıldığı Odabaş ve Bozdoğan (2020)'de bankalar 2016-2018 dönemi için karşılaştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre ilgili dönemde Vakıf Katılım'ın en yüksek finansal performansa sahip olduğu görülmüştür. En düşük finansal performansı gösteren bankalar ise Albaraka Türk ve Türkiye Finans olmuştur.

Kendirli vd. (2019) çalışmalarında, bankaların kriz öncesi dönemi (2005-2008), kriz dönemi (2008-2011) ve kriz sonrası dönemi (2011-2015) verileri kullanılarak TOPSIS analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçlarının küresel kriz öncesinde çıkan sonuçlar ticari bankaların performanslarının daha iyi olduğu gözlemlenmiştir. Kriz dönemine katılım bankalarının ön plana çıktığı tespit edilmiş, bu durum katılım bankalarının krize likidite fazlasıyla girmesine bağlanmıştır. Kriz sonrasında ticari bankaların sıralamalarının tekrar yükseldiği gözlemlenmiştir. Karakaya (2020)'de katılım bankalarının 2018 yılı finansal oranlarını TOPSIS yöntemi kullanılmış incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre Kuveyt Türk ilk sırayı alırken, sırasıyla Ziraat Katılım ve Türkiye Finans Katılım takip etmiştir. Albaraka Türk son sırada yer almaktadır. Yapılan incelemede aktif büyüklüğünün katılım bankalarının performanslarının önemli göstergelerinden birisi olduğu değerlendirilmiştir.

Taş vd. (2019)'de, 2010-2017 yılları arasında üç katılım bankası ve üç ticari banka Mann Whitney ve U-Testi ile karşılaştırmıştır. Test sonuçlarına göre katılım bankalarının karlılık açısından ticari bankalara kıyasla daha yüksek performans gösterdiği görülmüştür. Takipteki kredilerde katılım bankalarının ticari bankalara oranla daha başarılı oldukları ve takip oranının daha düşük seviyelerde olduğu tespit edilmiştir. Gürçay ve Dağdır (2022) çalışmasında benzer aktif büyüklüğüne sahip beş katılım bankası ile beş mevduat bankasının T-Test ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre özellikle pandemi döneminde katılım bankalarının ticari bankalardan daha iyi bir performans gösterdikleri tespit edilmiştir.

Literatür incelemesinde katılım bankalarının performans ölçümünün farklı yöntemlerle yapıldığı, bu incelemeler kullanılan değişkenlere göre sıralamanın değiştiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada literatürden farklı olarak şube sayısı ve personel sayısı birer kriter olarak analize katılarak literatürde tutarlı sonuçlar verdiği kabul edilen TOPSIS yöntemi kullanılarak bir performans sıralaması yapılması amaçlanmıştır.

2. METODOLOJİ

2.1. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren ve aşağıdaki tabloda listelenmiş altı katılım bankasının çok ölçütlü karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi ile performanslarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Türkiye Emlak Katılım Bankası'nın kuruluş yılı olması nedeniyle 2019 analiz başlatıldığı yıl olarak belirlenmiştir. Analizde 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarını kapsamaktadır.

Tablo 2: Analize Dahil Edilen Bankalar

No	Banka Adı	Kuruluş Yılı
1	Albaraka Türk Katılım Bankası	1984
2	Kuveyt Türk Katılım Bankası	1989
3	Türkiye Finans Katılım Bankası	2005
4	Vakıf Katılım Bankası	2015
5	Ziraat Katılım Bankası	2015
6	Türkiye Emlak Katılım Bankası	2019

TOPSİS yöntemi, 1981 yılında Hwang ve Yoon K. tarafından geliştirilen ve farklı kriterlere göre alternatiflerin sıralanmasını sağlayan bir yöntemdir. Analizde 6 alternatif, 12 kriter kullanılarak sıralanmıştır. Analizde kullanılan kriterler aktif toplam, toplanan fonlar, karşılıklar, özsermaye yeterlilik rasyosu, ödenmiş sermaye, net kârpayı geliri, ücret ve komisyon gelirleri, diğer faaliyet gelirleri, net dönem kârı, vergi öncesi kâr, şube sayısı ve personel sayısıdır. Analiz sonuçlarında pozitif ideal çözüme göre inceleme yapılmıştır.

TOPSİS yönteminde kriterlere göre bir karar matrisi oluşturularak ideal çözüm hesaplanmakta, ideal çözüme uzaklık ise alternatiflerin sıralamasını göstermektedir. TOPSİS yöntemi altı aşamadan oluşmaktadır (Kayalı vd. 2023; Rençber, 2024).

1. Karar Matrisinin Oluşturulması: Bu aşamada karar verici, satırlarda alternatifler, sütunlarda ise kriterler olacak şekilde karar matrisini oluşturmaktadır. Alternatifler değerlendirilecek birimleri, kriterler ise değerlendirmede kullanılacak kriterleri ifade etmektedir. Buna göre karar matrisi aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{21} & \dots & a_{m1} \\ a_{12} & a_{22} & \dots & a_{m2} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{1n} & a_{2n} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2. Normalize Karar Matrisinin Hesaplanması: Bu aşamada karar maddesinin normalizasyonu yapılmaktadır buna göre performans değerleri kriterlere göre edilmektedir burada amaç farklılıkların edilerek daha tutarlı sonuçlar ulaştırılmaktadır

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_j^2}}$$

3. Ağırlıklı Karar Matrisinin Oluşturulması: Kriterlerin önem düzeylerinin farklılık gösterdiği durumlarda her kriter için farklı bir ağırlık verilmektedir. Ağırlıklandırma eşit yapılabileceği gibi farklı analitik yöntemler veya uzman görüşleri de dikkate alınabilmektedir.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_2 r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

4. Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Hesaplanması: Ağırlıklı karar matrisi kullanılarak, analize dahil edilen kriterlere göre, fayda yönlü ölçütlerde matris değerinin en yüksek olduğu durum pozitif ideal (A^+) ve en düşük olduğu durum ise negatif ideal çözüm (A^-) olarak hesaplanmaktadır.

$$A^+ = \{v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+\}; A^+ = \{(max_i v_{ij} \parallel j \in J)(min_i v_{ij} \parallel j \in J')\}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}; A^- = \{(min_i v_{ij} \parallel j \in J)(max_i v_{ij} \parallel j \in J')\}$$

5. *Ayırım Ölçülerinin Elde Edilmesi*: Bu aşamada ise alternatiflerin hesaplanan değerlerinin, ideal çözüm noktalarına olan uzaklıkları hesaplanmaktadır. S^+ pozitif ideal çözüme uzaklığı ifade ederken, S^- negatif ideal çözüme olan uzaklığı göstermektedir.

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

6. *İdeal Çözüme Görece Yakınlık Değerinin Hesaplanması*: Bu aşamada ise yukarıda hesaplanan S^+ ve S^- değerleri kullanılarak ideal çözüme olan uzaklık hesaplanmaktadır. Hesaplanan C^* değerinin 1'e yaklaşması ideal çözüme yakınlığı ifade etmektedir. Bu nedenler alternatifler C^* değerine göre sıralanmaktadır. C^* değeri yüksek olan alternatif sıralamada daha yüksek bir sıralamada olmaktadır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}$$

3.2. Bulgular

Yukarıda detayları açıklanan aşamalar kapsamında altı katılım bankası için on iki kriter kullanılarak karar matrisleri oluşturulmuştur. Oluşturulan karar matrisleri normalize edilerek Tablo 3, 4, 5 ve 6'de yer alan normalize karar matrislerine ulaşılmıştır.

Tablo 3: 2019 yılı için Normalize Karar Matrisi

<i>KRİTER / ALTERNATİF</i>	AKTİF TOPLAM (1)	TOPLANAN FONLAR (2)	KARŞILIKLAR (3)	ÖZSERMAYE YET. RASYOSU (4)	ÖDENMİŞ SERMAYE (5)	NET KÂRPAYI GELİRİ (6)	ÜCRET VE KOM. GELİRLERİ (7)	DİĞER FAALİYET GELİRLERİ (8)	NET DÖNEM KÂRI (9)	VERGİ ÖNCESİ KÂR (10)	ŞUBE SAYISI (11)	PERSONEL SAYISI (12)
Albaraka Türk	0,372	0,337	0,113	0,401	0,169	0,191	0,809	0,442	0,073	0,072	0,386	0,470
Kuveyt Türk	0,773	0,749	0,917	0,675	0,752	0,806	0,548	0,674	0,839	0,826	0,724	0,739
Türkiye Emlak	0,067	0,051	0,082	0,116	0,141	0,049	0,002	0,061	0,034	0,027	0,018	0,047
Türkiye Finans	0,377	0,487	0,276	0,481	0,490	0,439	0,158	0,551	0,283	0,277	0,521	0,429
Vakıf Katılım	0,219	0,195	0,159	0,195	0,192	0,154	0,094	0,000	0,244	0,257	0,175	0,164
Ziraat Katılım	0,263	0,216	0,196	0,315	0,330	0,309	0,105	0,206	0,388	0,410	0,156	0,141

Tablo 4: 2020 yılı için Normalize Karar Matrisi

KRİTER/ ALTERNATİF	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Albaraka Türk	0,334	0,321	0,054	0,352	0,203	0,226	0,618	0,323	0,147	0,149	0,376	0,416
Kuveyt Türk	0,761	0,788	0,984	0,649	0,691	0,850	0,693	0,884	0,827	0,877	0,715	0,737
Türkiye Emlak	0,098	0,073	0,025	0,124	0,154	0,048	0,056	0,098	0,038	0,040	0,082	0,100
Türkiye Finans	0,390	0,357	0,097	0,445	0,391	0,323	0,190	0,279	0,320	0,076	0,524	0,458
Vakıf Katılım	0,254	0,246	0,080	0,388	0,484	0,219	0,197	0,101	0,316	0,326	0,191	0,202
Ziraat Katılım	0,289	0,288	0,108	0,302	0,263	0,269	0,245	0,130	0,302	0,307	0,173	0,155

Tablo 5: 2021 yılı için Normalize Karar Matrisi

KRİTER/ ALTERNATİF	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Albaraka Türk	0,281	0,329	0,059	0,377	0,161	0,207	0,561	0,539	0,243	0,178	0,367	0,346
Kuveyt Türk	0,684	0,800	0,984	0,646	0,547	0,892	0,703	0,768	0,871	0,890	0,718	0,776
Türkiye Emlak	0,097	0,096	0,022	0,097	0,122	0,059	0,115	0,041	0,037	0,036	0,112	0,131
Türkiye Finans	0,288	0,305	0,085	0,369	0,310	0,268	0,356	0,267	0,238	0,232	0,507	0,422
Vakıf Katılım	0,257	0,265	0,073	0,485	0,681	0,242	0,093	0,129	0,320	0,319	0,208	0,223
Ziraat Katılım	0,543	0,281	0,122	0,243	0,316	0,167	0,204	0,172	0,144	0,140	0,192	0,181

Tablo 6: 2022 yılı için Normalize Karar Matrisi

KRİTER/ ALTERNATİF	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
Albaraka Türk	0,270	0,268	0,230	0,228	0,215	0,184	0,519	0,421	0,103	0,129	0,351	0,311
Kuveyt Türk	0,742	0,744	0,900	0,751	0,395	0,881	0,683	0,848	0,828	0,873	0,707	0,755
Türkiye Emlak	0,182	0,189	0,093	0,147	0,088	0,133	0,246	0,030	0,156	0,170	0,126	0,150
Türkiye Finans	0,268	0,245	0,227	0,270	0,224	0,250	0,361	0,236	0,162	0,193	0,485	0,432
Vakıf Katılım	0,345	0,330	0,198	0,461	0,829	0,305	0,184	0,138	0,262	0,305	0,260	0,275
Ziraat Katılım	0,390	0,413	0,192	0,278	0,228	0,130	0,198	0,168	0,429	0,249	0,244	0,220

Üçüncü aşamada normalize karar matrisleri kullanılarak ağırlıklandırma işleminin yapılması gerekmektedir. Çalışmada değerlendirme kriterlerinin ağırlıkları eşit olarak kabul edilmiş ve ağırlıklı karar matrisleri oluşturulmuştur. Sonrasında hesaplanan pozitif ideal ve negatif ideal çözümler Tablo 7, 8, 9 ve 10'da sunulmuştur.

Tablo 7: 2019 yılı için Pozitif ve Negatif İdeal Çözümler

KRİTER/ Max	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
A+	0,064	0,062	0,076	0,056	0,063	0,067	0,067	0,056	0,070	0,069	0,060	0,062
A-	0,006	0,004	0,007	0,010	0,012	0,004	0,000	0,000	0,003	0,002	0,002	0,004

Tablo 8: 2020 yılı için Pozitif ve Negatif İdeal Çözümler

KRİTER/ Max	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
A+	0,063	0,066	0,082	0,054	0,058	0,071	0,058	0,074	0,069	0,073	0,060	0,061
A-	0,008	0,006	0,002	0,010	0,013	0,004	0,005	0,008	0,003	0,003	0,007	0,008

Tablo 9: 2021 yılı için Pozitif ve Negatif İdeal Çözümler

KRİTER/Max	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
A+	0,057	0,067	0,082	0,054	0,057	0,074	0,059	0,064	0,073	0,074	0,060	0,065
A-	0,008	0,008	0,002	0,008	0,010	0,005	0,008	0,003	0,003	0,003	0,009	0,011

Tablo 10: 2022 yılı için Pozitif ve Negatif İdeal Çözümler

KRİTER/Max	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
A+	0,062	0,062	0,075	0,063	0,069	0,073	0,057	0,071	0,069	0,073	0,059	0,063
A-	0,015	0,016	0,008	0,012	0,007	0,011	0,015	0,002	0,009	0,011	0,010	0,012

Pozitif ve negatif ideal çözümler ulaşıldıktan sonra alternatiflerin hesaplanan ideal çözümlere uzaklıkları hesaplanmıştır. Hesaplanan C_i^* değerleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 11'e göre 2019 yılında Kuveyt Türk birinci sırada yer almaktadır. Kuveyt Türk'ü sırasıyla Türkiye Finans ve Albaraka Türk takip etmektedir. Kamu katılım bankaları olan Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Türkiye Emlak ise son üç sırada yer almaktadır.

Tablo 11: 2019 yılı için İdeal Çözümlere Yakınlık ve Performans Sıralaması

Alternatif	Si⁺	Si⁻	C*	Sıralama
Albaraka Türk	0,14823	0,10012	0,40315	3
Kuveyt Türk	0,02174	0,20340	0,90345	1
Türkiye Emlak	0,20804	0,00507	0,02380	6
Türkiye Finans	0,11969	0,10481	0,46685	2
Vakıf Katılım	0,17542	0,03854	0,18012	5
Ziraat Katılım	0,15342	0,06316	0,29162	4

2020 yılındaki sıralama incelendiğinde Kuveyt Türk, Türkiye Finans ve Albaraka Türk'ün ilk üç sıradaki yerlerini korudukları görülmektedir. Tablo 12'ye göre kamu katılım bankaları olan Vakıf Katılım ile Ziraat Katılım'ın yer değiştirmiş ve Ziraat Katılım'ın son sırayı yerini almıştır.

Tablo 12: 2020 yılı için İdeal Çözümlere Yakınlık ve Performans Sıralaması

Alternatif	Si⁺	Si⁻	C*	Sıralama
Albaraka Türk	0,15615	0,07365	0,32048	3
Kuveyt Türk	0,00000	0,20798	1,00000	1
Türkiye Emlak	0,20798	0,00000	0,00000	6
Türkiye Finans	0,14793	0,07730	0,34322	2
Vakıf Katılım	0,16374	0,05688	0,25781	4
Ziraat Katılım	0,16417	0,05076	0,23619	5

Tablo 13'te sunulan 2021 yılında ise Kuveyt Türk birinci sıradaki, Türkiye Emlak ise sonuncu sıradaki yerlerini korumaktadır. Albaraka Türk'ün Türkiye Finans'a göre performansını yükselttiği ikinci sıraya yükseldiği görülmektedir.

Tablo 13: 2021 yılı için İdeal Çözümlere Yakınlık ve Performans Sıralaması

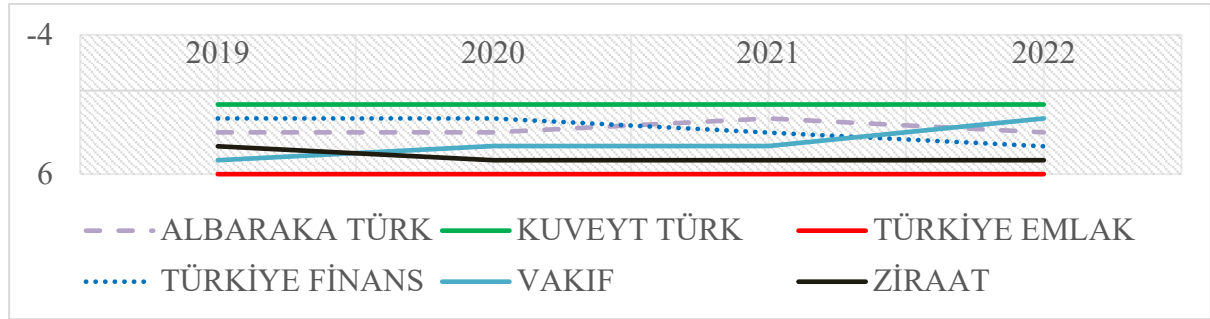
Alternatif	Si ⁺	Si ⁻	C*	Sıralama
Albaraka Türk	0,15215	0,07605	0,33326	2
Kuveyt Türk	0,01116	0,20497	0,94834	1
Türkiye Emlak	0,20675	0,00184	0,00881	6
Türkiye Finans	0,14882	0,06854	0,31532	3
Vakıf Katılım	0,16077	0,07163	0,30822	4
Ziraat Katılım	0,17036	0,05098	0,23031	5

Analizin son yılı olan 2022 yılında ise Vakıf Katılım'ın ikinci sıraya yükseldiği, özel sermayeli katılım bankaları olan Albaraka Türk ve Türkiye Finans'ın sıralama kaybettiği tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 14'ye yer almaktadır.

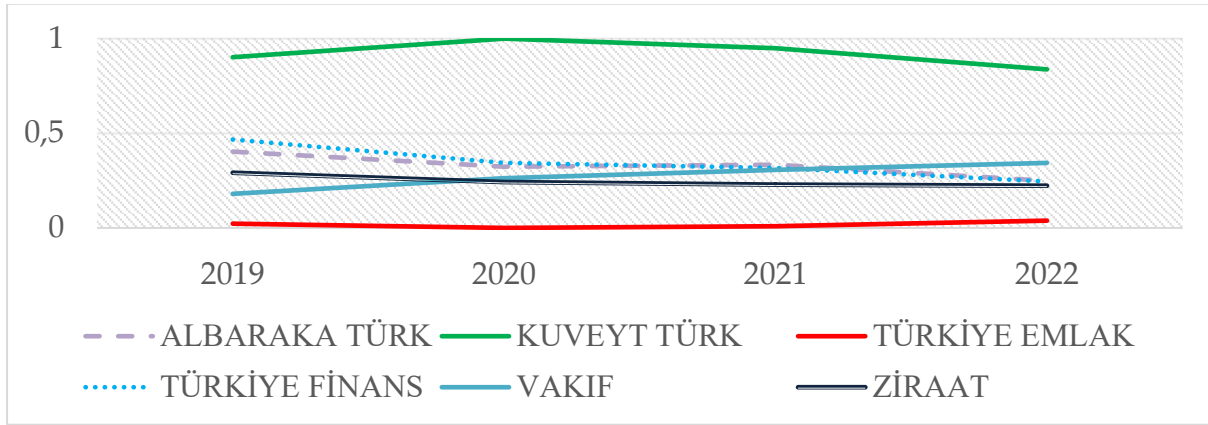
Tablo 14: 2022 yılı için İdeal Çözümlere Yakınlık ve Performans Sıralaması

Alternatif	Si ⁺	Si ⁻	C*	Sıralama
Albaraka Türk	0,15919	0,05273	0,24881	3
Kuveyt Türk	0,03614	0,18632	0,83753	1
Türkiye Emlak	0,19106	0,00765	0,03849	6
Türkiye Finans	0,15504	0,05041	0,24537	4
Vakıf Katılım	0,14582	0,07629	0,34349	2
Ziraat Katılım	0,15877	0,04557	0,22302	5

Alternatifler arasındaki performans sıralamasının yıllar itibarıyla değişimi aşağıdaki grafikte sunulmuştur. Grafik incelendiğinde birinci sırada yer alan Kuveyt Türk ve son sırada yer alan Türkiye Emlak'ın araştırma sürecinde sıralamasının değişmediği görülmektedir. Özellikle 2020 sonrasında Albaraka Türk ve Türkiye Finans'ın performanslarının Vakıf Katılım'a göre düştüğü görülmektedir. Yıllar itibarıyla performansını sürekli olarak yükselten tek katılım bankasının ise Vakıf Katılım olduğu görülmektedir.

Grafik 1: Yıllar İtibarıyla Bankaların Performans Sıralaması

Alternatifler arasındaki performans sıralaması yapılırken kullanılan C* değeri yıllar itibarıyla aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Buna göre birinci sırada yer alan Kuveyt Türk'ün diğer katılım bankalarından çok daha yüksek bir C* değerine ulaştığı görülmektedir. Diğer beş katılım bankasının C değerleri ise birbirine yakın olduğu gibi yıllar itibarıyla bir ayrışma da görülmemektedir.

Grafik 2: Yıllar İtibariyle Bankaların C*Sıralaması

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bankacılık sektörü, ekonomilerinin kalkınmaları için gerekli finansmanı sağlamaları açısından çok derece önemli bir sektördür. Finansal piyasaların ve enstrümanların gelişmeleri ile finansal piyasalardaki fon miktarı artmaktadır. Dini inanışları sebebiyle pek çok fon sahibi, finansal piyasalar dışında yer almaktadır. Katılım bankacılığı ile İslami şartlara uygun olarak sunulan finansal enstrümanlar ile finansal sistem dışındaki fonun ekonomiye kazandırılmasını sağlarken aynı zamanda dini hassasiyetleri olan fon sahiplerinin de finansal ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bankacılık sektörü içerisinde katılım bankacılığının payı her geçen gün artmaktadır. Bu talep yeni katılım bankalarının kurularak sektöre katkı sunmasını beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2019-2022 dönemindeki finansal performansları TOPSİS yöntemi ile ölçülmüştür. Çalışmada literatürden farklı olarak şube ve personel sayıları da dahil olmak üzere 12 kriter kullanılmıştır. Altı katılım bankasının incelendiği çalışmada araştırma döneminin tamamında Akbulut (2023) ve Bayram (2020)’den farklı olarak Kuveyt Türk’ün birinci sırada olduğu görülmektedir. C* değerlerine göre Kuveyt Türk’ün rakiplerinden çok daha yüksek bir performansa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kuveyt Türk’ün şube ve personel sayısının rakiplere göre yüksek olmasının bankayı sıralamaya yukarıya taşıdığı değerlendirilmiştir. Ayrıca kredi kartı imkanlarındaki çeşitlilik, avantajlı oranlar sunulması, tarım ve hayvancılık gibi daha spesifik alanlarda da faaliyet göstermesi Kuveyt Türk’ü rakiplerine göre ön plana çıkartmaktadır. Çelik (2020)’te 2019 yılında birinci sırada listelenen Ziraat Katılım’ın çalışmada dördüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Aktaş ve Darwish (2021)’te daha verimli oldukları tespit edilen kamu katılım bankalarının ise çalışmada oluşturulan sıralamada düşük performans gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu farklı sıralamaların, kullanılan yöntem ve kriter seçimlerinden kaynaklandığı değerlendirilmiştir.

2020-2022 döneminde kamu sermayeli bankalardan Ziraat Katılım ve Türkiye Emlak’ı son iki sırada yer almaktadır. Vakıf Katılım’ın ise performansını istikrarlı şekilde artırdığı tespit edilmiştir. Bu anlamda Vakıf Katılım’ın performansı ile diğer kamu sermayeli bankalardan ayrıştığı anlaşılmıştır. C* değerleri incelendiğinde katılım bankaları arasındaki rekabetin Vakıf Katılım, Albaraka Türk ve Türkiye Finans’ın arasında daha yoğun olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu bankaların Kuveyt Türkiye yakalamaktan uzak oldukları görülmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre katılım bankalarının performanslarını ölçmesi ve rakiplerini belirlemeleri açısından literatüre katkı sunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, Kuveyt Türk’ün diğer katılım bankalarından çok daha yüksek bir performans gösterdikleri görülmektedir. Bu kapsamda rekabet diğer bankalar arasındadır. Diğer bankalarının kendi aralarında rekabet edebilmek ve üstünlük sağlamak için çalışmaya konu kriterlerden ürün yelpazesini genişlemesi, bankacılık işlemlerinde daha avantajlı fiyatlar sunmaları önerilmektedir. Günümüzde Kırklareli, Bilecik, Kilis, Iğdır, Bitlis, Şırnak, Gümüşhane illerinde sadece bir adet katılım bankası şubesi bulunurken Sinop, Bayburt, Artvin, Ardahan gibi illerde hiç şube bulunmamaktadır. Ticari bankalar gelişen teknolojik imkanlar ile şube ve personel sayılarını azaltırken, katılım bankaları açısından ulaşılabilirliğin sağlanabilmesi adına şube ve personel sayısının artırmasının uygun olduğu değerlendirilmiştir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, O. Y. (2023). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Finansal Performansının CRITIC Temelli COPRAS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Güncel Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1). <http://cusos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/79146/1302086>
- Aktaş, M., ve Darwish, Z. (2021). Türkiye’de Katılım Bankaları ile Kamu Bankalarının Performanslarının Karşılaştırılması. *International Journal of Social Science Research*, 10(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijssresearch/issue/66794/1022849>
- Akyüz, F., Soba, A. Ş., ve Yeşil, T. (2020). Katılım Bankalarının CAMELS Analizi Yöntemiyle Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(87), 145-166. <https://doi.org/10.25095/mufad.756250>
- Altumur, N. (2019). Türkiye’deki Katılım Bankalarının Etkinlik Analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 280-290. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/47286/420759>
- Bayram, E. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performans Analizi: CRITIC ve PROMETHEE Yaklaşımları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/59353/826155>
- Çağırın Kendirli, H., Kendirli, S., ve Aydın, Y. (2019). Küresel Kriz Çerçevesinde Katılım Bankalarının ve Ticari Bankaların Mali Performanslarının TOPSIS Yöntemiyle Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiib/issue/43125/437430>
- Can, Ş. S., ve İslamoğlu, M. (2023). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Katılım Bankacılığı Sektörü SWOT Analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 463-474. <https://doi.org/10.29106/lesa.1267894>
- Çelik, S. (2020). Türk Katılım Bankacılığı Sektöründe Performans Analizi: Bütünleşik CRITIC ve MABAC Uygulaması. *İslam Ekonomisi Ve Finans Dergisi (İEFD)*, 6(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jief/issue/56465/766886>
- Çetin, A. (2020). Türkiye’de Finansal Tabana Yayılmanın Artırılmasında Katılım Bankacılığının Rolü ve Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/54125/700038>
- Çetin, A. C., ve Bıtırak, İ. A. (2010). Banka Karlılık Performansının Analitik Hiyerarşi Süreci ile Değerlendirilmesi: Ticari Bankalar İle Katılım Bankalarında Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaidf/issue/21590/231826>
- Eke, V., ve Sevinç, H. (2021). Türkiye’deki Katılım Bankalarının Etkinlik Analizi: Özel ve Kamu Bankalarının Karşılaştırılması. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(28). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder/issue/65608/995951>
- Eyceyurt Batır, T. (2019). Türkiye’de Kamu Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü Bazında Değerlendirilmesi: CAMELS Analizi İle 2015-2017 Yıllarına İlişkin Bir İnceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (83), 193-212. <https://doi.org/10.25095/mufad.579969>
- Gezen, A. (2019). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Entropi ve WASPAS Yöntemleri ile Performans Analizi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*(84), 213-232. <https://doi.org/10.25095/mufad.625812>
- Göçer, H., ve Cengiz, S. (2024). Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İşletme Bilimi Dergisi*, 12(1), 38-64. <https://doi.org/10.22139/jobs.1432573>
- Gündoğdu, A. (2018). Türkiye’de Katılım Bankalarının Finansal Performansının Gri İlişki Analizi ile Ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*201-214. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.434619>
- Gündüz, M., ve Özyıldırım, Y. (2020). Finansal Kapsayıcılığın Gelişmesinde Katılım Bankacılığının Rolü: Katılım Bankacılığı Finansal Kapsayıcılık Endeksinin Hesaplanması. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(2). <https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.841147>
- Gürçay, H. R., ve Dağdır, C. (2022). COVID-19 Sürecinde Katılım Bankaları ile Özel Mevduat Bankalarının Performans Değerlendirmesi: Türkiye Örneği. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 3(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ufebud/issue/68706/1066656>
- HAMARAT, Ç. (2024). The Efficiency of Participation and Conventional Banking in Türkiye: A Stochastic Frontier Approach. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 5(1), 56-79. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3323682>
- Harunoğulları, E. (2023). Katılım Bankacılığı Faaliyetlerinin Reel İktisadi Faaliyetlere Katkı Açısından Değerlendirilmesi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 6(2), 95-114. <https://doi.org/10.32951/mufider.1270034>
- Hwang, C.L. ve Yoon, K. (1981) Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications. Springer-Verlag, New York. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-642-48318-9>
- Karakaya, A. (2020). Bulanık Karar Verme Yaklaşımıyla Katılım Bankaları Finansal Performansı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*99-122. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.577236>
- Kayalı, N., Soysal, M., Aktaş, İ. (2023). Borsa İstanbul Otomotiv Endeksindeki Şirketlerin COVID-19 Dönemindeki Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemine Göre Değerlendirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 1293-1304.
- Odabaş, A., ve Bozdoğan, C. (2020). Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının ELECTRE Yöntemiyle Analizi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, (88). <https://doi.org/10.25095/mufad.740040>
- Paker, R., ve Çakır, M. (2023). Sektörel Krediler ile Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Katılım ve Mevduat Bankalarının Karşılaştırılması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/82042/1364976>
- Rençber, İ. (2024). Türk Hava Yollarının Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Entropi ve TOPSIS Yöntemleriyle İncelenmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(52), 597-628. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1397485>
- Sarıdoğan, H. Ö. (2020). Katılım Bankalarının Performansını Etkileyen Faktörler: Küresel Kriz Bağlamında Bir Dinamik Panel Veri Analizi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bartiniibf/issue/54672/714749>
- Şireci, Y., ve Kayadibi, S. (2023). Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığı Uygulamaları: Karşılaştırmalı Performans Analizi. *Uluslararası Finansal Ekonomi ve Bankacılık Uygulamaları Dergisi*, 4(1), 18-42. <https://doi.org/10.57085/ufebud.1289761>
- Taş, Y., Korkmaz, G., ve Zeytinoğlu, E. (2019). Katılım Bankaları ve Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir Uygulama. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/44114/530248>
- Yıldırım, O. (2020). Türkiye Ekonomisinde Katılım Bankacılığı. *Econder International Academic Journal*, 4(2), 518-529. <https://doi.org/10.35342/econder.653208>
- Yılmaz, C., ve Özgür, E. (2021). Katılım Bankalarında Karlılığa Etki Eden Faktörlerin Tespiti İçin Panel Veri Analizi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (92), 1-20. <https://doi.org/10.25095/mufad.944461>